Angerhausen · Englisch · Gerits

Tippek és trükkök a Commodore 64-eshez

DATA BECKER – NOVOTRADE

Angerhausen · Englisch · Gerits

Tippek és trükkök a Commodore 64-eshez

DATA BECKER – NOVOTRADE

A mű eredeti címe: 64 Tips & Tricks (1983)

Fordította: DOBOSNÉ HARTYÁNYI MÁRIA
Szaklektorok: DR. OBÁDOVICS J. GYULA és DR. LENGYEL JÓZSEF

A kiadásért felel: RÉNYI GÁBOR, a NOVOTRADE RT. igazgatója
Budapest, 1985

Kiadványmenedzser: BÉKÉS TAMÁS
Sorozatszerkesztő: ROCHLITZ ANDRÁS
Felelős szerkesztő: TARR KÁLMÁNNÉ
Műszaki szerkesztő: DÉVÉNYI ERIKA

Szedte: az Alföldi Nyomda, Debrecen
Készült a Nyírségi Nyomdában, Nyíregyházán

ISBN 963 02 3985 X

FONTOS TUDNIVALÓ

A könyvben ismertetett kapcsolások, eljárások és programok nem tekintendők szabadalmi oltalom alá eső ipari termékeknek. Ezek elsősorban amatőr és oktatási célokat szolgálnak. A szerzők rendkívül nagy gondot fordítottak a kapcsolások, műszaki adatok és programok helyességére, a részletek kidolgozása során többszöri ellenőrzést végeztek. Mindez azonban nem zárja ki az esetleges hibalehetőségeket.
Az előforduló hibákért és az ebből adódó következményekért a DATA BECKER cég sem szavatosságot, sem jogi felelősséget nem vállal. Az esetlegesen előforduló hibák közlését a szerzők hálásan fogadják.

TARTALOMJEGYZÉK

5. FEJEZET
A Commodore nem csak a BASIC-et ismeri

6. FEJEZET
A CP/M operációs rendszer a Commodore 64-esen

7. FEJEZET
Illesztési és bővítési lehetőségek a Commodore 64-esen

8. FEJEZET
Adatfeldolgozás

9. FEJEZET
A POKE és más hasznos rutinok

1. FEJEZET
ELŐSZÓ

A Commodore 64 naponta több ezernyi barátot szerez magának az egész világon. Ez a kis számítógépes rendszer nemcsak korlátlan lehetőséget biztosít a hobby-programozók számára, hanem minden további nélkül alkalmazható kisebb kereskedelmi, adminisztrációs és tudományos műszaki feladatok megoldásában is. Éppen ebben mutatkozik meg a „Tippek és Trükkök" c. könyv hasznossága. A Klaus Gerits, Lothar Englisch és Michael Angerhausen szerzői együttesünk ismét mélyrehatolt a lehetséges trükkök tanulmányozásában, miközben számtalan tippet adnak a C 64-es mind jobb kihasználásához. Az említett szerzők célkitűzése az volt, hogy példák és mintaprogramok alapján ismertessék a Commodore 64 alkalmazási lehetőségeit. A könyv nagy segítséget nyújt abban, hogy a Commodore 64 adottságait messzemenően kihasználhassuk.
Mindhárom szerző úgy ismeri a Commodore 64-est, mint a tenyerét. Klaus Gerits nevéhez fűződik a 64 IEC–BUS és a MAXI 64 kifejlesztése, Lothar Englisch pedig a PROFI–MON 64 és a PROFI–ASS 64 közismert programok alkotója. Mindketten behatóan ismerik a C 64-es műszaki és rendszertulajdonságait. Eredményeik közé tartozik a USER-port tervezetének kidolgozása és a CP/M-modul beható leírása, a minden részletre kiterjedően dokumentált BIOS-listával együtt. Michael Angerhausen – az adatbank-szakértőnk – a file-kezelés kapcsán foglalkozott behatóan a Commodore 64-essel. Többek között azt is bemutatja, hogy milyen eljárással lehet a BASIC 2.0. változat alatt a relatív file-okat felépíteni.
Néhány hónap alatt elfogyott a „Tippek és Trükkök" c. könyv első kiadása. Az új kiadást megelőzően a szerzők természetesen megragadták az alkalmat a közkedveltté és keresetté vált könyv átdolgozására és egyes részeinek kibővítésére. Olvasóink ezt a második, átdolgozott kiadást tarthatják a kezükben.
A „Tippek és Trükkök"-ben foglalt összes gépi programhoz és rutinhoz egy-egy BASIC betöltő programot (BASIC-Loadert) is mellékeltünk. Ezeket az egyszerű BASIC programokat azok is könnyen betölthetik, akik gépi kódban nem tudnak programozni és így mindenki gond nélkül használhatja a gépi nyelven írt programokat.
A mindenkori BASIC betöltő ellenőrzi a gépi kódú programot, és kiszűri az adatbevitelből eredő hibákat.
Jó szórakozást kívánunk a „Tippek és Trükkök" c. könyvben foglalt feladatokhoz!

Düsseldorf, 1983. augusztus

A Szerzők

2. FEJEZET
GRAFIKA HALADÓKNAK

2.1 Grafika a Commodore 64-esen

A Commodore 64-es személyi számítógép tulajdonosai előbb-utóbb élni szeretnének a gépbe épített grafikus ábrázolási lehetőségekkel. A gép kézikönyve igen röviden foglalkozik a grafika-programozással.
A szerzők éppen ezért fontosnak tartották a grafikus ábrázolással kapcsolatos lehetőségek és sajátságok részletesebb ismertetését.
Mindenekelőtt különbséget kell tennünk a Commodore billentyűzetén keresztül elérhető karakteres grafika, a nagyfelbontású ábrázolás, ill. a sprite-grafika között. A karakteres-, ill. a nagyfelbontású színes grafika kezelésére több személyi számítógép képes, a sprite-ok ábrázolási lehetősége azonban kifejezetten a Commodore 64-es által kínált újdonság. A sprite-okat, melyek fantasztikus játékokra, kalandos történetek megjelenítésére, „Űr"-játékokra vagy támadó jellegű harci cselekmények szimulálására alkalmasak, eddig csak a játékautomaták kapcsán ismertük. A Commodore 64-es a sprite-grafika terén mindent tud, amit a játékautomaták valaha is tudtak!
Az Olvasó a könyv következő oldalain a három különböző grafikus ábrázolási lehetőséggel ismerkedhet meg. Természetesen az elméletet mindig szemléltető példákkal támasztjuk alá.

2.1.1 A karakteres grafika

A Commodore 64-esen ez a legegyszerűbb és legkényelmesebb grafikus ábrázolási mód, mert a grafikus karakterek megjelenítéséhez semmiféle tárcím kiszámítása nem szükséges, és nem kell a tár különböző rekeszeire figyelnünk. A megjelenítéshez mindig két billentyűt kell használnunk. A klaviatúrát alaposabban megvizsgálva látjuk, hogy minden egyes billentyűn két grafikus jel szerepel. Ha lenyomva tartjuk a C= (Commodore) billentyűt, és ezzel egyidejűleg leütünk egy tetszőleges billentyűt, a képernyőn megjelenik a billentyű bal oldalán látható grafikus karakter.
Ha programot írunk, a grafikus karaktereket a PRINT vagy az INPUT utasításokban helyezhetjük el. Ha például beírjuk a

```
100 PRINT"
```

utasítást, majd lenyomjuk egyidejűleg a C= és az A billentyűt, az idézőjel után egy olyan grafikus karakter jelenik meg, amelyet felhasználhatunk pl. egy keret bal felső sarkaként. Folytassuk a 100-as sort a következőképpen: lenyomjuk 38-szor a SHIFT és ezzel egyidejűleg a * billentyűt. (A billentyű jobb oldalán látható grafikus karaktert a SHIFT és az adott billentyű egyidejű leütésével jeleníthetjük meg a képernyőn.) Ha most ismét leütjük a C= ill. az S billentyűt, megkapjuk a keret jobb felső sarkát. Az utasítást egy idézőjellel, egy pontosvesszővel, végül a RETURN leütésével fejezzük be. A teljes keret előállításához még két sort kell begépelnünk.

```
110 PRINT"
```

Most üssük le 38-szor a SPACE billentyűt, majd ismét egy idézőjellel, pontosvesszővel, végül a RETURN leütésével fejezzük be a 110-es sort.
Az utolsó sor

```
120 PRINT"
```

majd ezután egyszer nyomjuk le a C= és a Z billentyűt egyidejűleg, majd 38-szor a SHIFT-et és a ✱-ot, s végül egyszer a C= és az X-et, s természetesen a RETURN leütésével fejezzük be a sort. Ezzel készen van a teljes keretet kirajzoló, 3 sorból álló program. Egészítsük ki az elkészült programot az alábbiakkal:

```
0 REM  **** P1. ****
1 :
2 :
99 PRINT CHR$(147);: REM A KEPERNYO TORLESE
100 PRINT "┌──────────────────────────────────────┐";
110 PRINT "│                                      │";
120 PRINT "└──────────────────────────────────────┘"
132 A$="                                      "
135 REM A$=38 URES KARAKTER
140 B$=" **** EZ A SOR KITOLTI A KERETET **** "
150 PRINT CHR$(19)
160 PRINT CHR$(17);CHR$(29);A$;
170 PRINT CHR$(19);
180 PRINT CHR$(17);CHR$(29);B$;
190 FOR I=1 TO 1000: NEXT
200 GOTO150
```

Az ilyen keretek közkedveltek a kereskedelmi programokban, ugyanis áttekinthetővé teszik a képernyőt.
A grafikus karakterek megjelenítésére van egy másik lehetőség is. A programot a CHR$ függvény felhasználásával is megírhatjuk, ha ismerjük a karakterek képernyőkódját:

```
0 REM **** P2. ****
1 :
2 :
100 A1$=CHR$(176):A2$=CHR$(174)
101 REM A BAL ES A JOBB FELSO SAROK
102 A3$=CHR$(173):A4$=CHR$(189)
103 REM A BAL ES A JOBB ALSO SAROK
104 H1$=CHR$(96)
105 REM A VIZSZINTES VONAL
106 H2$=CHR$(125)
107 REM A FUGGOLEGES VONAL
108 H3$=CHR$(32)
109 REM AZ URES KARAKTER
110 Z1$=A1$
111 FOR I=1 TO 38
112 Z1$=Z1$+H1$
113 NEXT I
114 Z1$=Z1$+A2$
115 REM A KERET 1. SORA
116 Z2$=H2$
117 FOR I=1 TO 38
118 Z2$=Z2$+H3$
119 NEXT I
120 Z2$=Z2$+H2$
```

```
121 REM A KERET 2. SORA
122 Z3$=A3$
123 FOR I=1 TO 38
124 Z3$=Z3$+H1$
125 NEXT I
126 Z3$=Z3$+A4$
127 REM A KERET 3. SORA
128 PRINT Z1$;
129 PRINT Z2$;
130 PRINT Z3$;
```

Ha lefuttatjuk ez utóbbi programot, azt tapasztaljuk, hogy a futás eredménye azonos az előzővel, előnye a könnyebb áttekinthetőség, és az egyszerű változtathatóság.

2.1.2 A sprite-ok kezelése

A Commodore 64-es jóval többre képes, mint a fentiekben ismertetett karakteres rajzolás. Ahogy azt már a korábbiakban említettük, grafikus lehetőségeit tekintve a C 64-es egyenértékű a nagy játékautomatákkal. Ebben a részben a teljesség igénye nélkül bemutatjuk a sprite-ok kezelésének programozási alapelveit.
A Commodore 64-es egyszerre nyolc különböző kis grafikus ábra – sprite – önálló kezelésére képes. A sprite-ok mindegyikét egyszerű POKE utasításokkal egymástól függetlenül mozgathatjuk, törölhetjük, egymással ütköztethetjük. Ez a felsorolás még korántsem meríti ki az összes lehetőséget. A programozónak természetesen ismernie kell a figurák mozgatását vezérlő tárcímeket, és azok jelentését. „A C 64 belső felépítése" című, ugyancsak a DATA BECKER cég által kiadott könyv a Commodore 64-es összes fontos tárcímét ismerteti. Itt most csak azokra térünk ki, amelyek a sprite-ok kezelésében szerepet játszanak.
A sprite-okra vonatkozó rekeszek az 53248-as címtől az 54271-es tárcímig terjedő tárterületen helyezkednek el. Ez a tárterület a gépbe beépített VIC 6569-es videovezérlő (video-controller) kommunikációs területe. Ha a képernyőn egy sprite-ot szeretnénk megjeleníteni, a kívánt képernyőpozíciót előzetesen közölnünk kell a VIC-kel. A kommunikációs terület egymást követő rekeszei egy-egy sprite helyzetének vízszintes, ill. függőleges koordinátáját határozzák meg.
Például a

```
POKE 53248,160:POKE 53249,120
```

utasításokkal egy sprite-ot a képernyő (160,120) koordinátájú pontjába helyezhetünk. A nyolc lehetséges sprite vízszintes, ill. függőleges koordinátáit az 53248-as tárcímtől kezdve rendre két-két cím tartalmazza. Ha a VIC regisztereinek számozását nullától kezdjük, az egyes sprite-hoz a 0 és 1, a kettes sprite-hoz a 2 és 3 számú rekeszek tartoznak stb.

* Eredeti címe: „64 Intern" (Data Becker, 1983).
Megjelenik magyarul a NOVOTRADE RT. kiadásában, 1985-ben. (A szerk.)

2.2 Háromdimenziós grafika – a 3D GRAFIKA BASIC program

Mindjárt a könyv elején ismerkedjünk meg egy olyan BASIC programmal, amely nagyfelbontású, színes grafikával háromdimenziós ábrákat jelenít meg a képernyőn. A program a Supergraphik 64 utasításait használja, de a szükséges változtatásokat közöljük arra az esetre is, ha az Olvasó nem rendelkezik a Supergraphik 64-gyel.
A P.5-ös program a 100-as programsorban megadott függvényt ábrázolja. Az ábrázolás háromféleképpen történhet:

- derékszögű (Descartes-féle) koordináta-rendszerben, mintha milliméterpapírra rajzolnánk;
- polár koordináta-rendszerben (a sugár és a szög megadásával);
- három dimenzióban.

Az utolsó – egyben a legérdekesebb – ábrázolásmódhoz a függvényt el kell forgatni a függőleges Y-tengely körül. A kiszámítandó pontok nagy száma miatt ez az ábrázolási mód időigényes. A függvény képének paramétereit mindhárom esetben tetszőlegesen adhatjuk meg.
Érdemes alaposan tanulmányozni a program működési elvét!
A program indításakor választhatunk a háromféle ábrázolási mód közül. Ha a derékszögű vagy a polár koordináta-rendszert választottuk, a program bekéri a lépésközt (260. sor). Ez az az érték, amellyel minden kiszámított pont után a vízszintes tengely paramétere növekszik. A 270. és a 280. sorban beolvassa az X- és az Y-tengely irányú nyújtási tényezőket. Ezzel meghatározhatjuk a tengelyek léptékviszonyát. Az első futtatásnál célszerű mindkét irányú nyújtásra egyet beírni. Hasonlóan, a vízszintes és függőleges irányú eltolás értékeiként (370–410. sor) először célszerű nullát beírni. A 430. sorban a program átkapcsol a nagyfelbontású grafikus üzemmódra. A 450–560. sorok rajzolják ki a koordináta-rendszert és a skálabeosztást, a koordináta-rendszer kiválasztásától függően a 680–790. sorok pedig kirajzolják a polár koordináta-rendszert, ill. a 820–970. sorok a derékszögű koordináta-rendszert. Az 1010. sortól kezdődik a háromdimenziós ábrázolás. Itt is megadhatjuk az ábrázolás léptékét és helyét; először célszerű 20 vagy 90 értéket beírni. Háromdimenziós ábrázoláshoz a 100. sorban a program több tízezer függvényérték-számítást végez, s ehhez a függvény típusától függően általában igen hosszú (fél órától több óráig terjedő) időre van szükség. Futtassuk le különböző függvényekkel a programot; érdemes például kipróbálni az alábbiakat:

```
0 REM **** P3. ****
1 :
2 :
100 DEF FN R(Q)=COS(2*Q)+COS((Q+BB)/16)
100 DEF FN R(Q)=SQR(ABS(.5*(16-Q*Q))+1/(Q+4)
100 DEF FN R(Q)=COS(4*Q)+20/(Q*Q+3)
```

Ha az Olvasó nem rendelkezik a „Supergraphik 64" segédprogrammal, az alábbi változtatásokat és kiegészítéseket kell megtenni:

```
0 REM **** P4. ****
1 :
2 :
5 POKE 56,32:CLR
430 FOR A1=8192 TO 16191:POKE A1,0:NEXT:GOSUB 2000
470 FOR A1=0 TO 199:AX=F:AY=A1:GOSUB 3000:NEXT
```

```
480 FOR A1=0 TO 319:AX=A1:AY=E:GOSUB 3000:NEXT
500 FOR A1=E-1 TO E+1:AX=XR:AY=A1:GOSUB 3000:NEXT
520 FOR A1=E-1 TO E+1:AX=XL:AY=A1:GOSUB 3000:NEXT
540 FOR A1=F-1 TO F+1:AX=A1:AY=YD:GOSUB 3000:NEXT
560 FOR A1=F-1 TO F+1:AX=A1:AY=YU:GOSUB 3000:NEXT
770 AX=XX:AY=YY:GOSUB 3000
900 AX=G:AY=YY:GOSUB 3000
1600 AX=X1:AY=Y1:GOSUB 3000
1620 GOSUB 4000:RETURN
2000 FOR A1=8192 TO 16191:POKE A1,0:NEXT
2010 FOR A1=1024 TO 2023:POKE A1,16:NEXT
2020 POKE 53248+17,27+32:POKE 53248+24,16+8
2030 RETURN
3000 OY=320*INT(AY/8)+(AYAND7)
3010 OX=8*INT(AX/8)
3020 MA=2^((7-AX)AND7)
3030 AV=8192+OY+OX
3040 POKE AV,PEEK(AV) OR MA:RETURN
4000 FOR A1=Y1+1 TO 199:AY=A1:GOSUB 5000:RETURN
5000 OY=320*INT(AY/8)+(AY AND 7)
5010 OX=8*INT(AX/8)
5020 MA=2^((7-AX) AND 7)
5030 AV=8192+OY+OX
5040 POKE AV,PEEK(AV) AND (255-MA):RETURN
```

A grafikus függvények BASIC nyelvű programozásával a program lényegesen lassúbb lesz, mint a „Supergraphik 64" segédprogram alkalmazásával.

```
0 REM **** P5. ****
1 :
2 :
10 PRINT " A SZAZAS SORBAN MEGHATAROZOTT"
20 PRINT "  FUGGVENY GRAFIKUS ABRAZOLASA"
40 PRINT " 1 - DEREKSZOGU KOORDINATARENDSZERBEN"
50 PRINT " 2 - POLAR-KOORDINATARENDSZERBEN"
60 PRINT " 3 - HAROM DIMENZIOBAN"
70 INPUT " VALASSZ:  1";PL
100 DEF FNR(Q)=COS(Q)+COS(2*Q)+COS(5*Q)
210 IF PL=3 THEN 1010
250 PRINT:PRINT
260 INPUT "LEPESKOZ =";IK
270 INPUT "X-TENGELY NYUJTASI TENYEZOJE =";S1
280 INPUT "Y-TENGELY NYUJTASI TENYEZOJE =";S2
370 PRINT "ELTOLAS AZ X-TENGELY MENTEN"
380 INPUT "-130 ES 130 KOZE ESO SZAMERTEK ";C
400 PRINT "ELTOLAS AZ Y-TENGELY MENTEN"
410 INPUT "-90 ES 90 KOZE ESO SZAMERTEK ";D
430 !GCLEAR:!GRAPHICS 1:!BCOL 15:!LCOL 6
450 E=100+D:F=160+C
470 !LINE F,0 TO F,199
480 !LINE 0,E TO 310,E
490 FOR XR=F TO 319 STEP 19*S1
500 !LINE XR,E-1 TO XR,E+1 :NEXT
510 FOR XL=F TO 0 STEP-19*S1
520 !LINE XL,E-1 TO XL,E+1 :NEXT
530 FOR YD=E TO 199 STEP 15*S2
540 !LINE F-1,YD TO F+1,YD :NEXT
550 FOR YU=E TO 0 STEP -15*S2
560 !LINE F-1,YU TO F+1,YU :NEXT
580 IF PL=1 THEN 820
610 REM POLAR-KORD. PONT
690 RD=π/180:FOR G=0 TO 360 STEP IK :T=G*RD
710 X=FNR(T)*COS(T):Y=FNR(T)*SIN(T)
730 XX=X*(19*S1)+F:YY=Y*(15*S2)+E
```

```
740 IF XX<0 OR XX>319 THEN 780
750 IF YY<0 OR YY>199 THEN 780
770 !DOT XX,YY
780 NEXT
790 END
820 REM DEREKSZOGU KOORD. PONT
830 FOR G=0 TO 319 STEP IK
840 X=(G-F)/(19*S1):Y=FNR(X)
850 YY=E-(Y*15*S2)
860 IF YY<0 OR YY YY>199 THEN 960
900 !DOT G,YY
960 NEXT
870 END
1010 REM HAROM DIMENZIOS PONT
1020 PRINT "[redacted]FUGGOLEGES IRANYU LEPTEK"
1030 INPUT "[redacted]-40 ES 40 KOZE ESO SZAM, JAVASOLT 20 [redacted]";N1
1040 PRINT "[redacted]FUGGOLEGES IRANYU FEKVES"
1050 INPUT "[redacted]-50 ES 150 KOZE ESO SZAM, JAVASOLT 20[redacted]";N2
1260 REM KONSTANSOK A,B,C,D,E,F,G
1280 A=144:B=2.25:C=N1:D=.0327:E=160:F=N2:G=199
1400 !GRAPHICS1  :!GCLEAR:!BCOL 15:!LCOL 6
1410 FOR H=-A TO A STEP B
1420 AA=INT(.5+SQR(A*A-H*H))
1430 FOR BB=-AA TO AA :CC=SQR(BB*BB+H*H)*D
1440 D1=FNR(CC):DD=D1*C:GOSUB 1520:NEXT:NEXT:END
1450 GOTO 1450
1520 X=BB+H/B+E:Y=DD-H/B+F
1530 X1=INT(.85*X):Y1=INT(.9*(G-Y)):IF Y<0 OR Y>199 THEN RETURN
1600 !DOT X1,Y1
1620 !CLINE X1,Y1+1 TO X1,199:RETURN
```

2.3 Színes sávgrafikonok

A következő gépi kódú program vízszintes vagy függőleges színes sávgrafikonok rajzolására készült. Hasznos lehet, ha görbéket (függvényeket) vagy számtáblázatokat szeretnénk szemléletessé tenni. A grafikonokat képernyő-karakterekkel ábrázoljuk, így az ábrák mellett tetszőleges feliratokat is elhelyezhetünk. (Nagyfelbontású grafikus képernyőre szöveget nem lehet írni.)

A képernyőn vízszintesen 320, függőlegesen 200 pont áll rendelkezésre. A sávok elemi egységei egy karakter szélességűek, azaz nyolc vízszintes irányú képpontból állnak. A program a grafikon kirajzolását mindig az aktuális kurzorpozíción kezdi és minden függőleges, ill. vízszintes sávhoz megadható a magasság, ill. a hosszúság. A rutin felhasználásának megkönnyítésére egy-egy függőleges sáv kirajzolása után a kurzort automatikusan egy pozícióval jobbra mozgatjuk a képernyőn.

A rutin hívása az alábbi, kibővített SYS utasítással történhet:

SYS H, L, C vagy
SYS V, L, C

ahol a H és V a vízszintes, ill. függőleges grafikonok rutinjainak a kezdőcíme; L a grafikon hosszúsága (maximálisan 320), ill. magassága (maximum 200), C pedig a színkód (0-tól 15-ig).

A gépi kódú rutin listája:

```
0 REM **** P6. ****
1 :
2 :
100 : C000                      .OPT P1
110 : C000                    ; SZINES SAVGRAFIKON
120 : C000                    ; HPLOT ES VPLOT
130 : C000               GETCOR    =  $B7EB
140 : C000               SCROUT    =  $E716
150 : C000               LBYT      =  $14
160 : C000               HBYT      =  LBYT + 1
170 : C000               CURCOL    =  $D3
180 : C000               SETCOL    =  $EA24
190 : C000               SETCHAR   =  $EA1E
200 : C000               ILLQUAN   =  $B248
205 : C000               CHKCOM    =  $AEFD
210 : C000               CODE      =  $22
220 : C000               TMP       =  CODE + 1
230 : C000               XREG      =  TMP + 1
235 : C000               TMP1      =  XREG + 1
240 : C000               FARB      =  $F3       ; MUTATO A SZIN-RAM-RA
250 : C000               CURRIGHT  =  $AB3B
260 : C000               ADR       =  $FD
270 : C000               LINELEN   =  $D5
280 : C000               CHARADR   =  $D1
290 : C000                         *=  $C000
300 : C000  20 FD AE HPLOT         JSR  CHKCOM   ; VESSZO
310 : C003  20 EB B7               JSR  GETCOR
315 : C006  86 24                  STX  XREG
320 : C008  A5 15                  LDA  HBYT
330 : C00A  C9 02                  CMP  #2
340 : C00C  B0 42                  BCS  ILL
350 : C00E  0A                     ASL
360 : C00F  0A                     ASL
370 : C010  0A                     ASL
```

```
380 : C011  0A                  ASL
390 : C012  0A                  ASL
400 : C013  85 23               STA  TMP
410 : C015  A5 14               LDA  LBYT
420 : C017  48                  PHA
430 : C018  4A                  LSR
440 : C019  4A                  LSR
450 : C01A  4A                  LSR         ; DURCH 8
460 : C01B  18                  CLC
470 : C01C  65 23               ADC  TMP
480 : C01E  65 D3               ADC  CURCOL  ; KURZOR OSZLOPA
490 : C020  48                  PHA
500 : C021  A8                  TAY
510 : C022  C5 D3               CMP  CURCOL
520 : C024  F0 13               BEQ  T1
530 : C026  C9 27               CMP  #39     ; < 40
540 : C028  90 02               BCC  T2
550 : C02A  A0 27               LDY  #39
560 : C02C  20 24 EA T2         JSR  SETCOL  ; MUTATO A SZIN-RAM-RA
570 : C02F  A9 A0               LDA  #" " + $80  ; AZ URES KARAKTER REVERSE-BEN
580 : C031  20 1E EA            JSR  SETCHAR  ; A KARAKTER ES SZIN BEALLITASA
590 : C034  88                  DEY
600 : C035  C4 D3               CPY  CURCOL
610 : C037  10 F3               BPL  T2
620 : C039  68          T1      PLA
630 : C03A  A8                  TAY
640 : C03B  68                  PLA
650 : C03C  C0 28               CDY  #40
660 : C03E  B0 0B               BCS  FERTIG
670 : C040  29 07               AND  #7
680 : C042  AA                  TAX
690 : C043  BD 53 C0            LDA  TABLE,X
700 : C046  A6 24               LDX  XREG
710 : C048  20 1E EA            JSR  SETCHAR
720 : C04B  A9 11     FERTIG    LDA  #17     ; KURZOR LE
730 : C04D  4C 16 E7            JMP  SCROUT
740 : C050  4C 48 B2 IL         JMP  ILLQUAN
750 : C053  20 65 74 TABLE      .BYT $20,$65,$74,$75,$61,$F6,$EA,$E7
1000 : C05B  20 FD AE VPLOT     JSR  CHKCOM
1010 : C05E  20 EB B7           JSR  GETCOR
1020 : C061  A5 15              LDA  HBYT
1030 : C063  D0 EB              BNE  ILL
1040 : C065  86 24              STX  XREG    ; SZIN
1050 : C067  A5 14              LDA  LBYT
1060 : C069  4A                 LSR
1070 : C06A  4A                 LSR
1080 : C06B  4A                 LSR         ; DURCH 8
1090 : C06C  85 23              STA  TMP
1100 : C06E  A5 14              LDA  LBYT
1110 : C070  29 07              AND  #7
1120 : C072  85 25              STA  TMP1
1130 : C074  A5 D1              LDA  CHARADR  ; A SOR SZAMA
1140 : C076  18                 CLC
1150 : C077  65 D3              ADC  CURCOL  ; PLUSZ A KURZOR OSZLOPSZAMA
1160 : C079  85 FD              STA  ADR
1170 : C07B  A5 D2              LDA  CHARADR + 1
1180 : C07D  69 00              ADC  #0
1190 : C07F  85 FE              STA  ADR+1
1200 : C081  A0 00              LDY  #0
1210 : C083  A6 23              LDX  TMP
1220 : C085  F0 20              BEQ  T3
1230 : C087  20 C7 C0 T4        JSR  COLOR   ; A SZIN CIMENEK KISZAMITASA
1240 : C08A  A9 A0              LDA  #" " +$80
1250 : C08C  91 FD              STA  (ADR),Y
1260 : C08E  A5 24              LDA  XREG    ; SZIN
1270 : C090  91 F3              STA  (FARB),Y ; A KARAKTER ES A SZIN BEALLITASA
1280 : C092  A5 FD              LDA  ADR
```

```
1290 : C094  38                SEC
1300 : C095  E9 28             SBC  #40      ; A KOVETKEZO SOR
1310 : C097  85 FD             STA  ADR
1320 : C099  B0 08             BCS  T5
1330 : C09B  C6 FE             DEC  ADR+1
1340 : C09D  A5 FE             LDA  ADR+1
1350 : C09F  C9 04             CMP  #4       ; A LEGFELSO SOR
1360 : C0A1  90 12             BCC  T6
1370 : C0A3  C6 23     T5      DEC  TMP
1380 : C0A5  D0 E0             BNE  T4
1390 : C0A7  20 C7 C0  T3      JSR  COLOR
1400 : C0AA  A6 25             LDX  TMP1
1410 : C0AC  BD BF C0          LDA  TAB2,X
1420 : C0AF  91 FD             STA  (ADR),Y
1430 : C0B1  A5 24             LDA  XREG     ; SZIN
1440 : C0B3  91 F3             STA  (FARB),Y
1450 : C0B5  A5 D3     T6      LDA  CURCOL
1460 : C0B7  C5 D5             CMP  LINELN   ; A KURZOR AZ UTOLSO OSZLOPBAN VAN
1470 : C0B9  F0 03             BEQ  * + 5
1480 : C0BB  4C 3B AB          JMP  CURRIGHT  ; KURZOR JOBBRA
1490 : C0BE  60                RTS
1500 : C0BF  20 64 6F TAB2     .BYT $20,$64,$6F,$79,$62,$F8,$F7,$E3
1510 : C0C7  A5 FD     COLOR   LDA  ADR
1520 : C0C9  85 F3             STA  FARB
1530 : C0CB  A5 FE             LDA  ADR+1
1540 : C0CD  4C 2A EA          JMP  SETCOL + 6
```

Azoknak, akik nem rendelkeznek assembler vagy monitor segédprogramokkal, közöljük a BASIC betöltőprogramot:

```
0 REM **** P7. ****
1 :
2 :
100 FOR I=49152 TO 49359
110 READ X:POKE I, X:S=S+X:NEXT
120 DATA  32,253,174, 32,235,183,134, 36,165, 21,201,  2
130 DATA 176, 66, 10, 10, 10, 10, 10,133, 35,165, 20, 72
140 DATA  74, 74, 74, 24,101, 35,101,211, 72,168,197,211
150 DATA 240, 19,201, 39,144,  2,160, 39, 32, 36,234,169
160 DATA 160, 32, 30,234,136,196,211, 16,243,104,168,104
170 DATA 192, 40,176, 11, 41,  7,170,189, 83,192,166, 36
180 DATA  32, 30,234,169, 17, 76, 22,231, 76, 72,178, 32
190 DATA 101,116,117, 97,246,234,231, 32,253,174, 32,235
200 DATA 183,165, 21,208,235,134, 36,165, 20, 74, 74, 74
210 DATA 133, 35,165, 20, 41,  7,133, 37,165,209, 24,101
220 DATA 211,133,253,165,210,105,  0,133,254,160,  0,166
230 DATA  35,240, 32, 32,199,192,169,160,145,253,165, 36
240 DATA 145,243,165,253, 56,233, 40,133,253,176,  8,198
250 DATA 254,165,254,201,  4,144, 18,198, 35,208,224, 32
260 DATA 199,192,166, 37,189,191,192,145,253,165, 36,145
270 DATA 243,165,211,197,213,240,  3, 76, 59,171, 96, 32
280 DATA 100,111,121, 98,248,247,227,165,253,133,243,165
290 DATA 254, 76, 42,234
300 IF S<>26696 THEN PRINT"HIBA A DATA SORBAN..!!":END
310 PRINT"OK.!"
```

Az alábbiakban egy példát mutatunk a sávgrafikonokat készítő gépi kódú rutin felhasználására. Első mintafeladatunkban egy forgalmi statisztikát ábrázolunk szemléletes oszlopdiagramokkal.

```
0 REM **** P8. ****
1 :
2 :
3 POKE 53280,0:POKE 53281,0
100 REM AZ EGY EVRE VONATKOZO HAVI OSSZEGEK
110 REM ADATSORBAN VANNAK ELHELYEZVE.
120 DIM U(12)
130 REM AZ ADATOK BEOLVASASA
140 FOR I=1 TO 12:READ U(I):NEXT I
150 REM A MAXIMALIS ERTEK MEGHATAROZASA
160 MAX=0
170 FOR I=1 TO 12
180 IF U(I)>MAX THEN MAX=U(I)
190 NEXT I
200 V=12*4096+5*16+11:REM A GEPIKODU SZUBRUTIN CIME
210 PRINT CHR$(147):REM KEPERNYO TORLES
220 FOR I=1 TO 21:PRINT CHR$(17);:NEXT I:REM CURSOR
230 REM A SAVGRAFIKON KIRAJZOLASA
240 FOR I=1 TO 12
250 PRINT SPC(2);:SYS V,U(I)/MAX*180,I
260 NEXT I
270 PRINT:PRINT
280 REM HONAPOK KIIRASA
290 FOR I=1 TO 12
300 PRINT RIGHT$(" "+STR$(I),3);
310 NEXT I
320 GET A$:IF A$="" THEN 320
330 REM HAVI OSSZEGEK
340 DATA 12000,13500,11000, 8000,14000, 9000
350 DATA 13800,14000,12750,14000,13800,17200
```

Most ábrázoljunk egy függvényt vízszintes sávgrafikonokkal.
A 100. sorban a program beolvassa a színkódot. Ezután töröljük a képernyőt, a háttér feketére vált és a kurzor átkerül a második oszlopba. A 120. és a 130. sorban kiszámítjuk a függvényértékeket a −2.2-től 2.2-ig terjedő intervallumban, a kapott értékeket az arányos ábrázolás érdekében beszorozzuk 300-zal, és végül a SYS utasítással meghívjuk a rutint, amely a függvényt kirajzolja.

```
0 REM **** P9. ****
1 :
2 :
100 INPUT "SZIN";C:IF C<1 OR C>15 THEN 100
110 H=12*4096:PRINT CHR$(147) TAB(2);:POKE 53281,0
120 FOR I=-2.2 TO 2.2 STEP .2
130 SYS H,EXP(-I*I)*300,C:NEXT I
```

2.4 Saját karakterkészlet

A Commodore 64-es egyik hasznos sajátossága, hogy karaktergenerátora áthelyezhető a RAM-ba. Minthogy a RAM-ot a gép használója igénye szerint átalakíthatja – a karaktergenerátort áthelyezve –, ezen a tárterületen saját karakterkészletet határozhatunk meg. Az operációs rendszer a karaktereket egy-egy 8 × 8 pontból álló karaktermátrix segítségével ábrázolja. A tárban minden karaktermátrixhoz 64 bit, azaz 8 byte tartozik. Ha valamely bit magas (azaz értéke 1), a hozzárendelt mátrixpont látható a karakterben, egyébként nem.
Az alábbi kis program segítségével a gép által használt karakterkészlet egy elemét megjeleníthetjük a képernyőn. Mivel a program a 9.5 fejezetben ismertetett módosított PEEK függvénnyel dolgozik, használata előtt be kell tölteni a 9.5 fejezetben közölt gépi kódú programot.

```
0 REM **** P10. ****
1 :
2 :
100 PRINT CHR$(147):PRINT:PRINT:PRINT
110 INPUT "KEREM A KARAKTERT ";A$
120 PRINT CHR$(19)A$:C=PEEK(1024)
130 PRINT:PRINT:PRINT:PRINT
140 CG=13*4096:REM A KARAKTERGENERATOR KEZDOCIME
150 REM KIS/NAGYBETU UZEMMOD-GRAFIKUS UZEMMOD
160 B=(PEEK(53248+24)AND2)*1024
170 FOR I=0 TO 7
180 Z=USR(CG+B+8*C+I):REM A MATRIX BETOLTESE SORONKENT
190 FOR J=7 TO 0 STEP -1
200 A=Z AND 2^J
210 IF A THEN PRINT "*";:GOTO 230
220 PRINT ".";
230 NEXT
240 PRINT
250 NEXT
255 FOR I=1 TO 5000:NEXT
260 RUN
```

A program bekéri a karaktert, amelynek mátrixát a képernyőn szeretnénk megjeleníteni. A karakter képernyőkódját meghatározza a képernyőtárból és beviszi a B változóba (120. sor). A 140. sorban megvizsgálja, hogy melyik (nagybetűs/kisbetűs vagy nagybetűs/grafikus) üzemmódban használjuk a billentyűzetet. A 160. sorban meghatározza a karaktermátrix kezdőpozícióját a karaktergenerátorban.
A 180. sorban megvizsgálja, hogy egy mátrixpontnak megfelelő bit magas vagy alacsony. Ettől függően egy csillagot vagy egy pontot kirajzol a képernyőre. Ha futtatjuk a programot, és például a T betű kirajzolását kérjük, a képernyőn a következő ábrát kapjuk:

```
*******.

...**...

...**...

...**...

...**...

...**...

...**...

........
```

Most nézzük meg, hogy hogyan lehet BASIC programmal saját karaktert előállítani. Először át kell helyeznünk a karaktergenerátort a ROM-ból a RAM-ba, majd közölnünk kell az operációs rendszerrel az áthelyezett karaktergenerátor tárbeli kezdőcímét. Ezzel egyidejűleg a képernyőtárat is át kell helyeznünk a $C400 kezdőcímre (decimálisan: az 50176-tól az 51175-ig terjedő tárterületre). Az áthelyezést POKE ciklussal végezzük el, amelyhez ismét felhasználjuk a 9.5 fejezetbeli USR függvényt.

```
0 REM **** P11. ****
1 :
2 :
100 FOR I=13*4096 TO 14*4096-1
110 POKE I+4096,USR(I):NEXT I
120 POKE 53272,24:POKE 56576,148:POKE 648,196
```

A fenti kis program végrehajtása után következhet a saját karakter meghatározása a P12-es programmal. A program bekéri a módosítandó karaktert, majd megadhatjuk az új karakter mátrixát a billentyűzetről úgy, hogy minden leütött csillag látható (bekapcsolt) karakterpontot, minden leütött pont pedig nem látható (kikapcsolt) karakterpontot jelent. Tetszőleges számú saját karakter meghatározása után a VÉGE szó beütésével jelezhetjük, hogy a karakterkészlet módosítását befejeztük.

```
0 REM **** P12. ****
1 :
2 :
100 REM KARAKTEREK KESZITESE
110 CG=14*4096:REM KARAKTER GENERATOR KEZDOCIME
200 INPUT "██████MELYIK KARAKTERT KIVANJA ATIRNI ";A$:IF A$="VEGE" THEN END
210 PRINT "█";A$
220 C=PEEK(12*4096+1024)
230 PRINT "████████████1234567"
300 FOR I=0 TO 7
310 PRINT I;:INPUT A$(I):IF LEN(A$(I))<>8 THEN PRINT "□□":GOTO 310
320 NEXT
400 B=(PEEK(53248+24)AND2)*1024:REM NAGYBETU/GRAFIKA UZEMMOD
405 AD=CG+B+C*8
410 FOR I=0 TO 7:Z=0
420 FOR J=0 TO 7
430 Z=Z-(MID$(A$(I),8-J,1)="*")*2↑J
440 NEXT
450 POKE AD+I,Z:REM KARAKTER
460 POKE AD+1024+I,255-Z:REM RVS KARAKTER
470 NEXT
480 GOTO 200
```

2.5 A karakterkészlet módosítása joystickkal

Ha gyakran dolgozunk programjainkban különleges karakterekkel (például egy matematikai programban görög betűkkel), a kívánt karakterek létrehozásának előzőekben ismertetett módja meglehetősen lassú és kényelmetlen. Különösen akkor, ha nemcsak betűket, hanem kis grafikus figurákat is szeretnénk felhasználni. Legjobb megoldás, ha előzetesen raszterpapíron megtervezzük a figurát, kiszámítjuk a pontsorokhoz tartozó bitkombinációkat, majd a bináris szám decimális megfelelőjét POKE utasítással byte-onként elhelyezzük a RAM-beli karaktergenerátorban. Ez a munka meglehetősen lassú és fáradságos. A kényelmetlenségek elkerülésére bemutatunk egy olyan programot, amellyel egy karaktert felnagyítva ábrázolhatunk és a joystickkal (botkormánnyal) tetszőlegesen módosíthatjuk a képernyőn. A botkormányt a program az 1-es portról használja).

Az új karakterkészlet kialakításához két, a RAM-ban elhelyezett karaktergenerátorra van szükség, azaz az eredeti ROM-beli karaktergenerátorból két másolatot kell képezni. A program a módosítandó karaktert sprite-ként ábrázolva megjelenti a képernyőn eredeti és kétszeres nagyságban, és belehelyez egy villogó mikrokurzort, amelyet a joystickkal tetszőleges irányba elmozdíthatunk. A joystick tűzgombjával vezérelhetjük, hogy milyen műveletet akarunk végezni (vonalat húzni, törölni, pozicionálni stb.).

Ha elégedettek vagyunk a megrajzolt karakterrel, az F1 gombot kell megnyomnunk, mire a program a karaktergenerátor második másolatában a módosító karakter helyére betölti az új karaktert. Azt, hogy egy karaktert változatlanul hagyunk, a G billentyű megnyomásával jelezhetjük.

A program az 512 karakterből álló teljes karakterkészlet feldolgozása után véget ér.

Az 512 karakter egy kicsit soknak tűnik, de ha figyelembe vesszük a billentyűzet mindkét üzemmódját (nagybetűs/grafikus, ill. nagybetűs/kisbetűs), üzemmódonként 128 lehetséges karakterrel, és ezt megduplázzuk – a fordított (reverse) ábrázolásmód miatt –, az eredmény tényleg pontosan 512.

Az alábbiakban részletesen ismertetjük a programban használt változókat és a program működését.

A változólista:

C	A soron következő karakter báziscíme az első másolatban.
CD	A karakter báziscíme a második másolatban.
CP	0–511 tartományú karakterpozíció számláló.
JB	A tűzgomb állapota.
JR	A joystick kapcsolóállása.
JS	Az 1-es port címe
MA	Üzemmód-kapcsoló
PO	A mikrokurzor pozíciója a megcímzett byte-on belül.
PP	A mikrokurzor pillanatnyi helyzetének megfelelő cím a sprite-on belül.
PV	A botkormány pillanatnyi állásának megfelelő byte értéke a sprite-on belül.
SB	A sprite adatok báziscíme.
V	A videovezérlő báziscíme.
X	A sprite x-pozíciója a képernyőn.
XJ	A botkormánnyal vezérelt mikrokurzor x-pozíciója.
Y	A sprite-ok y-pozíciója a képernyőn.
YJ	A botkormány által vezérelt mikrokurzor y-pozíciója.

Érintett tárcímek:

56	A RAM-top mutató felső byte-ja
648	A videoram kezdete (mutató)
832	A kazettapuffer kezdőcíme. (Minthogy erre a területre nincs szükségünk, ide helyeztük a gépi kódú programot.)
50169	Az első sprite kezdete (mutató)
50170	A második sprite kezdete (mutató)
53272	A videoram és a karaktergenerátor kezdete a videovezérlőn belül.
56576	A képernyővel összefüggő 16 kbyte-os tárterületet kiválasztó biteket tartalmazó tárcím

A program dokumentációja:

10	A tár felső határát eltoljuk, ugyanis ide kell elhelyezni a karakterkészlet első másolatát.
30233	Bekapcsoljuk az első és a második sprite-ot és beállítjuk a színüket. Betöltjük a sprite-mutatókat, majd a második sprite-ot kétszeresére nagyítjuk. Töröljük a sprite-adatokat, majd a sprite-okat a képernyő közepére pozicionáljuk.
1000–1010	A gépi kódú rutin DATA sora

A gépi kódú rutin assembler utasításai:

sei	A megszakítás letiltása
lda #$33	A karaktergenerátor megnyitása
sta 1	
lda #0	
sta $5f	A régi blokk-kezdet (alsó byte)
sta $5a	A régi blokkvég (alsó byte)
sta $58	Az új blokkvég (alsó byte)
lda $d0	
sta $60	A régi blokk-kezdet (felső byte).
lda #$f0	
sta $59	Az új blokkvég (felső byte).
lda #$e0	
sta $5b	A régi blokkvég (felső byte).
jsr $a3bf	A blokkokat áthelyező rutin
lda #$37	
sta 1	
cli	A megszakítás engedélyezése
ret	Ugrás vissza a BASIC-hez

1020–1040	A gépi program betöltése a kazettapufferbe és futtatása. Futás után a karaktergenerátorról elkészül a két másolat.
1060	A program közli az operációs rendszerrel a változásokat. A megváltozott karaktergenerátor és a videoram helyzete (az utóbbi hardver okok miatt!)

A képernyőn most látható karakterek már a második másolatból származnak.

2000–2360 A karakterek egymás utáni áttöltése a sprite-adatokba és módosításuk.

2380 Az összes karakter kezelése után a RAM-top helyreállítása. (Az első másolatra már nincs szükség.)

4000–4070 Lekérdezzük a botkormányt, majd a botkormány és a tűzgomb állásától függően elágaztatjuk a programot.

5000–12040 A joystick állásától függően aktualizáljuk a kurzorpozíciót.

13000–13200 A botkormány pozícióját átszámítjuk a mikrokurzor pozíciójára, majd ezt a pontot felváltva be- és kikapcsoljuk.

20000–20080 A kész karaktereket áttöltjük a második másolatba.

A módosított karaktergenerátor nem foglal el BASIC tárterületet, a RAM-ban az operációs rendszer alatt helyezkedik el. (A Commodore 64-es sajátossága a RAM és ROM közötti átlapolási lehetőség.)

A videoram kezdőcíme a 49152, amit mindig szem előtt kell tartani, ha a tárcímek tartalmát POKE utasítással módosítjuk. A gép hardver-felépítéséből következik, hogy a karaktergenerátor áthelyezésekor a videoram is eltolódik. Ezzel a problémakörrel részletesen „A C 64 belső felépítése" c. könyvből ismerkedhetünk meg.

A program listája:

```
0 REM **** P13. ****
1 :
2 :
10 POKE 56,144:CLR
20 V=53248
30 POKE V+21,6:POKE V+40,1:POKE V+41,1
40 POKE 50169,16:POKE 50170,16
42 POKE V+23,4:POKE V+29,4
50 FOR I=0 TO 62:POKE 50176+I,0:NEXT
55 X=150:Y=100
223 POKE V+4,X
226 POKE V+2,X-40
233 POKE V+16,0
320 POKE V+5,Y:POKE V+3,Y+19
1000 DATA 120,169,51,133,1,169,0,133,95,133,90,133,88,169,208,133,96,169,240
1010 DATA 133,89,169,224,133,91,32,191,163,169,55,133,1,88,96
1020 FOR I= 832 TO 832+33
1030 READ A:POKE I,A:NEXT
1040 SYS 832:POKE 850,160:SYS 832
1060 POKE 53272,8:POKE 56576,PEEK(56576)AND252:POKE 648,192
1070 PRINT CHR$(179)
2000 C=9*4096
2020 FOR CP=0 TO 511:PRINT CHR$(19)CP:SB=50176
2040 FOR I=0 TO 7
2060 POKE SB+3*I,PEEK(C+I)
2080 NEXT I
2360 C=C+8:GOSUB 4000:NEXT CP
2380 POKE V+21,0:POKE 56,160:CLR:END
4000 XJ=0:YJ=0:JS=56321:SB=50176
4020 JR=(255-PEEK(JS)) AND 15:JB=(255-PEEK(JS)) AND 16
4030 IF JB THEN MA=MA+1:IF MA>2 THEN MA=0
4040 ON JR GOTO 5000,6000,4020,7000,8000,9000,4020,10000,11000,12000
4045 IF PEEK(203)<>4 THEN 4066
4050 PRINT CHR$(147)CHR$(51)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(18)" MENTES ":G
OSUB 20000
4055 PRINT CHR$(147)CHR$(51)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(17):RETURN
4066 IF MA=1 THEN PRINT CHR$(147)CHR$(51)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(18)" ALLITAS"
4067 IF MA=2 THEN PRINT CHR$(147)CHR$(51)CHR$(17)CHR$(17)CHR$(18)" TORLES "
4068 IF PEEK(203)=26THEN RETURN
```

```
4069 IF MA=0 THEN PRINT CHR$(147)CHR$(51)CHR$(17)CHR$(17)"
4070 GOSUB 13000:GOTO 4020
5000 REM FOLSO
5020 YJ=YJ-1:IF YJ<0 THEN YJ=0
5040 GOSUB 13000:GOTO 4020
6000 REM ALSO
6020 YJ=YJ+1:IF YJ>7 THEN YJ=7
6040 GOSUB 13000:GOTO 4020
7000 REM BAL
7020 XJ=XJ-1:IF XJ<0 THEN XJ=0
7040 GOSUB 13000:GOTO 4020
8000 REM BAL FOLSO
8020 XJ=XJ-1:IF XJ<0 THEN XJ=0
8040 GOTO 5000
9000 REM BAL ALSO
9020 XJ=XJ-1:IF XJ<0 THEN XJ=0
9040 GOTO 6000
10000 REM JOBB
10020 XJ=XJ+1:IF XJ>7 THEN XJ=7
10040 GOSUB 13000:GOTO 4020
11000 REM JOBB FOLSO
11020 XJ=XJ+1:IF XJ>7 THEN XJ=7
11040 GOTO 5000
12000 REM JOBB ALSO
12020 XJ=XJ+1:IF XJ>7 THEN XJ=7
12040 GOTO 6000
13000 REM
13020 PP=SB+YJ*3+INT(XJ/8):PV=PEEK(PP)
13040 PO=XJ-INT(XJ/8)*8
13060 IF PV AND 2^(7-PO) THEN POKE PP,(PV AND (255-2^(7-PO))):GOTO 13100
13080 POKE PP,(PV OR (2^(7-PO)))
13100 IF MA=1 THEN PV=(PV OR (2^(7-PO)))
13120 IF MA=2 THEN PV=(PV AND (255-2^(7-PO)))
13200 FOR I=0 TO 50:NEXT:POKE PP,PV:RETURN
20000 REM AZ UJ KARAKTER ATVITELE
20010 CD=C+20472
20020 FOR I=0 TO 7
20040 POKE CD+I,PEEK(SB+3*I)
20060 NEXT I
20080 RETURN
```

2.6 A billentyűzet-kiosztás és -módosítás

A Commodore 64-es billentyűzete mátrixszerűen nyolc sorban és nyolc oszlopban rendezhető el. A nyolc sorhoz tartozó vezetékek a CIA 1 A portjához ($DC00=56320 cím), a nyolc oszlophoz tartozók pedig a CIA 1 B portjához ($DC01=56321 cím) csatlakoznak. A billentyűzet lekérdezésekor ($FF9F=65485 cím) az A porton minden sorról egy-egy jel érkezik. Ha egy billentyű le van nyomva, a B porton keresztül lekérdezhetjük az oszlopot. A sor és az oszlop számából a rendszer kiszámít egy a 0 és 63 közé eső ún. billentyűszámot. Ha ennek értéke 64, akkor egyetlen billentyű sincs lenyomva (a hozzárendelést alább szemléltetjük). A billentyűszámot a rendszer minden lekérdezés után $CB (203) címen tárolja; az utolsóként lenyomott billentyű száma pedig a $C5 (197) címre kerül. A különleges billentyűk állapotát a $028D (653) cím tartalma jelzi. A nullás bit a SHIFT, az egyes bit a Commodore, a kettes bit pedig a CTRL billentyűre vonatkozik. A karakterek és a billentyűk egymáshoz rendelését az ASCII kódokat tartalmazó tárbeli táblázatokkal oldották meg. Mivel a Commodore 64-es minden billentyűje több funkciót lát el, összesen 4 ilyen kódtáblázat van a tárban.
A billentyűzetet szemléltető ábra elemzésekor ne feledkezzünk meg arról, hogy a bal és jobb oldali SHIFT billentyűk nem egyenértékűek. A Shift Lock (zár) funkciót a bal oldali SHIFT billentyű látja el. (A legújabb típusú alapgépeken a SHIFT LOCK billentyű külön van.)

Oszlop	0	1	2	3	4	5	6	7
Sor								
0	DEL	RETURN	CURRIGHT	F7	F1	F3	F5	CURDOWN
1	3	W	A	4	Z	S	E	SHIFT (BAL)
2	5	R	D	6	C	F	T	X
3	7	Y	G	8	B	H	U	V
4	9	I	J	0	M	K	O	N
5	+	P	L	–	.	:	@	)
6	FONT		;	HOME	SHIFT (JOBB)	=	↑	/
7	1	PFL	CTRL	2	SPACE	C=	Q	STOP

Az 1. tárbeli kódtáblázat az önállóan lenyomott billentyűk karaktereinek ASCII kódjait tartalmazza. A 2., 3. és 4. táblázat rendre az adott billentyű, ill. a SHIFT, a C= és a CTRL billentyűk együttes lenyomásával elérhető karakterek ASCII kódjaiból épül fel.
A táblázatokban előforduló $FF (255) érték a nem létező kombinációkra utal. A SHIFT, a C= és a CTRL billentyűket külön kell kezelni, az ezeknek megfelelő érték az 1. táblázatban 1, 2 és 4. A különleges billentyűk állapotát a $28D (653) tárcím 0., 1. és 2. bitje jelzi.
Ha valamelyik billentyűhöz egy másik kódot akarunk hozzárendelni, a megfelelő bejegyzést a kódtáblázatban módosítanunk kell. Mivel a táblázatok a ROM-ban vannak, a bejegyzéseket nem lehet egyszerűen felülírni. Hasonlóan járhatunk el, mint a saját karakterkészlet kialakításánál, az operációs rendszert átmásoljuk az „alatta lévő" RAM-ba, majd itt végrehajtjuk a kívánt változtatást. A tárkiosztás miatt eközben a BASIC ROM-ot is át kell helyeznünk a RAM területre. Az alábbi kis programmal elvégezhetjük a tár átszervezését:

```
0 REM **** P14. ****
1 :
2 :
100 FOR I=40960 TO 49151:REM BASIC-ROM MASOLAS
110 POKE I,PEEK(I):NEXT
120 FOR I=14*4096 TO 65535:REM OPERACIOS RENDSZER MASOLAS
130 POKE I,PEEK(I):NEXT
140 POKE 1,53
```

A 100-tól 130-ig terjedő sorok az operációs rendszert és a BASIC-et másolják át a ROM-ból az alatta lévő RAM-ba. A tár átrendezése után a 140. sorban a ROM-ot átkapcsoljuk RAM-ra. így az operációs rendszer a továbbiakban a RAM-ban fut. A RAM területen már tetszőlegesen megváltoztatjuk az egyes billentyűk kódjait.
A német és az amerikai billentyűzet közötti eltérés az Y és Z billentyűk helyzetében van. A német billentyűzet előállításához ezt a két billentyűt fel kell cserélni, úgy, hogy a Z a T mellé, az Y pedig az X mellé kerüljön.
A billentyűk áthelyezéséhez szükségünk van a négy kódtáblázat kezdőcímeire.
A kódok módosításához meg kell határoznunk a kiválasztott billentyűk számát a billentyűzethez rendelt mátrixból. A mátrix elemeinek számozása a bal felső saroktól számítva soronként haladva 0-tól 63-ig tart. Az Y billentyű száma tehát 25, a Z billentyűé pedig 12. A módosítást a két billentyűszám felcserélésével végezhetjük el.

1. táblázat:	$EB81	(60289)
2. táblázat: SHIFT-tel	$EBC2	(60354)
3. táblázat: Commodore-ral	$EC03	(60419)
4. táblázat: CTRL-lel	$EC78	(60536)

```
0 REM **** P15. ****
1 :
2 :
150 T1=60289:REM AZ ELSO TABLAZAT ALAPALLAPOT
160 T2=60354:REM A MASODIK TABLAZAT SHIFT BILLENTYUVEL
170 T3=60419:REM A HARMADIK TABLAZAT COMMODORE BILLENTYUVEL
180 T4=60536:REM A NEGYEDIK TABLAZAT CONTROL BILLENTYUVEL
200 POKE T1+25,ASC("Z")
210 POKE T1+12,ASC("Y")
```

Ha a program végrehajtása után leütjük a Z billentyűt, Y jelenik meg a képernyőn, és megfordítva. A kisbetűk felcseréléséhez meg kell változtatnunk a második táblázat bejegyzéseit is:

```
0 REM **** P16. ****
1 :
2 :
220 POKE T2+25,ASC("Z")
230 POKE T2+12,ASC("Y")
```

A CTRL billentyű szerepét is megváltoztathatjuk:

```
0 REM **** P17. ****
1 :
2 :
240 POKE T4+25,ASC("Z")-64
250 POKE T4+12,ASC("Y")-64
```

A négy táblázat segítségével tehát 4*64=256 különböző karaktert határozhatunk meg. A RESTORE billentyű szerepét nem módosíthatjuk, mivel az közvetlenül kapcsolódik a processzor NMI-vezetékéhez. Az új billentyűzet-kiosztás a STOP/RESTORE lenyomásáig érvényben marad. A STOP/RESTORE leütésekor a rendszer ismét visszakapcsol a ROM-ra (alapállapotra), de ez is megakadályozható, ha a tárkiosztásra vonatkozó értéket a RAM-ban megváltoztatjuk. Illesszük be a fenti programba az alábbi sort:

```
190 POKE 64982, 53
```

Kicsit kényelmetlen az ismertetett eljárásban, hogy a billentyű számát előzetesen a mátrix alapján ki kell számítani. Azonban ezt a feladatot is rábízhatjuk a gépre. A billentyűszám automatikus meghatározására szolgál az alábbi program:

```
0 REM **** P18. ****
1 :
2 :
100 DIM T(4):FOR I=1 TO 4:READ T(I):NEXT
110 DATA 60289,60354,60419,60536
120 FOR I=14*4096 TO 65535:POKE I,PEEK(I):NEXT
130 FOR I=40960 TO 49151 :POKE I,PEEK(I):NEXT
140 POKE 1,53:POKE 64982,53
1000 PRINT "KEREM NYOMJA MEG A ":PRINT "MODOSITANDO BILLENTYUT !";
1010 GET A$:IF A$="" THEN 1010
1020 PRINT A$
1030 A=ASC(A$)
1040 FOR J=1 TO 4 :T=T(J)
1050 FOR I=0 TO 63 :IF PEEK(T+I)<>A THEN NEXT:NEXT
1060 PRINT "MELYIK BILLENTYURE CSERELI ?";
1070 GET A$:IF A$="" THEN 1070
1080 PRINT A$
1090 POKE T+I,ASC(A$):GOTO 1000
```

3. FEJEZET
KÉNYELMES ADATBEVITEL

3.1 A kurzor pozicionálása és a kurzorpozíció lekérdezése

Az esztétikus képernyőtervek megvalósítása során a programozásban nagy segítséget jelentene, ha az input-output műveleteknél a kurzort a képernyő tetszőleges pozíciójára állíthatnánk. A Commodore 64-es alapszoftvere azonban a kurzor vezérlésére csak két utasítást szolgáltat: a TAB utasítást, amellyel a soron belül pozicionálhatunk, ill. a POS utasítást, amellyel lekérdezhetjük a kurzor aktuális oszloppozícióját.
Ugyanakkor az operációs rendszerbe be vannak építve az általános pozicionálási utasításhoz szükséges rutinok és rendszerváltozók. A kurzor aktuális helyzetének sor- és oszlopkoordinitája a tár két fix címén van, ezeket PEEK utasítással bármikor lekérdezhetjük.

```
0 REM **** P19. ****
1 :
2 :
100 PRINT "A KURZOR A"PEEK(214)". SORBAN":PRINT "ES A"PEEK(211)".OSZLOPBAN ALL."

READY.
```

Ha a kurzort a képernyő rögzített helyén akarjuk megjeleníteni, nem elég a sor-, ill. oszlopkoordinátát a 211-es és 214-es tárcímekre betölteni. A koordináták alapján kell kiszámítani az adott pozícióhoz tartozó képernyőtáron, ill. színtáron belüli tárcímeket. Az operációs rendszerben az S8640-es kezdőcímen levő rutin elvégzi ezt a feladatot.
Az alábbi BASIC programmal a kurzort a képernyő tetszőleges helyére állíthatjuk.

```
0 REM **** P20. ****
1 :
2 :
100 REM A KURZOR POZICIONALASA
110 INPUT "SOR SZAMA";Z
120 INPUT "OSZLOP SZAMA";S
130 POKE 214,Z
140 POKE 211,S
150 SYS 58640
160 PRINT "SZOVEG";
```

A képernyőszerkesztést rendkívüli módon megkönnyíti a bemutatott eljárás. Ha például olyan programot készítünk, amely az input-output műveletek végrehajtása közben üzeneteket küld a gépkezelőnek, gondot okozhat az üzenet szövegének elhelyezése, majd az aktuális művelet folytatása. Az ismertetett rutinok felhasználásával az üzenet kijelzése előtt lekérdezhetjük a kurzor aktuális pozícióját, elmozgathatjuk a kurzort az üzenet közlésére szánt rögzített sorra, majd kiírás után azon a képernyőpozíción folytathatjuk a következő műveleteket, ahol azt előbb abbahagytuk. Az elmondottakat az alábbi programrészlet szemlélteti:

```
0 REM **** P21. ****
1 :
2 :
300 Z=PEEK(214):REM SOR
310 S=PEEK(211):REM OSZLOP
320 POKE 214,0:REM A KURZOR A 0. SORBAN
330 POKE 211,3:REM A KURZOR A 3. OSZLOPBAN
335 SYS 58640
340 PRINT"KEREM TEGYE A LEMEZT A MEGHAJTOBA"
350 POKE 214,Z:REM A SOR VISSZAALLITASA
360 POKE 211,S:REM AZ OSZLOP VISSZAALLITASA
370 SYS 58640
```

A képernyőn a sorok számozása 0-tól 24-ig, az oszlopok számozása pedig 0-tól 39-ig terjed.

3.2 A kurzor ki- és bekapcsolása

A Commodore 64-es az INPUT utasítás végrehajtásakor, ill. parancsüzemmódban az aktuális képernyőpozíciót a kurzor villogtatásával jelzi. Az INPUT utasítással szemben a GET végrehajtásakor nem jelenik meg a képernyőn a villogó kurzor. Előfordulhat, hogy az adatbevitelt GET utasítással akarjuk elvégezni, de szükségünk lenne arra, hogy a kurzor most is villogjon, jelezve a gépkezelőnek, hogy hol tart a begépeléssel.
Az operációs rendszer a 204-es tárcím tartalma alapján végzi a kurzor ki-, bekapcsolását. Ha a tárcím tartalma nulla, a rendszer a kurzort villogtatja, ha pedig egy (vagy más nullától különböző érték), akkor a kurzort kikapcsolja.
A fentiekből következik, hogy a kurzor villogtatását a programunkból egyetlen POKE utasítással vezérelhetjük:

```
0 REM **** P22. ****
1 :
2 :
100 POKE 204,0:REM A KURZOR BEKAPCSOLASA
110 GET A$ :IF A$="" THEN 110 :REM VARAKOZAS EGY BILLENTYURE
120 POKE 204,1:REM A KURZOR KIKAPCSOLASA
130 PRINT A$;
```

Lehetséges, hogy a kurzor kikapcsolásakor a villogás abban a pillanatban szűnik meg, amikor a képernyőn látható a kis négyzet, és ez elrontja a képet. Minthogy a nulláslapon a 207-es tárcím tartalma mutatja, hogy a négyzet az adott pillanatban látszik vagy sem, ezt a problémát könnyen megoldhatjuk úgy, hogy lekérdezve a 207-es cím tartalmát, a kurzort éppen abban a pillanatban kapcsoljuk ki, amikor a négyzet nem látható. Egészítsük ki a fenti programot az alábbi sorral:

```
115 IF PEEK (207) THEN 115: REM VÁRAKOZÁS A KURZOR KIKAPCSOLÁSÁRA
```

Az eljárás további alkalmazási lehetőségével találkozunk majd a 3.5 fejezetben.

3.3 Az összes billentyű automatikus ismétlése (repeat)

A Commodore 64-es használata során bizonyára észrevették, hogy a szóközbillentyű és a kurzort vezérlő billentyűk ismétléssel működnek, azaz amíg a billentyűt lenyomva tartjuk, automatikusan ismételnek. Az automatikus ismétlés a programok szerkesztése során különösen hasznos, és egy POKE utasítással az összes billentyűre nézve érvényesíthető.

– Ha a 650-es tárcím tartalma nulla, akkor csak a kurzor billentyűk ismételnek.
– Ha POKE utasítással a 650-es tárcímre 128-at írunk be, az összes billentyű ismételni fog.
– Ha az automatikus ismétlést teljesen ki akarjuk iktatni, a 650-es címre 64-et kell írnunk.

```
0 REM **** P23. ****
1 :
2 :
100 POKE 655,128:REM MINDEN BILLENTYU ISMETEL
200 POKE 650,0 :REM CSAK A KURZOR ISMETEL
300 POKE 650,64:REM AZ ISMETLES KIKAPCSOLASA
```

Az ismétlés, ill. a késleltetés sebességét a 651-es és a 652-es tárcímek tartalma határozza meg. Ezeket a paramétereket csak az operációs rendszer áthelyezésével tudjuk tartósan megváltoztatni, mivel értéküket a rendszer indításkor mindig újra beállítja (l. a 2.6 és a 4.2 alfejezeteket).

3.4 A WAIT utasítás: Várakozás egy billentyű megnyomására

A WAIT rendkívül ritkán alkalmazott BASIC utasítás. Hogyan működik ez az utasítás?

WAIT A,B

Jelentése: beolvassa az A rekesz tartalmát (ugyanúgy, mint a PEEK utasítás), és végrehajt egy AND logikai műveletet az A és B tartalma között. Ha az eredmény nulla, az egész folyamat még egyszer megismétlődik, ha nem, a program fut tovább. Az utasítás működése alapján az A tárcímnek input/output portnak vagy egy külső egység címének, vagy egy olyan címnek kell lennie, amelynek értékét megszakító rutin változtatja. Ellenkező esetben ugyanis az utasítás vagy egyáltalán nem, vagy a végtelenségig várakozna.
A legérdekesebb felhasználás minden bizonnyal az egy meghatározott billentyű lenyomására való várakozás. A 653-as rekesz tartalma pl. arra utal, hogy lenyomott állapotban van-e a három speciális billentyű, a SHIFT, a CTRL vagy a COMMODORE billentyű. A WAIT utasítással mindaddig várhatunk, amíg a három billentyű valamelyikét le nem nyomták. Pl.:

```
0 REM **** P24. ****
1 :
2 :
100 PRINT "KEREM NYOMJA MEG A CTRL BILLENTYUT!"
110 WAIT 653,4:REM VARAKOZAS A CTRL-RE
```

A 110. sorban a program várja a CTRL billentyű lenyomását. A SHIFT és a COMMODORE billentyűre az alábbi WAIT utasításokkal várhatunk:

WAIT 653,1: VARAKOZAS A SHIFT BILLENTYURE

WAIT 653,2: REM VARAKOZAS A COMMODORE BILLENTYURE

Ha tetszőleges billentyű lenyomására akarunk várni, lekérdezhetjük a 203-as tárpozíciót. Ha egyetlen billentyű sincs lenyomva, a cím 64-et, egyébként a lenyomott billentyű mátrixszámát tartalmazza (l. a 2.3 fejezetet). A WAIT 203,64 utasítás mindaddig felfüggeszti a program futását, amíg egyáltalán van lenyomott billentyű.
A WAIT 203,63 utasítás csak egy billentyű lenyomása után folytatja a program végrehajtását. Az utóbbival helyettesíthetjük a GET utasítást, amelynél várakozás közben mindig le kell kérdezni az üres füzért.

```
0 REM **** P25. ****
1 :
2 :
100 WAIT 653,63
110 GET A$:PRINT A$;
```

A fenti WAIT utasítás csak akkor ér véget, amikor egy billentyűt lenyomunk. Ha már vannak adatok a billentyűzet-pufferben, a lenyomott billentyűk száma is alapul szolgálhat a WAIT lekérdezéséhez.

```
0 REM **** P26. ****
1 :
2 :
100 WAIT 198,255:REM VAN ADAT A KLAVIATURA PUFFERBEN?
110 GET A$:PRINT A$;
120 GOTO 100
```

3.5 Egy kényelmes INPUT rutin

Gyakran előfordul, hogy hibás adatbevitel miatt a program futása megszakad. A hiba forrása általában az, hogy INPUT utasítás után numerikus változót írtunk, de a végrehajtáskor nem numerikus karaktert (karaktereket) gépeltünk be.
Ezt a hibát elkerülhetjük, ha INPUT utasítás helyett GET utasítást használunk. Ekkor viszont sok kényelmetlenséget okoz, ha nem egyetlen karaktert kívánunk beolvasni – hiszen a változót karakterenként kell összerakni. Másik hátránya, hogy a képernyőn nem jelenik meg a kurzor.
Ha el is fogadjuk a beviteli utasítások ismert hátrányait, és feltételezzük, hogy a gépkezelő nem követ el olyan hibát, amely közvetlenül az adatbevitelnél okoz programmegszakítást, az adatbevitelnél történt hibák a későbbi feldolgozásnál komoly gondot okozhatnak.
Az INPUT A utasítást például helyettesíthetjük az INPUT A$ utasítással, elkerülve a programmegszakítást. Ez a megoldás numerikus adatok bevitelére is alkalmas, hiszen a VAL függvénnyel a karakteres változót numerikussá alakíthatjuk. A hiba lehetősége mégis fennáll, hiszen ha a gépkezelő pl. az 123R56 karaktersorozatot üti be, amikor a programban numerikus adatot várunk, az A=VAL(A$) eredménye 123 lesz, ami feltehetően nem helyes.
Érvelhetünk azzal is, hogy az ilyen adatbeviteli hibák nem általánosak, és a „hobby programozók" programjaiból eredő hibás számításoknak nincsenek messzeható következményei. Véleményünk szerint azonban mindig célszerű megbízható programok megírására törekednünk, nehogy a továbbiak során bármikor is zavarba jöhessünk. A programok elkészítése közben nem szabad a saját szükségleteinkből kiindulni, mindig szem előtt kell tartani a megbízó igényeit.
Az alábbiakban egy olyan INPUT rutint mutatunk be az Olvasónak, amelyet bárki felhasználhat, és amely az említett programmegszakítási hibákat messzemenően kiszűri.
Érdemes a programot nagyon alaposan áttanulmányozni, hogy minél rugalmasabban alkalmazhassuk speciális igényű programozási feladatokban is. Először ismertetjük a programban használt változók rendeltetését. Az alábbi változók értékét a rutin meghívása előtt a feladat jellegétől függően a használónak kell meghatározni:

MN=Ø	Numerikus adatbevitel
MN=1	Alfanumerikus adatbevitel
ML=Ø	Az IL-ben megadott hosszúság kötelező!
ML=1	Az IL-ben a maximális hosszúságot kell megadni!
IL	Az adat kötelező vagy maximális hosszúsága.

A rutin további változói:

CC	Érvényes karakterek száma az IN$-ban.
CS	A kurzor pillanatnyi oszloppozíciója.
CZ	A kurzor pillanatnyi sorpozíciója.
CP	Az inputmező INSERT által előállított hosszúsága.
MS	A kurzor legmagasabb oszloppozíciója az adatbevitel során.
G$	Az utoljára végrehajtott GET-tel beolvasott karakter
IN$	A beolvasott adat.

A rutinban használt tárcímek:

204=0	A kurzor bekapcsolása.
204=1	A kurzor kikapcsolása.
205	A villogás frekvenciájának számlálója.
207=0	A kurzor a KI fázisban.
207=1	A kurzor a BE fázisban.
211	Az oszlop pozíciója.
214	A sor pozíciója.

A rutin meghívása előtt meg kell nyitni a képernyőt az OPEN 1,3 utasítással, mivel a 35680-as sorban GET#1 utasítással olvassuk be az adatokat.

A rutin lépései:

35020	A szükséges változók kezdőértékének meghatározása és a kurzorpozíció tárolása a 35680. sor GET#1 utasításához.
35060	Egy karakter beolvasása a klaviatúráról.
35080	Ha a beolvasott karakter a RETURN volt, az adatbevitelnek vége, az adat hosszúságát az ML értékétől függően ellenőrizni kell.
35100–35130	DELETE billentyű használata után a hosszúságot és a pozíció-számlálót aktualizálni kell attól függően, hogy az input mező csak érvényes karaktereket tartalmaz (CP=0), vagy az INSERT-tel bővült (CP< >0).
35140	Az INSERT-et csak akkor szabad végrehajtani, ha ezzel nem léptük túl az IL-ben megadott hosszúságot.
35160–35180	A kurzor jobbra és balra mozgatása közben gondoskodni kell arról, hogy ne hagyjuk el az input mezőt.
35200	Ugrás az adatvizsgálatra, MN értékétől függően.
35220–35240	Numerikus adatbevitelnél, ha a kurzor az adatmezőn belül van, a program elfogadja a karaktert. Az érvényességi tartományt a 47 és az 58 kódokkal szabtuk meg. Az általunk megadott tartomány numerikus adatbevitelnél csak 0-tól 9-ig terjed. Az érvényességi tartományt tetszés szerint bárki megszabhatja a C-64-es felhasználói kézikönyvben található kódtáblázat alapján.
5300–35380	Alfanumerikus ellenőrzés.
35400	Az adatbevitel nem érhet véget, ha az adat hossza még kisebb az előírt hosszúságnál (ML=0).
35600–35690	Az IL-ben megadott hosszúság eléréséig a beütött karaktereket gyűjtjük az IN$ változóban. Előzetesen a kurzort a kezdőpozícióra állítjuk, hogy a GET#1 utasítást a mező elejétől indíthassuk.
36000–36060	A kurzort kikapcsoljuk és a G$-ban lévő karakter megjelenik a képernyőn.

A rutin sorszámozása természetesen tetszőleges. Lényegesen megkönnyíti azonban a programozást egy olyan segédprogramokat tartalmazó könyvtár kialakítása, amelyben az egyes rutinokat azonos sorszámozással tároljuk.
Az alábbiakban közöljük az INPUT rutin listáját.

```
0 REM **** P27. ****
1 :
2 :
35000 REM ADATBEVITEL BILLENTYUZETROL
35020 IN$="":CC=0:CS=PEEK(211):CZ=PEEK(214):CP=0:MS=0
35040 POKE204,0:REM KURZOR BE
35060 GET G$:IF G$="" THEN 35060
35080 G=ASC(G$):IF G=13 THEN ON ML GOTO 35400,35600
35100 IF G=20 AND CP>0 THEN CP=CP-1 :GOSUB 36000:GOTO 35060:REM TORLES
35120 IFG=20ANDCC>0ANDPEEK(211)>CSTHENCC=CC-1:MS=MS-1:CP=CP-1:GOSUB36000:GOTO350
60
35130 IF G=20 AND PEEK(211)>CS THENMS=MS-1:GOSUB36000:GOTO35060
35140 IF G=148ANDCP+MS<ILTHENCP=CP+1:MS=MS+1:GOSUB36000:GOTO35060:REM BESZURAS
35160 IF G=29ANDPEEK(211)<=CS+IL-1THENGOSUB36000:GOTO35060:REM KURZOR JOBBRA
35180 IFG=157ANDPEEK(211)>CSTHENGOSUB36000:GOTO35060:REM KURZOR BALRA
35200 ON MN GOTO 35300
35220 IF G>47ANDCC<ILANDPEEK(211)<=CS+IL-1THENCC=CC+1:GOSUB36000:GOTO35360
35230 GOTO35360
35240 IFG>47ANDPEEK(211)<=CS+ILTHENGOSUB36000:GOTO35360
35300 IF G<48 OR (G>57 AND G<65)OR(G>90ANDG<193)ORG>218THEN35060
35320 IFCC<ILANDPEEK(211)<=CS+IL-1THENCC=CC+1:GOSUB36000:GOTO35360
35340 IFPEEK(211)<CS+ILTHENGOSUB36000
35360 IFCP>0THENCP=CP-1
35380 GOTO35060
35400 IFCC<>ILTHEN35060
35600 POKE205,2
35620 IFPEEK(207)<>0THEN35620
35640 POKE204,1
35660 POKE211,CS:POKE214,CZ
35670 IFCC=0THENRETURN
35680 GET#1,G$:IFG$=CHR$(13)THENIN$=LEFT$(IN$+"          ",IL):RETURN
35682 IN$=IN$+G$
35684 IF LEN(IN$)<ILTHEN35680
35690 RETURN
36000 POKE205,2
36020 IFPEEK(207)<>0THEN36020
36040 PRINTG$;:IFPEEK(211)>MSTHENMS=PEEK(211)
36060 RETURN
```

Hogyan használjuk a bemutatott programot?
Tegyük fel, hogy egy raktárnyilvántartási rendszer adatbeviteli programjában az anyagok jellemzőit kell beolvasnunk a billentyűzetről (cikkszám, anyagnév, egységár, mennyiség stb.). Minden cikkszám hatjegyű numerikus adat. A cikkszámot beolvasó programrész a rutin felhasználásával:

```
0 REM **** P28. ****
1 :
2 :
100 IL=6:MN=0:ML=0
110 PRINT "CIKKSZAM";:GOSUB 35000
120 IN=VAL(IN$)
```

A beolvasott cikkszám a programrész lefutása után az IN változóban áll rendelkezésre, és egészen biztosan hat numerikus karakterből áll.
A cikkszám beolvasásához hasonló az anyagnév beolvasása azzal a különbséggel, hogy az anyagnév alfanumerikus adat és általában nem fix hosszúságú. Ha relatív file-szervezéssel dolgozunk, amelyben az adatmezők és a rekordok hossza rögzített, meg kell adnunk az anyagnév lehetséges maximális hosszát. Legyen a maximális hossz esetünkben 10 karakter, amelyet nem kötelező kitölteni:

```
0 REM **** P29. ****
1 :
2 :
100 IL=10:MN=1:ML=1
110 PRINT "MEGNEVEZES";:GOSUB 35000
```

Az IN$-ban visszakapott anyagnevet szükség esetén üres karakterekkel kiegészíthetjük 10 karakter hosszúságúra.
Az egységár általában változó hosszúságú adat, és természetesen csak numerikus karaktereket tartalmazhat. Tegyük fel, hogy maximálisan 8 mezőszélességű számadatokkal dolgozunk:

```
0 REM **** P30. ****
1 :
2 :
100 IL=8:MN=0:ML=1
110 PRINT "EGYSEGAR";:GOSUB 35000
120 IN=VAL(IN$)
```

A beolvasott egységárat ismét az IN változóban kapjuk vissza, és folytathatjuk a programot a mennyiség beolvasásával. Reméljük, hogy ez a rutin hasznos szolgálatot tesz az Olvasónak, megkíméli a hibás adatbevitelből eredő bosszúságoktól, és a programban bemutatott trükkök (a kurzor pozicionálása, az újszerű adatbevitel) mindenkit a könyv további tanulmányozására csábít.

3.6 A CBM 64-es „egere”

A személyi számítógépesek táborában megjelent egy új fogalom: az egér.
Milyen számítástechnikai eszköz rejtőzik e fedőnév mögött? A videojátékok ismerői már biztosan találkoztak az ún. pörgő golyóval, ami a joystickhoz hasonló, mozgást vezérlő berendezés. Újdonság, hogy míg a joystickkal a képernyőn megjelenő figurát csak nyolc lehetséges irányba, a pörgő golyóval a sík tetszőleges irányába elmozdíthatjuk. Az elmozdulás irányát két, (az X-, ill. az Y-tengelyre vonatkozó) ún. szögkódoló érzékeli, és továbbítja a számítógéphez.
Az egér is a pörgő labdához hasonlóan, minden irányban szabadon mozgatható. A tokozott egeret az asztalon húzogatjuk. A surlódástól a golyó forogni kezd, miközben a két szögkódoló pillanatnyi állását a beépített interface továbbítja a számítógéphez. Megismerve a CBM 64-es gép „háziállatának" képességeit, joggal merülhet fel a kérdés, hogy ez a tulajdonképpeni játékszer milyen szerepet tölthet be egy komoly számítástechnikai feladat megoldásában.
A széles használói kör számára készített programnál vagy programrendszernél alapvető követelmény, hogy az áttekinthető és könnyen kezelhető legyen. Ezt a célt szolgálja az ún. menütechnika. A képernyőn megjelenő menü tartalmazza mindazokat a lehetőségeket, amelyek közül a használó a feldolgozás során választhat. A választást általában kétféleképpen végezhetjük: a menüpont azonosító kódját leütjük; vagy a képernyőn a kurzort a menüpontot azonosító szövegmezőre mozgatjuk.
Ha megkérdezzük az ergonómiában jártas szakembert, ő a különféle megoldások közül biztosan elvetné a billentyűzeten való keresgélést.
Legcélszerűbb a menütechnikát és az egér szolgáltatta mozgatási lehetőséget párosítani, így a gépkezelő egy karosszékben kényelmesen elhelyezkedve, esztétikusan megszerkesztett képernyőn a figura (vagy kurzor) mozgását a vele egyirányú mozgást végző egérrel irányíthatja. A kívánt mezőre érve, választását a tűzgomb megnyomásával jelezheti.
Feltehetően nem rendelkezik minden Olvasó CBM 64-es gépéhez egérrel, ezért egy olyan programmal illusztráljuk a fentieket, ami elvben a leírtak szerint működik, de a mozgatást nem egérrel, hanem a kettes portra csatlakoztatott joystickkal oldja meg.
Tekintsük először a programban használt változók és tárcímek feladatait:

Változók:

RO$	Az RVS üzemmód bekapcsolásának karaktere
RF$	Az RVS üzemmód kikapcsolásának karaktere
A$	A mindenkori karakter
B$	A RETURN megnyomása után az előtte leütött karaktert tartalmazza
A	Négy sort és négy oszlopot tartalmazó indexes változó, a képernyő adott sorában és adott oszlopában kijelzett karakter tárolására
DR	Az 56322-es adatirány-regiszter eredeti tartalma. (A program lefutása után az eredeti értéket ugyanis vissza kell állítani.)
J	A joystickról a kettes porton leolvasott érték
JS	A joystick oszloppozíciója
JZ	A joystick sorpozíciója
PS	A PRINT utasítás oszloppozíciója
PZ	A PRINT utasítás sorpozíciója

S	A joystick helyzetének oszlopa az A változó első indexének meghatározására [A(x,y)].
Z	Ua. mint az előbbi, sorra vonatkoztatva.

Az érintett tárcímek:

56322	A kettes port adatirány-regisztere
58643	A kurzorpozíciót lekérdező rendszerrutin
58636	A kurzort pozicionáló rendszerrutin
781	Az X indexregiszter tartalma, melyet SYS utasítással betöltünk vagy felülírunk.
782	Ua. mint előbb az Y indexregiszterre vonatkozóan
204	Ha értéke nulla, a kurzor be van kapcsolva, ha 1, ki van kapcsolva
205	A kurzor villogásának frekvenciája
207	Ha értéke nulla, a kurzor nem látható (KI fázis), ha nem nulla, látható (BE fázis).

A következőkben lépésről lépésre elemezzük a program működését:

1	Mivel a billentyűzet és a vezérlő portok a CBM 64-esen azonos perifériavonalat használnak, a billentyűzetet kikapcsoljuk. A program lefutása után az 56322 tárcímre (adatirány-regiszter) visszatöltjük a DR változóban megőrzött eredeti tartalmat, egyébként ugyanis a gép nem érzékelné a billentyűzetet. A mintaprogramban csak a RUN/STOP billentyű él.
10–50	A menü felépítése a képernyőn
60–560	Az indexes változó feltöltése az 1–4. képernyősorban kiírt karakterek ASCII kódjával. A változóban tárolt kód alapján az első négy sor bármely pozícióján álló karaktert visszanyerhetjük.
680	Az 5000-es sorban található szubrutinban kapott karakter kiírása a képernyőre.
700	A PRINT utasítást követő kurzorpozíciót megőrizzük a menükép későbbi visszaállításához (720-as sor). Egyébként a teljesen kitöltött képernyő sorai új kiíratásnál feltolódnának.
760	Az új mező felépítése közben megváltozott kurzorpozíciót visszaállítjuk.
780	Ha az éppen leütött karakter a RETURN, az adatbevitel véget ér. A beolvasott adatot a B$-ban tároljuk.
5020–5140	A kurzorpozíció tárolása után a kurzort kikapcsoljuk, majd a nulladik pozícióra állítva ismét bekapcsoljuk.
5160	A botkormány aktuális értéke a kettes portról a J változóba kerül.
5170	Késleltető ciklus a kurzor ellenőrzéséhez.
5180–5340	A kurzor mozgása követi a joystick mozgatását. A tűzgomb megnyomása után (5260) a kurzor alatti karakter bekerül az A$ változóba (6010)
6010–6160	A kurzorpozíció alapján kiszámítjuk az A változó indexeit, majd az ACII kódból a megfelelő karaktert (A$) (6060) A C-64-es duplasor-szervezésű, így az oszlopszámláló maximális értéke 80, annak ellenére, hogy a képernyősor maximum 40 karaktert tartalmazhat. A 6050-es sorban korrigáljuk az A változó oszlopindexét.

A program kezelése rendkívül egyszerű. A RUN parancs után a képernyő bal felső sarkában megjelenik a kurzor, amit a kettes portra csatlakoztatott joystickkal tudunk mozgatni. Ha a kurzor azon a karakteren áll, amelyre szükségünk van, nyomjuk meg a tűzgombot. A karakter

bekerül a B$ változóba. A helyes választást ellenőrizhetjük, hiszen a választott karakter néhány sorral lejjebb megjelenik a képernyőn. Mindaddig, míg a RETURN-t le nem ütjük, a program gyűjti a kiválasztott karaktereket a B$ változóban. Az adatbevitel végét jelző RETURN után egyrészt a B$ változó tartalmát tetszőleges célra felhasználhatjuk, másrészt folytathatjuk az adatbevitelt a következő adatsor összeállításával.

A program listája:

```
0 REM **** P31. ****
1 :
2 :
4 DR=PEEK(56322):POKE 56322,224:RO$=CHR$(18):RF$=CHR$(146)
5 PRINT CHR$(147):GOSUB 10:GOTO 60
10 PRINT CHR$(19)" , - . / 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9          ";
20 PRINT "  § A B C D E F G H I J K L          ";
30 PRINT " M N O P Q R S T U V W X Y Z          ";
40 PRINT " "RO$"RET"RF$" "RO$"DEL"RF$" "RO$"F1"RF$" "RO$"F3"RF$" "RO$"F5"RF$;
45 PRINT " "RO$"F7"RF$"                 "
50 RETURN
60 DIM A(4,40)
100 FOR I=0 TO 13
120 A(0,I*2+1)=I+44
140 NEXT I
180 FOR I=0 TO 12
200 A(1,I*2+2)=I+64
220 NEXT I
260 FOR I=0 TO 13
280 A(2,I*2+1)=I+77
300 NEXT I
340 FOR I=0 TO 3
360 A(3,I)=13
380 NEXT I
420 FOR I=5 TO 7
440 A(3,I)=20
460 NEXT I
500 FOR I=0 TO 3
520 A(3,I*2+9)=I+133
560 NEXT I
580 PRINT:PRINT
600 B$="":X=FRE(0)
640 GOSUB 5000:REM
680 PRINT A$;
700 SYS 58643:PZ=PEEK(211):PS=PEEK(214)
720 GOSUB 10
760 POKE 211,PZ:POKE 214,PS:REM SYS 58636
780 IF ASC(A$)=13 THEN 600
800 B$=B$+A$
820 GOTO 640
5000 REM
5001 REM ***** JOYSTICK
5002 REM
5020 SYS 58643:REM
5060 PZ=PEEK(781):PS=PEEK(782)
5070 POKE 205,3
5080 IF PEEK(207) THEN 5080
5090 POKE 204,1
5100 POKE 781,0:POKE 782,0:JZ=0:JS=0
5120 SYS 58636:REM JOYSTICK KURZOR BEALLITASA
5140 POKE 204,0:REM A KURZOR BEKAPCSOLASA
5160 J=PEEK(56320):REM A JOYSTICK LEKERDEZESE
5170 FOR I=0 TO 50 :NEXT I
5180 IF (JAND1)=0 THENJZ=JZ-1
5200 IF (JAND2)=0 THENJZ=JZ+1
5220 IF (JAND4)=0 THENJS=JS-1
5240 IF (JAND8)=0 THENJS=JS+1
```

```
5260 IF (JAND16)=0 THEN 6000
5280 IF JZ<0 THEN JZ=0
5281 IF JS<0 THEN JS=0
5282 IF JS>30 THEN JS=30
5283 IF JZ>3 THEN JZ=3
5285 POKE 205,3
5290 POKE 204,1
5300 POKE 781,JZ:POKE 782,JS:SYS 58636
5340 GOTO 5140
6000 REM
6001 REM ***** HOZZARENDELES A KARAKTERHEZ *****
6002 REM
6010 POKE 205,3
6015 IF PEEK(207) THEN 6015
6017 POKE 204,1
6020 SYS 58643:REM KURZORPOZICIO BETOLTESE
6040 Z=PEEK(781):S=PEEK(782)
6050 IF S>39 THEN S=S-40
6060 A$=CHR$(A(Z,S))
6100 POKE 781,PZ:POKE 782,PS
6120 SYS 58636:REM KIIRASI POZICIO BETOLTESE
6160 RETURN
```

4. FEJEZET
BASIC HALADÓKNAK

4.1 BASIC sor előállítása BASIC-ből

Megkísérelte már az Olvasó egy tökéletesen általános program megírását?
Az általános megjelölés alatt azt értjük, hogy a program tetszés szerinti változókkal és konstansokkal tetszés szerinti aritmetikai műveletet tud elvégezni. Az olvasó válasza feltehetően: nem, hiszen a program lényegét tekintve egy előre megadott algoritmus, amely a feldolgozás alatt nem változik.
Haladó programozók fejében azonban előbb utóbb felmerül egy saját szövegszerkesztő program megírásának gondolata. Ha a tárolt szövegben vannak numerikus mezők, azokkal többnyire aritmetikai műveletet kell végezni.
Egy kereskedő számláinak feldolgozása közben például összegezni kell az egyes számlákon szereplő értékeket, összegezés után szorzási művelettel ki kell számítani a többletérték-adót, majd a kapott számhoz hozzá kell adni a csomagolás és szállítás költségét.
A feladat algoritmusát nagyon könnyű áttekinteni, és úgyszintén könnyű a BASIC nyelvű programot elkészíteni. Ezt a programot azonban egy szőnyegkereskedő feltehetően már nem tudja használni, hiszen a számlaérték nála az eladott termék egységárától és a méterben megadott mennyiségtől függ. Világos, hogy a szőnyegkereskedő számára más képleteken alapuló, új programot kell készíteni.
Ha így folytatjuk a gondolkodást, kiderül, hogy ahányféle kereskedő van, annyiféle egymástól alig eltérő, de mégis más-más programot kell írni, ami nem gazdaságos. Sokkal praktikusabb lenne, egy olyan általános célú programot készíteni, amelynek feldolgozás közben meg lehet adni, hogy a tárolt adatok között mikor milyen aritmetikai műveletet végezzen el.
Eddigi ismereteink alapján ez lehetetlen, hiszen azokat az aritmetikai kifejezéseket, amelyekben egy-egy változó értéket kap, előzetesen BASIC utasításként be kell építeni a programba.
Most bemutatunk egy olyan programot, amely képes arra, hogy futás közben beépítsen (saját magába) egy kívülről megadott BASIC sort. A program gépi kódú részt is tartalmaz, de ez ne okozzon különösebb gondot az Olvasónak, hiszen közöljük a BASIC betöltőprogramot is.
Ismerkedjünk meg a programban használt változókkal:

TM	A tár végcíme
VL	A változóterület kezdőcíme (alsó byte)
VH	A változóterület kezdőcíme (felső byte)
VT	A változóterület teljes kezdőcíme
BU	Az input pufferen belüli mutató
BC	A puffer feltöltését vezérlő változó
CA$	A beírt aritmetikai kifejezés
RE	Az eredmény a rutin lefutása után

Érintett tárcímek:

45–46	A változóterület kezdete (mutató)
47–48	Az indexes változók kezdete (mutató)
49–50	A füzérváltozók kezdete (mutató)

56 A BASIC terület vége (HB)
40448 Az előállított BASIC sor (50100)
40704 Annak a rutinnak a kezdete, amely az input puffer tartalmából előállítja a BASIC sort és elhelyezi a 40448-as címtől kezdve.

A program dokumentációja:

1 A RAM-top-ot beállítjuk 40448-ra, efölött helyezkedik el ugyanis a gépi kódú rutin.
2–6 A változókezdet-mutatót átállítjuk, mivel az 50099-es kapcsolósor ide kerül.
10–14 Előkészítjük az 50100 és 50110-es sorok tárbeli helyét. A tényleges sorokat majd a gépi kódú rutin készíti el, itt egyszerű PRINT és RETURN utasításokat írunk a helyükre.
20–30 Az 50099-es kapcsolósort elhelyezzük közvetlenül a BASIC program mögé.
32–50 Gépi kódú programrész
60–70 A gépi kódú részt a 40704-es címtől kezdve elhelyezzük a tárban.
50040 A BASIC kifejezés beolvasása a CA$ változóba. Az adatbevitelnél csak a kifejezést kell megadni a teljes egyenlőség helyett, azaz a program az „RE= " utáni részt kéri.
50050 A CA$ változó tartalmát áttöltjük a sorhoz tartozó input pufferbe (50075-ig).
50080 Ugrás a gépi kódú részre, ahol a BASIC sor előállítása történik.
50095 Az aritmetikai kifejezés kiértékelése, az eredmény az RE változóba kerül.

Az érdeklődőknek közöljük a gépi nyelvű programot is.

```
0 REM **** P32. ****
1 :
2 :
100 : 9F00  A5 7A             LDA  $7A        ;A BASIC-MUTATO TAROLASA
110 : 9F02  8D FF 9F          STA  $9FFF
120 : 9F05  A5 7B             LDA  $7B
130 : 9F07  8D FE 9F          STA  $9FFE
140 : 9F0A  A5 14             LDA  $14
150 : 9F0C  8D FD 9F          STA  $9FFD
160 : 9F0F  A5 15             LDA  $15
170 : 9F11  8D FC 9F          STA  $9FFC
180 : 9F14  A9 0B             LDA  #$0B       ;AZ INPUTPUFFER KEZDETE
190 : 9F16  85 7A             STA  $7A
200 : 9F18  20 79 A5          JSR  $A579      ;A 'CRUNCH' RUTIN HIVASA
210 : 9F1B  A2 00             LDX  #0
220 : 9F1D  BD 00 02       XX LDA  $0200(X)   ;A SOR ATVITELE A 40453 CIMRE
230 : 9F20  F0 06             BEQ  YY         ;UGRAS,HA VEGE
240 : 9F22  9D 05 9E          STA  $9E05(X)
250 : 9F25  E8                INX
260 : 9F26  D0 F5             BNE  XX
270 : 9F28  A9 3A          YY LDA  #$3A       ;A SOR MOGE
280 : 9F2A  9D 05 9E          STA  $9E05(X)
290 : 9F2D  A9 8E             LDA  #$8E       ;A 'RETURN' ELHELYEZESE
300 : 9F2F  9D 06 9E          STA  $9E06(X)
310 : 9F32  A9 00             LDA  #0         ;A SOR VEGENEK TAROLASA
320 : 9F34  9D 07 9E          STA  $9E07(X)
330 : 9F37  9D 08 9E          STA  $9E08(X)
340 : 9F3A  9D 09 9E          STA  $9E09(X)
350 : 9F3D  AD FF 9F          LDA  $9FFF      ;A BASIC-MUTATO VISSZATOLTESE
360 : 9F40  85 7A             STA  $7A
370 : 9F42  AD FE 9F          LDA  $9FFE
380 : 9F45  85 7B             STA  $7B
390 : 9F47  AD FD 9F          LDA  $9FFD
400 : 9F4A  85 14             STA  $14
410 : 9F4C  AD FC 9F          LDA  $9FFC
420 : 9F4F  85 15             STA  $15
430 : 9F51  60                RET             ;VISSZA A BASIC-RE
```

A következő (P.33) program két részből épül fel:
Az 1–70-es programsorokra csak a futtatás elején, egyszer ugrunk. Nagyon fontos, hogy ezek a sorok mindig elöl legyenek, tehát nem szabad a programot átsorszámozni! Ellenkező esetben ugyanis az 1–6-os sorokban szereplő változók értékét elronthatjuk.
A második rész a CA$-ban megadott képletből BASIC sort készít, kiértékeli a kifejezést és az eredményt a RE változóba helyezi.
Ha futtatás közben nem akarjuk megváltoztatni a kifejezésben használt műveleteket, az 50100-as sort átugorhatjuk. Ha az Olvasó a programot rutinként szeretné használni, ügyeljen arra, hogy a főprogram sorszámozása csak 49999-ig tarthat. A program utolsó sorainak számozását feltétlenül 50000-től kell kezdeni.
A képlet meghatározásakor csak az egyenlőségjel utáni részt kell beírni, pl.: 75/2∗V1 – V2 + SQR(V3).
A kifejezés értékét az 50050-es sorban kapjuk meg.

FIGYELEM!

A programot az első futás után már nem szabad megváltoztatni! Ha erre mégis szükség van, ki kell adnunk egy NEW parancsot, majd ismét be kell tölteni a programot és betöltés után módosítani.
A programból előállított BASIC sor ugyanis nem a BASIC program alá, hanem a tár tetejére kerül. Az ilyen jellegű változtatás után egy BASIC sor törlését, vagy új sor beillesztését nem tudja hibamentesen elvégezni az operációs rendszer.

```
0 REM **** P33. ****
1 POKE 56,158:CLR
2 IF PEEK(45)+2>255 THEN POKE 45,2-(256-PEEK(45)):POKE 46,PEEK(46)+1:GOTO 6
4 POKE 45,PEEK(45)+2
6 POKE 47,PEEK(45):POKE 48,PEEK(46):POKE 49,PEEK(45):POKE 50,PEEK(46)
8 TM=40448
10 POKE TM,0:POKE TM+1,7:POKE TM+2,158:POKE TM+3,180:POKE TM+4,195
12 POKE TM+5,153:POKE TM+6,0:POKE TM+7,13:POKE TM+8,158:POKE TM+9,190
14 POKE TM+10,195:POKE TM+11,142:POKE TM+12,0:POKE TM+13,0:POKE TM+14,0
20 VL=PEEK(45):VH=PEEK(46):VT=VH*256+VL
30 POKE VT-4,1:POKE VT-3,158:POKE VT-2,179:POKE VT-1,195
32 DATA165,122,141,255,159,165,123,141,254,159,165,20,141,253,159,165,21
33 DATA141,252,159,169,11,133,122,32,121,165
34 DATA162,0,189,0,2,240,6,157,5,158,232,208,245,169,58,157,5,158
36 DATA 169,142,157,6,158,169,0,157,7,158,157,8,158,157,9,158
40 DATA 173,255,159,133,122,173,254,159
50 DATA 133,123,173,253,159,133,20,173,252,159,133,21,96
60 FOR I=40704 TO 40785
70 READ MC:POKE I,MC: NEXT I
50000 REM     KALKULATOR     *********
50040 BU=523:INPUT"KALK.";CA$
50050 POKEBU,ASC("R"):POKEBU+1,ASC("E"):POKEBU+2,ASC("="):BU=BU+2
50060 FOR I=1 TO LEN(CA$)
50070 POKE BU+I,ASC(MID$(CA$,I,1)):NEXT I
50073 BC=LEN(CA$)+1
50075 POKE BU+BC,0:POKE BU+BC+1,0:POKE BU+BC+2,0
50080 SYS 40704
50095 GOSUB 50100
50097 RETURN
```

Végezetül ejtsünk néhány szót a program továbbfejlesztési lehetőségeiről.
Tegyük fel, hogy egy speciális számítástechnikai feladat programozástechnikai oldalról oda vezetett, hogy BASIC sort kellett beépítenünk egy programba futás közben. Az első lépés

megtétele további általánosításra ösztönöz: ki kellene dolgozni egy olyan módszert, amellyel nemcsak egy-egy sort, hanem ezek láncolatát is – beleértve a ciklusokat és ugrásokat is – be lehet építeni a futó programba.
Az ismertetett eljárást az egymást követő BASIC sorok tárbeli elhelyezésével kell bővítenünk, ügyelve arra, hogy a gépi kódú rutin a beolvasott BASIC sort ne azonos tárterületre, hanem a sorok hosszától függően egymás mögé helyezze.
Gondoskodni kell arról is, hogy a folytatósor mutatóját (minden BASIC sor első két byte-ja) megfelelőképpen beállítsuk, ami egyetlen sor beillesztésénél nem okozott problémát.
Reméljük, sikerült megsejtetni, hogy ez a problémakör tulajdonképpen egy programgenerátor elkészítésének alapelveit érinti. Programgenerátor alatt egy olyan programot értünk, amely egy adott témakörben felhasználható adott programnyelvű (nem feltétlenül BASIC) programok önálló megszerkesztésére, azaz tulajdonképpen egy ún. makro-interpreter.

4.2 A BASIC interpreter átmásolása a RAM-ba

A Commodore 64-es előnye a többi Commodore gépekhez képest az a lehetőség, hogy a processzor teljes címterülete (64 kbyte) áthelyezhető a RAM területre. A teljes operációs rendszert, a BASIC interpretert, átalakíthatjuk anélkül, hogy a ROM egyetlen alapelemét ki kellene cserélnünk. A módosított operációs rendszert, ill. interpretert át kell töltenünk a RAM-ba, majd közölni kell a géppel, hogy a ROM-ot kapcsolja ki, és helyette aktivizálja a megfelelő RAM területet. (Ez utóbbi egyetlen POKE utasítást igényel.)
Ha nem akarjuk a teljes BASIC interpretert kicserélni, hanem csak bizonyos részeit megváltoztatni – például egy saját függvényt definiálni, vagy meglévő függvényeket, utasításokat módosítani –, be kell tölteni a teljes interpretert a RAM-ba, ahol minden változtatást elvégezhetünk, majd átkapcsolva RAM területre, dolgozhatunk a saját igényünk szerint kialakított interpreterrel.
Nézzük meg közelebbről a Commodore 64-es társzervezését!
Amikor a gépet bekapcsoljuk, automatikusan működésbe lép a ROM-beli operációs rendszer és a BASIC interpreter. PEEK utasítással olvasva erről a területről, a tényleges ROM tárcímek tartalmát kapjuk meg. Ezzel szemben, ha POKE utasítással akarunk írni a tárba, az mindig a RAM területre vonatkozik, függetlenül attól, hogy a ROM vagy a RAM van bekapcsolva. Következésképpen egy egyszerű ciklussal átmásolhatjuk a ROM-beli operációs rendszert az alatta fekvő RAM területre:

```
FOR I=A TO E : POKE I, PEEK(I) : NEXT
```

ahol A a tárterület kezdőcíme, E pedig a végcíme. A BASIC kezdő-, ill. végcíme: 40960($A000) és 49151($BFFF); az operációs rendszeré: 57344($E000) és 65535($FFFF).
Másolás után mindaddig továbbra is a BASIC-ROM működik, amíg a változást nem közöljük a géppel. A ROM/RAM átkapcsolást az 1-es tárcím tartalmának (processzor port) beállításával lehet megvalósítani. Alapállapotban az 1-es tárcím tartalma 55. Ha a BASIC-et a RAM-ban akarjuk futtatni, a POKE 1,54 utasítást kell végrehajtanunk.
Figyelem! Ezt a POKE utasítást csak a fenti ciklus (40960-tól 49151-ig) lefutása után szabad kiadni, ellenkező esetben a gép működésképtelenné válik! Ha az operációs rendszert is áthelyezzük a RAM-ba, a RAM-beli futtatás csak a BASIC-ROM-mal együtt lehetséges, ugyanis ha átkapcsolunk erre a RAM területre, automatikusan bekapcsolódik az alatta lévő BASIC-ROM is (I. 2.6 fejezetet). Az átkapcsolást a POKE 1,53 utasítás eredményezi. A BASIC interpretert a következő lépésekben módosíthatjuk: átmásoljuk a ROM-ból a RAM-ba; végrehajtjuk a megfelelő változtatásokat; tároljuk azt a programot, amellyel a változtatást végeztük (hogy legyen módunk megismételni az eljárást, ha hibát követtünk el).
A biztonsági művelet után kapcsoljunk át a BASIC-RAM-ra!

4.3 A negatív számok kiküszöbölése az FRE függvény értékkészletéből

Megtörtént már az olvasóval, hogy bekapcsolás után a Commodore 64-es gépe 38911 szabad byte-ot jelzett, de a

PRINT FRE(0)

utasítás −26627 szabad byte-ról számolt be?
Ahhoz, hogy a tényleges értéket megkapjuk, a kapott negatív számhoz hozzá kell adni 2^{16}-t, azaz 65536-ot. Bár ez nem tragikus, mégis kényelmetlen. Mi az oka az eltérésnek?
A szabad tárterület kiszámítását elvégző rutin a $B37D tárcímen kezdődik (l. „A 64 Belső felépítése" c. könyvet). A számítás előtt a fölösleges füzérek törlődnek és így ezek a tárcímek felszabadulnak. A számítás menete: a füzérváltozók kezdetéből ($33/$34) le kell vonni a tömbök végét ($31/$32). A kapott 16 bites egész típusú értéket át kell alakítani lebegőpontos számmá. Az egész típusú számot a rendszer olyan előjeles számként kezeli, melynek értéke −32768 és 32767 közé esik. Ha ugyanezt a számot pozitív számként értelmezzük, értéke 0 és 65536 közé esik. Amíg a korábbi Commodore gépeken a szabad tárterület nem haladta meg a 32767 byte-ot, addig nem is volt semmi hiba. A Commodore 64-es FRE rutinját úgy kell megváltoztatni, hogy az egész típusú (%) konstans lebegőpontossá alakításakor a számot pozitív értékűnek tekintse, mint pl. a BASIC sorszámoknál, amelyek köztudottan 32767-nél nagyobb értéket is felvehetnek.
A FRE rutint az alábbiak szerint kell módosítani, és egy olyan területre kell elhelyezni, melyet az interpreter nem használ:

```
0 REM **** P34. ****
1 :
2 :
100 :  B38D  4C 55 BF     JMP  $BF55
110 :  B390  EA           NOP
111 :
112 :
120 :  BF55  A5 34        LDA  $34
130 :  BF57  E5 32        SBC  $32
140 :  BF59  A2 00        LDX  #$00
150 :  BF5B  86 0D        STX  $0D
160 :  BF5D  85 62        STA  $62
170 :  BF5F  84 63        STY  $63
180 :  BF61  A2 90        LDX  #$90
190 :  BF63  4C 49 BC     JMP  $BC49
```

Az átmásolást a RAM-ba, majd a rutin betöltését az alábbi kis program végzi el:

```
0 REM **** P35. ****
1 :
2 :
100 FOR I=40960 TO 49151
110 POKE I,PEEK(I):NEXT
120 A=11*4096+3*256+8*16+13
130 FOR I=A TO A+3
140 READ X:POKE I,X:NEXT I
150 A=11*4096+15*256+5*16+5
160 FOR I=A TO A+16
170 READ X:POKE I,X:NEXT I
180 POKE 1,54
200 DATA76,85,191,234
210 DATA165,52,229,50,162,0,134,13,133,98,132,99
220 DATA162,144,76,73,188
```

4.4 Visszatérés a BASIC programba LIST parancs után

A BASIC programban elhelyezett LIST utasítás végrehajtása után a vezérlés visszakerül a rendszerhez, azaz a gép közvetlen üzemmódban folytatja a munkát. Ez meglehetősen zavaró, ha pl. olyan sorokat akarunk listázni, amelyek DEF FN utasítással meghatározott függvényeket tartalmaznak (azért, hogy az éppen feldolgozás alatt álló függvény képlete látható legyen a képernyőn). Hasonlóképpen, azt sem tudjuk megoldani, hogy egy programról egymás után több listát készítsünk a következő ciklussal:

```
FOR I=1 TO 2 : LIST : NEXT
```

Alakítsuk át saját igényeinknek megfelelően a rendszer LIST utasítását! A LIST utasítás végére rakjunk be egy visszaugrást a BASIC melegstartra, azaz helyezzünk el itt egy RETURN utasítást. A LIST végrehajtása előtt tárolnunk kell a programszöveg-mutató aktuális helyzetét – ez ugyanis listázás közben megváltozik –, hogy listázás után a megfelelő helyre vissza tudjunk térni. A szükséges rutin végrehajtja a feladatot és visszatér a BASIC-be.
A következő gépi kódú rutin tartalmazza a BASIC-ROM átmásolását is, így elkerüljük a lassú POKE ciklust. A gépi kódú rutint a kazettapufferbe helyeztük, így a SYS 828 utasítással indíthatjuk. Hívás után a LIST utasítást programmegszakítás veszélye nélkül használhatjuk.

```
0 REM **** P36. ****
1 :
2 :
10 :  033C                    *=   828      ;KAZETTAPUFFER
20 :  033C           CHRPTR   =    $7A      ;PROGRAMMUTATO
30 :  033C           CHRGOT   =    $79      ;AZ UTOLJARA BETOLTOTT KARAKTER
40 :  033C           LIST     =    $A69C    ;LIST-RUTIN
50 :  033C           LSTVEC   =    $A042    ;A LIST RUTIN MUTATOJA
60 :  033C           NEXTST   =    $A8F8    ;A PRG-MUTATO BEALLITASA
70 :  033C           CRLF     =    $AAD7    ;KOCSI VISSZA
200 : 033C  A2 20             LDX  #32      ;32 LAP ATMASOLASA
210 : 033E  A9 A0             LDA  #>$A000  ;VISSZA A BASIC KEZDETRE
220 : 0340  A0 00             LDY  #0
230 : 0342  84 22             STY  $22
240 : 0344  85 23             STA  $23
250 : 0346  B1 22             LDA  ($22),Y  ;MASOLO CIKLUS
260 : 0348  91 22             STA  ($22),Y
270 : 034A  C8                INY
280 : 034B  D0 F9             BNE  LOOP
290 : 034D  E6 23             INC  $23
300 : 034F  CA                DEX
310 : 0350  D0 F4             BNE  LOOP
320 : 0352  A9 60             LDA  #$60     ;RTS-KOD
330 : 0354  8D 14 A7          STA  $A714
340 : 0357  A9 EA             LDA  #$EA     ;NOP-KOD
350 : 0359  8D BB A6          STA  $A6BB
360 : 035C  8D BC A6          STA  $A6BC
370 : 035F  A9 6D             LDA  #<NEWLST-1 ;AZ UJ LIST CIME
380 : 0361  8D 42 A0          STA  LSTVEC
390 : 0364  A9 03             LDA  #>NEWLST-1
400 : 0366  8D 43 A0          STA  LSTVEC+1
410 : 0369  A9 36             LDA  #$36     ;ATKAPCSOLAS A RAM-RA
420 : 036B  85 01             STA  1
430 : 036D  60                RTS
440 : 036E  A5 7A    NEWLST   LDA  CHRPTR
450 : 0370  48                PHA           ;PRG-MUTATO TAROLASA
460 : 0371  A5 7B             LDA  CHRPTR+1
470 : 0373  48                PHA
480 : 0374  20 79 00          JSR  CHRGOT   ;A KOVETKEZO KARAKTER BETOLTESE
```

```
0377  20 9C A6     JSR  LIST     ;LIST VEGREHAJTASA
037A  20 D7 AA     JSR  CRLF     ;KOCSI VISSZA
037D  68           PLA
037E  85 7B        STA  CHRPTR+1
0380  68           PLA           ;A PRG-MUTATO VISSZATOLTESE
0381  85 7A        STA  CHRPTR
0383  20 F8 A8     JSR  NEXTST   ;MUTATO A KOVETKEZO UTASITASRA
0386  4C 79 00     JMP  CHRGOT   ;AZ UTOLSO KARAKTER BETOLTESE
```

A BASIC betöltő:

```
0 REM **** P37. ****
1 :
2 :
100 FOR I=828 TO 904
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 162, 32,169,160,160,  0,132, 34,133, 35,177, 34
130 DATA 145, 34,200,208,249,230, 35,202,208,244,169, 96
140 DATA 141, 20,167,169,234,141,187,166,141,188,166,169
150 DATA 109,141, 66,160,169,  3,141, 67,160,169, 54,133
160 DATA   1, 96,165,122, 72,165,123, 72, 32,121,  0, 32
170 DATA 156,166, 32,215,170,104,133,123,104,133,122, 32
180 DATA 248,168, 76,121,  0
190 IF S<>9613 THEN PRINT"HIBA A DATA SORBAN..!!":END
200 PRINT"OK.!"
```

Futtassuk le az alábbi BASIC programot, miután végrehajtottuk a SYS 828 utasítást.

```
0 REM **** P38. ****
1 :
2 :
100 PRINT "LIST-TESZT"
110 LIST 120
120 GOTO 100
```

4.5 Változó sorszámok a GOTO, a GOSUB és a RESTORE utasításokban

Ebben a fejezetben a BASIC interpreter egyik célszerű módosítását ismertetjük. Programjainkban az elágazások, ill. szubrutinhívások megszervezésénél mindig konstans sorszámokat kell megadnunk. Kényelmesebb lenne, ha a hivatkozott sorszámokat a programon belül kiszámíthatnánk vagy beolvashatnánk, mint az alábbi kis programrészletben:

```
100 INPUT "SORSZAM" ; Z
110 GOTO Z
```

Ezzel a megoldással helyettesíthetnénk a terjedelmes ON...GOTO... utasítást. Ugyanez vonatkozik a GOSUB utasításra, itt sem ártana a kiszámítható ugrási cím!
Ugyancsak jelentős lépés lenne a RESTORE utasításban megadható változó sorszám. Ha több különböző összefüggő adatblokkal dolgozunk, amelyeket többször végig kell olvasnunk, a READ-DATA mutatót mindig az adatok elejére kell állítanunk, majd sok időt pazarolva bizonyos részeket át kell olvasnunk, míg el nem érjük a kívánt adathalmazt. Sokkal egyszerűbb lenne, ha a RESTORE utasításban megadhatnánk egy sorszámot, és az olvasást azonnal a keresett helyen kezdhetnénk.
A GOTO utasítás megváltoztatása csak néhány POKE utasítást igényel. A sorszám betöltését végző rutint egy olyan rutinnal kell helyettesítenünk, amely beolvassa a kívánt aritmetikai kifejezést, és ebből előállítja az ugrási címet. A GOSUB utasításnál hasonló a helyzet, mivel a GOSUB végrehajtása GOTO – hívással történik.

```
ABA0    20 C0 02 JSR    $02C0
02C0    20 8A AD JSR    AD8A
02C3    4C F7 B7 JMP    $B7F7
```

A szükséges kiegészítést a $02C0 (704) tárcímre helyeztük, ez ugyanis mindaddig kihasználatlan, amíg a 11-es sprite-tal nem dolgozunk.

Nézzük a módosító programot:

```
0 REM **** P39/1. ****
1 :
2 :
100 FOR I=40960 TO 49151
110 POKE I,PEEK(I):NEXT
120 A=10*4096+8*256+10*16
130 FOR I=A TO A+2
140 READ X:POKE I,X:NEXT
150 A=704
160 FOR I=A TO A+5
170 READ X:POKE I,X:NEXT
180 DATA 32,192,2
190 DATA 32,138,173,76,247,183
```

Ezzel elintéztük a GOTO és a GOSUB utasításokat. A RESTORE megváltoztatása nem ennyire egyszerű, mivel ebben az esetben az alap BASIC nyelv semmiféle sorszám használatát nem engedi meg.
Meg kell különböztetnünk a sorszámot viselő és sorszám nélküli RESTORE utasítást. A helyzet persze nem annyira nehéz, mint ahogyan látszik!

```
0 REM **** P40. ****
1 :
2 :
100 : 02C6  D0 03       BNE  $02CB   ;VAN MEG KARAKTER
110 : 02C8  4C 1D A8    JMP  $A81D   ;UGRAS A REGI RESTORE UTASITASRA
120 : 02CB  20 C0 02    JSR  $02C0   ;SORSZAM BETOLTESE
130 : 02CE  20 13 A6    JSR  $A613   ;A SORSZAMNAK MEGFELELO CIM KIVALASZTASA
140 : 02D1  38          SEC
150 : 02D2  A5 5F       LDA  $5F     ;A CIM (LO)
160 : 02D4  E9 01       SBC  #$01    ;1 LEVONASA
170 : 02D6  A4 60       LDY  $60     ;A CIM (HI)
180 : 02D8  4C 24 A8    JMP  $A824   ;A TOVABBIAKBAN AZONOS A REGI RESTORE-RAL
```

A BASIC betöltő:

```
0 REM **** P39/2. ****
1 :
2 :
300 A=2*256+12*16+6
310 FOR I=A TO A+20
320 READ X:POKE I,X:NEXT
330 DATA 208,3,76,29,168,32,192,2,32,19,166
340 DATA56,165,95,233,1,164,96,76,36,168
```

A következő két sorban közöljük az interpreterrel az új RESTORE rutin kezdőcímét:

```
0 REM **** P39/3. ****
1 :
2 :
400 POKE 40996, 197 : POKE 40997, 2
410 POKE 1, 54
```

A 410-es sorban átkapcsolunk a RAM-ra. Ettől kezdve a RESTORE utasítást háromféleképpen használhatjuk: sorszám nélkül mint eddig, sorszámmal, végül kifejezéssel, amelyet kiértékelve megkapjuk a kívánt sorszámot. Mindhárom esetben a következő READ utasítás az adott sorban a legelső adatnál kezdi az olvasást. Ha rossz sorszámot adtunk meg (pl. olyat, amely nem létezik), nem kapunk hibajelzést, hanem a mutató automatikusan a következő sorra ugrik.

Nézzünk néhány példát, amelyek használhatóak a módosítások után:

```
100 GOTO 200
. . .
200 RESTORE 10
. . .
500 RESTORE
. . .
800 GOSUB A*2+100
. . .
900 RESTORE X*10+500
```

4.6 A MID$ utasítás

Az Olvasó előtt biztosan ismert a MID$ függvény, amellyel egy füzér valamely részét leválaszthatjuk. Futtassuk le az alábbi néhány soros programot:

```
0 REM **** P41. ****
1 :
2 :
100 A$="COMMODORE"
110 B$=MID$(A$,4,5)
120 PRINT B$
```

A futtatás eredménye:

MODOR

Az alábbiakban bemutatunk egy olyan MID$ függvényt, amellyel nemcsak kiemelhetjük a füzér valamely részét, hanem helyettesíthetjük is azt egy tetszőlegesen megadott karaktersorozattal:

```
0 REM **** P42. ****
1 :
2 :
100 A$="COMMODORE"
110 MID$(A$,4,5)="12345"
120 PRINT A$
```

A 110-es sorban az eredeti füzér öt karakterét a jobb oldalon megadott öt karakterre cseréljük (a 4. pozíciótól, 5 karakter hosszan!).

Az eredmény:

Az új MID$ nélkül, alap BASIC-ben ugyanezt a műveletet kicsit körülményesebben lehet elvégezni:

```
0 REM **** P43. ****
1 :
2 :
100 A$="COMMODORE"
110 A$=LEFT$(A$,4)+"123"+MID$(A$,8,3)
120 PRINT A$
```

Különösen hasznos a módosított MID$ függvény a file-kezelésben, fix hosszúságú mezőkből álló rekordok összeállításához. Előzetesen fel kell töltenünk egy füzért üres karakterrel, amelybe rendre a megfelelő pozícióktól kezdve az új utasítással beleírhatjuk a kívánt mezőket.

A MID$ utasítást módosító gépi kódú program:

```
0 REM **** P44. ****
1 :
2 :
90 :  033C                 .OPT P1
91 :           ;A MID$ MINT PSZEUDOVALTOZO
92 :           ;
93 :           ;A MID$(FUZER,POZICIO,HOSSZ)=FUZER-KIFEJEZES
94 :           ;
200 : 033C             MIDCODE   =     $CA
```

```
210 : 033C              EXECUT    =    $308    ;AZ UTASITAS VEGREHAJTASANAK VEKTORA
220 : 033C              CHRGET    =    $73
230 : 033C              CHRGOT    =    CHRGET+6
240 : 033C              EXECOLD   =    $AFEF
250 : 033C              VARNAM    =    $45
255 : 033C              VARADR    =    $49
260 : 033C              DESCRPT   =    $64
270 : 033C              TESTSTR   =    $AD8F
280 : 033C              GETVAR    =    B08B
290 : 033C              SETSTR    =    $AA52
300 : 033C              CHKAUF    =    $AEFA   ;NYITO ZAROJEL
310 : 033C              CHKZU     =    $AEF7   ;ZARO ZAROJEL
320 : 033C              CHKCOM    =    $AEFD   ;VESSZO
325 : 033C              TEST      =    $AEFF
330 : 033C              GETBYT    =    $B79E
340 : 033C              FRMEVL    =    $AD9E
350 : 033C              ILLQUAN   =    $B248
352 : 0003              FRESTR    =    $B6A3
355 : 0003                        *=   3
360 : 0004              LAENGE    *=   *+1
370 : 0005              POSITION  *=   *+1
372 : 0007              VARSTR    *=   *+2
375 : 0007              GLEICH    =    $B2
378 : 0007              ZEIG2     =    $50
379 :          ;
390 : 033C                        *=   828
400 : 033C  A9 47       INIT      LDA  #<MIDTEST
410 : 033E  A0 03                 LDY  #>MIDTEST
420 : 0340  8D 08 03              STA  EXECUT
430 : 0343  8C 09 03              STY  EXECUT+1
440 : 0346  60                    RTS
450 : 0347  20 73 00  MIDTEST     JSR  CHRGET
460 : 034A  C9 CA                 CMP  #MIDCODE ;A MID$ KODJA
470 : 034C  F0 06                 BEQ  MIDSTR
480 : 034E  20 79 00              JRS  CHRGOT
490 : 0351  4C E7 A7              JMP  EXECOLD   ;AZ EREDETI UTASITAS VEGREHAJTASA
500 : 0354  20 73 00  MIDSTR      JSR  CHRGET    ;A KOVETKEZO JEL
510 : 0357  20 FA AE              JSR  CHKAUF ;NYITO ZAROJEL
520 : 035A  20 8B B0              JSR  GETVAR ;A VALTOZO BETOLTESE
530 : 035D  85 64                 STA  DESCRPT
540 : 035F  84 65                 STY  DESCRPT+1
550 : 0361  85 49                 STA  VARADR
560 : 0363  84 4A                 STY  VARADR+1
570 : 0365  20 A3 B6              JSR  FRESTR
580 : 0368  A0 00                 LDY  #0
590 : 036A  B1 64                 LDA  (DESCRPT),Y
600 : 036C  48                    PHA           ;HOSSZ
610 : 036D  F0 2E                 BEQ  ILL
620 : 036F  20 52 AA              JSR  SETSTR ;A FUZER BETOLTESE A TARBA
630 : 0372  A0 01                 LDY  #1
640 : 0374  B1 49                 LDA  (VARADR),Y
650 : 0376  85 05                 STA  VARSTR ;A VALTOZO CIMENEK  TAROLASA
660 : 0378  C8                    INY
670 : 0379  B1 49                 LDA  (VARADR),Y
680 : 037B  85 06                 STA  VARSTR+1
690 : 037D  20 FD AE              JSR  CHKCOM
700 : 0380  20 9E B7              JSR  GETBYT ;A POZICIO BETOLTESE
710 : 0383  8A                    TXA
720 : 0384  F0 17                 BEQ  ILL
730 : 0386  CA                    DEX
740 : 0387  86 04                 STX  POSITION
750 : 0389  20 79 00              JSR  CHRGOT
760 : 038C  C9 29                 CMP  #")"    ;A KIFEJEZES VEGE
770 : 038E  D0 04                 BNE  NEXT
780 : 0390  A9 FF                 LDA  #$FF    ;MAXIMALIS HOSSZ
790 : 0392  D0 0C                 BNE  STORE
800 : 0394  20 FD AE NEXT         JSR  CHKCOM
```

```
810 : 0397   20 9E B7          JSR  GETBYT ;A HOSSZ BETOLTESE
820 : 039A   8A                TXA
830 : 039B   D0 03             BNE  *+5
840 : 039D   4C 48 B2 ILL      JMP  ILLQUAN
850 : 03A0   85 03    STORE    STA  LAENGE
860 : 03A2   68                SEC
870 : 03A3   38                SEC
880 : 03A4   E5 04             SBC  POSITION
890 : 03A6   C5 03             CMP  LAENGE
900 : 03A8   B0 02             BCS  OK
910 : 03AA   85 03             STA  LAENGE
920 : 03AC   20 F7 AE OK       JSR  CHKZU  ;ZARO ZAROJEL
930 : 03AF   A9 B2             LDA  #GLEICH
940 : 03B1   20 FF AE          JSR  TEST
950 : 03B4   20 9E AD          JSR  FRMEVL ;A KIFEJEZES BETOLTESE
960 : 03B7   20 A3 B6          JSR  FRESTR
970 : 03BA   A0 02             LDY  #2
980 : 03BC   B1 64             LDA  (DESCRPT),Y
990 : 03BE   85 51             STA  ZEIG2+1
1000 : 03C0   88               DEY
1010 : 03C1   B1 64            LDA  (DESCRPT),V
1020 : 03C3   85 50            STA  ZEIG2
1030 : 03C5   88               DEY
1040 : 03C6   B1 64            LDA  (DESCRPT),Y
1050 : 03C8   F0 D3            BEQ  ILL    ;HA 0 AKKOR HIBA
1060 : 03CA   C5 03            CMP  LAENGE
1070 : 03CC   B0 02            BCS  OK1
1080 : 03CE   85 03            STA  LAENGE
1090 : 03D0   A5 05   OK!      LDA  VARSTR
1100 : 03D2   18               CLC
1110 : 03D3   65 04            ADC  POSITION
1120 : 03D5   85 05            STA  VARSTR
1130 : 03D7   90 02            BCC  *+4
1140 : 03D9   E6 06            INC  VARSTR+1
1150 : 03DB   A4 03            LDY  LAENGE
1160 : 03DD   88      LOOP     DEY
1170 : 03DE   B1 50            LDA  (ZEIG2),Y ;EGY KARAKTER ATVITELE
1180 : 03E0   91 05            STA  (VAGSTR),Y;A FUZERBE
1190 : 03E2   C0 00            CPY  #0
1200 : 03E4   D0 F7            BNE  LOOP
1210 : 03E6   4C AE A7         JMP  $A7AE   ;VISSZA AZ INTERPRETER CIKLUSHOZ
```

A program betöltés után a SYS 828 utasítással indítható.
A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P45. ****
1 :
2 :
100 FOR I=828 TO 1000
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 169, 71,160,  3,141,  8,  3,140,  9,  3, 96, 32
130 DATA 115,  0,201,202,240,  6, 32,121,  0, 76,231,167
140 DATA  32,115,  0, 32,250,174, 32,139,176,133,100,132
150 DATA 101,133, 73,132, 74, 32,163,182,160,  0,177,100
160 DATA  72,240, 46, 32, 82,170,160,  1,177, 73,133,  5
170 DATA 200,177, 73,133,  6, 32,253,174, 32,158,183,138
180 DATA 240, 23,202,134,  4, 32,121,  0,201, 41,208,  4
190 DATA 169,255,208, 12, 32,253,174, 32,158,183,138,208
200 DATA   3, 76, 72,178,133,  3,104, 56,229,  4,197,  3
210 DATA 176,  2,133,  3, 32,247,174,169,178, 32,255,174
220 DATA  32,158,173, 32,163,182,160,  2,177,100,133, 81
230 DATA 136,177,100,133, 80,136,177,100,240,211,197,  3
240 DATA 176,  2,133,  3,165,  5, 24,101,  4,133,  5,144
250 DATA   2,230,  6,164,  3,136,177, 80,145,  5,192,  0
260 DATA 208,247, 76,174,167
270 IF S<>19273 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
280 SYS 828:PRINT "OK..!!"
```

Nézzünk egy példát az új utasítás használatára:

```
0 REM *** P46. ****
1 :
2 :
100 DIM A$(10)
110 FOR I=1 TO 10
120 A$(I)="PROBASZOVEG"
130 NEXT
140 FOR I=1 TO 10
150 MID$(A$(I),I,1)=MID$("1234567890",I,1)
160 NEXT
170 FOR I=1 TO 10
180 PRINT A$(I)
190 NEXT
```

Eredményként tíz füzért kapunk, az elsőben az 1. helyre egy 1-es, a másodikban a 2. helyre egy 2-es került.

```
1ROBASZOVEG
P2OBASZOVEG
PR3BASZOVEG
PRO4ASZOVEG
PROB5SZOVEG
PROBA6ZOVEG
PROBAS7OVEG
PROBASZ8VEG
PROBASZO9EG
PROBASZOV0G
```

4.7 Az INSTR és a STRING$ függvények

A legtöbb BASIC interpreterrel ellátott személyi számítógépen van két olyan füzérfüggvény, amely a C-64-esen hiányzik. Nevezetesen a STRING$ függvény – amellyel egy tetszőlegesen hosszú füzért készíthetünk egy megadott ASCII kódú karakterből –, és az INSTR függvény – amely megvizsgálja, hogy egy füzérben szerepel-e egy másik vagy sem.
A Commodore 64-es füzérkezelő műveleteinek és BASIC értelmezőjének ismeretében mindkét függvényt előállíthatjuk.
Utasításszóként használjuk a POS és az STR$ szimbólumokat, de megkülönböztetésül az eredeti hasonnevű utasításoktól eléjük felkiáltójelet írunk.
Az INSTR függvény szintaktikája a következő:

```
I = ! POS (A$, B$, P)
```

ahol az A$ az a füzér, amiben keresünk, a B$ amit keresünk, P pedig az a pozíció, ahonnan kezdjük a keresést. Az I változó értéke 0 ha a B$ füzér nem fordult elő az A$-ban, egyébként pedig az első előfordulás pozíciója. A P változó megadása nem kötelező; ha nincs megadva, a keresés a füzér elején kezdődik. Változó helyett aritmetikai kifejezést is használhatunk.

Nézzünk néhány alkalmazást:

```
PRINT !POS ("ABCDEFGHIJK", "D")
4
IF !POS (A$,"J") THEN PRINT "NEM TALALOM!"
A$ = "HAHAHA"
PRINT !POS (A$,"H")
1
X = !POS (A$,"A",5) : PRINT X
6
```

A STRING$ függvény használata:

```
A$ = !STR$(L,B)
vagy
A$ = !STR$(L,B$)
```

ahol A$ az előállítandó füzér, L a hossza, és B az A$-t alkotó karakter ASCII kódja. Ha B helyett füzért használunk, akkor a füzér első karakterének ASCII kódját veszi a függvény.

Nézzünk néhány példát!

```
PRINT !STR $ (20,65)
AAAAAAAAAAAAAAAAAAAA
A$ = !STR$)10, "x" ) : PRINT A$
xxxxxxxxxx
```

A gépi kódú programot a szabad RAM területen helyeztük el, 51200-as kezdőcímtől.

```
0 REM ****,P47./****
1 :
2 :
70 :  C800             .OPT P1
80 :              ;AZ INSTRING-FUGGVENY
90 :              ;
95 :              ;
100 : C800                       *=    $C800
110 : C800              CHKAUF   =     $AEFA
120 : C800              CHKZU    =     $AEF7
130 : C800              CHKCOM   =     $AEFD
140 : C800              FRMEVL   =     $AD9E
150 : C800              CHKSTR   =     $ADBF
160 : C800              FRESTR   =     $B6A3
170 : C800              YFAC     =     $B3A2
180 : C800              CHRGET   =     $73
200 : C800              CHRGOT   =     CHRGET+6
205 : C800              GETBYT   =     $B79B
210 : C800              INTEGER  =     $B1AA
215 : C800              DESCRPT  =     $64
220 : C800              STRADR   =     $62
225 : C800              ADR2     =     $FB
230 : C800              ADR1     =     $FB+2
235 : C800              LEN1     =     3
240 : C800              LEN2     =     4
241 : C800              ANZANL   =     5
242 : C800              START    =     6
243 : C800              TYPFLAG  =     13
244 : C800              STRCODE  =     $C4
245 : C800              ILLQUAN  =     $B248
246 : C800              SYNTAX   =     $AF08
247 : C800              POSCODE  =     $B9
248 : C800              VECTOR   =     $30A
249 : C800              TEMP     =     LEN1
250 : C800  A9 0B                LDA   #<TESTIN
260 : C802  A0 C8                LDY   #>TESTIN
270 : C804  8D 0A 03             STA   VECTOR
280 : C807  8C 0B 03             STY   VECTOR+1
290 : C80A  60                   RTS
300 : C80B  A9 00     TESTIN     LDA   #0
310 : C80D  85 0D                STA   TYPFLAG
320 : C80F  20 73 00             JSR   CHRGET
330 : C812  C9 21                CMP   #"!"
340 : C814  F0 06                BEQ   TEST2
350 : C816  20 79 00             JSR   CHRGOT
360 : C819  4C 8D AE             JMP   #AEBD
370 : C81C  20 73 00  TEST2      JSR   CHRGET
380 : C81F  C9 B9                CMP   #POSCODE
390 : C821  F0 0A                BEQ   INSTR
400 : C823  C9 C4                CMP   #STRCODE
410 : C825  D0 03                BNE   *+5
420 : C827  4C B1 C8             JMP   STRING
430 : C82A  4C 08 AF             JMP   SYNTAX
440 : C82D  20 73 00  INSTR      JSR   CHRGET
450 : C830  20 FA AE             JSR   CHKAUF    ;ZAROJEL KI
460 : C833  20 9E AD             JSR   FRMEVL    ;A KIFEJEZES BETOLTESE
470 : C836  20 8F AD             JSR   CHKSTR    ;A FUZER VIZSGALATA
480 : C839  A5 64                LDA   DESCRPT
490 : C83B  48                   PHA             ;A FUZER CIME A VEREMBOL
500 : C83C  A5 65                LDA   DESCRPT+1
510 : C83E  48                   PHA
520 : C83F  20 FD AE             JSR   CHKCOM    ;VESSZO
530 : C842  20 9E AD             JSR   FRMEVL    ;A MASODIK FUZER
540 : C845  20 A3 B6             JSR   FRESTR
550 : C848  F0 64                BEQ   ILL       ;HOSSZ=0
560 : C84A  85 04                STA   LEN2
570 : C84C  86 FB                STX   ADR2
```

```
580 : C84E  84 FC          STY  ADR2+1
590 : C850  68             PLA
600 : C851  A8             TAY
610 : C852  68             PLA            ;AZ ELSO FUZER CIME
620 : C853  20 AA B6       JSR  FRESTR+7
630 : C856  F0 56          BEQ  ILL
640 : C858  85 03          STA  LEN1
650 : C85A  86 FD          STX  ADR1
660 : C85C  84 FE          STY  ADR1+1
670 : C85E  A2 00          LDX  #0  ;ALAPERTELMEZES A 3. PARAMETERNEL
680 : C860  20 79 00       JSR  CHRGOT
690 : C863  C9 2C          CMP  #","
700 : C865  D0 07          BNE  L1
710 : C867  20 9B B7       JSR  GETBYT
720 : C86A  8A             TXA       ;A KEZDO POZICIO
730 : C86B  F0 41          BEQ  ILL
740 : C86D  CA             DEX
750 : C86E  86 06     L1   STX  START     ;A FUZERBELI KEZDOPOZICIO
760 : C870  20 F7 AE       JSR  CHKZU
770 : C873  A5 03          LDA  LEN1
780 : C875  38             SEC
790 : C876  E5 04          SBC  LEN2
800 : C878  90 28          BCC  END       ;AZ EREDMENY 0
810 : C87A  69 00          ADC  #0
820 : C87C  85 05          STA  ANZAHL    ;ELTOLAS
830 : C87E  A5 06          LDA  START
840 : C880  18             CLC            ;AZ 1 CIM + KEZDOPOZICIO
850 : C881  65 FD          ADC  ADR1
860 : C883  85 FD          STA  ADR1
870 : C885  90 02          BCC  *+4
880 : C887  E6 FE          INC  ADR1+1
890 : C889  A0 00     L2   LDY  #0
900 : C88B  B1 FB     L3   LDA  (ADR2),Y
910 : C88D  D1 FD          CMP  (ADR1),Y ;A JELEK OSSZEHASONLITASA
920 : C88F  D0 0B          BNE  15        ;A KOVETKEZO POZICIO
930 : C891  C8             INY
940 : C892  C4 04          CPY  LEN2      ;MINDEN JELET MEGVIZSGALUNK
950 : C894  90 F5          BCC  L3
960 : C896  A4 06          LDY  START
970 : C898  C8             INY
980 : C899  4C A2 B3 L4    JMP  YFAC      ;EREDMENY
990 : C89C  E6 06     L5   INC  START
1000 : C89E  C6 05          DEC  ANZAHL
1010 : C8A0  D0 04          BNE  L6        ;MEG NINCS KESZEN
1020 : C8A2  A0 00     END  IDY  #0        ;NEM TALALOM,NULLA
1030 : C8A4  F0 F3          BEQ  L4
1040 : C8A6  E6 FD     L6   INC  ADR1
1050 : C8A8  D0 DF          BNE  L2        ;A 2. FUZER CIMENEK A NOVELESE
1060 : C8AA  E6 FE          INC  ADR1+1
1070 : C8AC  D0 DB          BNE  L2
1080 : C8AE  4C 48 B2 ILL   JMP  ILLQUAN
1090 : C8B1  20 73 00 STRING JSR CHRGET
1100 : C8B4  20 FA AE       JSR  CHKAUF    ;ZAROJEL KI
1110 : C8B7  20 9E B7       JSR  GETBYT+3
1120 : C8BA  8A             THA
1130 : C8BB  48 20          PHA            ;A HOSSZ TAROLASA
1140 : C8BC  20 FD AE       JSR  CHKCOM
1150 : C8BF  20 9E AD       JSR  FRMEVL
1160 : C8C2  24 0D          BIT  TYPFLAG
1170 : C8C4  30 0C          BMI  STR       ;FUZER
1180 : C8C6  20 AA B1       JSR  INTEGER
1190 : C8C9  A5 64          LDA  DESCRPT   ;HB
1200 : C8CB  D0 E1          BNE  ILL       ;>255
1210 : C8CD  A5 65          LDA  DESCRPT   ;LB
1220 : C8CF  4C DB C8       JMP  STR$
1230 : C8D2  20 82 B7       JSR  $B782     ;NUMERIKUS (TIPUSKAPCSOLO)
1240 : C8D5  F0 D7          BEQ  ILL       ;A HOSSZ NULLA
```

```
C8D7  A0 00               LDY   ILL
C8D9  B1 22               LDA   ($22),Y    ;AZ ELSO KARAKTER
C8DB  85 03      STR2     STA   TEMP
C8DD  68                  PLA              ;HOSSZ
C8DE  20 7D B4            JSR   $B47D
C8E1  A8                  TAY
C8E2  F0 07               BEQ   STR3
C8E4  A5 03               LDA   TEMP
C8E6  88         LOOP     DEY
C8E7  91 62               STA   (STRADR),Y ;A FUZER ELOALLITASA
C8E9  D0 FB               BNE   LOOP
C8EB  20 CA B4   STR3     JSR   $B4CA      ;A FUZER ATVITELE A VEREMBE
C8EE  4C F7 AE            IMP   CHKZU
```

A gépi kódú program BASIC betöltője:

```
0 REM **** P48. ****
1 :
2 :
100 FOR I=51200 TO 51440
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 169, 11,160,200,141, 10,  3,140, 11,  3, 96,169
130 DATA   0,133, 13, 32,115,  0,201, 33,240,  6, 32,121
140 DATA   0, 76,141,174, 32,115,  0,201,185,240, 10,201
150 DATA 196,208,  3, 76,177,200, 76,  8,175, 32,115,  0
160 DATA  32,250,174, 32,158,173, 32,143,173,165,100, 72
170 DATA 165,101, 72, 32,253,174, 32,158,173, 32,163,182
180 DATA 240,100,133,  4,134,251,132,252,104,168,104, 32
190 DATA 170,182,240, 86,133,  3,134,253,132,254,162,  0
200 DATA  32,121,  0,201, 44,208,  7, 32,155,183,138,240
210 DATA  65,202,134,  6, 32,247,174,165,  3, 56,229,  4
220 DATA 144, 40,105,  0,133,  5,165,  6, 24,101,253,133
230 DATA 253,144,  2,230,254,160,  0,177,251,209,253,208
240 DATA  11,200,196,  4,144,245,164,  6,200, 76,162,179
250 DATA 230,  6,198,  5,208,  4,160,  0,240,243,230,253
260 DATA 208,223,230,254,208,219, 76, 72,178, 32,115,  0
270 DATA  32,250,174, 32,158,183,138, 72, 32,253,174, 32
280 DATA 158,173, 36, 13, 48, 12, 32,170,177,165,100,208
290 DATA 225,165,101, 76,219,200, 32,130,183,240,215,160
300 DATA   0,177, 34,133,  3,104, 32,125,180,168,240,  7
310 DATA 165,  3,136,145, 98,208,251, 32,202,180, 76,247
320 DATA 174
330 IF S<>30119 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!"
340 SYS 51200:PRINT "OK..!!"
```

4.8 A Commodore 64 magyarul beszél*

Zavarja Önt, hogy a Commodore 64 csak angol nyelven beszél!
Tanítsuk meg magyarul!
Az alábbi program a magyar beszédre kényszeríti a gépet, vagy legalábbis a hibaüzenetek magyar nyelvű kiírására.
A hibaüzeneteket (1-től 29-ig sorszámozva) elhelyeztük a programban magyarul (az 1-es hibaüzenet pl. a „too many files"). A táblázat (amely megtalálható „A C 64 belső felépítése" c. könyvben) eredeti angol szövegeit egyszerűen helyettesítettük a megfelelő magyar szöveggel.
Ha van assembler programunk, és saját hibaüzeneteket szeretnénk készíteni, ügyeljünk arra, hogy minden szöveget olyan karakterrel kell befejezni, amelynek megfelelő byte 7. bitje magas. Ezt nagyon egyszerűen elérhetjük, ha az utolsó betűt a SHIFT billentyűvel együtt ütjük le.

```
0 :REM **** P49. ****
1 :
2 :
100 :                          .OPT P1
110 :                      ;
120 :                      ;MAGYAR NYELVU HIBAUZENETEK A C64-EN
130 :                      ;
140 : C000           ERRVEC    =    $300   ;A HIBAUZENETEK VEKTORA
150 : C000           ERRADR    =    $22    ;MUTATO A HIBAUZENETRE
160 : C000           OLDERR    =    $A445
170 :                      ;
180 : C000                     *=   $C000
190 : C000  A9 0B    INIT      LDA  #<NEWERR
200 : C002  A0 C0              LDY  #>NEWERR
210 : C004  8D 00 03           STA  ERRVEC
220 : C007  8C 01 03           STY  ERRVEC+1
230 : C00A  60                 RTS
235 :                      ;
240 : C00B  8A       NEWERR    TXA              ;HIBASZAM
250 : C00C  10 03              BPL  ERR1
260 : C00E  4C 43 C0           JMP  READY
270 : C011  0A       ERR1      ASL  A           ;2-SZER
280 : C012  AA                 TAX              ;INDEXKENT
290 : C013  BD 48 C0           LDA  ERRTAB-2,X
300 : C016  85 22              STA  ERRADR
310 : C018  BD 49 C0           LDA  ERRTAB-1,X
320 : C01B  85 23              STA  ERRADR+1
330 : C01D  20 CC FF           JSR  $FFCC   ;CLRCH
340 : C020  A9 00              LDA  #0
350 : C022  85 13              STA  $13     ;I/O-KAPCSOLO
360 : C024  20 D7 AA           JSR  $AAD7   ;UJ SOR
370 : C027  20 45 AB           JSR  $AB45   ;A "?" KIIRASA
380 : C02A  A0 00              LDY  #0
390 : C02C  B1 22    LOOP      LDA  (ERRADR),Y
400 : C02E  48                 PHA
410 : C02F  29 7F              AND  #$7F
420 : C031  20 47 AB           JSR  $AB47
430 : C034  C8                 INY
440 : C035  68                 PLA
450 : C036  10 F4              BPL  LOOP
460 : C038  20 7A A6           JSR  $A67A   ;FOLYTATAS
470 : C03B  A4 3A              LDY  $3A
480 : C03D  C8                 INY
```

* Az eredeti szövegben „németül" beszél (a ford. megjegyzése).

```
490 : C03E  F0 03                BEQ  READY
500 : C040  20 C2 BD             JSR  $BDC2     ;A SORSZAMBAN
510 : C043  A9 BB     READY      LDA  #< KESZ
520 : C045  A0 C2                LDY  #> KESZ
530 : C047  20 78 A4             JSR  $A478
540 : C04A  86 C0 96  ERRTAB     .WORD F1,F2,F3,F4,F6,F7,F8
550 : C05A  13 C1 2B             .WORD F9,F10,F11,F12,F13,F14,F15
560 : C068  89 C1 9F             .WORD F16,F17,F18,F19,F20,F21,F22
570 : C076  15 C2 29             .WORD F23,F24,F25,F26,F27,F28,F29,F30
580 :                  ;
590 : C086  54 55 4C F1          .ASC "TUL SOK FILE !  "
600 : C096  46 49 4C F2          .ASC "FILE NYITVA"
610 : C0A1  41 20 43 F3          .ASC "A CS.NINCS NYITVA"
620 : C0B2  41 20 46 F4          .ASC "A FILE NEM LETEZIK  "
630 : C0C6  41 20 4B F5          .ASC "A KESZULEK NINCS JELEN"
640 : C0DC  4E 45 4D F6          .ASC "NEM BEMENETI FILE "
650 : C0EE  4E 45 4D F7          .ASC "NEM KIMENETI FILE "
660 : C100  41 20 46 F8          .ASC "A FILENEV HIANYZIK "
670 : C113  49 4C 4C F9          .ASC "ILLEGALIS KESZULEKSZAM  "
680 : C12B  4E 45 58 F10         .ASC "NEXT FOR NELKUL  "
690 : C13C  46 4F 52 F11         .ASC "FORMAI HIBA !"
700 : C149  52 45 54 F12         .ASC "RETURN GOSUB NELKUL  "
710 : C15E  4E 49 4E F13         .ASC "NINCS TOBB DATA "
720 : C16E  49 4C 4C F14         .ASC "ILLEGALIS ERTEK ! "
730 : C180  54 55 4C F15         .ASC "TUL NAGY!"
740 : C189  42 45 54 F16         .ASC "BETELT A TARTERULET ! "
750 : C19F  41 20 53 F17         .ASC "A SOR HIANYZIK"
760 : C1AD  49 4C 4C F18         .ASC "ILLEGALIS INDEX  "
770 : C1BE  55 4A 52 F19         .ASC "UJRADIMENZIONALT TOMB     "
780 : C1D8  4F 53 5A F20         .ASC "OSZTAS NULLAVAL !  "
790 : C1EB  49 47 59 F21         .ASC "IGY NEM HASZNALHATO !"
800 : C200  48 49 42 F22         .ASC "HIBAS VALTOZOTIPUS ! "
810 : C215  54 55 4C F23         .ASC "TUL HOSSZU SZOVEG ! "
820 : C229  48 49 42 F24         .ASC "HIBAS ADATTIPUS ERKEZETT ! "
830 : C244  41 20 4B F25         .ASC "A KIFEJEZES TUL OSSZETETT ! "
840 : C261  41 20 50 F26         .ASC "A PRG.NEM FOLYTATHATO ! "
850 : C27B  4E 45 4D F27         .ASC "NEM DEFINIALT FUGGVENY ! "
860 : C294  41 5A 4F F28         .ASC "AZONOSSAGELTERES !    "
870 : C2AA  54 4F 4C F29         .ASC "TOLTESHIBA"
880 : C2B4  42 52 45 F30         .ASC "BREAK  "
890 : C2BB  0D        KESZ       .BYT 13        ;CRLF
900 : C2BC  4B 45 53             .ASC "KESZ .  "
910 : C2C3  0D 00                .BYT 13,0
```

A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P50. ****
1 :
2 :
100 FOR I=49152 TO 49860
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 169, 11,160,192,141,  0,  3,140,  1,  3, 96,138
130 DATA  16,  3, 76, 67,192, 10,170,189, 72,192,133, 34
140 DATA 189, 73,192,133, 35, 32,204,255,169,  0,133, 19
150 DATA  32,215,170, 32, 69,171,160,  0,177, 34, 72, 41
160 DATA 127, 32, 71,171,200,104, 16,244, 32,122,166,164
170 DATA  58,200,240,  3, 32,194,189,169,187,160,194, 32
180 DATA 120,164,134,192,150,192,161,192,178,192,198,192
190 DATA 220,192, 28,192,  0,193, 19,193, 43,193, 60,193
200 DATA  73,193, 94,193,110,193,128,193,137,193,159,193
210 DATA 173,193,190,193,216,193,235,193,  0,194, 21,194
220 DATA  41,194, 68,194, 97,194,123,194,148,194,170,194
230 DATA 180,194, 84, 85, 76, 32, 83, 79, 75, 32, 70, 73
240 DATA  76, 69, 32, 33, 32,160, 70, 73, 76, 69, 32, 78
250 DATA  89, 73, 84, 86,193, 65, 32, 67, 83, 46, 78, 73
260 DATA  78, 67, 83, 32, 78, 89, 73, 84, 86,193, 65, 32
```

```
270 DATA  70, 73, 76, 69, 32, 78, 69, 77, 32, 76, 69, 84
280 DATA  69, 90, 73, 75, 32,160, 65, 32, 75, 69, 83, 90
290 DATA  85, 76, 69, 75, 32, 78, 73, 78, 67, 83, 32, 74
300 DATA  69, 76, 69,206, 78, 69, 77, 32, 66, 69, 77, 69
310 DATA  78, 69, 84, 73, 32, 70, 73, 76, 69,160, 78, 69
320 DATA  77, 32, 75, 73, 77, 69, 78, 69, 84, 73, 32, 70
330 DATA  73, 76, 69,160, 65, 32, 70, 73, 76, 69, 78, 69
340 DATA  86, 32, 72, 73, 65, 78, 89, 90, 73, 75,160, 73
350 DATA  76, 76, 69, 71, 65, 76, 73, 83, 32, 75, 69, 83
360 DATA  90, 85, 76, 69, 75, 83, 90, 65, 77, 32,160, 78
370 DATA  69, 88, 84, 32, 70, 79, 82, 32, 78, 69, 76, 75
380 DATA  85, 76, 32,160, 70, 79, 82, 77, 65, 73, 32, 72
390 DATA  73, 66, 65, 32,161, 82, 69, 84, 85, 82, 78, 32
400 DATA  71, 79, 83, 85, 66, 32, 78, 69, 76, 75, 85, 76
410 DATA  32,160, 78, 73, 78, 67, 83, 32, 84, 79, 66, 66
420 DATA  32, 68, 65, 84, 65,160, 73, 76, 76, 69, 71, 65
430 DATA  76, 73, 83, 32, 69, 82, 84, 69, 75, 32, 33,160
440 DATA  84, 85, 76, 32, 78, 65, 71, 89,161, 66, 69, 84
450 DATA  69, 76, 84, 32, 65, 32, 84, 65, 82, 84, 69, 82
460 DATA  85, 76, 69, 84, 32, 33,160, 65, 32, 83, 79, 82
470 DATA  32, 72, 73, 65, 78, 89, 90, 73,203, 73, 76, 76
480 DATA  69, 71, 65, 76, 73, 83, 32, 73, 78, 68, 69, 88
490 DATA  32,160, 85, 74, 82, 65, 68, 73, 77, 69, 78, 90
500 DATA  73, 79, 78, 65, 76, 84, 32, 84, 79, 77, 66, 32
510 DATA  32, 32, 32,160, 79, 83, 90, 84, 65, 83, 32, 78
520 DATA  85, 76, 76, 65, 86, 65, 76, 32, 33, 32,160, 73
530 DATA  71, 89, 32, 78, 69, 77, 32, 72, 65, 83, 90, 78
540 DATA  65, 76, 72, 65, 84, 79, 32,161, 72, 73, 66, 65
550 DATA  83, 32, 86, 65, 76, 84, 79, 90, 79, 84, 73, 80
560 DATA  85, 83, 32, 33,160, 84, 85, 76, 32, 72, 79, 83
570 DATA  83, 90, 85, 32, 83, 90, 79, 86, 69, 71, 32, 33
580 DATA 160, 72, 73, 66, 65, 83, 32, 65, 68, 65, 84, 84
590 DATA  73, 80, 85, 83, 32, 69, 82, 75, 69, 90, 69, 84
600 DATA  84, 32, 33,160, 65, 32, 75, 73, 70, 69, 74, 69
610 DATA  90, 69, 83, 32, 84, 85, 76, 32, 79, 83, 83, 90
620 DATA  69, 84, 69, 84, 84, 32, 33, 32,160, 65, 32, 80
630 DATA  82, 71, 46, 78, 69, 77, 32, 70, 79, 76, 89, 84
640 DATA  65, 84, 72, 65, 84, 79, 32, 33, 32, 32,160, 78
650 DATA  69, 77, 32, 68, 69, 70, 73, 78, 73, 65, 76, 84
660 DATA  32, 70, 85, 71, 71, 86, 69, 78, 89, 32, 33,160
670 DATA  65, 90, 79, 78, 79, 83, 83, 65, 71, 69, 76, 84
680 DATA  69, 82, 69, 83, 32, 33, 32, 32, 32,160, 84, 79
690 DATA  76, 84, 69, 83, 72, 73, 66,193, 66, 82, 69, 65
700 DATA  75, 32,160, 13, 75, 69, 83, 90, 32, 46, 32, 13
710 DATA   0
720 IF S<>59652 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
730 SYS 49152:PRINT "OK.!"
KESZ .
```

4.9 A nyugat-berlini Ku'damm óra a CBM 64-esen

A Kurfürstendammon kószáló tájékozatlan turisták többsége elképedve áll meg egy, a zöld sétány közepére helyezett állvány előtt, melyen sárga és piros lámpák villognak. A látvány első pillantásra fénykavalkádként hat, azután hirtelen összeáll a kép egy furcsa óravá, amely sajátos módon mutatja a pontos időt.
A következő program egy szakasztott ilyen fura órát varázsol a Commodore 64-es képernyőjére. (Az óra vázlatos rajza a 69. oldalon látható.)
Természetesen a különleges óra csak színes TV-n mutat jól. A programban alkalmazott ötletek további lépést jelentenek a Commodore 64-es „képességeinek" felderítésében. Segédeszközként a beépített valós idejű órát és a sprite-okat használtuk fel, ill. természetesen a karaktergrafikát.
A részletes dokumentációval lehetőséget kínálunk arra, hogy az Olvasó a program egyes részeit a saját céljaira felhasználhassa.

A program változói:

A$	A pontos idő (input)
AP	A karaktergrafika tömbmutatója
C	A valós idejű óra báziscíme
V	A videovezérlő báziscíme
S1	A 0. sprite pontmintájának címe
S3	Az 1. sprite pontmintájának címe
F1	=0 a másodperc első fele
	=1 a másodperc második fele
F2	=1 az óra indítása
FL	=0 délelőtt
	=1 délután
H	Óraszámláló
M	Percszámláló
S	Másodpercszámláló
T	Tizedmásodperc-számláló
H$	A H változó füzéralakja
M$	Az M változó füzéralakja
S$	Az S változó füzéralakja
ME$(X)	Az egyes percek szimbólumgrafikája
MZ$(X)	A tízpercek szimbólumgrafikája
SE$(X)	Az egyes órák szimbólumgrafikája
SZ$(X)	A „tízórák" szimbólumgrafikája

A programlépések magyarázata:

5–10	A változók kezdőértékének beállítása
15	A keret színe fekete, a sprite-okat kikapcsoljuk – erre a program leállítása után és újraindítása előtt van szükség, egyébként a pontos idő beolvasása közben mozognának.
30	A regiszter 7. bitjét magasra kell állítani, hogy az óra állása 0 legyen.
35	A valós idejű óra ütemét 50 Hz-re állítjuk (a 7. bit értéke a regiszterben 1).

Az óra ütemét a hálózati feszültség szabályozza, ez Európában általában 50 Hz, Amerikában 60 Hz (itt a megfelelő bitet alacsonyra kell állítani).

40–50 A pontos idő beolvasása billentyűzetről.

60–80 A beolvasott füzért numerikus részekre kell szétszedni.

90–100 Mivel az óra 12 órás ciklusban működik az AM/PM jelzőt (az óraregiszter 7. bitje) az adatbevitelnek megfelelően be kell állítani. (Az AM/PM a latin „ante/post meridiem" kifejezés rövidítése, jelentése délelőtt/délután. Az időszakot számos országban így jelölik.)

110–160 A kapott értékek egyes és tízes részét szétválasztjuk és a megfelelő regiszterekbe töltjük. Az óraregiszter BCD (Binary Coded Decimal) kódban dolgozik, ebben a kódrendszerben minden félbyte által tartalmazott legnagyobb számérték a 9.

161–164 Sprite-adatok a kör kitöltéséhez

165–167 A kör szegélyének sprite-adatai

168–169 A sprite-adatok betöltése

170–171 A sprite-mutatókat beállítjuk, a sprite-okat bekapcsoljuk, kétszeresre nagyítjuk, meghatározzuk a képernyőpozíciójukat és színüket.

179–196 Előállítjuk a négyszögletes mező keretét.

198–224 A percek és órák kijelzésére szolgáló tömbök értékének és színének beállítása. Nagyobb tárigényű, de gyorsabb megoldás, mint a folyamatos rajzolás.

225–229 Félmásodperces időközönként a sprite és a kitöltött kör felváltva kapcsol ki és be.

230–290 A valós idejű óra értékét leolvassuk és átalakítjuk decimális számmá. A leolvasott óra értékéhez (az AM/PM kapcsoló értékétől függően – FL) 12-t hozzáadunk, hogy 24 órás kijelzést kapjunk.

310–350 A képernyő jobb alsó sarkába kiírjuk a megfelelően átalakított értéket.

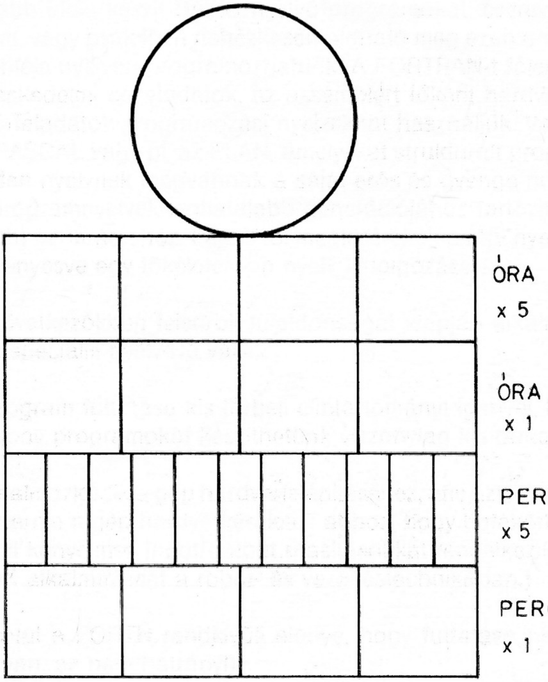
380–410 A tömbben tárolt perc, ill. óra rajzolatának előállítása. Mivel minden kombinációhoz egyetlen pontminta tartozik, az óráról leolvasott érték a tömb indexét adja. A kijelzésre csak percenként, ill. az óra átállása után van szükség (370-, 360-as sorok).

Elnézést kérünk a programlista minőségéért, de a speciális karakterek miatt nem használhattunk jobb nyomtatót.

```
0 REM **** PS1. ****
1 :
2 :
5 PRINT "■":DIM MZ$(11)
10 C=56328:V=53248:S1=704:S3=832:F2=1
15 POKE V+33,0:POKE V+21,0:PRINT "■■"
30 POKE C+7,PEEK(C+7) AND 127
35 POKE C+6,PEEK(C+6) OR 128
40 PRINT "KEREM A PONTOS IDOT !"
50 INPUT "FORMATUM HHMM";A$:H=VAL(LEFT$(A$,2))
60 H=VAL(LEFT$(A$,2))
70 S=0
80 M=VAL(RIGHT$(A$,2))
90 IF H>23 THEN 40
95 IF H=12 THEN 110
100 IF H>11 THEN H=H+68
110 POKE C+3,16*INT(H/10)+H-INT(H/10)*10
120 IF M>59 THEN 40
130 POKE C+2,16*INT(M/10)+M-INT(M/10)*10
140 IF S>59 THEN 40
150 POKE C+1,16*INT(S/10)+S-INT(S/10)*10
160 POKE C,0
```

```
161 DATA 0,0,0,0,126,0,3,255,192,7,255,224,15,255,240,31,255,248,31,255,248
162 DATA 31,255,248,31,255,248,63,255,252,63,255,252,63,255,252,31,255,248
163 DATA 31,255,248,15,255,248,15,255,248,7,255,240,3,255,224,3,255,192
164 DATA 0,255,0,0,0,0
165 DATA 1,255,128,7,128,224,12,0,48,24,0,24,48,0,12,48,0,6,96,0,6,96,0,6
166 DATA 96,0,6,192,0,3,192,0,3,192,0,3,96,0,6,96,0,6,48,0,6,48,0,6
167 DATA 24,0,12,12,0,24,12,0,48,7,0,224,3,255,128
168 FOR I=S1 TO S1+62:READ A:POKE I,A:NEXT
169 FOR I=S3 TO S3+62:READ A:POKE I,A:NEXT
170 POKE 2040,11:POKE 2041,13:POKE V+32,2:POKE V+33,6:POKE V+21,3:POKE V+23,3
171 POKE V+39,7:POKE V+40,0:POKE V,160:POKE V+2,160:POKE V+1,59:POKE V+3,59:POKE
 V+29,3
179 PRINT "■■■■■■"
180 PRINT "■■■■                                    "
181 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
182 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
183 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
184 PRINT "■■■■                                    "
185 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
186 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
187 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
188 PRINT "■■■■                                    "
189 PRINT "■■■■ ■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■"
190 PRINT "■■■■ ■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■"
191 PRINT "■■■■ ■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■■  ■"
192 PRINT "■■■■                                    "
193 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
194 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
195 PRINT "■■■■ ■         ■■        ■■        ■■        ■"
196 PRINT "■■■■                                    "
198 SZ$(0)="■■■■■■     ■     ■■     ■     "
199 SZ$(1)="■■■■■■     ■■     ■■     ■     "
200 SZ$(2)="■■■■■■     ■     ■■■     ■     "
201 SZ$(3)="■■■■■■     ■     ■■     ■■     "
202 SZ$(4)="■■■■■■     ■     ■■     ■     "
203 SE$(0)="■■■■■■     ■     ■■     ■     "
204 SE$(1)="■■■■■■     ■■     ■■     ■     "
205 SE$(2)="■■■■■■     ■     ■■■     ■     "
206 SE$(3)="■■■■■■     ■     ■■     ■■     "
207 SE$(4)="■■■■■■     ■     ■■     ■     "
208 MZ$(0)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
209 MZ$(1)="■■■■■■  ■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
210 MZ$(2)="■■■■■■  ■  ■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
211 MZ$(3)="■■■■■■  ■  ■  ■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
212 MZ$(4)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
213 MZ$(5)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■■  ■  ■  ■  ■  ■  "
214 MZ$(6)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■■  ■  ■  ■  ■  "
215 MZ$(7)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■■  ■  ■  ■  "
216 MZ$(8)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■■  ■  ■  "
217 MZ$(9)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■■  ■  "
218 MZ$(10)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■■  "
219 MZ$(11)="■■■■■■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  ■  "
220 ME$(0)="■■■■■■     ■     ■■     ■     "
221 ME$(1)="■■■■■■     ■■     ■■     ■     "
222 ME$(2)="■■■■■■     ■     ■■■     ■     "
223 ME$(3)="■■■■■■     ■     ■■     ■■     "
224 ME$(4)="■■■■■■     ■     ■■     ■■     "
225 ON F1 GOTO 228
226 IF PEEK(C)>4 THEN POKE V+39,7:GOTO 225
227 POKE V+39,11:F1=1:GOSUB 230:GOTO 310
228 IF PEEK(C)<5 THEN 228
229 F1=0:GOTO 225
230 H=PEEK(C+3):M=PEEK(C+2):S=PEEK(C+1):T=PEEK(C)
240 FL=1
250 IF H>32 THEN H=H-128:FL=0
260 H=INT(H/16)*10+H-INT(H/16)*16:ON FL GOTO 280
265 IF H=12 THEN 285
```

```
270 H=H+12
280 IF H=12 THEN H=0
285 M=INT(M/16)*10+M-INT(M/16)*16
290 S=INT(S/16)*10+S-INT(S/16)*16
300 RETURN
310 H$=STR$(H):IF LEN(H$)=2 THEN H$=" 0"+RIGHT$(H$,1)
320 M$=STR$(M):IF LEN(M$)=2 THEN M$=" 0"+RIGHT$(M$,1)
330 S$=STR$(S):IF LEN(S$)=2 THEN S$=" 0"+RIGHT$(S$,1)
340 PRINT "[illegible]";
350 PRINT RIGHT$(H$,2)":"RIGHT$(M$,2)":"RIGHT$(S$,2);
360 ON F2 GOTO 380
370 IF S<>0 THEN 225
380 AP=INT(H/5):PRINT "[illegible]"SZ$(AP):PRINT SZ$(AP):PRINT SZ$(AP)
390 AP=H-INT(H/5)*5:PRINT "[illegible]"SE$(AP):PRINT SE$(AP):PRINT SE$(AP)
400 AP=INT(M/5):PRINT "[illegible]"MZ$(AP):PRINT MZ$(AP):PRINT MZ$(AP)
410 AP=M-INT(M/5)*5:PRINT "[illegible]"ME$(AP):PRINT ME$(AP):PRINT ME$(AP)
420 F2=0:GOTO 225
```


1. FEJEZET
ELŐSZÓ

A Commodore 64 naponta több ezernyi barátot szerez magának az egész világon. Ez a kis számítógépes rendszer nemcsak korlátlan lehetőséget biztosít a hobby-programozók számára, hanem minden további nélkül alkalmazható kisebb kereskedelmi, adminisztrációs és tudományos műszaki feladatok megoldásában is. Éppen ebben mutatkozik meg a „Tippek és Trükkök" c. könyv hasznossága. A Klaus Gerits, Lothar Englisch és Michael Angerhausen szerzői együttesünk ismét mélyrehatolt a lehetséges trükkök tanulmányozásában, miközben számtalan tippet adnak a C 64-es mind jobb kihasználásához. Az említett szerzők célkitűzése az volt, hogy példák és mintaprogramok alapján ismertessék a Commodore 64 alkalmazási lehetőségeit. A könyv nagy segítséget nyújt abban, hogy a Commodore 64 adottságait messzemenően kihasználhassuk.
Mindhárom szerző úgy ismeri a Commodore 64-est, mint a tenyerét. Klaus Gerits nevéhez fűződik a 64 IEC–BUS és a MAXI 64 kifejlesztése, Lothar Englisch pedig a PROFI–MON 64 és a PROFI–ASS 64 közismert programok alkotója. Mindketten behatóan ismerik a C 64-es műszaki és rendszertulajdonságait. Eredményeik közé tartozik a USER-port tervezetének kidolgozása és a CP/M-modul beható leírása, a minden részletre kiterjedően dokumentált BIOS-listával együtt. Michael Angerhausen – az adatbank-szakértőnk – a file-kezelés kapcsán foglalkozott behatóan a Commodore 64-essel. Többek között azt is bemutatja, hogy milyen eljárással lehet a BASIC 2.0. változat alatt a relatív file-okat felépíteni.
Néhány hónap alatt elfogyott a „Tippek és Trükkök" c. könyv első kiadása. Az új kiadást megelőzően a szerzők természetesen megragadták az alkalmat a közkedveltté és keresetté vált könyv átdolgozására és egyes részeinek kibővítésére. Olvasóink ezt a második, átdolgozott kiadást tarthatják a kezükben.
A „Tippek és Trükkök"-ben foglalt összes gépi programhoz és rutinhoz egy-egy BASIC betöltő programot (BASIC-Loadert) is mellékeltünk. Ezeket az egyszerű BASIC programokat azok is könnyen betölthetik, akik gépi kódban nem tudnak programozni és így mindenki gond nélkül használhatja a gépi nyelven írt programokat.
A mindenkori BASIC betöltő ellenőrzi a gépi kódú programot, és kiszűri az adatbevitelből eredő hibákat.
Jó szórakozást kívánunk a „Tippek és Trükkök" c. könyvben foglalt feladatokhoz!

Düsseldorf, 1983. augusztus

A Szerzők

5. FEJEZET
A COMMODORE NEM CSAK A BASIC-ET ISMERI

5.1 Programozás FORTH nyelven

Mit jelent a FORTH? Ezt a kérdést általában azok teszik fel, akik eddig csak BASIC vagy assembler nyelven programoztak. Önök közül is biztosan sokan megkérdezik; „Minek tanuljak meg egy új programnyelvet, amikor a Commodore-om kiválóan érti a BASIC-et?" A kérdés jogosnak látszik mindaddig, míg meg nem ismertük az új nyelv szolgáltatta lehetőségeket. Akkor különösen nem szabad elzárkózni az új nyelvek megtanulása elől, ha a számítógépünk többféle nyelven programozható.
Aki huzamosabb ideje készít BASIC nyelvű programokat, észreveszi, hogy néhány feladat egyáltalán nem, vagy csak igen nehézkesen oldható meg ezen a nyelven. Nagyobb gépeken általában többféle nyelven programozhatunk. A FORTRAN-t főleg matematikai eljárások, a COBOL-t kereskedelmi célfeladatok, az assemblert főként hardverfüggő, a BASIC-et pedig általános célú feladatok programozási nyelveként használjuk. Van néhány olyan programnyelv, mint a PASCAL vagy pl. az ELAN, amelyeket strukturált programok készítésére fejlesztettek ki. Minden nyelvnek megvannak a saját erős és gyenge pontjai.
A FORTH a programnyelvek legfiatalabb generációjához tartozik, nevezetesen a negyedik (angolul: fourth) generációhoz. Fejlesztői megkísérelték a régi nyelvek előnyeit megtartva, és hátrányaikat lenyesve egy tökéletesebb nyelv kidolgozását.

A FORTH a következőkben felsorolt tulajdonságai alapján alkalmas arra, hogy a személyi számítógépek speciális nyelvévé váljék:

1. A FORTH program futtatása kis tárbeli címtartományt igényel. Ezen a nyelven viszonylag nagy, hatékony programokat készíthetünk viszonylag kis tárkapacitású gépeken.

2. Ideálisan alkalmazkodik a gép hardverfelépítéséhez, ami azt jelenti, hogy a programozónak nem kell ismernie a gép hardverkészleteit ahhoz, hogy hatékony programot készíthessen. (Pl. rendkívül kényelmes input/output utasításokkal rendelkezik. Ez a tulajdonsága indokolja gyakori alkalmazását a robot- és vezérléstechnikában.)

3. A fentieken túl a FORTH rendkívüli előnye, hogy futtatása nem igényel lemezegységet. (Persze ha van, az nem hátrány!)

A FORTH öt fő részből áll:

1. A SZÓTÁR: A FORTH programnyelv néhány, a gépi nyelvhez közelálló FORTH utasításból áll, amelyekből a programozó további utasításokat definiálhat. Mindenki a saját igényeihez igazított programozási nyelvvel dolgozhat, ezzel leegyszerűsítve bizonyos feladattípusok megoldását. A saját célra kialakított utasítások szótárát, a végrehajtási útmutatóval együtt hozzákapcsolhatjuk a FORTH állandó utasításkészletéhez.

2. A VEREM: A verem a FORTH legfontosabb építőköve. A verem (stack) fogalmát mindenki ismeri, aki valaha egy kicsit is programozott gépi nyelven, vagy dolgozott HP programozha-

tó zsebszámológéppel. A verem az ún. „LIFO" elven alapszik (ami utoljára bekerült, az kerül ki legelőször – angolul: last in-first out).
Minden művelet, aritmetikai, logikai, összehasonlító művelet az ún. veremelvre épül.

3. Az INTERPRETER: A FORTH is a Commodore 64-esen jól ismert interpreterrel dolgozik. Az editorral (szerkesztő programmal) megírt FORTH programot a megfelelő utasítással közvetlenül elindíthatjuk. A programhibák kiszűrése futás közben történik. Indítás előtt nem kell a programot lefordítani, ami rendkívül időigényes lenne, hanem lehet azonnal futtatni. Ennek persze az a következménye, hogy a programfutást a közbeni értelmezés lassítja. A FORTH esetében ez a lassító tényező nem túl nagy, mivel a FORTH interpreter két részből épül fel: egy ún. szövegértelmezőből és egy címértelmezőből. A szövegértelmező kikeresi a szót a szótárból, és ha megtalálta, elindítja a címértelmezőt, ami feldolgozza az utasításhoz rendelt abszolút címeket. A programok futási ideje ezzel a módszerrel csökkenthető a hagyományos módon interpretált programok futási idejéhez képest.

4. Az ASSEMBLER: Minden FORTH tartalmaz egy assemblert. Az assemblerrel definiálhatjuk a belső gépi kódú rutinokkal végrehajtott, de saját igényünk szerint kialakított utasításokat. Az ilyen programozástechnikai módszer szoros I/O kapcsolatot követel a külvilággal. A FORTH bizonyos értelemben hasonló az assemblerhez, éppen olyan gyors, de könnyebb elsajátítani.

5. A TÁR: A tár minden programnyelv számára fontos, ez alól a FORTH sem kivétel. A FORTH tárkezelésének speciális tulajdonsága, hogy valahányszor megváltoztatjuk a tár egy blokkjának tartalmát, a FORTH egyidejűleg módosítja a lemez megfelelő blokkjának tartalmát is, ha a lemezegység be van kapcsolva.

5.2 A FORTH és a BASIC összehasonlítása

Ebben a fejezetben bemutatunk egy FORTH és egy BASIC programot, amelyek azonos feladatot oldanak meg. Így egyrészt összehasonlíthatjuk a két nyelvet, másrészt érzékelhetjük a FORTH nyelv előnyeit a BASIC-hez képest.
A FORTH program megírásához szükségünk van a nyelv minimális ismeretére.
Az 5.1 fejezetben említettük, hogy a verem nagyon fontos szerepet játszik a FORTH nyelvben, és a veremelvet a HP zsebszámológép működési elvéhez hasonlítottuk.
Számítsuk ki a (2+3) * (4+5) kifejezést HP zsebszámológépen. A gombok megnyomásának sorrendje:

2 <ENTER> 3 + 4 <ENTER> 5 + *

A kép kissé zavarosnak tűnik első látásra, hiszen zárójeleket nem használhatunk.
Amikor megnyomtuk a 2-t, majd az ENTER-t, a 2 szám bekerült a verem tetejére. Megnyomva a 3-at, a 2 egy hellyel lejjebb csúszott, és fölé került a 3.

```
A VEREM:  TETEJE 3
                 2
                 –
                 –
                 –
                 –
            ALJA –
```

A + megnyomásakor a gép elvégzi az összeadást, és az összeget a verem tetejére helyezi. A + művelethez leemeli a verem tetején talált két számot, ezeket összeadja, és az eredményt visszateszi a verembe:

```
A VEREM:  TETEJE 5
                 –
                 –
                 –
                 –
                 –
            ALJA –
```

Ha megnyomjuk a 4-et, az 5 eggyel lejjebb csúszik, és a 4 kerül a verem tetejére.

```
A VEREM:  TETEJE 4
                 5
                 –
                 –
                 –
                 –
            ALJA –
```

Ha ismét megnyomjuk az 5-öt, a folyamat megismétlődik:

```
A VEREM:   TETEJE 5
                  4
                  5
                  –
                  –
                  –
             ALJA –
```

A + művelethez ismét kiemeli a két legfelső számot a veremből, majd az eredményt visszateszi a verembe:

```
A VEREM:   TETEJE 9
                  5
                  –
                  –
                  –
                  –
             ALJA –
```

Az utolsó művelet a szorzás. Elvégzése hasonló az eddigiekhez:

```
A VEREM:   TETEJE 45
                  –
                  –
                  –
                  –
                  –
             ALJA –
```

Kissé hosszadalmas lenne, ha nekünk is így kellene számolnunk, de a zsebszámológépek, sőt mindezidáig a számítógépek is így működnek. Azok, akik valaha assembler nyelven programoztak, rendkívül könnyen elsajátítják a FORTH nyelvet. A többieknek sem okozhat különösebb gondot, hiszen hihetetlenül egyszerű nyelv, a tanulásban az egyetlen nehézséget az okozhatja, hogy ez a nyelv egyetlen másikhoz sem hasonlítható.
Nézzünk meg közelebbről egy néhány soros FORTH programot, amelyből egyrészt kiderül a verem sajátos szerepe, másrészt az, hogy hogyan kell a FORTH szavakat definiálni.
A program feladata egy szám köbének meghatározása. Miután erre a célra nincs külön utasítás, definiálnunk kell a köbreemelést:

```
:KOB      (EZT A SZÓT AKARJUK DEFINIALNI)
DUP DUP   (A SZAMOT KÉTSZER BEIRJUK A VEREMBE)
*  *      (A VEREM TARTALMAT KETSZER MEGSZOROZZUK ÖNMAGAVAL)
;
```

Elemezzük a programot! A kettőspont közli a FORTH-szal, hogy egy szót definiálunk. Ha nem írnánk kettőspontot, a FORTH a következő kérdést tenné fel:

KOB?

ezzel jelezve, hogy ez a szó nem szerepel a szótárában. A kettősponttól kezdve a pontosvesszőig terjedő programrészt a FORTH a szó definíciójának tekinti, értelmezi, majd a következő kedves üzenetet küldi:

OK

ezzel jelezve, hogy az új szót elhelyezte a szótárában, azaz a KOB utasítást beépíthetjük a programunkba. Ha nem tároljuk lemezen a bővített szótárat, természetesen az új szó csak a gép kikapcsolásáig él, de ha igen, bármikor dolgozhatunk a kibővített szótárral.
A DUP utasítás egy másolatot készít a verem tetején levő értékről, és az előző értéket egy hellyel lejjebb csúsztatva, ezt is berakja a verembe. Mivel egy szám köbét akarjuk kiszámítani, a számról két másolatot kell készítenünk. Ha a verem tetején 5 volt, a verem tartalma a következőképpen módosul:

```
A VEREM:  TETEJE 5
                 5
                 5
                 –
                 –
                 –
            ALJA –
```

A köbreemeléshez összesen két szorzást kell elvégeznünk, amit a FORTH számára két csillaggal jelölünk. A szorzások végrehajtása után az eredmény a verem tetejére kerül, és készen is vagyunk.
Jegyezzük meg, hogy a definiálás során műveletvégzés nincs. A pontosvessző a FORTH-ot ún. fordító üzemmódra kapcsolja. Fordító üzemmódban sorra elemzi a definícióban előforduló utasításszavakat, és megjegyzi, hogy mi az egyes szavak címe a szótárban. Ha programsorban használjuk az új utasítást, a FORTH meghívja a definícióban szereplő utasításokat, azaz végrehajtja az új szóban kijelölt műveleteket.
A pont az alábbi utasításszavak mögött azt jelenti, hogy a művelet eredményét a verem tetejére kell tenni.
Próbáljuk ki az általunk definiált új műveletet:

Bevitel	*a FORTH üzenete:*
5 KOB.	125 OK
1 KOB.	1 OK
−15 KOB.	−3375 OK

Amint láttuk, rendkívül egyszerű az új szavak definiálása, és ez a módszer hatékonnyá teszi a programozási munkát, hiszen olyan utasításkészlettel dolgozhatunk, amely tökéletesen illeszkedik egy-egy speciális feladat arculatához.
Most hasonlítsuk össze a BASIC-et a FORTH-szal. Az összehasonlítás alapja legyen az a program, amely kiszámítja 0-tól 10-ig az egész számok köbét.
A FORTH programban természetesen felhasználjuk az előbb definiált KOB utasítást.

1. FORTH

```
:KOBSZAMOK
10 0          (A SZAMOK 0-TÓL 10-IG A VEREMBE! LIFO)
DO            (A CIKLUS INDUL)
CR I.I KOB    (AZ I SZAM ES KOBENEK KIIRASA)
LOOP          (A CIKLUS VEGE)
;

KOBSZAMOK
0    0
1    1
2    8
3   27
4   64
5  125
6  216
7  343
8  512
9  729  OK
```

2. BASIC

```
0 REM **** P52/1. ****
1 :
2 :
10 REM EGY SZAM KOBENEK KISZAMITASA
20 MIN=0:MAX=9
30 FOR I=MIN TO MAX:PRINTI,I*I*I
40 NEXT I
50 END
RUN
0 0
1 1
2 8
3 27
4 64
5 125
6 216
7 343
8 512
9 729
```

Mindkét program megközelítőleg azonos számú sorból áll, de a FORTH program jóval kevesebb helyet foglal el a tárban mint a BASIC program, és ez még nem minden. Hasonlítsuk össze a futási sebességet:

1. FORTH

```
: IDOTESZT
30000 0     (0-TOL 30000-IG)
DO          (A CIKLUS KEZDETE)
            (URES CIKLUS)
LOOP        (A CIKLUS VEGE)
;           (A DEFINICIO VEGE)
```

2. BASIC

```
0 REM **** P52. ****
1 :
2 :
10 REM IDOTESZT
20 MIN=0:MAX=30000
30 FOR I=MIN TO MAX
40 NEXT I
50 END
KESZ .
```

Az eredmény meglepő:

Nyelv	*Idő*
BASIC	kb. 40 s
FORTH	kb. 4 s

Mindkét program azonos gépen, a Commodore 64-esen futott!
Reméljük ez a kis bevezetés meghozta az Olvasó kedvét a FORTH nyelv tanulmányozásához.
Könnyű vele programozni, rendkívül gyors és kis tárigényű!
Néhány információ azoknak, akik közelebbről szeretnének megismerkedni ezzel a programnyelvvel:
A hivatkozási (standard) nyelv a FORTH 79. A 64-es változat alatt megírt programokat kisebb változtatásokkal átalakíthatjuk a 79-es változatnak megfelelő programokká.
A FORTH 64 elérhető és azonnal indítható modulok formájában van a lemezen tárolva. Három, egyenként 1024 byte-os lemezpuffert használ (a $C00-ás címtől kezdve), és saját képernyőtárral dolgozik (a $0400-as címtől kezdve).

FORTH – A haladó programozók szoftverfejlesztő eszköze.

Érdemes megjegyezni, hogy egyre több professzionális szoftverfejlesztő tér át a FORTH nyelv használatára, pontosan a fent leírt előnyei miatt. A FORTH programfejlesztésre kiválóan alkalmas, hiszen strukturált nyelv, és ez a strukturáltság gyorsítja a fejlesztőmunkát. Ugyanakkor futási sebességben megközelíti a gépi kódú programot. Ma már sok olyan általános szoftver létezik a Commodore 64-esen is, amelyet ezen a nyelven fejlesztettek ki, ilyen például a széles körben elterjedt Calc Result.
A szoftverházak számára nagyon fontos, hogy a FORTH az ún. „szállítható" nyelvek családjába tartozik. Ez azt jelenti, hogy az egyik géptípuson megírt programot nagyon könnyen áttehetjük egy másik géptípusra. Így erősen csökkenthető az egy-egy programcsomag adaptálásához szükséges idő.

5.3. További programnyelvek: PASCAL, LOGO, TURTLE GRAPHICS

A számítógép használhatóságát az általa ismert programnyelvek határozzák meg. A Commodore 64-es nemcsak egyetlen nyelven programozható. A Commodore 64-re kapható CP/M operációs rendszer segítségével csaknem minden nyelvet használhatunk, ami a mikrogépeken egyáltalán elérhető.
Mire szolgálnak az egyes nyelvek?

PASCAL

Ezt a nyelvet eredetileg oktatási célra szánták. Fejlesztője, a svájci N. WIRTH professzor a strukturált programozáshoz kívánt eszközt teremteni. A PASCAL-t ma már sok intézetben és vállalatnál használják alapnyelvként, és számos felsőoktatási intézményben oktatják.

LOGO

Ez a programnyelv többek számára ismeretlen. Elsajátításához még egy gyereknek is csak néhány órára van szüksége, éppen ezért főként a gyerekek programozási nyelve.

TURTLE GRAPHICS (teknősbéka grafika)

A TURTLE majdnem teljesen ismeretlen programnyelv, amely szerkezetileg a PILOT és a LOGO közé sorolható. Ahogyan az a nevében is benne van, elsősorban a grafika kezelését megkönnyítő utasításokat tartalmaz, és mivel a Commodore 64-es gazdag grafikai lehetőségeket tartalmaz, ezen a gépen különösen jól használható programnyelv.

Nézzünk egy kis példát a TURTLE alkalmazására:

```
0 REM **** P53. ****
1 :
2 :
4 REM A KEPERNYO SZINENEK BEALLITASA
5 SCREEN COLOR CYAN:A HATTER SZINE CIAN
6 BORDER COLOR CYAN:A KERET SZINE CIAN
7 TURTLE COLOR BLACK:A TEKNOSBEKA SZINE FEKETE
8 REM ATKAPCSOLAS NAGYFELBONTASU GRAFIKARA (HIRES)
9 HIRES
10 REM ATKAPCSOLAS IRASRA
11 PEN UP
12 REM POZICIO,A KEPERNYO BAL FELSO SARKARA
13 MOVE TO 0-0
14 REM AZ IRAS KIKAPCSOLASA
15 PEN DOWN
16 REM POZICIO,A KEPERNYO JOBB ALSO SARKARA
17 MOVE TO 199-319
18 REM VARAKOZOCIKLUS
19 WAIT 300
KESZ .
```

A program egy egyenest rajzol a képernyőre a (0,0) koordinátájú pontból a (199,319) koordinátájú pontba. A rajzolás úgy történik, mintha plotteren dolgoznánk. Amíg a PEN DOWN utasítás érvényben van, a mozgás közben érintett pontok megjelennek a képernyőn (pl. a MOVE utasítás hatására).
Az elmondottakból kitűnik, hogy a Commodore 64-esen igen sokféle programnyelvet használhatunk. Ezek a programnyelvek képessé teszik a gépet arra, hogy minden vonatkozásban felvegye a versenyt a nagyobb rendszerekkel ellátott számítógépekkel.

6. FEJEZET
A CP/M OPERÁCIÓS RENDSZER A COMMODORE 64-ESEN

6.1 Bevezetés a CP/M-be

A CP/M a mikrogépeken leggyakrabban alkalmazott operációs rendszer, amely a maga nemében egyedülálló. Nem egyszer előfordult már a számítógépek történetében, hogy egy-egy operációs rendszer gyermekbetegségei jóval a bevezetés után derültek ki. A CP/M ebből a szempontból kivételt jelent, működése teljesen biztonságos. Valójában miért van szükség a Commodore 64-es használójának a DOS-on és a BASIC 2.0-n kívül másik operációs rendszerre?
Ezt a kérdést főként azok a Commodore használók teszik fel, akik még sohasem dolgoztak nagy rendszerekkel. A nagyszámítógépes rendszerek olyan mennyiségű szoftvertermékkel állnak a használóik rendelkezésére, amelyről az egyszerű kívülállók (a Commodore-osok tábora) nem is álmodnak. A Commodore 64-esre viszonylag kevés önálló szoftvertermék készült, ezek számát hihetetlenül megnöveli a CP/M operációs rendszer használata. Az utóbbi időben ugyan megjelent néhány szövegszerkesztő, adatfeldolgozó stb. program a kereskedelmi forgalomban az addig kapható játékprogramokon kívül, de ez messze nem jelenti azt, hogy sikerült volna behozni a CP/M előnyét. A CP/M egyrészt tehát kiszélesíti a Commodore 64-esen alkalmazható szoftverek körét, másrészt ezek a programok jóval szélesebb piaccal rendelkeznek. A CP/M alatt fejlesztett rendszerek használóinak száma messze meghaladja a Commodore géppel rendelkezőkét. Meg kell azonban említenünk egy valóban létező gondot!
Mit jelent egy program CP/M alatti alkalmazhatósága? Az egyik CP/M vajon felismeri a másik alkalmazásával készült programot? Sajnos a

CP/M NEM MINDIG UGYANAZ A CP/M!

A számítógépek gyártói ugyanis gyakran meglepetést okoznak a használóiknak azzal, hogy bizonyos módosításokat végeznek a CP/M-en. Az ilyen változtatás többnyire azzal jár, hogy a rendszer kompatibilitása a többi géphez csak látszólagos. A Commodore 64 CP/M rendszerének is megvannak a maga sajátosságai. Így például ebbe a rendszerbe az I/O byte-ot egyáltalán nem építették be, így a Commodore 64-es csak a 40 karakteres sorokból álló képernyőszerkesztésre képes, és a lemezformátum sem egyezik a többi gépek lemezformátumával. Ezekre a problémákra a későbbiek során még visszatérünk.

A CP/M néhány fontos tulajdonsága:

1) Csak olyan gépeken használható, amely legalább 48 kbyte szabad RAM területtel rendelkezik.
2) A szabad területnek a $0100-as címtől kell kezdődnie.
3) A legtöbb program a 80 oszlopos 24 soros képernyőfelbontást használja.
4) A legtöbb CP/M szoftver csak 8"-(inch)-es lemezen működik.

Vegyük sorra ezeket a tulajdonságokat. A CP/M minimum 48 kbyte-os munkaterületet igényel. Nagyon sok mikrogép tárkapacitása bővíthető 48 kbyte-ra. A Commodore 64 már alapkiépítésben nagyobb kapacitással rendelkezik. A gép további sajátossága, a teljes ROM terület kikapcsolhatósága (l. „A 64 Belső felépítése" c. könyvet). A ROM kikapcsolásával a ROM területen tárolt rutinokat a CP/M alatt is használhatjuk. Ugyanezt más gépeken sehogy, vagy csak nagyon körülményesen oldhatjuk meg. Van pl. olyan gép, amelynek a ROM területe a CP/M tárkiosztása szempontjából olyan szerencsétlen helyen van (pl. 0000-tól), hogy ezen a gépen a CP/M operációs rendszert a megszokottól teljesen eltérő módon kell kialakítani. Azok a programozók, akik ilyen operációs rendszerrel dolgoznak, és pl. meg akarják keresni az egyes CP/M rutinokat, beleőszülnek a vállalkozásba. A kompatibilitás ilyen esetekben szóba sem jöhet. A Commodore 64-es szerencsére nem tartozik az ilyen tárkiosztású gépek közé. A CP/M a Commodore 64-esen a megszokott helyre kerül (a $0100 tárcímtől kezdve).

Az első gondot a CP/M és CBM 64-es illeszkedésében a képernyő kijelzésmódja okozza. A CP/M, éppúgy mint a Word Star, a Data Star, és egyéb szoftverek, 80 karakteres kijelzést igényel, amire a CBM 64-es nem képes. Az illesztés mégsem megoldhatatlan! Erről bővebbet a 6.3 fejezetben találnak Olvasóink.
Az utolsó problémát a lemez okozza. Mint azt említettük, a legtöbb alkalmazói szoftver 8"-es, a 1541-es lemezegység pedig 5 ¼"-es lemezekkel dolgozik. Egyetlen vigasz, hogy az utóbbi időben egyre több számítógépgyártó cég tér át az 5 ¼"-es lemezek használatára, így egyre több olyan szoftvert dolgoznak ki, amely a különböző lemezek közötti adatátvitelt biztosítja.

Hogyan épül fel a CP/M?

A CP/M operációs rendszer négy különböző egységből áll:

1) BIOS (Basic Input/Output System)
   Ahogyan a neve is mutatja, a BIOS biztosítja a rendszer és a külvilág kapcsolatát, azaz továbbítja például a nyomtató, a képernyő vagy a lemezegységnek szóló üzeneteket.
   Az operációs rendszer egy BIOS-beli függvényhívással értesül az éppen folyamatban levő eseményekről.
2) BDOS (Basic Disk Operating System)
   Ez a rész vezérli a lemezegységeket – azaz kezeli a lemez tartalmát, a tartalomjegyzéket és lebonyolítja a tényleges írási és olvasási utasításokat. A műveletek végrehajtása függvényhívással történik.
3) CCP (Consol Command Processor)
   Minden operációs rendszerrel valamilyen módon közölnünk kell a kívánságainkat. Az üzenetváltás eszköze a Commodore 64-esen a billentyűzet. A CCP továbbítja a billentyűzetről érkező üzeneteket az operációs rendszernek – ezt úgy kell elképzelni, mint egy telefonvonalas kapcsolatot az adó és a vevő között.
4) TPA (Transient Program Area)
   A TPA az a szabad tárterület, ahol a rendszer a használó által írt programokat tárolja.

A BIOS, a BDOS, a CCP és a TPA elhelyezkedése a tárban:

Jel	*Kezdőcím*
FDOS (BIOS+BDOS)	$9C00
CCP	$9400
TPA	$0100
Rendszerparaméterek	$0000

AZ FDOS MŰVELETEI:

Műveletkód	*Megjelölés*
BIOS	
00	Rendszer reset
01	ASCII karakter a terminálról
02	ASCII karakter a terminálra
03	Egy karakter a szalagolvasóról
04	Egy karakter a szalaglyukasztóra
05	Egy karakter a nyomtatóról
06	Egy karakter a nyomtatóra
07	Egy külső egység státuszának leolvasása
08	Státusz küldése egy külső egységhez
09	Karakterlánc a pufferből
10	Karakterlánc a pufferbe
11	A konzol státusz beolvasása
BDOS	
12	Változatszám olvasása a CP/M-ből
13	Disk reset
14	Egységszámválasztás
15	Egy file megnyitása (OPEN)
16	Egy file lezárása (CLOSE)
17	Az első program megkeresése az FCB-ben
18	A következő program megkeresése az FCB-ben
19	Program törlése (DELETE)
20	Olvasás egy soros file-ból
21	Írás egy soros file-ba
22	Egy file létrehozása
23	Egy program nevének megváltoztatása (RENAME)
24	Az elérhető egységek megadása
25	Az aktuális egységszám beolvasása
26	A DMA cím beállítása
27	Egy cím beolvasása
28	Írásvédelem
29	Az írás/olvasás kapcsoló leolvasása
30	Az írás/olvasás kapcsoló beállítása
31	A lemezparaméterek leolvasása
32	Az ID írása/olvasása

33 Olvasás egy közvetlen elérésű file-ból
34 Írás egy közvetlen elérésű file-ba
35 A program hosszának kiszámítása
36 A rekord címének beolvasása

A rendszer minden rutint egy sajátos „minta" alapján hív meg. Működésének megértéséhez szükség van a 8080-as processzor gépi nyelvének ismeretére. Mivel a CP/M-et ezzel a processzorral fejlesztették, és a Commodore 64-esbe egy Z80-as processzor van beépítve, ami „megérti" a 8080-as gépi nyelvét, a legtöbb CP/M adaptálás ehhez a nyelvhez igazodik. Ha valaki nem ismeri ezt a nyelvet, de mélyebben szeretne foglalkozni a CP/M-mel, annak azt javasoljuk, hogy ne csak egy CP/M kézikönyvet (pl.: CP/M Handbuch – RODNAY ZAKS) tanulmányozzon át, hanem egy Z80-as vagy 8080-as kézikönyvet is.

Hogyan végzi el a rendszer az egyes műveleteket?

Nézzünk erre egy példát. A Commodore CP/M változatszámának megállapításához az alábbi rutinok szükségesek:

```
MVI   C,12  ;12-es művelet
CALL  0005  ;ugrás a BDOS-ba
CPI   20H   ;$20 a CP/M 2.0 változatra utal
  .     .
  .     .
```

A C regiszterbe betöltődik a 12, mint a változatszámot meghatározó művelet azonosító kódja. Elágazás (a 0005-ös címre) előtt a C regiszterbe mindig bekerül a műveletkód. A műveletkód alapján a CP/M tudja, hogy a változatszámot kell meghatároznia, és automatikusan a rendszer olyan részére ugrik, amely elvégzi az olvasást. Ezután a BDOS ismét visszatér a gépi kódú programra, és a változatszámot tárolja az akkumulátorban. Ha az akkumulátor tartalma $20, arra következtethetünk, hogy a változatszám legalább 2.0.
Programozás közben ez az információ nagyon fontos, ugyanis a 2.0-nál alacsonyabb változatok nem ismerik pl. a közvetlen elérésű file-t.
A programot másik gépen csak akkor futtathatjuk, ha annak CP/M változatszáma legalább 2.0.

A CP/M művelethívásai alapvetően a regiszterek tartalmára épülnek. A legfontosabb a C regiszter, amely a mindenkori művelet kódját tartalmazza, és amelynek természetesen a BDOS/BIOS hívása előtt értéket kell adni. A kívánt művelet elvégzése után a szükséges információk a többi regiszterben állnak rendelkezésre. Abban az esetben, ha nem információt kapunk, hanem információt küldünk, természetesen a hívás másképpen történik. A C regiszter ekkor is a műveletkódot tartalmazza, de az egyéb regiszterek tartalmát ez esetben a hívás előtt kell beállítani.

Miért műveletkód?

Mint már említettük, a CP/M operációs rendszer előnye a rugalmasság, azaz általában a CP/M alatt megírt program minden olyan gépen futtatható, amelyen van CP/M. A rugalmasságot az biztosítja, hogy a BIOS/BDOS-t, ill. a CCP-t könnyen meg lehet változtatni a géptípusnak megfelelően.

A programozónak nem kell foglalkoznia az eltérésekkel, nyugodt lehet a program „szállíthatósága" felől, ugyanis az operációs rendszer a BIOS/BDOS hívásokat nem közvetlen címzéssel, hanem a 0005-ös tárcímen keresztül bonyolítja le.
A CP/M egyes részeit bármikor megváltoztathatjuk anélkül, hogy az a rendszer működésének lényegét érintené. A CP/M felépítése hasonló a Commodore 64-es Kernal-ROM felépítéséhez, ahol a Kernal rutinok belépési pontjait egy ún. vektortáblázat tartalmazza. Ha az egyes rutinokat megváltoztatjuk, a régi programok ugyanúgy futnak, mint korábban, „észre sem veszik", hogy közben az operációs rendszer megváltozott.

A CCP utasításai

A CCP a programozó és a CP/M közötti kapcsolatteremtés eszköze (interface). A CCP-ből tetszőleges programot futtathatunk, de használhatjuk a CCP saját utasításkészletét is.

1) DIR (Directory): Ez az utasítás megjeleníti képernyőn a lemez tartalomjegyzékét.
Az utasítás különböző változatai:

- DIR: az aktuális lemezegység teljes tartalomjegyzékének kiírása.

- DIR B: a B (1) lemezegységben található lemez teljes tartalomjegyzékének kiírása. A B (1) helyett A (0)-t is írhatunk, ekkor az utasítás a másik egységre vonatkozik.

- DIR (NEV.EXT): az utasítás hatására a rendszer megvizsgálja, hogy az adott nevű program szerepel-e a lemezen vagy sem.
A NEV tetszőleges, maximum nyolc karakterből álló, betűvel kezdődő és különleges karaktereket nem tartalmazó szöveg lehet.
Az EXT a programnév három betűs kibővítése, ami a program típusára utal. Pl. ha ez a bővítés COM – a program betöltés után azonnal indul, ha TXT, akkor szöveget tartalmazó file-ról van szó, a BAS – BASIC programra utal stb.

- DIR (*EXT): az összes olyan programnyelvet kijelzi, amelyek az adott típusba tartoznak. Pl. a DIR*. COM utasítás az összes közvetlenül futó programot megkeresi a lemezen.

A CP/M kézikönyvben megtaláljuk a DIR utasítás összes opcióját.

Nézzünk erre egy példát:

```
A>DIR
A : MOVCPM COM : PIP COM
A : ED     COM : ASM COM
A : DDT    COM : LOAD COM
A : STAT   COM : SYSGEN COM
A : DUMP   COM : DUMP ASM
A : COPY   COM : CONFIG COM
```

2) ERA (ERAse): egy vagy több programot töröl a lemezről.
Itt is többféle opció létezik:

- ERA <NEV.EXT>

- ERA <*.EXT>

3) REN (REName): a lemezen található valamely file vagy program átnevezése. Az utasítás csak egy formában használható:

– REN <új név> = <régi név>

4) TYPE: csak a szöveg file-ok esetén használható. Kiírja a képernyőre a file tartalmát. Formátuma:

– TYPE <file-név.EXT>

A típus TXT, PRN vagy ezekhez hasonló lehet.

5) SAVE: ez az utasítás első látásra kicsit bonyolultnak tűnhet. Elsősorban a DDT-vel módosított programok, ill. a módosított CP/M változatok tárolására használjuk. Formátuma:

– SAVE <lapok száma> <név.EXT>

A lapok száma a 256 byte-os egységek számát jelenti. A következő parancs:

SAVE 50 TESZT.COM

a tár $0100-as címétől kezdve (a TPA kezdőcíme) a $32FF-ig terjedő tárterület tartalmát TESZT.COM címen a lemezre menti. A hossz: 50*256 byte.

6) USER: ezzel az utasítással feloszthatjuk a lemezen tárolt programokat az egyes használók között, azaz megakadályozhatjuk, hogy a programokhoz bárki hozzáférjen. Ennek természetesen a Commodore 64-esen nincs sok jelentősége.
Az utasítás formátuma:

– USER a használó kódja

A használó kódja egy egész szám 0-tól 15-ig.
Az adott kóddal azonosított használó csak a számára kijelölt programok tartalomjegyzékét érheti el. A használó kód alapértelmezése 0.

A fenti utasítások többségét minden CP/M változat megérti, kivéve a USER utasítást, amely a 2.0 változat kifejlesztése után került a rendszerbe.
A következő fejezetben ismertetjük a CP/M rendszer programjait: a PIP, az ED, a DDT és a STAT programokat. Ezek minden CP/M rendszerlemezen megtalálhatóak, és nem parancsok, hanem programok, amelyek betöltés után bővítik a CP/M rendszer utasításkészletét.

6.2 A CP/M rendszer programjai

A következő programok tartoznak a CP/M standard változatához:

– STAT.COM	Általános rendszerinformációkat (pl. egy lemez szabad kapacitása, egység kijelölések stb.) szolgáltató program.
– ASM.COM	A 8080-as processzor assembly nyelvének assemblere. (A gépi kódhoz legközelebb álló mnemonikokkal készült programnyelv fordítója.)
– LOAD.COM	Megszerkeszti a lefordított programok futtatható változatát (a lemezen a futtatható modulok neve után a .HEX rövidítés szerepel).
– DUMP.COM	A .COM típusú programokat olvasható formában (hexadecimálisan) megjeleníti a képernyőn.
– PIP.COM	Lebonyolítja a különböző külső egységek közötti adatforgalmat.
– ED.COM	A CP/M szövegszerkesztője. Megkönnyíti a szövegek, assembler nyelvű programok stb. tárolását és szerkesztését.
SYSGEN.COM	Míg a PIP programmal csak file-okat tudunk másolni, a SYSGEN a lemezt sávonként eléri, másolja, ill. létrehoz új BIOS sávokat. (l. 6.3)
MOVCPM.COM	Biztosítja a CP/M standard változatának illeszkedését az egyes géptípusokhoz.
SUBMIT.COM	Az adatbevitel során gyakran előfordul, hogy valamilyen hiba folytán az állomány egy része elvész, és az adatbevitelt meg kell ismételni. A SUBMIT programmal biztonsági input-file-okat hozhatunk létre, melyek feltöltése az előzetesen rögzített paraméterektől függő időpontokban kezdődhet.
XSUB.COM	Ez a program megkönnyíti a gyakran ismétlődő utasítások begépelését. Csak a SUBMIT programmal együtt használható. A SUBMIT futása közben dolgozhatunk a billentyűzeten.

Az egyes programok kimerítő ismertetése meghaladja e könyv kereteit, az érdeklődők további ismereteket találnak a CP/M kézikönyvben.
Az alábbiakban a három legfontosabb programról ejtünk még néhány szót.

STAT

A rendszer egyik legfontosabb programja a STAT program, amelyet STATUS programnak is nevezhetünk. Ez a program számos információt szolgáltat a rendszer pillanatnyi állapotáról. Nemcsak a lemez szabad kapacitását, az egyes programok hosszát, hanem többek között az író/olvasó fej pillanatnyi állapotát (írás- vagy olvasási fázis) is le tudjuk kérdezni, sőt az erre vonatkozó kapcsoló beállításával meg is tudjuk változtatni ezt az állapotot. Lekérdezhetjük az egyes hozzárendeléseket is. Ezen a ponton meg kell említeni a Commodore 64-es CP/M változat egy korlátját: minthogy IOBYTE nincs beépítve, a hozzárendeléseket a STAT programmal sem tudjuk megváltoztatni, ami azonban a munka során általában nem zavaró.

Nézzünk egy példát a STAT használatára:

```
A>STAT VAL:

   TEMP R/O DISK: D:=R/O
   SET INDICATOR: D:FILENEV.TYP $R/O $R/W $SYS $DIR
```

DISK STATUS : DSK : D:DSK:
USER STATUS : USR:
IOBYTE ASSIGN:

CON: = TTY : CRT : BAT : UC1:
RDR: = TTY : PRT : UR1 : UR2:
PUN: = TTY : PTP : UP1 : UP2:
LST: = TTY : CRT : LPT : UL1:

A fentiekből látható, hogy mely értékeket és milyen módon változtathatunk meg (legalábbis elméletileg), de mint már említettük, az IOBYTE ASSIGN értékek a C 64-esen nem változtathatók meg.

Ha például a lemezt írástól védeni akarjuk, akkor elegendő a következőket beírni: STAT A:=R/O. Ez az írásvédelem addig marad érvényben, amíg a gépet ki nem kapcsoljuk. A CP/M egység kiutalásához gépeljük be a következő utasítást: STAT A:DEV:
Az eredmény a C-64-esen a következőképpen néz ki:

A>STAT DEV:

CON: IS TTY:
RDR: IS TTY:
PUN: IS TTY:
LST: IS TTY:

Az említettek miatt a STAT LST:=LPT: módosításnak a fenti hozzárendelésekre nincs semmi hatása.

A lemez paramétereit a következő utasítással kérdezzük le:

A > STAT DSK:

A : DRIVE CHARACTERISTICS (lemezegység azonosító)
1088 : 128 BYTE RECORD CAPACITY (szabad terület rekordban)
136 : KILOBYTE DRIVE CAPACITY (szabad terület kbyte-ban)
64 : 32 BYTE DIRECTORY ENTRIES (file bejegyzések száma)
128 : REOCRDS/EXTENT
8 : RECORDS/BLOCK
34 : SECTORS/BLOCK
2 : RESERVED TRACKS

PIP

Általános file-másoló program. A PIP programmal az egységek között másoláson kívül a nyomtatóra is listázhatunk szöveges file-okat. Rendkívül előnyös, hogy a nyomtatás képét megszerkeszthetjük, azaz a nyomtatott szöveget pl. sorszámozhatjuk, tabulálhatjuk stb.
A következő utasítás a teljes lemez tartalmát átmásolja az A egységről a B egységre: PIP B:=A:*.*. A PIP LIST:=DUMP.ASM utasítással pedig kiírathatjuk nyomtatóra a DUMP.ASM szövegfile-t, feltéve, hogy a nyomtatót előzetesen csatlakoztattuk a géphez.

ED

Az ED szövegszerkesztővel tetszőleges szövegeket, gépikódú programokat, egyéb nyelveken írt (FORTRAN, COBOL stb.) lefordítandó programokat gépelhetünk be és tárolhatunk a lemezen. Az ED kezeléséhez bizonyos gyakorlatra van szükség, és bár lehet, hogy a Commodore használóknak ez eleinte kissé bonyolultnak tűnik, gazdag szolgáltatásai megérik a fáradságot.

Lássunk ismét egy példát:

```
A>ED TESZT.TXT
NEW FILE
*I
EZ A SZOVEG ELSO SORA
EZ A MASODIK
<CTRL> -Z (Nyomja le egyszerre a CTRL és a Z billentyűt)
*E
```

A fenti néhány utasítással egy szöveg első két sorát lemezen tároltuk a TESZT.TXT nevű file-ban. A csillag az ED program közvetlen parancsa. Az E hatására a szerkesztés befejeződik, a program tárolja a szöveget lemezen, majd a CP/M az A> várakozó üzenettel visszajelentkezik. A tárolt szöveget a TYPE TESZT.TXT utasítással bármikor megjeleníthetjük képernyőn. A szövegszerkesztés utasításkészletét (módosítás, törlés, beszúrás, csere stb.) a CP/M kézikönyv részletesen tartalmazza.

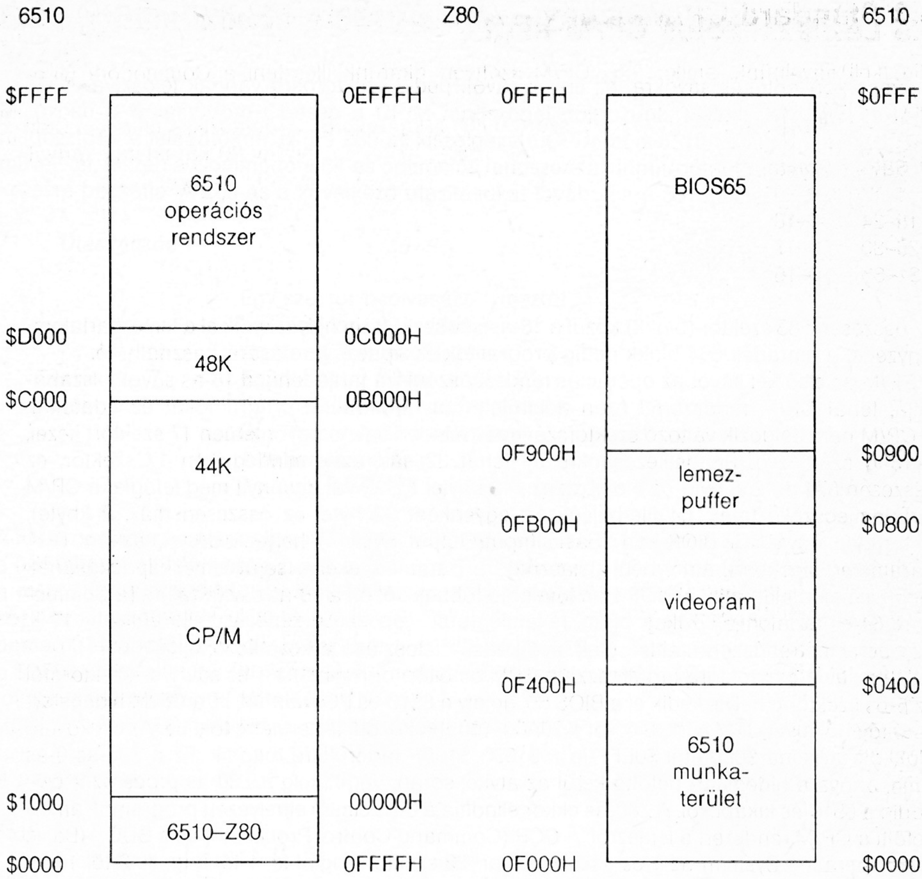
6.3 Standard CP/M szoftverek a CBM 64-esen

Mire kell figyelnünk, amikor egy CP/M szoftvert akarunk illeszteni a Commodore 64-es hardveréhez?
Először is arra, hogy a legtöbb CP/M szoftver 80 oszlopos kiírással dolgozik, szemben a CBM 64-es 40 oszlopos kijelzésével, tehát feltétlenül be kell szerezni egy 80 karakteres kártyát. Másrészt ahhoz, hogy a CP/M előnyeit kihasználhassuk, célszerű nagy és gyors CBM lemezegységet beszereznünk. Magát a CP/M-et a MOVCPM és SYSGEN programok illesztik az egyes géptípusokhoz. A MOVCPM program szervezi az operációs rendszer szükséges tárkiosztását mégpedig úgy, hogy a teljes tárkapacitás kihasználható legyen. A CP/M rendszer indításakor a gép üzenete: 44 K CP/M.
A SYSGEN (rendszergenerálás) programmal a CP/M-et átmásolhatjuk a saját lemezünkre.

6.4. A Z80-as processzor tárkiosztása

A Z80-as processzor a CP/M kártyán a Commodore 64-es teljes RAM területét (64 kbyte-ot) meg tudja címezni. A Z80-as processzor startcímként (reset) a 0-s címet használja, szemben a 6510-essel, melyen ez a cím a processzor port címe. Emiatt a tár címzése másként történik a 6510-es processzoron, és másként a Z80-as processzoron keresztül. A címzésmódok közötti eltérést, egy, a CP/M kártyára beépített hardver kezeli. Ha a Z80-as a 0-s tárcímre hivatkozik, a hardver a címvezetéken a 6510-eshez a $1000-es címet közvetíti. Ahhoz tehát, hogy a 6510-es tárcímből Z80-as tárcímet kapjunk, az előbbiből $1000-et le kell vonnunk, vagy hozzáadunk $F000-t úgy, hogy az átvitelt figyelmen kívül hagyjuk. Így a 6510-es 0-$1000-ig terjedő 4 kbyte területét a Z80-as címtartományának végére helyezzük át. Ezt a területet a 6510-es nulláslapja, a verem, a munkaterület, ill. a videoram foglalja le. A maradék 2 kbyte-os ($800-tól $FFF-ig) területen bonyolítja le a CP/M a két processzor közötti adatforgalmat, ill. ezt a területet használják a 6510-es I/O rutinjai programterületként.
A Z80-as minden I/O műveletet továbbít a 6510-eshez.
A következő ábra grafikusan szemlélteti az elmondottakat.
A legfontosabb közös tárcímek:

Cím	6510	Z80	
HSTBUF	$0800	0F800H	256 byte-os lemezpuffer
CMD	$0900	0F900H	A 6510-es utasítás regisztere
DATA	$0901	0F901H	Adatregiszter
SECTOR	$0902	0F902H	Szektorregiszter
TRACK	$0903	0F903H	Sávregiszter
DISKNO	$0904	0F904H	Az egységszám regisztere
KEYCHAR	$0905	0F905H	A lenyomott billentyű regisztere
MODESW	$DE00	0FCE00H	Kapcsoló: 6510/Z80
IOTYPE	$0CFF	0DCFFH	I/O konfiguráció

6510
Z80
6510
$FFFF
0EFFFH
0FFFH
$0FFF
6510 operációs rendszer
BIOS65
$D000
0C000H
48K
$C000
0B000H
0F900H
$0900
44K
lemez-puffer
0FB00H
$0800
videoram
CP/M
0F400H
$0400
6510 munka-terület
$1000
00000H
6510–Z80
$0000
0FFFFH
0F000H
$0000

6.5 Lemezkezelés CP/M alatt

A lemez koncentrikus sávokra, az egyes sávok pedig szektorokra vannak felosztva. A VC 1541-es lemez felosztása:

Sáv	*Szektor*
1–17	0–20
18–24	0–18
25–30	0–17
31–35	0–16

Az összesen 683 szektor (blokk) közül a 18-as sáv szektorain helyezkedik el a lemez tartalomjegyzéke, a maradék 664 blokk pedig programok és adatok tárolására használható.
A CP/M az első két sávot az operációs rendszer számára tartja fenn, a 18-as sávot felszabadítja, tehát CP/M rendszerrel ezen a területen is tárolhatunk programokat és adatokat.
A CP/M nem dolgozik változó szektorszámmal, minden sávon egyöntetűen 17 szektort kezel, 0–16-ig számozva. Rendelkezésünkre áll tehát 32 sáv, ezek mindegyikén 17 szektor, ez összesen 574 db 256 byte-os blokk, azaz 143 kbyte. Ebből valamennyit még lefoglal a CP/M tartalomjegyzéke (max. 64 file-bejegyzés, egyenként 32 byte, ez összesen max. 2 kbyte). A tartalomjegyzék a BIOS-ban (Basic Input/Output System) helyezkedik el, az ún. Disk Parameter Blockban, amelyben a használó a paramétereket a saját lemezkapacitásának megfelelően alakíthatja. A BIOS-ban található többek között a 18-as sáv tartalma (a Commodore 64-es tartalomjegyzéke).
Az operációs rendszer által lefoglalt első két sáv felosztása a következő:
Az 1-es sáv 0-ás szektora tartalmazza a CPM betöltőprogramot. Az 1-es sáv 1-es szektorától az 5-ös szektorig helyezkedik el a BIOS 65, amely a 6510-es I/O rutinból, ill. a CP/M hidegstart betöltőjéből áll. A CPM a BIOS 65-öt a $0A00 – $0EFF közötti tárterületre tölti be. Az ezt követő blokkok tartalma $0E00-tól $0EFF-ig a $1000–$10FF tárterületre töltődik. Ez a Z80-as 0-ás címe, ahová a hidegstart betöltő kerül az átvitel során. Végül, míg a Z80-as processzor be-, addig a 6510-es kikapcsol. A Z80-as ekkor elindítja a 0-ás címtől elhelyezett programot, amely betölti a CP/M rendszert a lemezről. A CCP (Command Control Processor) és a BDOS (Basic Disk Operating System) az 1-es és 2-es sávon 22 szektort foglal le, 1-től 6-ig, ill. 2-től 10-ig. Ezek tartalmát minden melegstart (CTRL-C) újra betölti, és minden betöltött szektor után megjelenik egy csillag a képernyőn. A BIOS-t, amely 5 szektort foglal el a 2-es sávon (11-től 16-ig), csak a hidegstart tölti a tárba. Végül a tartalomjegyzék a 3-as sáv 0-tól 7-ig terjedő szektorain található.
A CP/M COPY segédprogramja (utility) csak kiválasztott szektorokat másol, pl. a 'system track only' feltétel megadásakor az 1-es, 2-es szektorokat, ill. a 18-as és 3-as sávokat.
Ha munka közben át akarunk kapcsolni egy másik lemezegységre, pl. az IEC Buson keresztül, az új egység sáv- és szektorfelosztását közölnünk kell a rendszerrel. A 4040-es egységnél semmilyen intézkedésre nincs szükség, hiszen ez teljesen kompatibilis a 1541-essel. A 8050-es és a 8250-es nagyobb tárkapacitását csak akkor tudjuk kihasználni, ha a változásról a BIOS-t értesítjük. Erre szolgál a Disk Parameter Block. A DPB-ben található a sávonkénti szektorszám (8050-esnél 23), a lemezkapacitás stb. A 18-as sáv helyett ezeknél az egységeknél a 38-as, ill. 39-es sávokat kell kihagyni a tartalomjegyzék számára.
A megfelelő változtatásokat a COPY programmal végezhetjük el.

6.6 Együttműködés a 6510-es és a Z80-as processzorok között

Miközben a Commodore 64-esen a CP/M rendszerrel dolgozunk, a két mikroprocesszor megosztozik a feladatokon. Míg a Z80-as kiszolgálja a CP/M-et, a 6510-es végrehajt egy I/O műveletet, hiszen a Commodore 64-es operációs rendszere az input/output rutinokat rendelkezésre bocsátja. A Z80-as a következő utasításokat továbbítja a 6510-eshez:

Utasításkód	*Művelet*
0	Egy szektor beolvasása lemezről
1	Egy szektor felírása lemezre
2	A billentyűzet lekérdezése
3	Egy karakter kiírása képernyőre
4	A lemezállapot (status) betöltése
5	Egy karakter felírása lemezre
6	A lemez formálása
7–9	További bővítésre fenntartva (pl. soros I/O)

A két processzor csak felváltva működhet. Az átkapcsolást a 6510-esen a $DE00, a Z80-ason a 0CE00H címek tartalma jelzi. Ha a Z80-as a 6510-eshez egy I/O műveletet továbbít, átadja a megfelelő utasításkódot (a fenti táblázatnak megfelelően), a közös tárcímeken keresztül közli az utasítás elvégzéséhez szükséges paramétereket, majd a 0CE00H címre 1-et írva, önmagát kikapcsolja, ezáltal bekapcsolva a 6510-est. A 6510-es végrehajtja a műveletet, majd a $DE00-s címre 0-t írva, visszaadja a vezérlést a Z80-asnak, amely a hívás pontjától folytatja tovább saját programja futtatását.
Hardver okok miatt minden visszakapcsolás után egy NOP utasításnak kell következnie.

A paraméterek:

6510	Z80	Jelentés
$900	0F900H	Utasításkód
$901	0F901H	Adatok az I/O-hoz
$902	0F902H	Szektorszám
$903	0F903H	Sávszám
$904	0F904H	Lemezkód
$905	0F905H	Billentyűszám a billentyűzet lekérdezésekor

A $800–$8FF, ill. 0F800H–0F8FFH közötti tárcímek I/O pufferként az aktuális (írt/olvasott) szektort tartalmazzák.
A szektorok írása/olvasása közvetlen hozzáférésű Block-Write/Block-Read utasításokkal történik.
A billentyűzet lekérdezése során a billentyűszám bekerül a megfelelő tárcímre. A billentyűszámnak megfelelő ASCII kódot a rendszer a BIOS-ból, a $D00–$DFF, ill. 0FD00H–0FDFFH tárcímeken található táblázatból határozza meg. A $C00, ill. 0FC00H tárcímeken van annak a szövegnek a címe, amelyet a funkcióbillentyűkhöz rendeltünk, maguk a szövegek pedig a $C10, ill. $FC10H címen kezdődnek. A hozzárendeléseket a CONFIG programmal tetszőlegesen megváltoztathatjuk.

6.7 A CP/M BIOS listájának dokumentációja

A következő oldalakon a Commodore 64-es CP/M BASIC I/O System (BIOS) listáját közöljük teljes részletességgel, magyarázatokkal ellátva. A BIOS négy részből áll. Az első rész tartalmazza a CPM programot, amelyet a LOAD "CPM", 8 utasítással tölthetünk be a $800-tól $8FF-ig terjedő tárterületre. A CPM program betölti a BIOS 65-öt $A00-tól $DFF-ig. A BIOS 65 a BIOS-nak a 6510-es processzor által végrehajtott része. A harmadik rész az ún. BOOT program, amely a CP/M hidegstartjánál a negyedik részt, a tulajdonképpeni Z80 – BIOS-t betölti.

6.7.1 A BIOS 65 betöltőprogramja

```
0 REM **** PS4. ****
1 :
2 :
100 : ******************************;A CP/M BEHIVOJA A C-64-EN
110 : 080F 78          SEI
120 : 0810 20 E7 FF JSR $FFE7      ;AZ I/O CSATORNAK LEZARASA
130 : 0813 A9 0F       LDA #$0F      ;15-OS LOGIKAI FILE SZAM
140 : 0815 A2 08       LDX #$08      ;8-AS EGYSEG SZAM
150 : 0817 A0 0F       LDY #$0F      ;15-OS MASODLAGOS CIM
160 : 0819 20 BA FF JSR $FFBA      ;FILE PARAMETEREK BEALLITASA
170 : 081C A9 00       LDA #$00      ;NINCS FILE NEV
180 : 081E 20 BD FF JSR $FFBD      ;PARAMETEREK A FILE-NEVHEZ
190 : 0821 20 C0 FF JSR $FFC0      ;HIBACSATORNA
200 : 0824 A9 02       LDA #$02      ;2-ES LOGIKAI FILE SZÁM
210 : 0826 A2 08       LDX #$08      ;8-AS EGYSEG SZAM
220 : 0828 A0 02       LDY #$02      ;2-ES MASODLAGOS CIM
230 : 082A 20 BA FF JSR $FFBA      ;FILE-PARAMETEREK BEALLITASA
240 : 082D A9 01       LDA #$01      ;A FILE-NEV HOSSZA 1
250 : 082F A2 B5       LDX #$B5
260 : 0831 A0 08       LDY #$08      ;MUTATO A "#"-RA
270 : 0833 20 BD FF JSR #FFBD      ;PARAMETEREK A FILE-NEVHEZ
280 : 0836 20 C0 FF JSR #FFC0      ;KOZVETLEN ELERESU CSATORNA
290 : 0839 A9 05       LDA #$05
300 : 083B 8D B6 08 STA $08B6      ;SZAMLALO 5 SZEKTOR BETOLTESEHEZ
310 : 083E A2 0F       LDX #$0F      ;15
320 : 0840 20 C9 FF JSR $FFC9      ;CHKOUT, KIIRAS A 15-OS CSATORNAN
330 : 0843 A2 00       LDX #$00
340 : 0845 A0 0B       LDY #$0B      ;12 KARAKTER
350 : 0847 BD AA 08 LDA $08AA,X    ;"U1:2 0 1 S"  1-ES SAV 1-5 SZEKTORA
360 : 084A 20 D2 FF JSR $FFD2      ;KIIRAS
370 : 084D E8          INX
380 : 084E 88          DEY
390 : 084F D0 F6       BNE $0847
400 : 0851 20 CC FF JSR $FFCC      ;CLRCH, KIVITEL ALAPERTELMEZES SZERINT
410 : 0854 A2 02       LDX #$02      ;2
420 : 0856 20 C6 FF JSR $FFC6      ;CHKIN, BEOLVASAS A 2-ES CSATORNAROL
430 : 0859 A2 00       LDX #$00
440 : 085B 20 CF FF JSR $FFCF      ;1 KARAKTER BETOLTESE
450 : 085E 9D 00 0A STA $0A00,X    ;ES TAROLASA
460 : 0861 E8          INX
470 : 0862 D0 F7       BNE $085B     ;A 256. KARAKTER
480 : 0864 20 CC FF JSR $FFCC      ;CLRCH, BEOLVASAS ALAPERTELMEZES SZERINT
490 : 0867 EE B3 08 INC $08B3      ;SZEKTORSZAM NOVELESE
500 : 086A EE 60 08 INC $0860      ;A TARCIM NOVELESE EGY LAPPAL
510 : 086D CE B6 08 DEC $08B6      ;5 SZEKTOR BEOLVASVA
520 : 0870 D0 CC       BNE $083E     ;NEM, TOVABBI OLVASAS
530 : 0872 A2 00       LDX #$00
540 : 0874 BD 00 0E LDA $0E00,X    ;A Z80-AS BOOT PROGRAMJA
```

```
550 : 0877 9D 00 10 STA $1000,X     ;MASOLAS A 0000H Z80-AS CIM SZERINT
560 : 087A E8          INX
570 : 087B D0 F7       BNE $0874
580 : 087D 20 E7 FF JSR $FFE7       ;CLALL, I/O CSATORNAK LEZARASA
590 : 0880 A9 36       LDA #$36
600 : 0882 85 01       STA $01      ;BASIC ROM KIKAPCSOLASA
610 : 0884 A9 09       LDA #$09     ;CHR$(9)
620 : 0886 20 D2 FF JSR $FFD2       ;AZ ATKAPCSOLAS ENGEDELYEZETT !
630 : 0889 A9 0E       LDA #$0E     ;CHR$(14)
640 : 088B 20 D2 FF JSR $FFD2       ;SZOVEG-MOD BEALLITASA
650 : 088E A9 08       LDA #$08     ;CHR$(8)
660 : 0890 20 D2 FF JSR $FFD2       ;AZ ATKAPCSOLAS LETILTVA !
670 : 0893 A9 93       LDA #$93     ;CHR$(147)
680 : 0895 20 D2 FF JSR $FFD2       ;KEPERNYOTORLES
690 : 0898 A9 0D       LDA #$0D     ;CHR$(13)
700 : 089A 20 D2 FF JSR $FFD2       ;UJ SOR
710 : 089D A9 FF       LDA #$FF
720 : 089F 8D 00 09 STA $0900       ;UTASITASREGISZTER
730 : 08A2 A9 28       LDA #$28     ;BILLENTYUSZAM
740 : 08A4 8D 05 09 STA $0905       ;TAROLASA
750 : 08A7 4C 00 0A JMP $0A00       ;VISSZA A Z80-6510 FOCIKLUSHOZ !
760 : 08AA 55 31 3A 32 20 30 20 31 20 31 0D  "U1:2 0 1 1" ;BLOCK-READ UTASITAS
770 : 08B5 23                       ; "#"  FILE-NEV KOZVETLEN ELERESEHEZ
KESZ .
```

6.7.2 A BIOS 65

```
0 REM **** P55. ****
1 :
2 :
100 : ******************************;FOCIKLUS Z80-6510
110 : 0A00 A9 00       LDA #$00
120 : 0A02 8D 00 DE STA $DE00       ;A 6510 KIKAPCSOLASA
130 : 0A05 EA          NOP
140 : 0A06 20 0C 0A JSR $0A0C       ;A Z80-AS RUTIN
150 : 0A09 4C 00 0A JMP $0A00       ;VISSZA A CIKLUSHOZ
160 :
170 : ******************************;A RUTINOK SZELEKTALASA
180 : 0A0C AD 00 09 LDA $0900       ;UTASITASKOD
190 : 0A0F C9 FF       CMP #$FF     ;A Z80 NEM AKTIV
200 : 0A11 D0 03       BNE $0A16
210 : 0A13 6C FC FF JMP ($FFFC)     ;A C64 RESET-JE
220 : 0A16 C9 0A       CMP #$0A     ;AZ UTASITASKOD NAGYOBB V. EGYENLO MINT 10
230 : 0A18 90 01       BCC $0A1B    ;NEM
240 : 0A1A 60          RTS          ;KESZ
250 : 0A1B D8          CLD
260 : 0A1C 18          CLC
270 : 0A1D 6D 00 09 ADC $0900       ;UTASITASKOD * 2
280 : 0A20 69 28       ADC #$28     ;PLUSZ $28
290 : 0A22 8D 26 0A STA $0A26       ;INDIREKT CIMZESMOD
300 : 0A25 6C 28 0A JMP ($0A28)     ;AZ UTASITAS VEGREHAJTASA
310 :
320 : ******************************;A 10 MUVELET UGRASI TABLAZATA
330 : 0A28 3F 0A          0. UTASITAS ;SZEKTOR OLVASASA
340 : 0A2A 3F 0A          1. UTASOTAS ;SZEKTOR IRASA
350 : 0A2C 86 0A          2. UTASITAS ;KLAVIATURA LEKERDEZESE
360 : 0A2E 8F 0A          3. UTASITAS ;KIIRAS KEPERNYORE
370 : 0A30 99 0A          4. UTASITAS ;NYOMTATO STATUSZ BEOLVASASA
380 : 0A32 9F 0A          5. UTASITAS ;KIIRAS NYOMTATORA
390 : 0A34 49 0B          6. UTASITAS ;LEMEZFORMALAS
400 : 0A36 00 0E          7. UTASITAS ;AUX1, UGRAS A $E00-RA
410 : 0A38 00 0F          8. UTASITAS ;AUX2, UGRAS A $F00-RA
420 : 0A3A 3C 0A          9. UTASITAS ;INDIREKT, UGRAS A ($906)-RA
430 :
440 : ******************************;A 9-ES UTASITAS, INDIREKT
```

```
450 : 0A3C 6C 06 09 JMP ($0906)       ;INDIREKT UGRAS A ($906)-RA
460 :
470 : *****************************;A 0-AS UTASITAS, READ-SZEKTOR
480 : 0A3F A9 31    LDA #$31          ;"1", "U1" UTASITAS A LEMEZHEZ
490 : 0A41 20 F2 0A JSR $0AF2         ;BLOCK-READ
500 : 0A44 20 DE 0B JSR $0BDE         ;LEOLVASAS A KOZVETLEN ELERESU CSATORNAROL
510 : 0A47 A2 00    LDX #$00
520 : 0A49 20 CF FF JSR $FFCF         ;EGY KARAKTER BEOLVASASA,
530 : 0A4C 9D 00 08 STA $0800,X       ;TAROLASA A PUFFERBEN
540 : 0A4F E8       INX
550 : 0A50 D0 F7    BNE $0A49         ;A 256.KARAKTER
560 : 0A52 F0 60    BEQ $0AB4         ;CLRCH
570 : 0A54 20 97 0B JSR $0B97         ;A LEMEZ INICIALIZALASA
580 :
590 : *****************************;AZ 1-ES UTASITAS, WRITE-SZEKTOR
600 : 0A57 20 F4 0B JSR $0BF4         ;KIIRAS A LEMEZ PARANCSCSATORNAJARA
610 : 0A5A A0 08    LDY #$08          ;8
620 : 0A5C BD 80 0B LDA $0B80,X       ;MUTATO BEALLITASA A SZEKTORKEZDETRE, ES
630 : 0A5F 20 D2 FF JSR $FFD2         ;KIIRASA
640 : 0A62 E8       INX
650 : 0A63 88       DEY
660 : 0A64 D0 F6    BNE $0A5C
670 : 0A66 20 CC FF JSR $FFCC         ;CLRCH
680 : 0A69 20 CE 0B JSR $0BCE         ;A HIBACSATORNA LEOLVASASA
690 : 0A6C D0 E6    BNE $0A54         ;HIBA, INICIALIZALAS, ISMETLES
700 : 0A6E 20 CC FF JSR $FFCC         ;CLRCH
710 : 0A71 20 E9 0B JSR $0BE9         ;KIVITEL A 2-ES CSATORNARA
720 : 0A74 A2 00    LDX #$00
730 : 0A76 BD 00 08 LDA $0800,X       ;EGY KARAKTER A PUFFERBOL
740 : 0A79 20 D2 FF JSR $FFD2         ;A LEMEZHEZ
750 : 0A7C E8       INX
760 : 0A7D DO F7    BNE $0A76         ;A 256. KARAKTER
770 : 0A7F 20 CC FF JSR $FFCC         ;CLRCH
780 : 0A82 A9 32    LDA #$32          ;"2","U2" BLOCK WRITE
790 : 0A84 D0 6C    BNE $0AF2         ;BLOCK WRITE UTASITAS A LEMEZHEZ
800 :
810 : *****************************;A 2-ES UTASITAS, KLAVIATURA LEKERDEZESE
820 : 0A86 20 9F FF JSR $FF9F         ;A KLAVIATURA LEKERDEZESE
830 : 0A89 A5 C5    LDA $C5           ;AZ OLVASOTT KARAKTER MATRIX SZAMANAK
840 : 0A8B 8D 05 09 STA $0905         ;TOVABITASA A Z80-HOZ
850 : 0A8E 60       RTS
860 :
870 : *****************************;A 3-AS UTASITAS, KIIRAS KEPERNYORE
880 : 0A8F A9 00    LDA #$00
890 : 0A91 85 D4    STA $D4           ;A FELSOVESSZO TORLESE
900 : 0A93 AD 01 09 LDA $0901         ;EGY KARAKTER BEOLVASASA,
910 : 0A96 4C D2 FF JMP $FFD2         ;ES KIIRASA A KEPERNYORE
920 :
930 : *****************************;A 4-ES UTASITAS, NYOMTATO STATUSZ BETOLTESE
940 : 0A99 A9 00    LDA #$00
950 : 0A9B 8D 01 09 STA $0901         ;A STATUSZ 0
960 : 0A9E 60       RTS
970 :
980 : *****************************;AZ 5-OS UTASITAS, KIVITEL NYOMTATORA
990 : 0A9F AD 01 09 LDA $0901         ;A KIIRANDO KARAKTER
1000 : 0AA2 C9 0A    CMP #$0A         ;SOREMELES
1010 : 0AA4 D0 01    BNE $0AA7        ;NEM
1020 : 0AA6 60       RTS              ;IGEN, UJ SOR
1030 : 0AA7 A2 04    LDX #$04         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 4
1040 : 0AA9 20 C9 FF JSR $FFC9        ;CKOUT, KIIRAS A NYOMTATORA
1050 : 0AAC B0 09    BCS $0AB7        ;HIBA
1060 : 0AAE AD 01 09 LDA $0901        ;A KIIRANDO KARAKTER
1070 : 0AB1 20 D2 FF JSR $FFD2        ;ELKULDESE A NYOMTATOHOZ
1080 : 0AB4 4C CC FF JMP $FFCC        ;CLRCH, A KIIRAS ALAPERTELMEZES SZERINT
1090 : 0AB7 C9 03    CMP #$03         ;FILE NOT OPEN
1100 : 0AB9 D0 05    BNE $0AC0        ;NEM, MAS HIBA
1110 : 0ABB 20 C6 0A JSR $0AC6        ;A NYOMTATO NYITASA
```

```
0ABE 90 DF     BCC $0A9F          ;NEM VOLT HIBA, KARAKTER KIIRAS
0AC0 A9 FF     LDA #$FF           ;A HIBA KODJAT A
0AC2 8D 01 09  STA $0901          ;A Z80-NAK ATADNI
0AC5 60        RTS
0AC6 A0 07     LDY #$07           ;A 7-ES MASODLAGOS CIM A VC. NYOMTATOHOZ
0AC8 20 DE 0A  JSR $0ADE          ;A NYOMTATO LEZARASA, UJ ADATHALMAZ NYITAS
0ACB AD FF 0C  LDA $0CFF          ;I/O-TIPUS (NYOMTATO TIPUS)
0ACE 29 02     AND #$02
0AD0 F0 F3     BEQ $0AC5          ;1515-OS NYOMTATO
0AD2 A2 04     LDX #$04           ;LOGIKAI FILE-SZAM
0AD4 20 C9 FF  JSR $FFC9          ;CHKOUT, KIIRAS A NYOMTATORA
0AD7 A9 0D     LDA #$0D           ;KOCSI VISSZA A
0AD9 20 D2 FF  JSR $FFD2          ;NYOMTATON
0ADC A0 00     LDY #$00           ;0-AS MASODLAGOS CIM
0ADE A9 04     LDA #$04           ;A LOGIKAI FILE-SZAM 4
0AE0 20 C3 FF  JSR $FFC3          ;CLOSE
0AE3 A9 04     LDA #$04           ;A LOGIKAI FILE-SZAM 4
0AE5 A2 04     LDX #$04           ;A KESZULEKSZAM 4
0AE7 20 BA FF  JSR $FFBA          ;A PARAMETER BEALLITASA
0AEA A9 00     LDA #$00           ;NINCS FILE-NEV
0AEC 20 BD FF  JSR $FFBD          ;PARAMETER A FILE-NEVHEZ
0AEF 4C C0 FF  JMP $FFC0          ;OPEN

*********************************;A BLOCK-READ/WRITE UTASITAS KULDESE
0AF2 8D 63 0B  STA $0B63          ;HELY "1" VAGY "2"-NEK
0AF5 AD 04 09  LDA $0904          ;LEMEZSZAM
0AF8 20 89 0B  JSR $0B89          ;A KOD ATVALTASA ASCII-RA
0AFB 8D 67 0B  STA $0B67          ;ES TAROLASA
0AFE AD 03 09  LDA $0903          ;A SAVSZAM
0B01 20 89 0B  JSR $0B89          ;ATVALTASA ASCII-RA,
0B04 8E 69 0B  STX $0B69          ;ES TAROLASA
0B07 8D 6A 0B  STA $0B6A
0B0A AD 02 09  LDA $0902          ;A SZEKTORSZAM
0B0D 20 89 0B  JSR $0B89          ;ATVALTASA ASCII-RA,
0B10 8E 6C 0B  STX $0B6C          ;ES TAROLASA
0B13 8D 6D 0B  STA $0B6D
0B16 A9 02     LDA #$02           ;2. KISERLET
0B18 8D 01 09  STA $0901
0B1B 20 F4 0B  JSR $0BF4          ;CHKOUT, KIIRASA 15-OS CSATORNARA
0B1E A0 0D     LDY #$0D           ;13 KARAKTER
0B20 BD 62 0B  LDA $0B62,X        ;"U1: 2 0 TT SS" ILLETVE "U2: 2 0 TT SS" A
0B23 20 D2 FF  JSR $FFD2          ;LEMEZHEZ
0B26 E8        INX
0B27 88        DEY
0B28 D0 F6     BNE $0B20
0B2A 20 CC FF  JSR $FFCC          ;CLRCH
0B2D 20 CE 0B  JSR $0BCE          ;A HIBACSATORNA OLVASASA
0B30 F0 0B     BEQ $0B3D          ;OK
0B32 CE 01 09  DEC $0901          ;KESZ A MASODIK KISERLET
0B35 F0 0E     BEQ $0B45          ;IGEN
0B37 20 97 0B  JSR $0B97          ;LEMEZ INICIALIZALASA
0B3A 4C 1B 0B  JMP $0B1B          ;ISMETELT KISERLET
0B3D A9 00     LDA #$00           ;'OK' KAPCSOLO
0B3F 8D 01 09  STA #0901          ;TAROLASA
0B42 4C CC FF  JMP $FFCC          ;CLRCH, KIIRAS ISMET ALAPERTELMEZES SZERINT
0B45 A9 FF     LDA #$FF           ;HIBA-KAPCSOLO
0B47 D0 F6     BNE $0B3F          ;TOVABB MINT FENT

*********************************;A 6-OS UTASITAS, LEMEZ  FORMALASA
0B49 20 F4 0B  JSR $0BF4          ;OPEN 15,8,15 ES CHKOUT
0B4C A0 10     LDY #$10           ;16 KARAKTER
0B4E BD 70 0B  LDA $0B70,X        ;"N0:CP/M DISK,65"
0B51 20 D2 FF  JSR $FFD2          ;A LEMEZRE FELIRNI !
0B54 E8        INX
0B55 88        DEY
0B56 D0 F6     BNE $0B4E
0B58 20 CC FF  JSR $FFCC          ;CLRCH
```

```
1790 : 0B5B 20 CE 0B JSR $0BCE        ;A KIMENETI CSATORNA OLVASASA
1800 : 0B5E D0 E5    PNE $0B45        ;A HIBAKAPCSOLO BEALLITASA
1810 : 0B60 F0 DB    BEQ $0B3D        ;AZ OK KAPCSOLO BEALLITASA
1820 :
1830 : ******************************;SZOVEG LEMEZKEZELESHEZ
1840 : 0B62 55 31 3A 32 20 30 20 54 54 20 53 53 0D "U1:2 0 TT SS"
1850 : 0B6F 23                         ;"#" KOZVETLEN ELERESU FILE
1860 : 0B70 4E 30 3A 43 50 2F 4D 20 44 49 53 4B 2C 36 35 0D "N0:CP/M DISK,65"
1870 : 0B80 42 2D 50 20 32 20 30 0D      "B-P 2 0"
1880 : 0B88 49                         ;"I"
1890 :
1900 : ******************************;AZ AKKUBAN LEVO HEXASZAM ATV. ASCII-RA
1910 : 0B89 D8       CLD
1920 : 0B8A A2 30    LDX #$30         ;"0"
1925 : 0B8C 38 0A    SEC
1930 : 0B8D E9 0A    SBC #$0A         ;10 KIVONASA
1940 : 0B8F 90 03    BCC $0B94
1950 : 0B91 E8       INX              ;AZ X TARTALMAZZA A TIZEDESEKET
1960 : 0B92 B0 F9    BCS $0B8D
1970 : 0B94 69 3A    ADC #$3A         ;AZ AKKU TARTALMAZZA A SZAMJEGYEKET
1980 : 0B96 60       RTS
1990 :
2000 : ******************************;INICIALIZALAS ES A KOZVETLEN ELERESU FILE
2005 :                                ;NYITASA
2010 : 0B97 A9 0F    LDA #$0F         ;A LOGIKAI FILE-SZAM
2020 : 0B99 20 C3 FF JSR $FFC3        ;CLOSE 15
2030 : 0B9C A9 0F    LDA #$0F         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 15
2040 : 0B9E A2 08    LDX #$08         ;A KESZULEKSZAM 8
2050 : 0BA0 A0 0F    LDY #$0F         ;15-OS MASODLAGOS CIM
2060 : 0BA2 20 BA FF JSR $FFBA        ;A FILE-PARAMETER BEALLITASA
2070 : 0BA5 A9 01    LDA #$01         ;A FILE NEV HOSSZA 1
2080 : 0BA7 A2 88    LDX #$88
2090 : 0BA9 A0 0B    LDY #$0B         ;MUTATO AZ "I"-RE
2100 : 0BAB 20 BD FF JSR $FFBD        ;A FILE-NEV PARAMETEREI
2110 : 0BAE 20 C0 FF JSR $FFC0        ;OPEN15,8,15,"I"
2120 : 0BB1 A9 02    LDA #$02         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 2
2130 : 0BB3 20 C3 FF JSR $FFC3        ;CLOSE 2
2140 : 0BB6 A9       LDA #$02         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 2
2150 : 0BB8 A2 08    LDX #$08         ;A KESZULEKSZAM 8
2160 : 0BBA A0 02    LDY #$02         ;A 8-AS MASODLAGOS CIM
2170 : 0BBC 20 BA FF JSR $FFBA        ;A FILE-PARAMETER BEALLITASA
2180 : 0BBF A9 01    LDA #$01         ;A FILE-NEV HOSSZA 1
2190 : 0BC1 A2 6F    LDX #$6F
2200 : 0BC3 A0 0B    LDY #$0B         ;MUTATO A "#"-RA
2210 : 0BC5 20 BD FF JSR $FFBD        ;A FILE-NEV PARAMETEREINEK A BEALLITASA
2220 : 0BC8 4C C0 FF JMP $FFC0        ;OPEN 2,8,2,"#"
2230 : 0BCB 20 97 0B JSR $0B97        ;A MEGHAJTO INICIALIZALASA
2240 :
2250 : ******************************;A HIBACSATORNA LEOLVASASA
2260 : 0BCE A2 0F    LDX #$0F         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 15
2270 : 0BD0 20 C6 FF JSR $FFC6        ;CHKIN
2280 : 0BD3 B0 F6    BCS $0BCB        ;HIBA, MAJD INICIALIZALAS
2290 : 0BD5 20 CF FF JSR $FFCF        ;EGY KARAKTER A HIBACSATORNAROL
2300 : 0BD8 C9 30    CMP #$30         ;EGYENLO NULLAVAL
2310 : 0BDA 60       RTS
2320 : 0BDB 20 B1 0B JSR $0BB1        ;A KOZVETLEN ELERESU CSATORNA ISMETELT
2325 :                                ;NYITASA
2330 :
2340 : ******************************;BEOLVASASHOZ A KOZVETLEN ELERESU CSATORNA
2345 :                                ;BEALLITASA
2350 : 0BDE A2 02    LDX #$02         ;A LOGIKAI FILE-SZAM 2
2360 : 0BE0 20 C6 FF JSR $FFC6        ;CHKIN
2370 : 0BE3 B0 F6    BCS $0BDB        ;HIBA, NYITAS UJRA
2380 : 0BE5 60       RTS
2390 : 0BE6 20 B1 0B JSR $0BB1        ;A KOZVETLEN ELERESU CSATORNA ISMETELT
2395 :                                ;MEGNYITASA
2400 :
```

```
2410 : ******************************;A KOZVETLEN ELERESU CSATORNA BEALLITASA
2415 :                               ;IRASRA
2420 : 0BE9 A2 02     LDX #$02        ;A LOGIKAI FILE-SZAM 2
2430 : 0BEB 20 C9 FF  JSR $FFC9       ;CHKOUT
2440 : 0BEE B0 F6     BCS $0BE6       ;HIBA, A CSATORNA ISMETELT MEGNYITASA
2450 : 0BF0 60        RTS
2460 : 0BF1 20 97 0B  JSR $0B97       ;A MEGHAJTO INICIALIZALASA
2470 :
2480 : ******************************;A PARANCSCSATORNA BEALLITASA KIIRASRA
2490 : 0BF4 A2 0F     LDX #$0F        ;A LOGIKAI FILE-SZAM 15
2500 : 0BF6 20 C9 FF  JSR $FFC9       ;CHKOUT
2510 : 0BF9 B0 F6     BCS $0BF1       ;HIBA, INICIALIZALAS
2520 : 0BFB A2 00     LDX #$00        ;A MUTATO BEALLITASA 0-RA
2530 : 0BFD 60        RTS
```

```
0 REM **** P56. ****
1 :
2 :
100 : ******************************;A FUNKCIOBILLENTYUK SZOVEGENEK Z80-AS CIME
110 : 0C00 10 FC 20 FC 30 FC 40 FC
120 : 0C00 50 FC 60 FC 70 FC 80 FC
125 :
130 : ******************************;A FUNKCIOBILLENTYUK LEFOGLALASA
140 : 0C10 44 49 52 0D 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00  DIR
150 : 0C20 44 49 52 20 42 3A 0D 00 00 00 00 00 00 00 00 00  DIR B:
160 : 0C30 53 54 41 54 20 2A 2E 2A 0D 00 00 00 00 00 00 00  STAT *.*
170 : 0C40 53 54 41 54 20 42 3A 2A 2E 2A 0D 00 00 00 00 00  STAT B:*.*
180 : 0C50 43 4F 50 0D 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00  COPY
190 : 0C60 43 4F 4E 46 49 47 0D 00 00 00 00 00 00 00 00 00  CONFIG
200 : 0C70 44 44 54 0D 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00  DDT
210 : 0C80 44 44 54 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00  DDT
220 :
230 : ******************************;BILLENTYUZET-KODOK TABLAZATA
240 :                         COMMODORE-     NORMAL  SHIFT
250 :                         BILLENTYU         C=      CTRL
260 : 0D00 08 08 08 18          DEL           BS          CAN
270 : 0D04 0D 0D 0D 0D          CR            CR
280 : 0D08 1C 1C 1D 1D      KURZOR JOBBRA     F6      08
290 : 0D0C 86 86 87 87        F7, F8          F7      F8
300 : 0D10 80 80 81 81        F1, F2          F1      F2
310 : 0D14 82 82 83 83        F3, F4          F3      F4
320 : 0D18 84 84 85 85        F5, F6          F5      F6
330 : 0D1C 1E 1E 1F 1F      KURZOR LE         RS      US
340 : 0D20 33 33 23 33          3 #           3   3   #   3
350 : 0D24 77 57 57 17           W            W   W   W   ↑W
360 : 0D28 61 41 41 01           A            A   A   A   ↑A
370 : 0D2C 34 34 24 34          4 $           4   4   $   4
380 : 0D30 7A 5A 5A 1A           Z            Z   Z   Z   ↑Z
390 : 0D34 73 53 53 13           S            S   S   S   ↑S
400 : 0D38 65 45 45 05           E            E   E   E   ↑E
410 : 0D3C 00 00 00 00         SHIFT          NULLA
420 : 0D40 35 35 25 35          5 %           5   5   %   5
430 : 0D44 72 52 52 12           R            R   R   R   ↑R
440 : 0D48 64 44 44 04           D            D   D   D   ↑D
450 : 0D4C 36 36 26 36          6 &           6   6   &   6
460 : 0D54 66 46 46 06           F            F   F   F   ↑F
470 : 0D58 74 54 54 14           T            T   T   T   ↑T
480 : 0D5C 78 58 58 18           X            X   X   X   ↑X
490 : 0D60 37 37 27 37          7 '           7   7   '   7
500 : 0D64 79 59 59 19           Y            Y   Y   Y   ↑Y
510 : 0D68 67 47 47 07           G            G   G   G   ↑G
520 : 0D6C 38 38 28 7B          8 (           8   8   (   (
530 : 0D70 62 42 42 02           B            B   B   B   ↑B
540 : 0D74 68 48 48 08           H            H   H   H   ↑H
550 : 0D78 75 55 55 15           U            U   U   U   ↑U
560 : 0D7C 76 56 56 18           V            V   V   V   ↑V
570 : 0D80 39 39 29 7D          9 )           9   9   )   )
```

```
580 : 0D84 69 49 49 09        I              I   I   I   ↑I
590 : 0D88 6A 4A 4A 0A        J              J   J   J   ↑J
600 : 0D8C 30 30 30 00        0              0   0   0   NULLA
610 : 0D90 6D 4D 4D 0D        M              M   M   M   ↑M
620 : 0D94 6B 4B 4B 0B        K              K   K   K   ↑K
630 : 0D98 6F 4F 4F 0F        O              O   O   O   ↑O
640 : 0D9C 6E 4E 4E 0E        N              N   N   N   ↑N
650 : 0DA0 2B 2B 2B 2B        +              +   +   +   +
660 : 0DA4 70 50 50 10        P              P   P   P   ↑P
670 : 0DA8 6C 4C 4C 0C        L              L   L   L   ↑L
680 : 0DAC 2D 2D 2D 2D        -              -   -   -   -
690 : 0DB0 2E 2E 3E 7D       . >             .   .   >   >
700 : 0DB4 3A 3A 5B 7B       : [             :   :   [   [
710 : 0DB8 40 40 40 60        @              @   @   @   @
720 : 0DBC 2C 2C 3C 7B       , <             ,   ,   <   <
730 : 0DC0 5C 5C 5C 7C        /              /   /   /   /
740 : 0DC4 2A 2A 2A 2A        *              *   *   *   *
750 : 0DC8 3B 3B 5D 7D       ; ]             ;   ;   ]   ]
760 : 0DCC 1B 1B 1B 7F     HOME              ESC         DEL
770 : 0DD0 00 00 00 00     SHIFT             NULLA
780 : 0DD4 3D 3D 3D 3D        =              =   =   =   =
790 : 0DD8 5E 5E 5E 7E        ↑              ↑   ↑   ↑   ↑
800 ; 0DDC 2F 2F 3F 5C      /"?"             /   /  "?"  /
810 : 0DE0 31 31 21 31       1 !             1   1   !   1
820 : 0DE4 5F 5F 5F 5F    BALRA NYIL         -   -   -   -
830 : 0DE8 00 00 00 00     CTRL              NULLA
840 : 0DEC 32 32 22 32      2 "              2   2   "   2
850 : 0DF0 20 20 20 20     SZOKOZ            URESKARAKTER
860 : 0DF4 00 00 00 00   COMMODORE           NULLA
870 : 0DF8 71 51 51 11        Q              Q   Q   Q   ↑Q
880 : 0DFC 03 03 03 03      STOP             ↑C  ↑C  ↑C  ↑C
```

6.7.3 A Z80 BOOT-rutin

```
0 REM **** P57. ****
1 :
2 :
100 :                   ;         Z80-AS BOOT-RUTIN A C64-EN
110 :                   ;
120 :                   ;         COPYRIGHT (C) 1982
130 :                   ;         COMMODORE INTERNATIONAL
140 :                   ;
150 :                   ;         EZT A RUTINT A C64-ES CP/M LEMEZ 1-ES SAV 5-OS
160 :                   ;         SZEKTORABOL A BIOS65 EGY RUTINJA TOLTI BE.
170 :                   ;
180 :                   ;         A BETOLTESI CIM 0000H (Z80)
190 :                   ;         AMIKOR A Z80-AS BEKAPCSOL EZ A RUTIN BETOLTI A
200 :                   ;         BIOS-T, A CCP-T A RAM-BA, MAJD RAUGRIK.
210 :                   ;
220 : 3400 =            CCP       EQU  3400H    ;A 20K-S CP/M KEZDOCIME
230 :                   ;CCP      EQU  0000H    ;BOOT0.HEX
240 :                   ;CCP      EQU  0100H    ;BOOT1.HEX
250 : 001C =            NSECTS    EQU  1CH      ;A BETOLTENDO SZEKTOROK SZAMA
260 : F903 =            TRACK     EQU  0F903H   ;A SAVSZAM REGISZTERE
270 : F902 =            SECTOR    EQU  0F902H   ;A SZEKTORSZAM REGISZTERE
280 : F904 =            DISKNO    EQU  0F904H   ;A LEMEZSZAM REGISZTERE
290 : FCFF =            IOTYPE    EQU  0FCFFH   ;10 KONFIGURACIO A BIOS65-BEN
300 : 4A33 =            KYBDMD    EQU  CCP+1633H ;NAGYBETUS MOD KAPCSOLO
310 : 0000 =            VICRD     EQU  0        ;A SZEKTOR OLVASASANAK UTASITASKODJA
320 : F900 =            CMD       EQU  0F900H   ;UTASITAS REGISZTER
330 : 0001 =            OFF       EQU  01H      ;A Z80-AS KIKAPCSOLASA
340 : CE00 =            MODESW    EQU  0CE00H   ;A Z80-AS KIKAPCSOLASANAK CIME
350 : F901 =            DATA      EQU  0F901H   ;AZ ADATATVITELI REGISZTER
360 : F800 =            BUFFER    EQU  0F800H   ;LEMEZPUFFER
370 : 4A00 =            BOOT      EQU  CCP+1600H ;A BIOS BOOT CIME
```

```
                             ;
0000                             ORG   0000H     ;A Z80 RESET CIM
                             ;
0000 00                          NOP             ;A HARDVERHEZ KELL !
0000 110034                      LXI   D,CCP     ;AZ ELSO BETOLTESI CIM
0004 3E00                        MVI   A,0
0006 3204F9                      STA   DISKNO    ;A BETOLTES AZ A EGYSEGROL
0009 2601                        MVI   H,1       ;START AZ 1-ES SAV 6-OS SZEKTORTOL
000B 2E06                        MVI   L,6
000D 7C              LOAD1       MOV   A,H
000E 3203F9                      STA   TRACK
0011 7D                          MOV   A,L
0012 3202F9                      STA   SECTOR
0015 3E00                        MVI   A,VICRD   ;A SZEKTOR-OLVASAS UTASITAS
0017 3000F9                      STA   CMD
001A 3E01                        MVI   A,OFF
001C 3200CE                      STA   MODESW    ;A Z80 BEKAPCSOLASA
001F 00                          NOP
0020 3A01F9                      LDA   DATA      ;AZ ATVITEL RENDBEN
0023 B7                          ORA   A
0024 C20D00                      JNZ   LOAD1     ;MEGEGYSZER, HA NEM
                             ;
                             ;   EGY "*" KIIRASA SZEKTORONKENT
                             ;
0027 3E2A                        MVI   A,'*'
0029 3201F9                      STA   DATA
002C 3E03                        MVI   A,3       ;KIIRAS A KEPERNYORE
002E 3200F9                      STA   CMD
0031 3E01                        MVI   A,OFF
0033 3200CE                      STA   MODESW    ;ATVITEL A 6510-ESHEZ
0036 00                          NOP
                             ;
                             ;   AZ OLVASOTT SZEKTOR ATVITELE A TARBA
                             ;
0037 0100F8                      LXI   B,BUFFER  ;A BC LEMEZPUFFER MUTATOJA
003A 0A              LOAD2:      LDAX  B         ;EGY BYTE A PUFFERBOL
003B 12                          STAX  D         ;A TARBA
003C 0C                          INR   C
003D 1C                          INR   E         ;A MUTATO NOVELESE
003E C23A00                      JNZ   LOAD2
                             ;
                             ;   A SAV/SZEKTOR-SZAM NOVELESE
                             ;
0041 14                          INR   D
0042 2C                          INR   L         ;A SZEKTORSZAM NOVELESE ES BETOLTESE
0043 7D                          MOV   A,L       ;AZ AKKUBA
                             ;
                             ;   A SAV VEGENEK VIZSGALATA
                             ;
0044 FE11                        CPI   17        ;ELERTUK A 17-ES SAVOT
0046 DA4C00                      JC    LOAD3     ;NEM
0049 24                          INR   H         ;A SAVSZAM NOVELESE
004A 2E00                        MVI   L,0       ;A SZEKTORSZAM NULLA
004C 7C              LOAD3       MOV   A,H       ;A SAVSZAM AZ AKKUBA
                             ;
                             ;   KESZ,HA A'H'A 3-AS SAVRA MUTAT
                             ;
004D FE03                        CPI   3
004F C20D00                      JNZ   LOAD1     ;A KOVETKEZO SZEKTOR OLVASASA
                             ;
0052 3AFFFC                      LDA   IOTYPE    ;NAGY/KISBETU MOD
0055 E620                        ANI   20H
0057 C25F00                      JNZ   LOAD4
005A 3E01                        MVI   A,1
005C 32334A                      STA   KYBDMD    ;A KAPCSOLO BEALLITASA A BIOS-BAN
                             ;
                     LOAD4:      ;UGRAS A BIOS BOOT RESZERE
005F C3004A                      JMP   BOOT
```

6.7.4 A BIOS a Commodore 64-esen CP/M 2.2-re

```
0 REM **** P58. ****
1 :
2 :
100 :                    ;    COPYRIGHT (C) 1982
110 :                    ;    COMMODORE INTERNATIONAL
120 :                    ;
130 :                    ;    A VALTOZAT SAJATOSSAGAI:
140 :                    ;
150 :                    ;    1.  52 K RAM IGENYU BIOS RENDSZER, A BIOS 65 ALTAL
160 :                    ;    LETREHOZOTT I/O RUTINNAL.
170 :                    ;
180 :                    ;    2.  LEMEZTABLAZATOKAT ES A VEKTOROKAT A 2-ES
190 :                    ;    EGYSEG TAROLJA.
200 :                    ;
210 :                    ;    3.  I/O BYTE NINCS BEEPITVE
220 :                    ;
230 :                    ;    4.  LYUKASZTO ES OLVASO RUTINOK MEG NINCSENEK.
240 :                    ;
250 :                    ;    5.  A KLAVIATURA ES A FUNKCIOBILLENTYUK
260 :                    ;    HOZZARENDELESET A BIOS 65 TARTALMAZZA.
270 :                    ;
280 :                    ;    6.  A COMMODORE 64-ES 20K-48K-IG TERJEDO CP/M
290 :                    ;    RENDSZERT TAMOGAT.
300 :                    ;
310 :                    ;    7.  VIRTUALIS LEMEZEGYSEG (B) A VC 1541 MELLETT
320 :                    ;
330 :                    ;    8.  VALODI LEMEZEGYSEG (B) AZ IEC-BUS MELLETT
340 :                    ;
350 :                    ;
360 : 0000 =             BASE    EQU  0000H    ;A CIMEZHETO RAM KEZDETE
370 :                    ;
380 : 002C =             MSIZE   EQU  44       ;A CP/M TARIGENYE KBYTE-BAN
390 :                    ;
400 :                    ;    "BIAS" A TAR 3400H-TOL SZAMITOTT RELATIV (OFFSET)
410 :                    ;    CIME (A SZOVEGBEN 'B'-VEL JELOLVE)
420 :                    ;
421 : 6000 =             BIAS    EQU  (MSIZE-20)*1024
422 :                    ;
423 :                    ;    UTMUTATO: A MOVCPM ELOALLITASAHOZ A
424 :                    ;    KOVETKEZO UTASITASOKRA VAN SZUKSEG :
425 :                    ;
430 :                    ;CCP    EQU  0000H          ;BIOS0 HEX
440 :                    ;CCP    EQU  0100H          ;BIOS1 HEX
450 :                    ;
460 : 9400 =             CCP     EQU  3400H+BIAS   ;A CCP BAZISCIME
470 : 9C06 =             BDOS    EQU  CCP+806H     ;A BDOS BAZISCIME
480 : AA00 =             BIOS    EQU  CCP+1600H    ;A BIOS BAZISCIME
490 : 0004 =             CDISK   EQU  BASE+0004H   ;AZ AKTUALIS EGYSEGSZAM
495 :                                              ;0...15 EGYENLO A...P
500 : 0003 =             IOBYTE  EQU  BASE+0003H   ;INTEL I/O BYTE
510 : 0000 =             TRANS   EQU  0000H        ;HA 0, NINCS FORDITAS
515 : 0005 =             ENTRY   EQU  0005H        ;BDOS UGRASVEKTOR
520 :                    ;
530 :                    ;    A KOVETKEZO UTASITASOK MEGHATAROZZAK A TELJES
540 :                    ;    TARTERULETET A 6510-ES I/O RUTINOK ADATFORGALMAHOZ
560 :                    ;
570 : F800 =             HSTBUF  EQU  0F800H         ;256 BYTE LEMEZPUFFER
580 : F900 =             CMD     EQU  0F900H         ;UTASITASREGISZTER
590 : F901 =             DATA    EQU  0F901H         ;ADATREGISZTER
600 : F902 =             SECTOR  EQU  0F902H         ;SZEKTORREGISZTER
610 : F903 =             TRACK   EQU  0F903H         ;SAVREGISZTER
620 : F904 =             DISKNO  EQU  0F904H         ;EGYSEGSZAM REGISZTER
630 : F905 =             KYCHAR  EQU  0F905H         ;BILLENTYUKOD REGISZTER
640 : FCFF =             IOTYPE  EQU  0FCFFH         ;I/O KONFIGURACIO-BYTE
```

```
                  ;
                  ;       A Z80-AS A 'MODESW' TARCIMRE 'OFF'-T IRVA
                  ;       KIKAPCSOLJA ONMAGAT
                  ;
0001 =            OFF     EQU  1
CE00 =            MODESW  EQU  0CE00H
                  ;
                  ;       A 6510-ES I/O RUTINJA
                  ;
0000 =            VICRD   EQU  0         ;A KIVALASZTOTT SZEKTOR OLVASASA
0001 =            VICWR   EQU  1         ;A KIVALASZTOTT SZEKTOR IRASA
0002 =            VICIN   EQU  2         ;A KLAVIATURA LEKERDEZESE
0003 =            VICOUT  EQU  3         ;KIIRAS KEPERNYORE
0004 =            VICPST  EQU  4         ;A NYOMTATO STATUSZANAK BETOLTESE
0005 =            VICPRT  EQU  5         ;KIIRAS NYOMTATORA
0006 =            VICFMT  EQU  6         ;LEMEZFORMALAS
0007 =            AUX1    EQU  7         ;UGRAS A 6510-ES $E00 CIMRE
0008 =            AUX2    EQU  8         ;UGRAS A 6510-ES $F00 CIMRE
0009 =            INDIR   EQU  9         ;INDIREKT UGRAS ($906) SZERINT
                  ;
                  ;
AA00                      ORG  BIOS     ;PROGRAM STARTOK
0016              NSECTOR EQU  ($-CCP)/256 ;A MELEGSTART SZEKTORSZAMLALOJA
                  ;
                  ;       UGRASVEKTOROK AZ EGYES RUTINOKRA
AA00 C36CAA               JMP  BOOT      ;HIDEG START
AA03 C31DAB       WBOOTE: JMP  WBOOT     ;MELEG START
AA06 C39EAB               JMP  CONST     ;KONZOLSTATUSZ
AA09 C30AAC               JMP  CONIN     ;1 KARAKTER BETOLTESE A KONZOLROL
AA0C C383AC               JMP  CONOUT    ;1 KARAKTER KIIRASA A KONZOLRA
AA0F C3C8AC               JMP  LIST      ;1 KARAKTER A LIST-EGYSEGRE
AA12 C316AD               JMP  PUNCH     ;1 KARAKTER A PUNCH EGYSEGRE
AA15 C319AD               JMP  READER    ;1 KAR. BEOLV. A READER EGYSEGROL
AA18 C31EAD               JMP  HOME      ;AZ OLVASOFEJ BEALLITASA
                                         ;HOME POZICIOBA
AA1B C329AD               JMP  SELDSK    ;LEMEZ VALASZTAS
AA1E C33DAD               JMP  SETTRK    ;SAVSZAM BEALLITAS
AA21 C343AD               JMP  SETSEC    ;SZEKTORSZAM BEALLITAS
AA24 C348AD               JMP  SETDMA    ;A DMA-CIM BEALLITASA
AA27 C351AD               JMP  READ      ;OLVASAS A LEMEZROL
AA2A C365AD               JMP  WRITE     ;IRAS A LEMEZRE
AA2D C3EBAC               JMP  LISTST    ;A LIST-EGYSEG STATUSZANAK
                                         ;BETOLTESE
AA30 C34EAD               JMP  SECTRAN   ;SZEKTORSZAM ELTOLASA
                  ;
AA33 00           KYBDMD: DB   00H       ;NAGYBETUS UZEMMOD KAPCSOLO
                  ;
                  ;       KET LEMEZEGYSEG TABLAZATA
                  ;       A 0-AS EGYSEG LEMEZPARAMETERE (HEADER)
AA34 00000000     DPBASE: DW   TRANS,0000H
AA38 00000000             DW   0000H,0000H
AA3C 1FAF54AA             DW   DIRBF,DPBLK
AA40 DDAF9FAF             DW   CHK00,ALL00
                  ;       AZ 1-ES EGYSEG LEMEZPARAMETERE (HEADER)
AA44 00000000             DW   TRANS,0000H
AA48 00000000             DW   0000H,0000H
AA4C 1FAF54AA             DW   DIRBF,DPBLK ;
AA50 EDAFBEAF             DW   CHK01,ALL01
                  ;
                  ;
                  DPBLK:  ;AZ ALTALANOS LEMEZRE VONATKOZO PARAMETEREK
AA54 2200                 DW   34        ;SAVONKENTI SZEKTORSZAM
AA56 03                   DB   3         ;BLOKKELTOLASI TENYEZO
AA57 07                   DB   7         ;BLOKK MASZK
AA58 00                   DB   0         ;NULLA MASZK
AA59 8700                 DW   135       ;LEMEZKAPACITAS
```

```
AA5B 3F00                DW    63            ;A FILE-BEJEGYZESEK MAX. SZAMA
AA5D C0                  DB    192           ;FOGLALTSAG (0)
AA5E 00                  DB    0             ;FOGLALTSAG (1)
AA5F 1000                DW    16            ;FELULVIZSGALT BEJEGYZESEK
AA61 0200                DW    2             ;SAV OFFSET
                ;
                ;        A TABLAZAT VEGE
                ;
                ;        A KOVETKEZO TARTERULETEKET A RENDSZER
                ;        BETOLTESEKOR INICIALIZALJA
                ;
AA63 40         LASTKY:  DB    40H           ;AZ UTOLJARA BEUTOTT BILL.VEKTORA
AA64 00         TOGGLE:  DB    00H           ;ATKAPCSOLAS NAGYBETUS UZEMMODRA
AA65 00         CSTAT:   DB    00H           ;A KESZ KARAKTER KAPCSOLOJA
AA66 0000       MSGPTR:  DW    0000H         ;MUTATO A FUNKCIO BILL. SZOV.-ERE
AA68 00FD       TBLPTR:  DW    0FD00H        ;BILLENTYUZET-DEKODOLO TABLAZAT
AA6A 00FC       MSGTBL:  DW    0FC00H        ;A FUNKCIO BILLENTYUK VEKTORA
                ;
                ;        EGYEB KLAVIATURA-MEGHATAROZASOK
                ;
F28D =          SHFTST   EQU   0F28DH        ;CONTROL,COMMODORE ES SHIFT BILL.
F0CC =          FLASH    EQU   0F0CCH        ;A KURZOR BEKAPCSOLASA
F0CF =          CURSOR   EQU   0F0CFH        ;KURZORKARAKTER
                ;
                ;        A MUVELETEKET ELVEGZO RUTINOK
                BOOT:
AA6C 3E20                MVI   A,20H         ;AZ ASCII URES KARAKTER,
AA6E 32CFF0              STA   CURSOR        ;MINT KURZORKARAKTER
AA71 AF                  XRA   A             ;AZ AKKU TORLESE
AA72 320300              STA   IOBYTE        ;AZ I/O BYTE TORLESE
AA75 320400              STA   CDISK         ;A 0-AS LEMEZEGYSEG KIVALASZTASA
AA78 321EAF              STA   CURDSK        ;MUTATO A VIRTUALIS LEMEZRE
AA7B 3210AF              STA   HSTACT        ;A PUFFER INAKTIV
AA7E 3212AF              STA   UNACNT        ;A 'NEM FOGLALT' SZAMLALO TORLESE
AA81 3EC3                MVI   A,0C3H        ;A C3: A JUMP OPCODE KODJA
AA83 320000              STA   0+BASE        ;UGRAS A WBOOT-RA
AA86 2103AA              LXI   H,WBOOTE      ;A WBOOT UGRASI CIMENEK
AA89 220100              SHLD  1+BASE        ;BEALLITASA
                ;
AA8C 320500              STA   5+BASE        ;UGRAS A BDOS-RA
AA8F 21069E              LXI   H,BDOS        ;A BDOS UGRASI CIMENEK
AA92 220600              SHLD  6+BASE        ;BEALLITASA
                ;
AA95 010800              LXI   B,80H+BASE    ;ALAPERTELMEZES SZERINTI DMA CIM
AA98 CD48AD              CALL  SETDMA
                ;
AA9B 11A6AA              LXI   D,SIGNON      ;A 'DE' A BEJELENTKEZESI UZENETRE
                                             ;MUTAT
AA9E 0E09                NVI   C,9           ;A FUZERKIIRO MUVELET
AAA0 CD0500              CALL  ENTRY         ;A BDOS-BAN
AAA3 C38DAB              JMP   GOCPM1        ;KESZ A CCP SZAMARA
                ;
AAA6 0C0A       SIGNON:  DB    0CH,0AH       ;KEPERNYOTORLES
AAA8 2020202043          DB    '    COMMODORE-64  20K CP/M 2.2 VALTOZAT '
AACC 0D0A0A              DB    0DH,0AH,0AH
AACF 2020436F70          DB    'COPYRIGHT (C) 1979 DIGITAL RESEARCH',0DH,0AH
AAF7 2020202020          DB    '     COPYRIGHT (C) 1982 COMMODORE      ',0DH,0AH
AB1B 0A24                DB    0AH,'$'       ;A FUZER VEGET JELZO KARAKTER
                ;


                ;
                WBOOT:
AB1D 318000              LXI   SP,80H+BASE   ;A PUFFEREN BELULI TARTERULETET
                                             ;VEREMKENT HASZNALJUK
AB20 0E00                MVI   C,0           ;A 0. EGYSEG KIVALASZTASA
AB22 CD29AD              CALL  SELDSK
```

```
AB25 AF                  XRA  A              ;AZ "A" EGYSEG
AB26 3204F9              STA  DISKNO         ;KIVALASZTASA
AB29 CDA5AE              CALL CHGDSK         ;HA EZ MEG NEM TORTENT MEG
AB2C CD1EAD              CALL HOME           ;OLVASOFEJ BEALLITASA A 0. SAVRA
AB2F 3E0D                MVI  A,ODH          ;KOCSI VISSZA
AB31 CDC0AC              CALL COUT5          ;KIIRASA
                 ;
AB34 110094              LXI  D,CCP   ;A BETOLTES INDUL
AB37 0616                MVI  B,NSECTS
AB39 2601                MVI  H,1      ;SAVSZAM
AB3B 2E06                MVI  L,6      ;SZEKTORSZAM
AB3D 7C          LOAD1:  MOV  A,H
AB3E 3203F9              STA  TRACK
AB41 7D                  MOV  A,L
AB42 3202F9              STA  SECTOR
AB45 3E00                MVI  A,VICRD ;LEMEZOLVASASI UTASITAS
AB47 CD94AB              CALL IO6510
                 ;
AB4A 3A01F9              LDA  DATA
AB4D B7                  ORA  A
AB4E C23DAB              JNZ  LOAD1    ;HA NEM 0, AKKOR HIBA
AB51 E5                  PUSH H
AB52 C5                  PUSH B
AB53 010001              LXI  B,256
AB56 2100F8              LXI  H,HSTBUF ;LEMEZPUFFER
AB59 ED                  DB   0EDH     ;A Z80-AS LDIR UTASITASA
AB5A B0                  DB   0B0H
AB5B 0E2A                MVI  C,'*'    ;MINDEN SZEKTOR UTAN EGY '*' KIIRASA
AB5D CD83AC              CALL CONOUT
AB60 C1                  POP  B
AB61 E1                  POP  H
AB62 05                  DCR  B        ;A SZEKTORSZAM CSOKKENTESE
AB63 CA73AB              JZ   GOCPM
AB66 2C                  INR  L        ;A KOVETKEZO SZEKTOR
AB67 7D                  MOV  A,L
AB68 FE11                CPI  17
AB6A DA3DAB              JC   LOAD1
AB6D 24                  INR  H
AB6E 2E00                MVI  L,0
AB70 C33DAB              JPM  LOAD1
                 ;       A BETOLTES VEGE; PARAMETEREK BEALLITASA,
                 ;       ES UGRAS A CP/M-RE
                 GOCPM:
AB73 3EC3                MVI  A,0C3H   ;C3 A JUMP UTASITAS
AB75 320000              STA  0+BASE   ;UGRAS A WBOOT-RA
AB78 2103AA              LXI  H,WBOOTE;A WBOOT UGRASI CIME
AB7B 220100              SHLD 1+BASE   ;A CIMMEZO BEALLITASA 0-RA
                 ;
AB7E 320500              STA  5+BASE   ;UGRAS A BDOS-RA
AB81 21069C              LXI  H,BDOS   ;A BDOS UGRASI CIME
AB84 220600              SHLD 6+BASE   ;A CIMMEZO BEALLITASA 5-RE
                 ;
AB87 018000              LXI  B,80H+BASE  ;A DMA KEZDOCIME
                                          ;ALAPERTELMEZESBEN 80H
AB8A CD48AD              CALL SETDMA
                 ;
                 ;
AB8D 3A0400      GOCPM1: LDA  CDISK    ;AZ EGYSEGSZAM BETOLTESE
AB90 4F                  MOV  C,A      ;TOVABBI FELDOLGOZASRA
AB91 C30094              JMP  CCP      ;A CCP-VEL
                 ;
                 ;
                 ;       A 6510-ES PRG.-OK VEGREHAJTASAT SZERVEZO FOPRG.
                 ;
AB94 3200F9      IO6510: STA  CMD      ;AKKU TARTALMA AZ UTASITASREGISZTERBE
AB97 3E01                MVI  A,OFF
```

```
2580 : AB99 3200CE          STA   MODESW  ;A Z80-AS KIKAPCSOLASA A
2590 : AB9C 00              NOB           ;HARDVER MIATT
2600 : AB9D C9              RET
2610 :                 ;
2620 :                 ;
2630 :                 ;
2640 :                 CONST:   ;A KONZOLSTATUSZ FFH, HA A KARAKTER KESZ,
2650 :                          ;EGYEBKENT 00H
2660 : AB9E 2A66AA          LHLD MSGPTR  ;FUNKCIOBILLENTYU-UZEMMOD
2670 : ABA1 7C              MOV   A,H
2680 : ABA2 85              ORA   L
2690 : ABA3 3EFF            MVI   A,0FFH  ;"AZ ADAT KESZ" KAPCSOLO
2700 : ABA5 C0              RNZ           ;RETURN,HA MSGPTR <> 0
2710 :                 ;
2720 : ABA6 3A65AA          LDA   CSTAT   ;VOLT-E MAR KARAKTER
2730 : ABA9 A7              ANA   A
2740 : ABAA C0              RNZ           ;IGEN, HA NEM 0
2750 :                 ;
2760 : ABAB 3E02            MVI   A,VICIN ;EGY KARAKTERT BETOLTO UTASITAS
2770 : ABAD CD94AB          CALL  IO6510
2780 :                 ;
2790 : ABB0 3A8DF2          LDA   SHFTST  ;A KONTROLLBILLENTYU STATUSZANAK
2795 :                                    ;BETOLTESE
2800 : ABB3 E602            ANI   02A     ;A COMMODORE BILLENTYU VIZSGALATA
2810 : ABB5 CAC9AD          JZ    CONST0  ;UGRAS, NINCS LENYOMVA
2820 :                 ;
2830 : ABB8 3A64AA          LDA   TOGGLE  ;LE VOLT-E NYOMVA BILLENTYU
2840 : ABBB A7              ANA   A
2850 : ABBC C2C9AB          JNZ   CONST0  ;NEM, VARAKOZAS
2860 :                 ;
2870 : ABBF 3A33AA          LDA   KYBDMD  ;A NAGYBETUS UZEMM. KAPCS. BETOLTESE
2880 : ABC2 EE01            XRI   01H     ;AZ UZEMMODBIT KIELEMZESE
2890 : ABC4 3233AA          STA   KYBDMD
2900 : ABC7 3E01            MVI   A,1
2910 : ABC9 3264AA     CONST0: STA   TOGGLE
2920 :                 ;
2930 : ABCC 3A05F9          LDA   KYCHAR  ;EGY KARAKTER BETOLTESE
2940 : ABCF FE3A            CPI   3AH     ;ERVENYTELEN KONTROLL-KARAKTER
2950 : ABD1 CAE0AB          JZ    CONST1
2960 :                 ;
2970 : ABD4 FE3D            CPI   3DH     ;ERVENYTELEN KONTROLL-KARAKTER
2980 : ABD6 CAE0AB          JZ    CONST1
2990 :                 ;
3000 : ABD9 2163AA          LXI   H,LASTKY;OSSZEHASONLITAS AZ UTOLSO BILL.-VEL
3010 : ABDC BE              CMP   M       ;ADATVIZSGALAT
3020 : ABDD C2E5AB          JMZ   CONST2  ;HA KULONBOZO, UJ BILLENTYU
3030 :                 ;
3040 : ABE0 AF         CONST1: XRA   A       ;"NINCS KESZ ADAT" KAPCSOLO
3050 : ABE1 3265AA          STA   CSTAT   ;TAROLASA
3060 : ABE4 C9              RET
3070 :                 ;
3080 : ABE5 F5         CONST2: PUSH PSW
3090 : ABE6 01F401          LXI   B,500
3100 : ABE9 0B         CONST3: DCX
3110 : ABEA 79              MOV   A,C
3120 : ABEB B0              ORA   B
3130 : ABEC C2E9AB          JNZ   CONST3
3140 :                 ;
3150 : ABEF 3E02            MVI   A,BICIN ;MEG EGY KARAKTER BETOLTESE
3160 : ABF1 CD94AB          CALL  IO6510
3170 :                 ;
3180 : ABF4 F1              POP   PSW
3190 : ABF5 2105F9          LXI   H,KYCHAR
3200 : ABF8 BE              CMP   M
3210 : ABF9 C20EAB          JNZ   CONST1  ;
3220 :                 ;
```

```
ABFC 3263AA             STA  LASTKY  ;
ABFF FE40               CPI  40H     ;40H, HA NINCS LENYOMVA A BILLENTYU
AC01 CAE0AB             JZ   CONST1
                ;
AC04 3EFF               MVI  A,0FFH  ;A "KESZ KARAKTER" KAPCSOLO
AC06 3265AA             STA  CSTAT   ;TAROLASA
AC09 C9                 RET
                ;
                CONIN:  ;EGY KARAKTER BETOLTESE A REGISZTERBE
AC0A 3E00               MVI  A,0     ;A KURZOR BEKAPCSOLASA
AC0C 32CCF0             STA  FLASH
                ;
AC0F 2A66AA             LHLD MSGPTR  ;A FUNKCIOBILLENTYU-UZEMMOD
AC12 2C                 MOV  A,H
AC13 B5                 ORA  L
AC14 C25FAC             JNZ  CONIN5
                ;
AC17 CD9EAB     CONIN1: CALL CONST   ;A KONZOLSTATUSZ VIZSGALATA
AC1A B7                 ORA  A
AC1B CA17AC             JZ   CONIN1  ;VARAKOZAS AZ UJ KARAKTERRE
                ;
AC1E AF                 XRA  A
AC1F 3265AA             STA  CSTAT   ;A STATUSZ TORLESE
AC22 3A33AA     CONIN2: LDA  KYBDMD  ;SHIFT=0, NAGY=1
AC25 47                 MOV  B,E
AC26 3A8DF2             LDA  SHFTST  ;A SHIFT/CTRL STATUSZ BETOLTESE
AC29 E601               ANI  01H     ;LE VAN-E NYOMVA A SHIFT
AC2B CA30AC             JZ   CONIN3  ;UGRAS,HA NINCS
                ;
AC2E 0602               MVI  B,2     ;SHIFT=2
AC30 3A8DF2     CONIN3: LDA  SHFTST  ;A STATUSZ BETOLTESE
AC33 E604               ANI  04H     ;LE VAN-E NYOMVA A KONTROLL
AC35 CA3AAC             JZ   CONIN4  ;UGRAS,HA NINCS
                ;
AC38 0603               MVI  B,3     ;KONTROLL=3
AC3A 3A63AA     CONIN4: LDA  LASTKY  ;A BILLENTYUSZAM BETOLTESE
AC3D 87                 ADD  A       ;*2
AC3E 87                 ADD  A       ;*4
AC3F 80                 ADD  B       ;A SZAMOK OSSZEADASA
AC40 2A68AA             LHLD TBLPTR  ;A BILLENTYUTABLAZAT CIME
AC43 85                 ADD  L       ;MUTATO A TABLAZATRA
AC44 6F                 MOV  L,A
AC45 3E00               MVI  A,0
AC47 8C                 ADC  H
AC48 67                 MOV  H,A
AC49 7E                 MOV  A,M     ;EGY KARAKTER BETOLTESE A TABL.-BOL
AC4A FE80               COI  90H     ;HA > 7FH, AKKOR FUNKCIOBILLENTYU
AC4C DA71AC             JC   CONIN7  ;UGRAS,HA ASCII-KARAKTER
AC4F 2A6AAA             LHLD MSGTBL  ;A SZOVEGTABLAZAT KEZDOCIME
AC52 E67F               ANI  7FH     ;7 BIT TORLESE
AC54 87                 ADD  A       ;*2
AC55 85                 ADD  L       ;MUTATO A TABLAZATRA
AC56 6F                 MOV  L,A
AC57 3E00               MVI  A,0
AC59 8C                 ADC  H
AC5A 67                 MOV  H,A
AC5B 7E                 MOV  A,M     ;LO BYTE
AC5C 23                 INX  H
AC5D 66                 MOV  H,M     ;HI BYTE
AC5E 6F                 MOV  L,A
AC5F 46         CONIN5: MOV  B,M     ;EGY KARAKTER BETOLTESE
AC60 23                 INX  H       ;A KOVETKEZO KARAKTER VIZSGALATA
AC61 7E                 MOV  A,M
AC62 A7                 ANA  A
AC63 C269AC             JNZ  CONIN6  ;HA 0,B-BEN AZ UTOLSO KARAKTER
                ;
```

```
AC66 210000            LXI  H,0000H ;A SZOVEG MOD VEGE
AC69 2266AA   CONIN6:  SHLD MSGPTR  ;A SZOVEGMUTATO TAROLASA
AC6C 78                MOV  A,B     ;A KARAKTER VIZSGALATA
AC6D A7                ANA  A       ;HA AZ ELOZO JEL 0
AC6E CA17AC            JZ   CONIN1  ;HA 0 AKKOR NINCS TOBB KARAKTER
              ;
AC71 F5       CONIN7:  PUSH PSW     ;A KARAKTER TAROLASA
AC72 3E01              MVI  A,1
AC74 32CCF0            STA  FLASH   ;A KURZOR KIKAPCSOLASA
AC77 0E20              MVI  C,      ;URES KARAKTER
AC79 CD83AC            CALL CONOUT  ;KIIRAS
AC7C 3E9D              MVI  A,9DH   ;KURZOR BALRA
AC7E CDC0AC            CALL COUT5   ;A SZURO ATUGRASA
AC81 F1                POP  PSW     ;A KARAKTER VISSZATOLTESE
AC82 C9                RET          ;KESZ
              ;
              ;CONOUT: ;EGY KARAKTER A C REGISZTERBOL A KONZOLRA
AC83 3AFFFC            LDA  IOTYPE  ;KONFIGURACIO-BYTE
AC86 E610              ANI  10H     ;A FILTER IGNORALVA
AC88 79                MOV  A,C     ;AZ AKKUBAN LEVO KARAKTEREK
AC89 C2C0AC            JNZ  COUT5   ;KIIRASA VALTOZATLANUL
              ;
AC8C CDF4AC            CALL SWAP    ;NAGY/KISBETU FELCSERELESE
AC8F FE0C              CPI  0CH     ;A KEPERNYOTORLES ASCII-KODJA
AC91 C299AC            JNZ  COUT1   ;UGRAS HA NEM
              ;
AC94 3E93              MVI  A,93H   ;A KEPERNYOTORLES COMMODORE-KODJA
AC96 C3C0AC            JMP  COUT5
              ;
AC99 FE08     COUT1:   CPI  08H     ;ASCII VISSZALEPES
AC9B C2A3AC            JNZ  COUT2   ;UGRAS,HA NEM
AC9E 3E14              MVI  A,14H   ;A TORLOKARAKTER COMMODORE-KODJA
              ;
ACA0 C3C0AC            JMP  COUT5
ACA3 FE0A     COUT2:   CPI  0AH     ;SOREMELES
ACA5 C2ADAC            JNZ  COUT3
              ;
ACA8 3E11              MVI  A,17    ;A SOREMELES COMMODORE-KODJA
ACAA C3C0AC            JMP  COUT5
              ;
ACAD FE0D     COUT3:   CPI  0DH     ;KOCSI VISSZA
ACAF C2DAAC            JNZ  COUT4
              ;
ACB2 CDC0AC            CALL COUT5
ACB5 3E91              MVI  A,145   ;EGY SOR AZ AUTO LF-HEZ
ACB7 C3C0AC            JMP  COUT5   ;KIMARAD
              ;
ACBA FE20     COUT4:   CPI  20H
ACBC D8                RC           ;RETURN HA KONTROL-KARAKTER
ACBD FE80              CPI  80H
ACBF D0                RNC          ;RETURN, HA NEM ASCII-KARAKTER
              ;
ACC0 3201F9   COUT5:   STA  DATA    ;A KARAKTER ATVITELE A DATA-BA
ACC3 3E03              MVI  A,VICOUT ;A KEPERNYOKIIRAS UTASITASA
ACC5 C394AB            JMP  IO6510
              ;
              LIST:    ;EGY KARAKTER A C REGISZTERBOL A LIST-EGYSEGHEZ
ACC8 3AFFFC            LDA  IOTYPE  ;MELYIK NYOMTATO
ACCB E604              ANI  04H     ;0,HA 1515-OS, 1,HA 4022-ES
ACCD 79                MOV  A,C     ;EGY KARAKTER AZ A REGISZTERBE
ACCE C2E3AC            JNZ  LIST2   ;UGRAS, HA NINCS CSERE
              ;
ACD1 3AFFFC            LDA  IOTYPE
ACD4 E608              ANI  08H     ;MELYIK TIPUSRA KELL VALTANI
ACD6 79                MOV  A,C     ;EGY KARAKTER BETOLTESE
ACD7 C2E0AC            JNZ  LIST1
```

```
                     ;
ACDA CDF4AC                    CALL SWAP      ;NAGY/KISBETUK FELCSERELESE
ACDD C3E3AC                    JMP  LIST2
                     ;
ACE0 CD08AD          LIST1:    CALL SWAP2     ;A 4022-ES CSERERUTINJA
ACE3 3201F9          LIST2:    STA  DATA      ;EGY KARAKTER ATADASA
ACE6 3E05                      MVI  A,VICPRT  ;AZ 1515-RE
ACE8 C394AB          LIST3:    JMP  IO6510
                     ;
                     LISTST: ;A LIST EGYSEG STATUSZA (0,HA KESZ;EGYEBKENT 1)
ACEB 3E04                      MVI  A,VICPRT  ;A NYOMTATOSTATUSZ UTASITASA
ACED CD94AB                    CALL IO6510
ACF0 3A01F9                    LDA  DATA      ;A STATUSZ: DATA
ACF3 C9                        RET
                     ;
                     SWAP:     ;A NAGY/KISBETU CSEREJE A COMMODORE 64-EN
ACF4 FE41                      CPI  41H       ;KISEBB, MINT A NAGY 'A'
ACF6 D8                        RC             ;RETURN,HA IGEN
                     ;
ACF7 FE5B                      CPI  5BH       ;NAGYBETU
ACF9 DA05AD                    JC   SWAP1     ;UGRAS,HA IGEN
                     ;
ACFC FE61                      CPI  61H       ;KISEBB, MINT A KIS 'A'
ACFE D8                        RC             ;UGRAS,HA IGEN
                     ;
ACFF FEFB                      CPI  7BH       ;KISBETU
AD01 D0                        RNC            ;RETURN,HA NEM
                     ;
AD02 E65F                      ANI  5FH       ;AZ 5. BIT TORLESE
AD04 C9                        RET
                     ;
AD05 F620            SWAP1:    ORI  20H       ;AZ 5. BIT BEALLITASA
AD07 C9                        RET
                     ;
AD08 FE41            SWAP2:    CPI  41H       ;CY,HA KISEBB, MINT A NAGY 'A'
AD0A D8                        RC
AD0B FE60                      CPI  60H       ;CY,HA 40H < A < 60H
AD0D D213AD                    JNC  SWAP3
                     ;
AD10 F680                      ORI  80H
AD12 C9                        RET
                     ;
AD13 E65F            SWAP3:    ANI  5FH
AD15 C9                        RET
                     ;
                     PUNCH     ;EGY KARAKTER A C REGISZTERBOL A PUNCH EGYSEGRE
AD16 79                        MOV  A,C       ;KARAKTER A REGISZTERBEN
AD17 00                        NOP
AD18 C9                        RET            ;NULLA RUTIN
                     ;
                     READER: ;EGY KARAKTER A READER EGYSEGROL AZ A REGISZTERBE
AD19 3E1A                      MVI  A,1AH     ;FILE VEGE KARAKTER (CTRL Z) VISSZA!
AD1B E67F                      ANI  7FH       ;PARITASBIT TORLESE
AD1D C9                        RET
                     ;
                     ;
                     ;**********************************************
                     ;*                                            *
                     ;*         KONSTANSOK A HOSTLEMEZHEZ          *
                     ;*                                            *
                     ;**********************************************
0400 =               BLKSIZ    EQU  1024      ;A CP/M HELYIGENYE
0100 =               HSTSIZ    EQU  256       ;A HOST LEMEZ SZEKTORNAGYSAGA
0011 =               HSTSPT    EQU  17        ;HOST LEMEZ SZEKTOR/SAV
0002 =               HSTBLK    EQU  HSTSIZ/128       ;CP/M SZEKTOR/HOSTPUFFER
0022 =               CPMSPT    EQU  HSTBLK * HSTSPT  ;CP/M SZEKTOR/SAV
0001 =               SECMSK    EQU  HSTBLK-1         ;SZEKTORMASZK
```

```
0001 =            SECSHF  EQU  1               ;LOG2 (HSTBLK)
                  ;
                  ;***************************************************
                  ;*                                                 *
                  ;*      BDOS KONSTANSOK IRASRA UGRASNAL            *
                  ;*                                                 *
                  ;***************************************************
0000 =            WRALL   EQU  0               ;WRITE TO ALLOCATED
0001 =            WRDIR   EQU  1               ;WRITE TO DIRECTORY
0002 =            WRUAL   EQU  2               ;WRITE TO UNALLOCATED
                  ;
                  ;       A KIVALASZTOTT LEMEZ HOME-MUVELETE
                  HOME:
AD1E 3A11AF               LDA  HSTWRT   ;VIZSGALAT WRITE-HOZ
AD21 B7                   ORA  A
AD22 C228AD               JNZ  HOMED
AD25 3210AF               STA  HSTACT   ;HOST-AKTIV KAPCSOLO TORLESE
                  HOMED:
AD28 C9                   RET
                  ;
                  SELDSK:
                          ;LEMEZVALASZTAS
AD29 210000               LXI  H,0000H ;A VISSZAADOTT HIBAKOD
AD2C 79                   MOV  A,C      ;A KIVALASZTOTT LEMEZ SZAMA
AD2D 3207AF               STA  SEKDSK   ;A LEMEZSZAM TAROLASA
AD30 FE02                 CPI  2        ;0 VAGY 1 KELL HOGY LEGYEN
AD32 D0                   RNC           ;HA NINCS ATVITEL,EGGYEL NO
AD33 6F                   MOV  L,A      ;A LEMEZSZAM SZORZASA
AD34 29                   DAD  H        ;16-AL HL ALAPJAN
AD35 29                   DAD  H
AD36 29                   DAD  H
AD37 29                   DAD  H
AD38 1134AA               LXI  D,DPBASE  ;A PARAMETERBLOKK BAZISA
AD3B 19                   DAD  D        ;HL=DPB
AD3C C9                   RET
                  ;
                  SETTRK:
                          ;A SAVSZAM BEALLITASA A BC REGISZTERBOL
AD3D 60                   MOV  H,B
AD3E 69                   MOV  L,C
AD3F 2208AF               SHLD SEKTRK   ;A KERESETT SAVHOZ
AD42 C9                   RET
                  ;
                  SETSEC:
                          ;A SZEKTORSZAM BEALLITASA A C REGISZTERBOL
AD43 79                   MOV  A,C
AD44 320AAF               STA  SEKSEC   ;A KERESETT SZEKTORHOZ
AD47 C9                   RET
                  ;
                  SETDMA:
                          ;A DMA CIM BEALLITASA A BC REGISZTERBOL
AD48 60                   MOV  H,B
AD49 69                   MOV  L,C
AD4A 221BAF               SHLD DMAADR
AD4D C9                   RET
                  ;
                  SECTRAN:
                          ;A BC REGISZTERBELI SZEKTORSZAM
AD4E 60                   MOV  H,B
AD4F 69                   MOV  L,C
AD50 C9                   RET
                  ;
                  ;***************************************************
                  ;*                                                 *
                  ;*        A READ BEUGRASI PONT KOVETI AZ           *
                  ;*         ELOZETES BIOS MEGHATAROZAST             *
                  ;*                                                 *
                  ;***************************************************
```

```
                 READ:
                         ;A KIVALASZTOTT CP/M SZEKTOR OLVASASA
AD51 AF                  XRA  A
AD52 3212AF              STA  UNACNT
AD55 3E01                MVI  A,1
AD57 3219AF              STA  READOP  ;READ MUVELET
AD5A 3218AF              STA  RSFLAG  ;AZ ADATOK OLVASASA
AD5D 3E02                MVI  A,WRUAL
AD5F 321AAF              STA  WRTYPE  ;LEKEZELES 'NEM FOGLALT'-KENT
AD62 C3D0AD              JMP  RWOPER  ;A READ-UTASITAS VEGREHAJTASA
                 ;
                 ;*********************************************
                 ;*                                           *
                 ;*      A WRITE BEUGRASI PONT KOVETI AZ      *
                 ;*        ELOZETES BIOS MEGHATAROZAST        *
                 ;*                                           *
                 ;*********************************************
                 WRITE:
                         ;A KIVALASZTOTT SZEKTOR IRASA
AD65 AF                  XRA  A       ;0 AZ AKKUBA
AD66 3219AF              STA  READOP  ;NEM OLVASASI MUVELET
AD69 79                  MOV  A,C     ;A WRITE TIPUSA C ALAPJAN
AD6A 321AAF              STA  WRTYPE
AD6D FE02                CPI  WRUAL   ;WRITE NEM FOGLALT
AD6F C289AD              JNZ  CHKUNA  ;SZABAD HELY KERESESE
                 ;
                 ;       WRITE NEM FOGLALT, PARAMETER BEALLITASA
AD72 3E08                MVI  A,BLKSIZ/128  ;A KOVETKEZO SZABAD REKORD
AD74 3212AF              STA  UNACNT
AD77 3A07AF              LDA  SEKDSK  ;LEMEZ
AD7A 3213AF              STA  UNADSK  ;UNADSK = SEKDSK
AD7D 2A08AF              LHLD SEKTRK
AD80 2214AF              SHLD UNATRK  ;UNATRK = SECTRK
AD83 3A0AAF              LDA  SEKSEC
AD86 3216AF              STA  UNASEC  ;UNASEC = SEKSEC
                 ;
                 CHKUNA:
                         ;SZABAD SZEKTOR KERESESE WRITE-HOZ
AD89 3A12AF              LDA  UNACNT  ;VAN-E MEG SZABAD HELY
AD8C B7                  ORA  A
AD8D CAC8AD              JZ   ALLOC   ;UGRAS,HA NINCS
                 ;
                 ;       TOVABBI SZABAD REKORDOK
AD90 3D                  DCR  A       ;UNACNT = UNACNT-1
AD91 3212AF              STA  UNACNT
AD94 3A07AF              LDA  SEKDSK  ;AZONOS LEMEZ
AD97 2113AF              LXI  H,UNADSK
AD9A BE                  CMP  M       ;SEKDSK = UNADSK
AD9B C2C8AD              JNZ  ALLOC   ;UGRAS,HA NEM
                 ;
                 ;       AZONOS LEMEZ
AD9E 2114AF              LXI  H,UNATRK
ADA1 CD6BAE              CALL TRKCMP  ;SEKTRK = UNATRK
ADA4 C2C8AD              JNZ  ALLOC   ;UGRAS,HA NEM
                 ;
                 ;       AZONOS SAV
ADA7 3A0AAF              LDA  SEKSEC  ;AZONOS SZEKTOR
ADAA 2116AF              LXI  H,UNASEC
ADAD BE                  CMP  M       ;SEKSEC = UNASEC
ADAE C2C8AD              JNZ  ALLOC   ;UGRAS HA NEM
                 ;
                 ;       A KOVETKEZO SZEKTOR KESOBBI HOZZAFERESEHEZ
ADB1 34                  INR  M       ;UNASEC = UNASEC+1
ADB2 7E                  MOV  A,M     ;VEGE A SAVNAK
ADB3 FE22                CPI  CPMSPT  ;CP/M SZEKTORSZAMLALO
ADB5 DAC1AD              JC   NOOVF   ;UGRAS,HA NINCS ATVITEL
                 ;
```

```
                          ;        ATVITEL A KOVETKEZO SAVRA,
ADB8 3600                          MVI  M,0      ;UNASEC = 0
ADBA 2A14AF                        LHLD UNATRK
ADBD 23                            INX  H
ADBE 2214AF                        SHLD UNATRK   ;UNATRK = UNATRK+1
                          ;
                          NOOVF:
ADC1 AF                            XRA  A        ;0 AZ AKKUBAN
ADC2 3218AF                        STA  RSFLAG   ;RSFLAG = 0
ADC5 C3D0AD                        JMP  RWOPER   :IRASRA
                          ;
                          ALLOC:
ADC8 AF                            XRA  A        ;0 AZ AKKUBAN
ADC9 3212AF                        STA  UNACNT   ;UNACNT = 0
ADCC 3C                            INR  A        ;1 AZ AKKUBAN
ADCD 3218AF                        STA  RSFLAG   ;RSFLAG = 1
                          ;
                          ;*****************************************
                          ;*                                       *
                          ;*     A READ ES WRITE KOZOS KODJAI      *
                          ;*                                       *
                          ;*****************************************
                          RWOPER:
                                   ;UGRAS A READ-RA ES A WRITE-RA
ADD0 AF                            XRA  A        ;AZ AKKU TORLESE
ADD1 3217AF                        STA  ERFLAG   ;NEM VOLT HIBA
ADD4 3A0AAF                        LDA  SEKSEC   ;A HOST SZEKTOR KISZAMITASA
ADD7 B7                            ORA  A        ;CARRY = 0
ADD8 1F                            RAR           ;ELTOLAS JOBBRA
ADD9 320FAF                        STA  SEKHST   ;HOST SZEKTOR
                          ;
                          ;
ADDC 2110AF                        LXI  H,HSTACT;HOST-AKTIV KAPCSOLO
ADDF 7E                            MOV  A,M
ADE0 3601                          MVI  M,1      ;MINDIG 1
ADE2 B7                            ORA  A        ;VOLT MAR
ADE3 CA0AAE                        JZ   FILHST   ;A HOST FELTOLTESE,HA NEM
                          ;
                          ;        AZONOS A KERESO PUFFERREL
ADE6 3A07AF                        LDA  SEKDSK
ADE9 210BAF                        LXI  H,HSTDSK;AZONOS LEMEZ
ADEC BE                            CMP  M        ;SEKDSK = HSTDSK
ADED C203AE                        JNZ  NOMTCH
                          ;
                          ;        AZONOS LEMEZ, AZONOS SAV
ADF0 210CAF                        LXI  H,HSTTRK
ADF3 CD6BAE                        CALL TRKCMP   ;SEKTRK = HSTTRK
ADF6 C203AE                        JNZ  NOMTCH
                          ;
                          ;        AZONOS LEMEZ, AZONOS SAV, AZONOS PUFFER
ADF9 3A0FAF                        LDA  SEKHST
ADFC 210EAF                        LXI  H,HSTSEC;SEKHST = HSTSEC
ADFF BE                            CMP  M
AE00 CA27AE                        JZ   MATCH    ;UGRAS,HA EGYEZIK
                          ;
                          NOMTCH:
                          ;        JO LEMEZ,ROSSZ SZEKTOR
AE03 3A11AF                        LDA  HSTWRT   ;A HOST TELEIRVA
AE06 B7                            ORA  A
AE07 C477AE                        CNZ  WRHST    ;A HOSTPUFFER TORLESE
                          ;
                          FILHST:
                                  ;A HOSTPUFFER TOLTESE
AE0A 3A07AF                        LDA  SEKDSK
AE0D 320BAF                        STA  HSTDSK
AE10 2A08AF                        LHLD SEKTRK
AE13 220CAF                        SHLD HSTDRK
```

```
AE16 3A0FAF            LDA  SEKHST
AE19 320EAF            STA  HSTSEC
AE1C 3A18AF            LDA  RSFLAG  ;READ
AE1F B7                ORA  A
AE20 C4CAAE            CNZ  RDHST   ;IGEN
AE23 AF                XRA  A       ;AZ AKKU TORLESE
AE24 3211AF            STA  HSTWRT  ;NEM WRITE
                ;
                MATCH:
                       ;AZ ADATOK MASOLASA A PUFFERBE
AE27 3A0AAF            LDA  SEKSEC  ;A PUFFEREK SZAMA
AE2A E601              ANI  SETMSK  ;A LEGALSO BIT LEVALASZTASA
AE2C 6F                MOV  L,A     ;A 2 BYTE-OS SZAMLALO
AE2D 2600              MVI  H,0     ;ELTOLASAHOZ
AE2F 29                DAD  H       ;7-TEL BALRA ELTOLNI
AE30 29                DAD  H
AE31 29                DAD  H
AE32 29                DAD  H
AE33 29                DAD  H
AE34 29                DAD  H
AE35 29                DAD  H
AE36 1100F8            LXI  D,HSTBUF
AE39 19                DAD  D       ;HL A HOSTCIM
AE3A EB                XCHG         ;MOST A DE-BEN
AE3B 2A1BAF            LHLD DMAADR  ;ADATOK OLVASASA/IRASA A CP/M-BEN
AE3E 0E80              MVI  C,128   ;AZ IRANYT
AE40 3A19AF            LDA  READOP  ;MEGHATAROZO SZAM
AE43 B7                ORA  A
AE44 C24DAE            JNZ  RWMOVE  ;UGRAS,HA OLVASAS
                ;
                ;      WRITE MUVELETEK TAROLASA ES AZ IRANY MEGFORDITASA
AE47 3E01              MVI  A,1
AE49 3211AF            STA  HSTWRT  ;HSTWRT = 1
AE4C EB                XCHG         ;FORRAS/CEL FELCSERELESE
                ;
                RWMOVE:
                       ;C 128-AT TARTALMAZ, DE A FORRAS, HL A CEL
AE4D 1A                LDAX D       ;EGY KARAKTER A FORRASTERULETROL
AE4E 13                INX  D
AE4F 77                MOV  M,A     ;A CELTERULETRE
AE50 23                INX  H
AE51 0D                DCR  C       ;128 SOR
                ;
                ;      AZ ADATOK TOVABBITASA A HOSTPUFFERBOL/BA
AE55 3A1AAF            LDA  WRTYPE  ;WRITE TIPUS
AE58 FE01              CPI  WRDIR   ;A TARTALOMJEGYZEKBE
AE5A 3A17AF            LDA  ERFLAG  ;HA HIBA
AE5D C0                RNZ          ;NINCS, TOVABBI FELDOLGOZAS
                ;
                ;      HOSTPUFFER TARTALOMJEGYZEKBE IRASHOZ
AE5E B7                ORA  A       ;HIBA
AE5F C0                RNZ          ;HA IGEN, KESZ
AE60 AF                XRA  A       ;AZ AKKU TORLESE
AE61 3211AF            STA  HSTWRT  ;A PUFFER MEGTELT
AE64 CD77AE            CALL WRHST
AE67 3A17AF            LDA  ERFLAG
AE6A C9                RET
                ;
                ;*****************************************
                ;*                                       *
                ;*  SEGEDRUTIN A 16-BITES OSSZEHASONLITASHOZ  *
                ;*                                       *
                ;*****************************************
                TRKCMP:
                       ;HL = .UNATRK VAGY .HSTTRK OSSZEHASONLITASA A
                       ;SEKTRK-VAL
AE6B EB                XCHG
```

```
AE6C 2108AF            LXI  H,STKTRK
AE6F 1A                LDAX D         ;LO BYTE OSSZEHASONLITASA
AE70 BE                CMP  M         ;EGYENLO
AE71 C0                RNZ            ;RETURN HA NEM
             ;         LO BYTE EGYENLO, A HI BYTE VIZSGALATA
AE72 13                INX  D
AE73 23                INX  H
AE74 1A                LDAX D
AE75 BE                CMP  M         ;A KAPCSOLOK BEALLITASA
AE76 C9                RET
             ;
             ;*********************************************
             ;*                                           *
             ;*        WRHST FIZIKAILAG A HOSTLEMEZRE IR  *
             ;*        RDHST FIZIKAILAG OLVAS A LEMEZROL  *
             ;*                                           *
             ;*********************************************
             WRHST:
                       ;HSDDSK = HOSTLEMEZ #, HSTTRK = HOSTSAV #,
                       ;HSTSEC = HOSTSZEKTOR #. FELIR "HSTSIZ" BYTE-OT
                       ;A HSTBUF-BOL ES A HIBAT VISSZAADJA AZ ERFLAG-BAN
                       ;ERFLAG NEM 0, HA HIBA TORTENT
AE77 3E01              MVI  A,VICWR ;A DISK-WRITE UTASITAS
AE79 321DAF  WRHST0:   STA  RW        ;BEIRASA AZ UTASITASREGISZTERBE
AE7C 3A0BAF            LDA  HSTDSK    ;A HOSTLEMEZSZAM BEOLVASASA
AE7F 3204F9            STA  DISKNO    ;ES BEALLITASA
AE82 CDA5AE            CALL CHGDSK    ;VALODI VIRTUALIS LEMEZ
AE85 3A0CAF  WRHST2:   LDA  HSTTRK    ;A HOST SAVSZAM BETOLTESE
AE88 3C                INR  A         ;ES EGY HOZZAADASA
AE89 FE12              CPI  18        ;RELATIV CIMKENT (OFFSET-KENT)
AE8B DA8FAE            JC   WRHST3    ;CARRY,HA A SAV < MINT 18
AE8E 3C                INR  A
AE8F 3203F9  WRHST3:   STA  TRACK     ;IRAS A KOZOS TERULETRE
AE92 3A0EAF            LDA  HSTSEC    ;A HOST SZEKTORSZAM BEOLVASASA
AE95 3202F9            STA  SECTOR    ;ES IRASA A KOZOS TERULETRE
AE98 3A1DAF            LDA  RW        ;LEMEZMUVELET
AE9B CD94AB            CALL IO6510
AE9E 3A01F9            LDA  DATA      ;A LEMEZ-STATUSZ BEOLVASASA
AEA1 3217AF            STA  ERFLAG    ;ES AZ ERFLAG TAROLASA
AEA4 C9                RET
             ;
AEA5 67      CHGDSK:   MOV  H,A       ;A LEMEZSZAM TAROLASA
AEA6 3AFFFC            LDA  IOTYPE    ;BIT 0=0 VIRTUALIS ESETEN
AEA9 E601              ANI  01
AEAB C0                RNZ            ;NEM 0,HA KETTO EGYSEG VAN
AEAC 3204F9            STA  DISKNO    ;AZ 'A' EGYSEG
AEAF 7C                MOV  A,H       ;LEMEZSZAMANAK BETOLTESE
             ;
AEB0 211EAF            LXI  H,CURDSK;A MI LEMEZUNK
AEB3 BE                CMP  M
AEB4 C8                RZ             ;RETURN,HA IGEN !
             ;
AEB5 77                MOV  M,A       ;AZ UJ LEMEZSZAM BEALLITASA
AEB6 C641              ADI  'A'       ;AZ ASCII-KARAKTER ELOALLITASA
AEB8 32DDAE            STA  DSKMNT    ;ES ELHELYEZESE AZ UZENETBEN
             ;
AEBB 21CFAE            LXI  H,MNTMSG; 'INSERT DISK' UZENET
AEBE CDFAAE            CALL PMSG      ;KIIRASA ES
AEC1 CD0AAC  CHGD1:    CALL CONIN     ;VARAKOZAS A 'RETURN'-RE
AEC6 C2C1AE            JNZ  CHGD1
AEC9 C9                RET
             ;
             RDHST:
                       ;HSTDSK = HOSTLEMEZ #, HSTTRK = HOSTSAV #,
                       ;HSTSEC = HOSTSZEKTOR #. "HSHSIZ" BYTE OLVASASA
                       ;A HIBAKAPCSOLO BEALLITASA AZ ERFLAG SZERINT
AECA 3E00              MVI  A,VICRD ;DISK-READ UTASITAS
```

```
AECC C379AE             JMP   WRHST0  ;A TOBBI UGYANAZ MINT A WRITE-NAL
                        ;
AECF 0D0A496E73MNTMSG:  DB    0DH,0AH,'INSERT DISK'
AEDD 41         DSKMNT: DB    'A'
AEDE 20696E746F         DB    ' INTO DRIVE 0, PRESS RETURN '
AEF9 00                 DB    00H
                        ;
AEFA 7E         PMSG:   MOV   A,M
AEFB A7                 ANA   A
AEFC C8                 RZ
AEFD E5                 PUSH  H
AEFE 4F                 MOV   C,A
AEFF CD83AC             CALL  CONOUT
AF02 E1                 POP   H
AF03 23                 INX   H
AF04 C3FAAE             JMP   PMSG
                        ;
                        ;*******************************************
                        ;*                                         *
                        ;*    NEM INICIALIZALT RAM ADATTERULET     *
                        ;*                                         *
                        ;*******************************************
                        ;
AF07            SEKDSK: DS    1             ;SEEK LEMEZSZAM
AF08            SEKTRK: DS    2             ;SEEK SAVSZAM
AF0A            SEKSEC: DS    1             ;SEEK SZEKTORSZAM
                        ;
AF0B            HSTDSK: DS    1             ;HOST LEMEZSZAM
AF0C            HSTTRK: DS    2             ;HOST SAVSZAM
AF0E            HSTSEC: DS    1             ;HOST SZEKTORSZAM
                        ;
AF0F            SEKHST: DS    1             ;SEEK SHIFT JOBBRA SECSHF
AF10            HSTACT: DS    1             ;HOST AKTIV-KAPCSOLO
AF11            HSTWRT: DS    1             ;HOST IRASKAPCSOLO
                        ;
AF12            UNACNT: DS    1             ;UNALLOC REKORDSZAMLALO
AF13            UNADSK: DS    1             ;AZ UTOLSO UNALLOC LEMEZ
AF14            UNATRK: DS    2             ;AZ UTOLSO UNALLOC SAV
AF16            UNASEC: DS    1             ;AZ UTOLSO UNALLOC SZEKTOR
                        ;
AF17            ERFLAG: DS    1             ;HIBAKAPCSOLO
AF18            RSFLAG: DS    1             ;READ-SZEKTOR KAPCSOLO
AF19            RADOP:  DS    1             ;1 READ MUVELET
AF1A            WRTYPE: DS    1             ;WRITE MUVELET
AF1B            DMAADR: DS    2             ;AZ UTOLSO DMA-CIM
AF1D            RW:     DS    1             ;ATMENETI UTASITASREGISZTER
AF1E            CURDSK: DS    1             ;VIRTUALIS LEMEZMUTATO
                        ;
                        ;     RAM A BDOS SZAMARA
AF1F =          BEGDAT  EQU   $             ;AZ ADATTERULET KEZDETE
AF1F            DIRBF:  DS    128           ;A TARTALOMJEGYZEK
AF9F            ALL00:  DS    31            ;ALLOCATION VEKTOR 0
AFBE            ALL01:  DS    31            ;ALLOCATION VEKTOR 1
AFDD            CHK00:  DS    16            ;CHECK VEKTOR 0
AFED            CHK01:  DS    16            ;CHECK VEKTOR 1
                        ;
AFFD =          ENDDAT  EQU   $             ;AZ ADATTERULET VEGE
00DE =          DATSIZ  EQU   $-BEGDAT;AZ ADATTERULET MERETE
AFFD                    END
```

6.8 Saját INPUT/OUTPUT rutin beépítése a BIOS-ba

Az előző fejezetben közölt BIOS listából kiderül, hogy a PUNCH és a READER rutinokhoz létezik ugyan ugróvektor, de a tényleges rutinok egyetlen RETURN utasításból állnak. A READER rutin híváskor egy CTRL-Z karaktert továbbít, mintha elértük volna a feldolgozandó szöveg végét.
Semmilyen elvi akadálya nincs azonban annak, hogy a rendszert saját READER rutinnal bővítsük.
Hasonló a helyzet a PUNCH rutin esetében, ez is csak elvileg létezik, de felhasználhatjuk ezt a lehetőséget pl. egy interface-szel támogatott Centronics nyomtató illesztésére (l. a 7.1 fejezetben).
Mivel a 7-es és 8-as utasításkódok a $E00, ill. $F00 6510-es ugrási címeket használják, a saját rutinjaikat a 6510-es kódrendszerben kell megírni.

A megírt rutint pl. a következőképpen hívhatjuk:

```
PUNCH:  ;Egy karakter továbbítása a PUN-hoz: a Centronics nyomtatóra
        MOV  A, C    ;Egy karakter továbbítása a PUN-hoz: a Centronics nyomtatóra
        STA  DATA    ;az átviteli regiszterbe
        MVI  A,7     ;A saját rutin kódja
        STA  CMD
        CALL IO6510  ;A 6510-es rutin hívása
        RET
```

A 6510-es output rutint a $E00-ás kezdőcímtől kell elhelyezni, ahol 256 byte áll rendelkezésre, de ez biztosan elegendő is, hiszen a rutin feladata mindössze annyi, hogy az adatokat a 6510-es porthoz továbbítsa.

A saját READER rutin hívása:

```
READER: ;Egy karakter az RDR-ről
        MVI  A,8     ;A saját rutin utasításkódja
        STA  CMD
        CALL IO6510  ;A 6510-es rutin hívása
        LDA  DATA    ;A karakter beolvasása
        ANI  7FH     ;A paritásbit törlése
        RET
```

A 8-as utasításkód alapján a rendszer az input rutint keresi, ahol szintén 256 byte-tal gazdálkodhatunk. Tetszőleges külső egységet (kazettás-, lemezegység stb.) hozzárendelhetünk a RDR rendszerperifériához, sőt, ha V24-es interface-t használunk, megoldhatjuk az alapgépek közötti adatforgalmat is. A READER rutin a továbbítandó szöveget ASCII kódban várja, és a szöveg végén egy CTRL-Z karaktert továbbít, általában ugyanis a programok (pl. a PIP) a CTRL-Z-t tekintik a feldolgozás végét jelző karakternek.

6.9 Adatforgalom a CP/M programok és a Commodore BASIC között

A CP/M operációs rendszer programjai által előállított szöveges file-okat, ill. adatokat általában nem használhatjuk a Commodore BASIC programok inputjaként. A BIOS 65 megfelelő részét módosítva azonban ezeket az egyébként csak CP/M módban elérhető file-okat a BASIC programok számára is hozzáférhetővé tehetjük.
A CP/M rendszerben létrehozott file-okat kinyomtathatjuk a BIOS 65 megfelelő OPEN és PRINT# utasításaival. Ha az OPEN utasításban az egységszámot megváltoztatjuk, az adatkiírás nem nyomtatóra, hanem az általunk kijelölt egységre, pl. a kazettára vonatkozhat.
Ahhoz, hogy a rendszer a szalag file-t megnyissa, 1-es másodlagos címet kell megadni. A DDT programmal módosíthatjuk a CP/M-et:

```
DDT

- SFAC7

FAC7 07 01

FAC8 20 .

- SFADD

FADD 00 01

FADE A9 .

- SFAE6

FAE6 04 01

FAE7 20 .

- ΛC
```

Módosítás után a ΛP vagy a PIP LST:= adatkiírások már nem a nyomtatót, hanem a kazettás magnetofont tekintik output egységnek. A képernyőn megjelenik a 'press record play on tape' üzenet és a képernyő színe sötétre vált. A teljes szöveg kiírása után nyomjuk le a CTRL-C-t, majd melegstart közben a STOP és RESTORE billentyűket egyidejűleg. A gép ekkor a READY üzenettel Commodore üzemmódban jelentkezik vissza. A CLOSE 4 utasítással zárjuk le a szalag file-t, majd a gép ki-/bekapcsolása után BASIC programmal olvassuk vissza.

```
100 OPEN1
110 GET# 1, A$
. . .
200 IF ST< >64 THEN 110
210 CLOSE1
.
```

A karakteresen beolvasott adatokat (A$) Commodore üzemmódban igény szerint feldolgozhatjuk.
Ha a CP/M file-okat gyakran használjuk Commodore üzemmódban, célszerű erre a célra programot írni, hogy ne kelljen minden esetben újra módosítani a rendszert. A programot az ED szövegszerkesztővel és az ASM assemblerrel készíthetjük el:

```
ED      SZALAG.ASM

ORG     100H
MVI     A,1
STA     0FAC7H
STA     0FADFH
STA     0FAE6H
JMP     0
```

A következő utasítással fordítsuk le a programot:

```
ASM SZALAG. AAX
```

Készítsünk belőle egy .COM file-t

```
LOAD SZALAG
```

A továbbiakban a rendszermódosítást bármikor megtehetjük a SZALAG nevű program segítségével.
A fordított irányú adatátvitelhez, Commodore üzemmódból CP/M üzemmódba, egy kis trükkre van szükség. A szövegből vagy programból egy $1100 betöltési címmel ellátott program-file-t kell létrehoznunk.
A betöltési cím a Z80-as 100H, amely a TPA (Transient Program Area – átmeneti programterület) kezdőcíme.

A következő BASIC program egy soros file-ból elkészíti a megfelelő programfile-t:

```
0 REM **** P59. ****
1 :
2 :
100 INPUT "A FILE NEVE:";N$
110 OPEN 2,8,2,N$
120 OPEN 1,8,1,N$+".CPM":REM A FILE MEGNYITASA
130 PRINT#1,CHR$(0)CHR$(17);:REM KEZDOCIM
140 GET#2,A$:IF ST=64 THEN CLOSE 2:CLOSE 1:END
150 PRINT#1,A$:GOTO 140
KESZ .
```

A program betöltése előtt meg kell néznünk a program méretét (a tartalomjegyzék betöltésével):

```
. . .
25 NEV .CPM    PRG
. . .
```

A LOAD "NEV.CPM",8,1 paranccsal töltsük be a programot, majd a szokásos módon helyezzük be a CP/M lemezt és indítsuk el a rendszert.
A SAVE 25 NEV.TXT utasítással tárolhatjuk az eredeti BASIC szöveget CP/M üzemmódban. A 25-ös szám meghatározza a tároláshoz szükséges 256 byte-os blokkok számát. Tárolás után a kapott file-ból CP/M rendszer alatt feldolgozhatjuk az adatokat.
Ez az eljárás egy esetben okozhat problémát, ha a szövegfile kis/nagybetűs üzemmódban készült. Ekkor a tároló BASIC program 140-es sorát meg kell változtatni; a beolvasott karakter helyett a megfelelő ASCII kódot kell az 1-es file-ba írni.

7. FEJEZET
ILLESZTÉSI ÉS BŐVÍTÉSI LEHETŐSÉGEK A COMMODORE 64-ESEN

7.1 Centronics nyomtató illesztése a számítógéphez

A Commodore 64-esbe beépítettek egy olyan hardveres illesztőt, amelyet az operációs rendszer nem használ. Angol elnevezése (user port) is arra utal, hogy a gép használói szabadon rendelkezhetnek alkalmazásáról. A user port egy nyolc bites és két ún. handshake (kézfogó) vezetékből áll. A nyolc bit mindegyike külön kapcsolható, és input/output műveletekhez egyaránt alkalmazható. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy miként csatlakoztatható egy Centronics nyomtató az alapgéphez a user porton keresztül.

A folyamat röviden a következő:
A byte-ot bitenként nyolc párhuzamos adatvezeték szállítja. Két handshake vezeték biztosítja, hogy az átvitel során adatok ne veszhessenek el. Mielőtt a gép egy byte-ot a nyomtatóhoz továbbítana, megvizsgálja, hogy a nyomtató készen áll-e az adat fogadására. Ezt a vizsgálatot a BUSY (foglalt) vezeték végzi el. Ha a nyomtató készenléti állapotban van, a gép az adatot a porthoz továbbítja, és ezt a tényt a STROBE vezetéken át közli a nyomtatóval. A nyomtató átveszi az adatot, és mindaddig, míg fel nem dolgozta (tárolás, nyomtatás), a BUSY vezeték bitjét magasan tartja. Feldolgozás után megkezdődhet a következő adatbyte továbbítása, és a folyamat addig ismétlődik, míg a gép be nem fejezi az adatok küldését.

Hogyan programozható az interface?
Ahhoz, hogy PRINT# utasítással a nyomtatóhoz adatokat küldhessünk, az adatátvitelt lebonyolító szoftvernek az operációs rendszerben kell elhelyezkednie. Ebből adódik néhány probléma:
A legtöbb Centronics nyomtató pl. ASCII karakterkészlettel dolgozik, ami nem azonos a Commodore 64-es karakterkészletével. Ahhoz tehát, hogy a nyomtató felismerje a hozzáküldött karaktereket, konvertálnunk kell a gép kódrendszerét a nyomtató kódrendszerére. Ráadásul időnként arra is szükség lehet, hogy a Commodore grafikus jeleit is felismerje a nyomtató, amelyek egyáltalán nem szerepelnek a karakterkészletében. Ezeknek a problémáknak a megoldására készítettünk egy olyan vezérlő programot, amelyet kétféleképpen használhatunk. Ha az OPEN utasításban nem adunk meg másodlagos címet, akkor az átvitel során a Commodore kódokat a program ASCII kódokká alakítja. Ha megadjuk a másodlagos címet, az adatok változatlan formában kerülnek át a géptől a nyomtatóra. Egységszámként 2-est adtunk meg. Ezt az egységszámot általában az RS232-es interface foglalja le, de mivel az általunk készített program is a user portot használja, a kettő együtt semmiképpen nem működtethető, tehát a 2-es egységszám szabad.
Egy program kinyomtatása a következő:

```
OPEN 1,2 : CMD 1 : LIST
```

Miután a kurzort visszakaptuk

```
PRINT#1 : CLOSE1
```

utasítással zárjuk le a CMD üzemmódot és a csatornát. Ha grafikus karaktereket akarunk nyomtatni, az utasítás a következő lehet:

```
OPEN 1,2,1
PRINT# 1,...
CLOSE1
```

A nyomtató hardveres illesztéséhez mindössze egy olyan kábelre van szükség, amelynek egyik vége a user porthoz, másik vége pedig a Centronics nyomtatóhoz csatlakozik. (A vezeték tűállását a programlista végén megadtuk.) Ezzel a vezetékkel csatlakoztassuk a nyomtatót a géphez; kapcsoljuk be először a gépet, majd a nyomtatót! Töltsük be a gépi kódú programot, majd SYS 12*4096 utasítással hajtsuk végre.
Az alábbiakban közöljük a gépi kódú programot és BASIC betöltőjét.

```
0 REM **** P60. ****
1 :
2 :
100 :                       ;CENTRONICS-INTERFACE A CBM64-EN
110 :                       ;
120 :                       ;ILLESZTES AZ 'USER-PORT'-RA
130 :                       ;
140 :                       ;AZ I/O VEKTOROK MEGHATAROZASA
150 :                       ;
200 : 031A                        *=    $31A
210 : 031C                 OPENV   *=    *+2
220 : 031E                 CLOSEV  *=    *+2
230 : 0320                 CHKINV  *=    *+2
240 : 0322                 CHKOUTV *=    *+2
260 : 0326                         *=    *+4
270 : 0328                 BSOUTV  *=    *+2
280 : 0328                 XREG    =     $97      ;A REGISZTER TARCIME
281 :                       ;
282 :                       ;A PORT MEGHATAROZASA
283 :                       ;
284 : DD00                         *=    $DD00    ;CIA2
285 : DD01                 PORTA   *=    *+1      ;PORT
286 : DD02                 PORTB   *=    *+1
287 : DD03                 DRRA    *=    *+1      ;ADATIRANY
288 : DD0D                 DRRB    *=    *+10
289 : DD0E                 IRC     *=    *+1      ;MEGSZAKITAST VEZERLO REGISZTER
290 : DD0E                 LF      =     $B8
291 : DD0E                 SA      =     $B9
292 : DD0E                 FA      =     $BA
293 : DD0E                 NMBFILES =    $98
294 : DD0E                 LFTAB   =     $259
295 : DD0E                 FATAB   =     $263
296 : DD0E                 SATAB   =     $26D
297 : DD0E                 SRCHFIL =     $F30F
300 :                       ;
310 :                       ;INICIALIZALAS
320 :                       ;
330 : C000                 INIT    *=    $C000
340 : C000   A9 58                 LDA   #<OPEN
350 : C002   A0 C0                 LDY   #>OPEN
360 : C004   8D 1A 03              STA   OPENV
370 : C007   8C 1B 03              STY   OPENV+1
380 : C00A   A9 8B                 LDA   #<CLOSE
390 : C00C   A0 C0                 LDY   #>CLOSE
400 : C00E   8D 1C 03              STA   CLOSEV
410 : C011   8C 1D 03              STY   CLOSEV+1
420 : C014   A9 A3                 LDA   #< CHKIN
430 : C016   A0 C0                 LDY   #> CHKIN
```

```
440 : C018  8D 1E 03             STA   CHKINV
450 : C01B  8C 1F 03             STY   CHKINV+1
460 : C01E  A9 BA                LDA   #< CHKOUT
470 : C020  A0 C0                LDY   #> CHKOUT
480 : C022  8D 20 03             STA   CHKOUTV
490 : C025  8C 21 03             STY   CHKOUTV+1
500 : C028  A9 D1                LDA   #< BSOUT
510 : C02A  A0 C0                LDY   #> BSOUT
520 : C02C  8D 26 03             STA   BSOUTV
530 : C02F  8C 27 03             STY   BSOUTV+1
540 : C032  A9 FF                LDA   #$FF
550 : C034  8D 03 DD             STA   DRRD      ;KIIRAS A B PORT-ON
560 : C037  AD 02 DD             LDA   DRRA
570 : C03A  09 04                ORA   #%100
580 : C03C  8D 02 DD             STA   DRRA      ;KIIRAS A PA2-N
590 : C03F  60                   RTS
591 :                  ;
592 :                  ;KIIRAS HANDSHAKE-EL
593 :                  ;ADATOK A B PORT-RA
594 :                  ;A STROBE A PA2-ON
595 :                  ;A BUSY AZ ICR SZERINT
596 :                  ;
600 : C040  8D 01 DD AUSGABE   STA   PORTB     ;AZ ADATOK KIIRASA
610 : C043  A9 10                LDA   #%10000   ;A FLAG-KAPCSOLO BIT-MASZKJA
620 : C045  2C 0D DD TESTBUSY  BIT   ICR
630 : C048  F0 FB                BEQ   TESTBUSY
640 : C04A  AD 00 DD             LDA   PORTA
650 : C04D  09 04                ORA   #%100     ;A STROBE BEALLITASA
660 : C04F  8D 00 DD             STA   PORTA
670 : C052  29 FB                AND   #%11111011  ;A STROBE TORLESE
680 : C054  8D 00 DD             STA   PORTA
690 : C057  60                   RTS
695 :                  ;
700 : C058  A6 B8    OPEN        LDX   LF        ;LOGIKAI FILE-SZAM
710 : C05A  F0 05                BEQ   OPENERR
720 : C05C  20 0F F3             JSR   SRCHFIL   ;FILE-SZAM KERESESE
730 : C05F  D0 03                BNE   *+5
740 : C061  4C FE F6 OPENERR     JMP   $F6FE     ;'FILE OPEN ERROR'
750 : C064  A6 98                LDX   MNBFILES  ;MEGNYITOTT FILE-K SZAMA
760 : C066  E0 0A                CPX   #10
770 : C068  90 03                BCC   *+5
780 : C06A  4C FB F6             JMP   $F6FB     ;'TOO MANY FILES ERROR'
790 : C06D  E6 98                INC   NMBFILES
800 : C06F  A5 B8                LDA   LF
810 : C071  9D 59 02             STA   LFTAB,X
820 : C074  A5 B9                LDA   SA
830 : C076  09 60                ORA   #$60
840 : C078  9D 6D 02             STA   SATAB,X
850 : C07B  A5 BA                LDA   FA
860 : C07D  9D 63 02             STA   FATAB,X
870 : C080  C9 02                CMP   #2
880 : C082  D0 02                BNE   *+4
890 : C084  18                   CLC
900 : C085  60                   RTS             ;KESZ
910 : C086  C9 00                CMP   #0
920 : C088  4C 77 F3             JMP   $F377     ;TOVABB
925 :                  ;
930 : C08B  20 14 F3 CLOSE       JSR   $F314     ;LOGIKAI FILE-SZAM KERESESE
940 : C08E  F0 02                BEQ   *+4
950 : C090  18                   CLC
960 : C091  60                   RTS             ;KESZ
970 : C092  20 1F F3             JRS   $F31F     ;A FILE-PARAMETER BEALLITASA
980 : C095  8A                   TXA
990 : C096  48                   PHA
1000 : C097  A5 BA                LDA   FA
1010 : C099  C9 02                CMP   #2
1020 : C09B  F0 03                BEQ   *+5
```

```
1030 : C09D  4C 9D F2             JMP  $F29D    ;TOVABB
1040 : C0A0  4C F1 F2             JMP  $F2F1    ;A FILE-BEJEGYZES TORLESE
1045 :                  ;
1050 : C0A3  20 0F F3 CHKIN       JSR  SRCHFIL  ;A FILE-SZAM KERESESE
1060 : C0A6  F0 03                BEQ  *+5
1070 : C0A8  4C 01 F7             JMP  $F701    ;'FILE NOT OPEN ERROR'
1080 : C0AB  20 1F F3             JSR  $F31F    ;A FILE-PARAMETER BEALLITASA
1090 : C0AE  A5 BA                LDA  FA
1100 : C0B0  C9 02                CMP  #2
1110 : C0B2  D0 03                BNE  *+5
1120 : C0B4  4C 0A F7             JMP  $F70A    ;'NOT INPUT FILE ERROR'
1125 :                  ;
1130 : C0B7  4C 19 F2             JMP  $F219
1140 : C0BA  20 0F F3 CHKOUT      JSR  SRCHFIL  ;FILE-SZAM KERESESE
1150 : C0BD  F0 03                BEQ  *+5
1160 : C0BF  4C 01 F7             JMP  $F701    ;'FILE NOT OPEN ERROR'
1170 : C0C2  20 1F F3             JSR  $F31F    ;FILE-PARAMETER BEALLITASA
1180 : C0C5  A5 BA                LDA  FA
1190 : C0C7  C9 02                CMP  #2
1200 : C0C9  D0 03                BNE  *+5
1210 : C0CB  4C 75 F2             JMP  $F275
1220 : C0CE  4C 5B F2             JMP  $F25B
1225 :                  ;
1230 : C0D1  48       BSOUT       PHA
1240 : C0D2  A5 9A                LDA  $9A      ;KIMENETI EGYSEG
1250 : C0D4  C9 02                CMP  #2
1260 : C0D6  F0 03                BEQ  *+5
1270 : C0D8  4C CD F1             JMP  $F1CD    ;TOVABB
1280 : C0DB  A5 B9                LDA  SA       ;MASODLAGOS CIM
1290 : C0DD  29 0F                AND  #%1111
1300 : C0DF  D0 0A                BNE  OUT      ;NEM EGYENLO NULLAVAL
1310 : C0E1  86 97                STX  XREG
1320 : C0E3  68                   PLA
1330 : C0E4  AA                   TAX
1340 : C0E5  BD F3 C0             LDA  TABLE,X  ;A KOD BETOLTESE A TABLAZATBOL
1350 : C0E8  A6 97                LDX  XREG
1360 : C0EA  24                   .BYT $24
1370 : C0EB  68       AUT         PLA
1380 : C0EC  48                   PHA
1390 : C0ED  20 40 C0             JSR  AUSGABE  ;KIIRAS;EGY KARAKTER KIIRASA
1400 : C0F0  68                   PLA
1410 : C0F1  18                   CLC
1420 : C0F2  60                   RTS
1430 : C0F3             TABLAZAT=      *
1440 : C0F3  00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 0A 0B 0C 0D 0E 0F
1450 : C103  10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 1A 1B 1C 1D 1E 1F
1460 : C113  20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 2A 2B 2C 2D 2E 2F
1470 : C123  30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 3A 3B 3C 3D 3E 3F
1480 : C133  40 61 62 63 64 65 66 67 68 69 6A 6B 6C 6D 6E 6F
1490 : C143  70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 7A 7B 7C 7D 5E 5F
1500 : C153  60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 6A 6B 6C 6D 6E 6F
1510 : C163  70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 7A 7B 7C 7D 7E 7F
1520 : C173  80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 8A 8B 8C 8D 8E 8F
1530 : C183  90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 9A 9B 9C 9D 9E 9F
1540 : C193  A0 A1 A2 A3 A4 A5 A6 A7 A8 A9 AA AB AC AD AE AF
1550 : C1A3  B0 B1 B2 B3 B4 B5 B6 B7 B8 B9 BA BB BC BD BE BF
1560 : C1B3  C0 41 42 43 44 45 46 47 48 49 4A 4B 4C 4D 4E 4F
1570 : C1C3  50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 5A 5B 5C 5D DE DF
1580 : C1D3  E0 E1 E2 E3 E4 E5 E6 E7 E8 E9 EA EB EC ED EE EF
1590 : C1E3  F0 F1 F2 F3 F4 F5 F6 F7 F8 F9 FA FB FC FD FE FF
```

A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P61. ****
1 :
2 :
100 FOR I=49152 TO 49650
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 169, 88,160,192,141, 26,  3,140, 27,  3,169,139
130 DATA 160,192,141, 28,  3,140, 29,  3,169,163,160,192
140 DATA 141, 30,  3,140, 31,  3,169,186,160,192,141, 32
150 DATA   3,140, 33,  3,169,209,160,192,141, 38,  3,140
160 DATA  39,  3,169,255,141,  3,221,173,  2,221,  9,  4
170 DATA 141,  2,221, 96,141,  1,221,169, 16, 44, 13,221
180 DATA 240,251,173,  0,221,  9,  4,141,  0,221, 41,251
190 DATA 141,  0,221, 96,166,184,240,  5, 32, 15,243,208
200 DATA   3, 76,254,246,166,152,224, 10,144,  3, 76,251
210 DATA 246,230,152,165,184,157, 89,  2,165,185,  9, 96
220 DATA 157,109,  2,165,186,157, 99,  2,201,  2,208,  2
230 DATA  24, 96,201,  0, 76,119,243, 32, 20,243,240,  2
240 DATA  24, 96, 32, 31,243,138, 72,165,186,201,  2,240
250 DATA   3, 76,157,242, 76,241,242, 32, 15,243,240,  3
260 DATA  76,  1,247, 32, 31,243,165,186,201,  2,208,  3
270 DATA  76, 10,247, 76, 25,242, 32, 15,243,240,  3, 76
280 DATA   1,247, 32, 31,243,165,186,201,  2,208,  3, 76
290 DATA 117,242, 76, 91,242, 72,165,154,201,  2,240,  3
300 DATA  76,205,241,165,185, 41, 15,208, 10,134,151,104
310 DATA 170,189,243,192,166,151, 36,104, 72, 32, 64,192
320 DATA 104, 24, 96,  0,  1,  2,  3,  4,  5,  6,  7,  8
330 DATA   9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20
340 DATA  21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32
350 DATA  33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44
360 DATA  45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56
370 DATA  57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 97, 98, 99,100
380 DATA 101,102,103,104,105,106,107,108,109,110,111,112
390 DATA 113,114,115,116,117,118,119,120,121,122,123,124
400 DATA 125, 94, 95, 96, 97, 98, 99,100,101,102,103,104
410 DATA 105,106,107,108,109,110,111,112,113,114,115,116
420 DATA 117,118,119,120,121,122,123,124,125,126,127,128
430 DATA 129,130,131,132,133,134,135,136,137,138,139,140
440 DATA 141,142,143,144,145,146,147,148,149,150,151,152
450 DATA 153,154,155,156,157,158,159,160,161,162,163,164
460 DATA 165,166,167,168,169,170,171,172,173,174,175,176
470 DATA 177,178,179,180,181,182,183,184,185,186,187,188
480 DATA 189,190,191,192, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
490 DATA  73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84
500 DATA  85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,222,223,224
510 DATA 225,226,227,228,229,230,231,232,233,234,235,236
520 DATA 237,238,239,240,241,242,243,244,245,246,247,248
530 DATA 249,250,251,252,253,254,255
540 IF S<>58502 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
550 PRINT "OK..!!"
KESZ .
```

A kábelkapcsolat a *nyomtató* és a *user port* között a következőképpen néz ki:

USER PORT	–	CENTRONICS
A	GND	16
B	FLAG - BUSY	11
C	D0	2
D	D1	3
E	D2	4
F	D3	5
H	D4	6
J	D5	7
K	D6	8
L	D7	9
M	PA2 - STROBE	1

7.2 A számítógépek közötti adatátvitel

Tegyük fel, hogy az Olvasónak van egy Commodore 64-es és egy CBM 8032-es gépe. Szeretné az egyik gazdag grafikus lehetőségeit a másik adattároló kapacitásával együtt érvényesíteni. Miért ne lehetne a 8032-esről érkező adatokat egy, a Commodore 64 grafikus lehetőségeit tartalmazó programmal feldolgozni! Vagy megfordítva, esetleg valaki a Commodore 64-esről érkező adatokat a 8032-es 80 oszlopos kijelzési lehetőségével szeretné megjeleníteni. Miért ne?

Most bemutatunk egy olyan programot, amely lebonyolítja a két számítógép közötti adatforgalmat. A Commodore 64-es partnere ez esetben egy CBM 8032-es számítógép, de lehetne tetszőleges külső egység, pl. Centronics nyomtató is. A program újabb példa a user port célszerű alkalmazására.

Természetesen a két egységet hardveresen össze kell kapcsolni. Az összekötő vezeték tűállását a programlista után közöljük.

A programban felhasznált változók:

X	Az érkező vagy továbbítandó karakter ASCII kódja
TI	Rendszeróra. Üteme: $1/60$ s.
D$	Az érkező vagy továbbítandó teljes füzér.

A CBM 8032-es érintett regiszterei:

59457	A user port adatregisztere
59459	A user port adatirányregisztere. Mint tudjuk, a user porton át egyaránt küldhetünk és fogadhatunk adatokat. Ezért minden bitre megadható az adatáramlás iránya.
59468	Ennek a címnek az 5. bitje vezérli a user port CB2-es vezetékét. Továbbító üzemmódban az adatok érvényességét jelzi, fogadó üzemmódban pedig nyugtázza az adatok vételét. Ezzel kizárjuk az adatvesztés lehetőségét.
59469	A cím 1. bitje visszaadja a CA1 vezeték állapotát. Továbbító üzemmódban biztosítja a várakozást a visszaigazolásra, fogadó üzemmódban az adatküldő „érvényes" üzenetére.

A Commodore 64-es tárcímei:

59576	A cím 2. bitje vezérli a user port PA2-es vezetékét. Feladata azonos az 56468 címnél leírtakkal
56577	A user port adatregisztere
56579	A user port adatirány-regisztere
56589	A cím 4. bitje visszaadja a user port FLAG vezetékének állapotát Feladata azonos az 59469 címnél leírtakkal.

A program dokumentációja:

1000–1080 Továbbító rutin
1000 Az adatirány-regisztert beállítjuk adatok küldésére
1010 A továbbító ciklus hossza azonos az átvitelre kerülő byte-ok számával
1020 Az I-edik byte-ot (D$ tartalmát) beírjuk az adatregiszterbe
1030 Az adat érvényességét Ø értékkel jelezzük
1040 Várakozó ciklus a fogadó egység visszaigazolására
1050–1060 Az érvényességet jelző érték ismét 1, és folytatódik az adatátvitel, ha még van továbbítandó adat.
1070–1080 A user port nyugalmi állapotba kerül, és kilépünk a továbbító rutinból
2000–2090 Fogadó rutin
2000 Várakozás az első byte-ra
2020–2030 Az óra értékét 0-ra állítjuk, és/vagy 2 másodperc várakozás, vagy a soron következő byte fogadása zajlik, vagy vége az adatátvitelnek. Az időhatárt a 2020-as sorban megváltoztathatjuk. A mi példánkban a 2020-as sorban lekérdezzük, hogy a TI több mint 120 időegységet tartalmaz-e, ami pontosan 2 s-nak felel meg (120*1/60 s). A 3 s-nak 180 időegység felelne meg.
2040–2050 Várakozás az érvényességi üzenetre.
Ha az adat érvényes, az érkező byte-ot hozzáfűzzük a D$ változó eddigi tartalmához.
2060–2080 A visszaigazolást jelző vezeték értékét ismét 0-ra állítjuk, majd várakozunk a következő karakterre.

A rutinok felépítése nagyon egyszerű. Ha rendelkezésre áll a megfelelő kábel, és a két gépet összekapcsoltuk, minden megy a maga útján.

A program gyakorlatilag két alapvető részből áll: a fogadó és a továbbító rutinból, amelyeket más programokban is felhasználhatunk. Ha az egységnek karaktereket akarunk küldeni, helyezzük el azokat a D$ változóban, majd hívjuk az 1000-es rutint. Ha adatokat fogadunk, hívjuk meg a 2000-es rutint, majd az érkező karaktert fűzzük hozzá a D$ változó eddigi tartalmához. Az alábbiakban két programlistát közlünk, egyet a C-64-es, egyet pedig a CBM 8032-es gépre. A programok szerkezetileg hasonlóak, kivéve természetesen a user port címét. Még egy különbséget találunk a 2010-es sorban, ennek magyarázata is a user port eltérő kezelésében rejlik.

```
0 REM **** P62. ****
1 :
2 :
995 REM ADATATVITEL AZ 'USER-PORT'-ON,SZUBRUTINGYUJTEMENY
996 REM 6522-ES VALTOZAT A CBM8032-ES 59456-OS TARCIMEN
998 REM
999 REM EGY FUZER TOVABBITASA
1000 POKE 59459,255:REM ADATIRANY KIMENET
1005 POKE 59468,PEEK(59468) OR 224:REM CB2 HIGH
1010 FOR I=1 TO LEN(D$):REM D$ TOVABBITASARA SZOLGALO CIKLUS
1020 X=ASC(MID$(D$,I,1)):POKE 59457,X:REM ADATOK KIIRASA
1030 POKE 59468,PEEK(59468) AND 223:REM CB2 LOW
1040 WAIT 59469,2:REM VARAKOZS AZ ADATOKRA
1050 POKE 59468,PEEK(59468) OR 224:REM CB2 HIGH
1060 NEXT
1070 POKE 59457,0:POKE 59459,0:REM A PORT VISSZAALLITASA
```

```
1080 RETURN
1090 REM
1100 REM A D$ FOGADASA
1110 REM
1120 REM
2000 WAIT 59469,2:REM VARAKOZAS AZ ADATATVITEL MEGKEZDESERE
2010 D$="":REM A D$ ELOKESZITESE
2020 TI$="000000"
2030 IF TI$>120 THEN 2090
2040 IF(PEEK(59469) AND 2)=0 THEN 2030:REM VARAKOZAS AZ ADATBYTE-RA
2050 X=PEEK(59457):D$=D$+CHR$(X)
2060 POKE 59468,PEEK(59468) AND 223:REM CB2 LOW
2070 POKE 59468,PEEK(59468) OR 224:REM A FOGADO ALLAPOTA
2080 GOTO 2020
2090 RETURN
```

```
0 REM **** P62/1. ****
1 :
2 :
995 REM AZ ADATATVITEL 'USER-PORT'-ON,SZUBRUTINGYUJTEMENY
996 REM A 6526-OS VALTOZAT A CBM64-ES 56576-OS TARCIMEN
998 REM
999 REM EGY FUZER TOVABBITASA
1000 POKE 56579,255:REM ADATIRANY KIMENET
1010 FOR I=1 TO LEN(D$):REM A D$ TOVABBITASARA SZOLGALO CIKLUS
1020 X=ASC(MID$(D$,I,1)):POKE 56577,X:REM ADATOK KIIRASA
1030 POKE 56576,147:REM PA2 LOW
1040 WAIT 56589,16:REM VARAKOZAS AZ ADATOKRA
1050 POKE 56576,151:REM PA2 HIGH
1060 NEXT
1070 POKE 56577,0:POKE 56579,0:REM A PORT VISSZAALLITASA
1080 RETURN
1090 REM
1100 REM A D$ FOGADASA
1110 REM
1120 REM
2000 WAIT 56589,16:REM VARAKOZAS AZ ADATATVITEL MEGKEZDESERE
2010 D$="":GOTO 2050:REM A D$ ELOKESZITESE
2020 TI$="000000"
2030 IF TI$>120 THEN 2090
2040 IF(PEEK(56589) AND 16)=0 THEN 2030:REM VARAKOZAS AZ ADATBYTE-RA
2050 X=PEEK(56577):D$=D$+CHR$(X)
2060 POKE 56576,147:REM PA2 LOW
2070 POKE 56576,151:REM PA2 HIGH
2080 GOTO 2020
2090 RETURN
```

Nézzünk egy példát a rutinok felhasználásának megvilágítására. Ha az összekapcsolt gépekbe a megfelelő programokat betöltöttük, írjuk be a küldő egységen a

```
10 D$ = "TESZT" : GUSUB 1000 : END
```

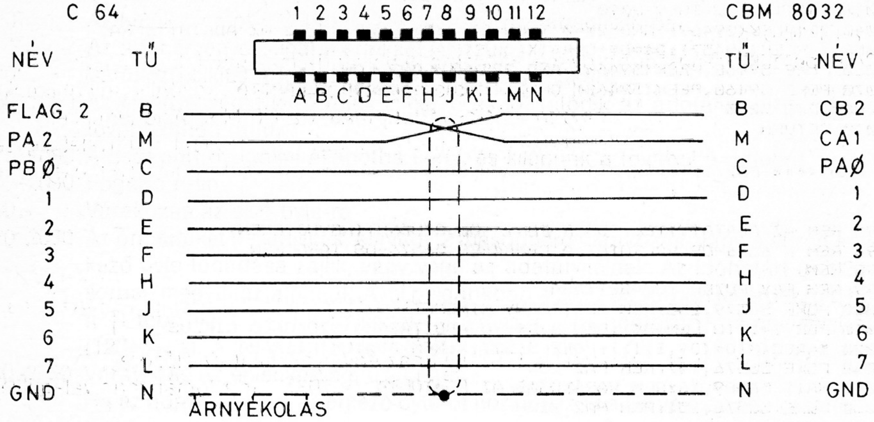
a fogadó egységen pedig a

```
10 GOSUB 2000 : PRINT D$ : END
```

programsort.

Indítsuk el a programokat, és nézzük meg mi történik. Az összekötő vezetéket az alábbi ábra szemlélteti. Célszerű kábelként egy 10 eres (egyenként 0,14–0,35 mm² keresztmetszetű) árnyékolt vezetéket használni. Az árnyékolást mindkét oldalon csatlakoztassuk a GND tűhöz. Az

általunk végzett kísérletnél a rendszer 5 méteres kábellel hibátlanul működött. Hogy ennél nagyságrenddel hosszabb vezeték esetében sem lép fel hiba, azt nem állíthatjuk, ugyanis ekkor a környezet zavaró hatását nem lehet kizárni (pl. elektromotor működése, mosógép, porszívó stb.). Három méteres kábel mellett az átvitel teljesen biztonságos.

7.3 A CP/M cartridge illesztése az expansion porthoz Esettanulmány

Ebben a fejezetben bemutatjuk, hogy hogyan lehet a Commodore 64-eshez kiegészítő hardvert illeszteni az expansion porton keresztül. A kiegészítő hardver jelen esetben egy CP/M cartridge, amelyet a Commodore cég fejlesztett ki.
Mi is a CP/M cartridge?
A CP/M operációs rendszer hardveres változata, amely tartalmaz egy Z80-as mikroprocesszort és egy olyan logikai egységet, amely megteremti a processzorok közötti kommunikációs lehetőséget. Illesztésével a Commodore 64-esen futtathatók a CP/M szoftvertermékek.
Az alábbiakban ismertetjük a két processzor hardveres összekapcsolását, a műveleti egységek működését és a cartridge vázlatos kapcsolási rajzát. A magyarázatok megértéséhez az Olvasónak nem kell hardveres szakembernek lennie.
A legfontosabb szerepet az expansion port vezetékei töltik be:

CD0–7 A rendszerbusz adatvezetékei
Ezeket a C64-es 6510-es processzora csak addig vezérelheti, amíg a DMA = 1 és a BA = 1. Ez a továbbiakban igen fontos tény.

CA0–15 A rendszerbusz címvezetéke. Erre ugyanaz érvényes, mint az előzőre.

I/O1 A vezeték értéke 0, ha a $DE00 – $DEFF (56382–57087) tártartományban valamilyen művelet zajlik.

RES Ha értéke 0 (általában bekapcsoláskor), akkor minden hardveregység alapállapotba kerül.

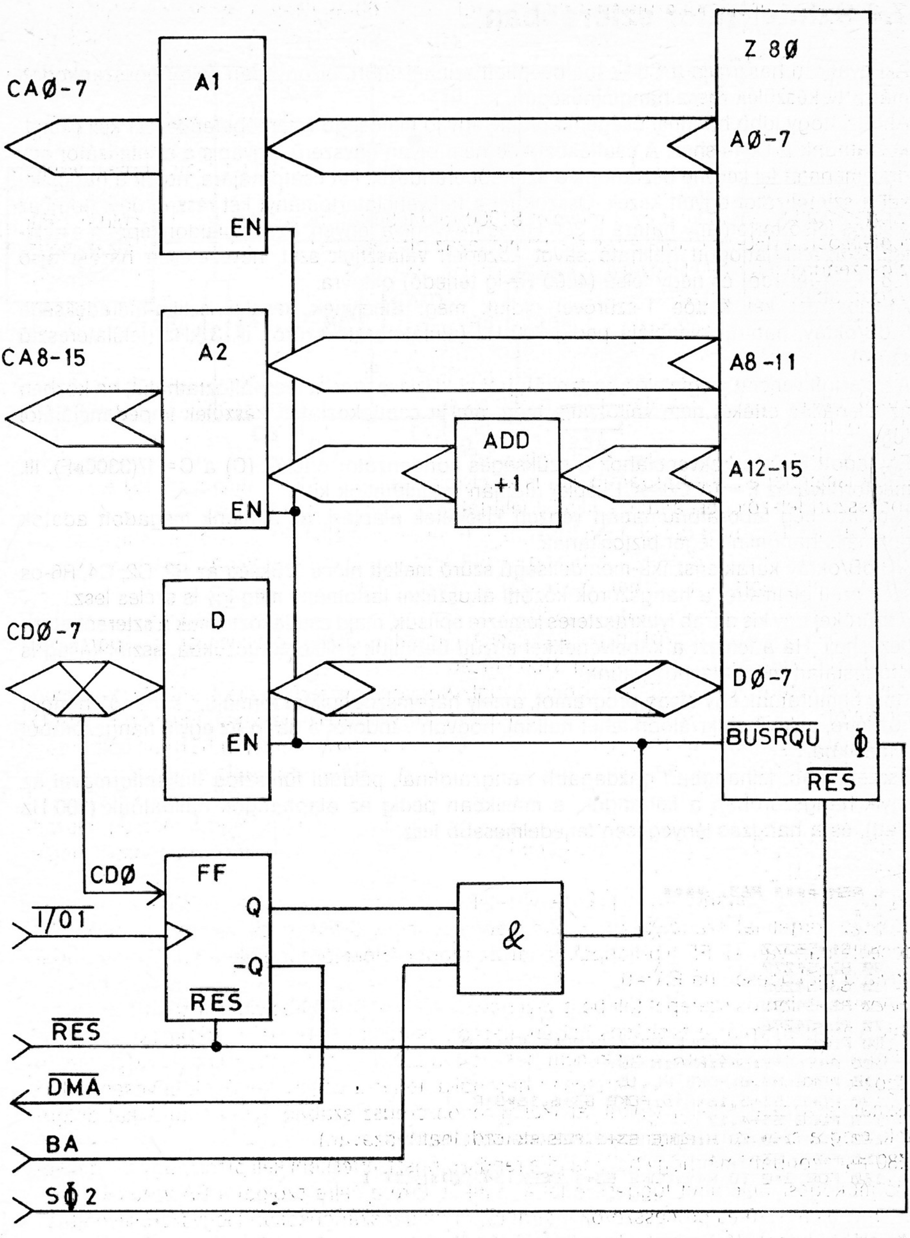
DMA Bemeneti vezeték. Ha értéke 0, a 6510-es felfüggeszti a működését, átadva a rendszerbuszt a külső vezérlésnek.

BA Ezen a vezetéken jelzi a C64-es videovezérlő, hogy hozzáfér a tárhoz (BA = 0). Ez idő alatt a rendszerbuszt sem a 6510-es, sem a port nem használhatja.

S02 A rendszerütem, amely a C64-es műveleteit összehangolja. Az együttműködés érdekében ez az ütem érvényes a CP/M Z80-as processzorára is.

Kezdjük a folyamatok leírását a nyugalmi, azaz bekapcsolás utáni állapottal. A Z80-as BUSREQ vezeték ugyanazt a szerepet tölti be, amit az AEC vezeték a 6510-es processzornál, azaz ha értéke 0, a Z80-as felfüggeszti a munkát, és felszabadítja a rendszerbuszt. Amikor a készüléket bekapcsoljuk, a RES vezeték értéke egy pillanatra 0 lesz, és az FF flip-flop visszabillen eredeti állapotába (Q = 0, Q = –1).
Ezzel a BA értékétől függetlenül az ÉS kapu kimenete 0 lesz. Ennek az a következménye, hogy az A1, A2 és D pufferek lezáródnak, és a rendszerbusz vezérlése megszűnik. A BUSREQ = 0, tehát a Z80-as nyugalmi állapotban marad. Az elmondottakból kitűnik, hogy a rendszer tevékenységét az FF flip-flop és a BA jel (logikai ÉS kapcsolattal!) együttesen határozzák meg. Ha az FF értéke magas (Q = 1, –Q = 0) és ugyanakkor BA = 1, a BUSREQ értéke is 1 lesz, és így a Z80-as működésbe lép. Ettől kezdve a C64-es a megszokott módon dolgozik, mindaddig, amíg végre nem hajtunk egy POKE 56832,1 utasítást. Ahogyan az alábbi blokksémából látjuk, ez az utasítás aktivizálja az I/O1 vezetéket, ettől az FF flip-flop átbillen, és mivel a BA = 1, a Z80-as működni kezd. Ezzel egyidejűleg a DMA = 0 miatt a 6510-es kikapcsol, és a C64-es működésképtelen lesz, hiszen nincs a tárban olyan rendszerprogram, amit a Z80-as képes lenne helyesen végrehajtani.
Hová kell elhelyezni a Z80-as programokat? A 6510-essel ellentétben a Z80-as indításakor (RES = 0) a programok futtatását a 0-ás tárcímen kezdi. Az első konfliktust tehát az okozza, hogy a 0-ás címen a 6510-es I/O port található, vagyis olyan paraméterek, amelyek a rendszer

működéséhez feltétlenül szükségesek. Ugyanakkor a Z80-as ezen a tárterületen futtatható programot keres, és nem várhatjuk tőle, hogy más tárcímhez forduljon. Ezt a problémát a CP/M modul nagyon elegánsan oldja meg. A blokksémán látunk egy ADD-vel jelölt műveleti egységet, amelyben van egy négy bites összeadó. Ez az egység két négy bites bemenettel rendelkezik, és ezek összegét továbbítja a kimenetre. Az összeadó kimenete a négy legnagyobb helyiértékű címbithez csatlakozik. Az egyik bemenetére érkeznek a Z80-as címvezetékei, a másik bemenete konstans 1. Így a kimeneten a négy felső címbit 1-gyel növelt értéke adódik minden műveletnél.
Az egész (2 byte-os) címet ez a művelet $1000-rel (4096-tal) növeli. Ha tehát a példánknak megfelelően a Z80-as kiadja a 0-s startcímet, azaz ott keresi az első végrehajtható utasítást, az összeadási művelet elvégzése után a tényleges startcím $1000 lesz. Erre a területre viszont nyugodtan elhelyezhetjük a Z80-as rutinokat, hiszen ezt a területet a 6510-es nem használja.
A fentiekből az is kiderül, hogy a $F000 (61440) Z80-as cím tulajdonképpen a 0-ás címnek felel meg, hiszen a négybites összeadás az átvitelt nem veszi figyelembe.
Mindezek alapján nézzük meg, mi történik bekapcsolás után! Betöltődik egy startprogram ($1000-től), az FF flip-flop átbillen, és a Z80-as működni kezd, azaz elindítja a $1000 címen elhelyezett programot, ami többnyire egy CP/M betöltőprogram.
Betöltés után a rendszer fogadja és végrehajtja a használó utasításait. Természetesen a fentiek ismeretében saját programokat is elhelyezhetünk a $1000-es címen, és így a Z80-as processzort tetszőleges, általunk kijelölt feladatok végrehajtására kényszeríthetjük.
Általában az ilyen programok megírásához szükség van a C64-es hardvercímeinek pontos ismeretére, hiszen a programok többsége input/output műveleteket végez, amelyek valamilyen külső egységre hivatkoznak. Nem szabad közben elfeledkeznünk az offset (viszonylagos) címzésről sem. Ha például az adatokat a user portra akarjuk továbbítani, a Z80-as programban a $CD01 (52481) címet kell kijelölni, mivel a 6510-es processzor user port címe $DD01 (56577). A különbség mindig $1000 (4096)!
Hogyan térhetünk vissza a Z80-as üzemmódból? Nagyon egyszerűen. Ha a BASIC interpretert betöltöttük, adjuk ki a POKE 52736,0 utasítást az FF visszabillentéséhez. Ekkor a BUSREQ értéke 0 lesz, így a Z80-as felfüggeszti a működését és a DMA=1 miatt a 6510-es bekapcsol és ott folytatja a munkát, ahol abbahagyta. A POKE utasításban szereplő címen természetesen a valódi címnél most is 4096-tal kevesebbnek kell lennie, hiszen az ADD művelet hozzáadja ezt az értéket. A POKE utasítás végrehajtásával még semmit sem oldottunk meg, hiszen most a 6510-es nem talál a tárban végrehajtható programot, így bár bekapcsol, mégis működésképtelen.
Térjünk ki még néhány szóban a BA vezeték szerepére. A BA olyan segédjel, amely az adatbusz forgalmát szabályozza. Értéke meghatározó a CP/M-re nézve, hiszen logikai ÉS kapcsolatban van az FF flip-floppal, tehát az utóbbi értékétől függetlenül a Z80-as abbahagyja a működését, ha BA=0.
A BA vezeték fontos szerepet tölt be a vezérlésben. Értékét a C64-es videovezérlője állítja be. Miután a képernyőtár a szokásos helyén maradt, és azt a videovezérlő ciklikusan felfrissíti, ez idő alatt a rendszerbuszt senki sem használhatja. Ha a gép a megszokott rendszerben dolgozik, a rendszerbuszt folyamatosan használja, tehát a videovezérlőnek ügyesen ki kell használnia azokat a pillanatokat, amikor a rendszerbusz szabad. (Ha sprite-okkal dolgozunk, még a szokásos üzemmódban is előfordulhat időzavar.)
A Z80-ast azonban, minthogy használja a rendszerbuszt, értesíteni kell arról, hogy a videovezérlő működési ideje alatt függessze fel a munkát. Erre a célra szolgál a BA vezeték.
A Z80-as és a 6510-es processzorok interaktív munkáját szándékosan leegyszerűsítve ábrázoltuk. A folyamat lényegét az ábra alapján tökéletesen meg lehet érteni, a részletezés pedig csak zavarná az Olvasót.

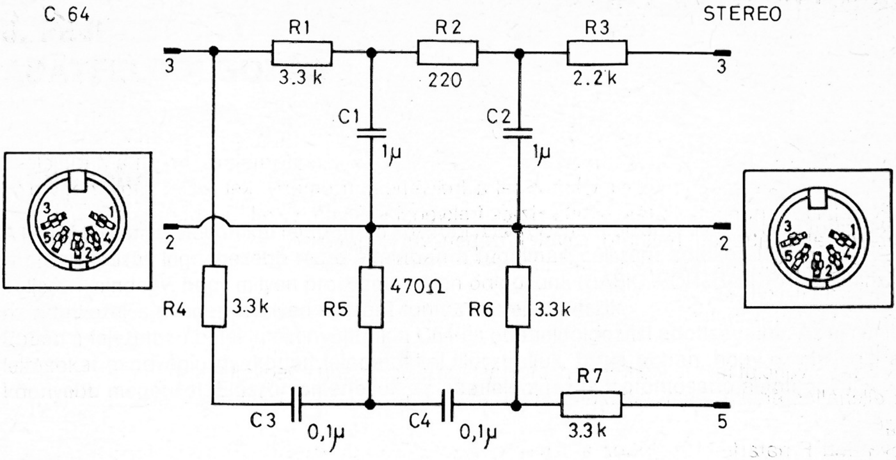
Z 8Ø
A1
CAØ-7
AØ-7
EN
A2
CA8-15
A8-11
ADD
+1
A12-15
EN
D
CDØ-7
DØ-7
EN
BUSRQU
Φ
RES
FF
CDØ
Q
I/O1
&
-Q
RES
RES
DMA
BA
SΦ2

7.4 Szintetizátor sztereóban

Aki gyakran használja a C64-esbe beépített szintetizátort, bizonyosan sokat bosszankodott már a tv-készülék rossz hangminőségén.
Ahhoz, hogy jobb hangminőséget kapjunk, egy jó minőségű sztereóberendezést kell csatlakoztatnunk a C64-eshez. A csatlakoztatás nem olyan egyszerű, ugyanis a szintetizátor egy db kimenetét fel kellene osztanunk a sztereóberendezés két csatornájára, holott a hangjeleket a szintetizátor együtt kezeli. Osszuk fel a frekvenciatartományt két részre, úgy, hogy az alsó és felső tartomány határa a 300 Hz-es frekvencia legyen. Ezzel tulajdonképpen a szintetizátor által átfogott hallható sávot középen választjuk szét, nevezetesen három alsó (36 Hz-ig terjedő) és négy felső (4800 Hz-ig terjedő) oktávra.
A felosztást két kettős T-szűrővel oldjuk meg, amelynek karakterisztika-meredeksége 6 dB/oktáv, határfrekvenciája pedig 300 Hz (aluláteresztő szűrő), ill. 3 kHz (felüláteresztő szűrő).
A határfrekvenciát megfelelő kondenzátorral ki-ki ízlése szerint megváltoztathatja, ha közben az ellenállás értékét nem változtatja meg, ami a csatlakoztatott készülék impedanciájától függ.
Egy adott F határfrekvenciához a szükséges kondenzátor értékét (C) a $C = 1/(3300*F)$, ill. megfordítva az $F = 1/(3300*C)$ képlet alapján számíthatjuk ki.
A gyártó cég laboratóriumában végzett kísérletek alapján, az általunk megadott adatok optimális hangminőséget biztosítanak.
A 3 dB/oktáv karakterisztika-meredekségű szűrő mellett nincs szükség az R2, C2, C4, R6-os szerkezeti elemekre, a hangszórók közötti akusztikai tartomány még így is széles lesz.
A szűrőket egy kis darab lyukraszteres lemezre építsük, majd csatlakoztassuk a sztereóberendezéshez. Ha a lemezt a kábelvégekkel együtt beöntjük szilikonkaucsukba, esztétikailag is kifogástalan megoldáshoz jutunk.
Most bemutatunk egy olyan programot, amely háromszöghullám formájú, „suhanó" hangot hoz létre, miközben kiválóan lehet hallani, hogyan vándorol a hang az egyik hangszóróból a másikba.
Összetettebb, felhangban gazdagabb hangzatoknál, például fűrészfog hullámformával az egyik hangszóróban a felhangok, a másikban pedig az alaphangok hallhatóak (300 Hz alatt), és a hangzás lényegesen terjedelmesebb lesz.

```
0 REM **** P63. ****
1 :
2 :
10 S1=53272
20 S2=54279
30 S3=54286
60 RS=54295
70 PL=54296
80 POKE S1+4,0:POKE S2+4,0:POKE S3+4,0
100 A=9:D=9:S=9:R=9:H=30
110 POKE RS,0:POKE PL,15
120 POKE S3+5,16*A+D:POKE S3+6,16*S+R
130 POKE S3+4,17
140 FOR I=0 TO H:POKE S3+1,PEEK(54300):NEXT I
150 POKE S3+4,16
160 FOR I=0 TO R*4:POKE S3+1,PEEK(54300):NEXT I
```

Az alábbi kapcsolási rajzot a megértés érdekében leegyszerűsítettük. A sztereó-oldal dugós csatlakozóját a phono bemenethez terveztük.

C 64
STEREO
R1
3.3 k
R2
220
R3
2.2 k
C1
1µ
C2
1µ
R4
3.3k
R5
470Ω
R6
3.3k
R7
3.3 k
C3
0,1µ
C4
0,1µ
3
2
5
1
4

8. FEJEZET
ADATFELDOLGOZÁS

Bevezetés

A legtöbb számítástechnikai feladatban későbbi feldolgozásra bizonyos adatokat tárolni kell.
A programozás legnehezebb része általában a rugalmas, célszerű adatkezelés.
Teljesen mindegy, hogy milyen programnyelven dolgozunk (BASIC, FORTRAN, PASCAL stb.), az adatkezelés minden nyelven egyránt fontos szerepet játszik.
Ebben a fejezetben betekintést nyújtunk a C64-es adatfeldolgozási adottságaiba. Az elméleti leírásokat mindvégig gyakorlati feladatokkal illusztráljuk, bízva abban, hogy ez elősegíti a könnyebb megértést. Először ismertetjük az adatfeldolgozás legfontosabb alapfogalmait.

FILE

Manapság az adatfeldolgozási szakkifejezések (file, rekord, mező stb.) szinte hétköznapi fogalmakká váltak, de még mindig nincs mindenki tisztában a jelentésükkel. Mit takar a „file" fogalom? Magyarázatként nézzünk egy példát: legtöbb intézményben a kézi nyilvántartásra kartonrendszert dolgoznak ki. A könyvtárban a leltárba vett könyvekről egy-egy kartont készítenek, amelyen a könyv összes lényeges adata szerepel. Általában a karton-rendszerű nyilvántartásokban a nyilvántartott tárgyak, személyek legfontosabb ismertetőjegyeit, azonosító adatait tüntetik fel. A könyvtári példánál maradva, a könyv kartonjára felvezetik pl., hogy az adott könyv melyik kölcsönzőnél van és mennyi ideig.
A kartonokat meghatározott rendszer szerint tárolják, leggyakrabban abc-sorrendben, esetleg leltári szám szerint, vagy a leltárbavétel dátuma szerint. A könyvtári példában az egyes könyvek adatait tartalmazó, adott sorrendben tárolt kartonok összessége a tulajdonképpeni katalógus.
A file a katalógussal analóg fogalom, amely a kartonokhoz hasonló egységekből, ún. rekordokból áll, és az egyes rekordok éppúgy, mint a kartonok, az egyedekre vonatkozó elemi információkat tartalmazzák.
A file rendkívüli előnye a kartonrendszerrel szemben a hihetetlen rugalmasság, a kis helyigény és a rendkívül gyors kezelhetőség. Ma már a mikroszámítógépek tárkapacitása is meghaladja az 1 millió karaktert. Vajon hány kartonra lenne szükség ekkora információtömeg nyilvántartására?

REKORD

A rekord fogalma a fentiek alapján már világos. A kartonrendszer számítógépes megfelelője a file, a karton megfelelője a rekord. Az adott nyilvántartás minden egyedének megfelel egy rekord, amely az adott egyedre vonatkozó összes elemi információt tartalmazza. A rekord elemi részei a mezők.

MEZŐ

Angolul: field. Lassan kiderül, hogy a file, a rekord és a mező fogalmakat csak együtt tudjuk értelmezni. Visszatérve a kartonokra, a kartonokon szereplő egyedi (egyes) információt a számítógépesek adatmezőnek nevezik. A három új fogalmat a következőképpen szemléltethetjük:

FILE→REKORD→MEZŐ

Ha lentről felfelé építkezünk, azt mondhatjuk, hogy a rekordot összetartozó mezők, a file-t összetartozó rekordok alkotják.
Tekintsünk most egy olyan nyilvántartást, amelyben egy munkahely dolgozóinak nevét és lakcímét tároljuk:

FILE : CIMFILE

	MEZO vezetéknév	MEZO keresztnév	MEZO város	MEZO utca	MEZO házszám
1. rekord	Valentínyi	Zoltán	Gödöllő	Kossuth	12
2. rekord	Polgár	Szilárd	Göd	Vas	13
3. rekord	Turcsányi	Attila	Üllő	Szép	14
.					
.					
.					

A címfile egy egysége az egy adott személy adatait tartalmazó rekord. Ebben a nyilvántartásban minden rekord öt mezőből áll, az első mező pl. a vezetéknév.
Az alapfogalmak tisztázása után betekintést nyújtunk az adatkezelés programozásába, illetve az adattárolás különböző módszereit ismertetjük.

8.1 Kazettás egység – lemezegység

A Commodore 64-es gépen az adatok tárolására két lehetőség kínálkozik: adattárolás kazettás egységen, ill. adattárolás lemezegységen.
Mi a különbség a két háttértároló között? Mikor melyiket válasszuk? Hogy ezekre a kérdésekre választ kapjunk, tegyünk egy kirándulást az időben visszafelé, az adatfeldolgozás kezdeti időszakára.
Néhány évtizeddel ezelőtt a „floppy" vagy „mágneslemez" fogalmak teljesen ismeretlenek voltak. Abban az időben az emberek nem találtak olyan eszközt, amelyen információt tárolhattak volna úgy, hogy az bármikor visszanyerhető legyen. (Eltekintve természetesen az információ szöveges vagy szimbolikus tárolásától.)
Ezt az eszközt ma általánosan adathordozónak nevezhetjük. Az első mai értelemben vett adathordozó a lyukkártya volt. Ez a viszonylag olcsó megoldás azzal az óriási hátránnyal járt, hogy bonyolult berendezéseket (nevezetesen kártyalyukasztót, ill. kártyaolvasót) kellett készíteni az információ tárolására és visszanyerésére. A berendezések mechanikus elven és ebből adódóan meglehetősen lassan működtek. Minthogy az idő előrehaladtával mind biztonságosabb és gyorsabb adattárolásra volt szükség, a szakemberek újabb megoldásokat kerestek. Az eredmény a mágnesszalagos adattárolás, amely ma a személyi számítógépeken (kazettás formában) és a nagyszámítógépes rendszereken egyaránt használatos, és az alapelv mindkét rendszernél ugyanaz, csak a méret különböző.
A mágnesszalagos adattárolás elve rendkívül egyszerű. A Commodore 64-eshez csatlakoztatott külső egységek egy azonosító számmal vannak ellátva. A kazettás egység száma az 1. Először nézzük meg, hogy lehet az adatokat a szalagra felírni. Írás előtt a következő utasítással egy file-t kell megnyitni a szalagon:

```
OPEN 1, 1, 1, "CBM 64 FILE"
```

Az első 1-es a C64-es számára megadott file-szám. Ha ugyanis egyszerre több file-lal dolgozunk, azokat egy ún. logikai file-számmal (1-től 255-ig) meg kell különböztetnünk egymástól.
Ha a kazettás egységen megnyomjuk a RECORD és a PLAY gombot, a Commodore 64 fejlécet ír fel a szalagra. Ha egy file-t írunk fel a szalagra, a fejléc csak a file nevét, ha programot írunk fel, a program nevén kívül a kezdőcímét is tartalmazza. Ez az ún. program-, ill. file-fej kétszer egymás után kerül fel a szalagra. A fej felírása után a szalag megáll, majd következik a program vagy file tárolása. Ha az OPEN utasításban 2-es másodlagos címet használunk, a rendszer a file neve mögé EOT (End of tape = szalag vége) jelet ír, ami a Commodore 64-esnél azt jelenti, hogy a szalagra már nem lehet tovább írni:

```
OPEN 1, 1, 2, "CBM 64 FILE"
```

A szalagra felírt file-t a következő utasítással nyithatjuk meg olvasásra:

```
OPEN 1, 1, 0, "CBM 64 FILE"
```

Az utasítás hatására a Commodore 64 mindaddig keresi a file nevét a szalagon, míg meg nem találja, vagy míg szalag vége (EOT) jelet nem érzékel.
FONTOS: a Commodore 64-es a szalagra írás előtt nem keresi meg az OPEN-ben szereplő file-nevet, hanem a szalag pillanatnyi állásáról kezdi a felírást. Ez azt jelenti, hogy a file-okat

célszerű külön szalagokon tárolni, egyébként ugyanis könnyen előfordulhat, hogy akaratlanul felülírunk egy számunkra fontos adathalmazt.
A háttértárolók fejlődésének következő állomását a mágneslemez jelentette. A fejlődés egy olyan fázishoz ért, amikor a mágnesszalagos adattárolás már nem elégítette ki az igényeket, technikailag ismét új megoldásra volt szükség, és az új megoldást a mágneslemez jelentette.
A Commodore 64-eshez több lemezegységet lehet kapcsolni. Az adathordozó ebben az esetben a hanglemezhez hasonló, de mágnesezett lemez, amely ősétől alapvetően abban különbözik, hogy írni is lehet rá. A lemezre írás, ill. lemezre olvasás szintaxisa:

OPEN 2, 8, 2, "0: CBM 64 FILE, S, W" ill.

OPEN 2, 8, 2, "0: CBM 64 FILE, S, R"

Mindkét utasításban az első 2-es a Commodore 64-es által használt belső file-szám, a 8-as a lemezegység száma, a második 2-es pedig az ún. csatornaszám. Az idézőjelek között álló szöveg rendre a következőket jelenti: a 0 – a meghajtószám (kettős meghajtónál 0 vagy 1), ezt követi a file neve, majd az S a file típusára utal (jelen esetben soros file-típusra), végül az R, ill. a W a READ és a WRITE rövidítése (READ olvasásnál, WRITE írásnál).

A lemezes és szalagos háttértárak közötti különbség:

– Költségek
A kazettás egység jóval olcsóbb a lemezegységnél, bár az utóbbi időben a lemezegység ára is jelentősen csökkent. Az árkülönbözetet ellensúlyozza az adattárolási kapacitás: egy lemezen 170 000 karakter tárolható, míg ugyanennyi adatot kb. négy db, C-60-as kazettán tudunk elhelyezni.

– Elérési idő
Ebben a vonatkozásban nagyságrendbeli különbség van a kétféle háttértároló között. Míg a mágnesszalagról egy 10 kbyte-os programot 200 s alatt tudunk betölteni, addig lemezről 20 s alatt. Ugyanilyen eltérést tapasztalhatunk a soros file-ok olvasási sebességét illetően. Egy 50 címet tartalmazó soros file-t, amelyben címenként 100 betűt/jelet tárolunk, szalagon, 180, lemezen 18 s alatt tudunk végigolvasni.

– Eltérési módok, programozhatóság
Míg a szalagon a file-okat és a programokat csak sorosan tárolhatjuk, a lemezen közvetlen hozzáférésű és ún. relatív file-okat is létrehozhatunk, amelyek a soros tárolásnál jóval rugalmasabb adatkezelést biztosítanak.

Az összehasonlításból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kazettás egység kisebb anyagi befektetést igényel, és a kezdők számára kiváló háttértároló eszköz. De mindazok számára, akik üzleti célból vásárolják meg a számítógépet, előbb-utóbb elengedhetetlenül fontos lesz a kényelmes, gyors adattárolás, amelyet csak a lemezegységgel lehet megoldani.
A következőkben először a kazettás egységen történő adattárolás technikai elemeivel ismerkedünk meg, majd bemutatjuk a különböző elérési módokat és file-típusokat.

A kazettás egység – hogyan kerülnek fel a bitek a szalagra?

A következőkben arra szeretnénk rávilágítani, hogy az információ elemi egységeit fizikailag hogyan tároljuk a szalagon. A téma jellegéből adódik, hogy a magyarázatok során nem kerülhetjük el a műszaki vonatkozásokat.

Az információ (bit) tárolásának Commodore 64-esen alkalmazott módszerét PPM-nek nevezik. A PPM a PULSE POSITION MODULATION rövidítése, ami azt jelenti, hogy a Commodore 64, éppúgy mint fiatalabb testvérei, a digitális jeleket nem hangfrekvenciás jelek formájában írják fel a szalagra, hanem közvetlenül.
Az információt három különböző hosszúságú (H = hosszú, R = rövid, K = közepes) digitális jel kombinációjából képzett három összetett jel ábrázolja, amelyek jelentése:

HHKK = BYTE
KKRR = 1
RRKK = 0

A jelkombinációkból az A betű pl. a következőképpen állítható elő a szalagon:

HHKK	KKRR	RRKK	RRKK	RRKK	RRKK	RRKK	KKRR	RRKK	KKRR
BYTE	1	0	0	0	0	0	1	0	1
BIT #	0	1	2	3	4	5	6	7	paritás

A tárolt adathalmaz szerkezete a szalagon:

Program	*File*
programfej	file-fej
kezdő-, végcím, név	név
programfej (ismétlés)	file-fej (ismétlés)
program (egy blokk)	adatblokk
program (ismétlés)	adatblokk (ismétlés)
utolsó blokk	utolsó blokk

A fej (header) felépítése:

Program	*File*
kezdőcím (XXXX)	kezdőcím (0000)
végcím (XXXX)	végcím (0000)
programnév (16 karakter)	file-név (16 karakter)
kitöltő karakterek (a pr. névben)	kitöltő karakterek (a file-névben)

Az adatblokk felépítése:

kb. 2 s üres hely

9 byte visszaszámlálás (count down) ($89, $88, $87, $86, $85, $84, $83, $82, $81) az első adatblokknál
($09, $08, $07, $06, $05, $04, $03, $02, $01) ismétlésnél

Adatok

kontrollösszeg (EXOR művelet a teljes adathalmazon)

végjel (HHRR, RRRR, RRRR, RRRR, RRRR)

kb. 0.16 s üres hely

Amint azt már említettük, minden Commodore típusú gép azonos információ ábrázolási módszerrel dolgozik. Ennek ellenére a VC–20-as és a C64-es közötti adatcsere mégsem lehetséges, mivel a két géptípus eltérő órajel-frekvenciával dolgozik. A VC–20-as óraüteme nagyobb a CBM óraüteménél, a CBM üteme pedig nagyobb a Commodore 64-es üteménél. A VC–20-on, ill. a C64-esen elkészített programok nem futtathatók a nagy CBM készülékeken, de megfordítva szerencsére nem ez a helyzet, a két kis gép „megérti" a CBM gépeken tárolt programokat (file-okat). A VC–20-on megírt programokat vagy tárolt file-okat először be kell töltenünk egy CBM gépbe, majd ismét tárolnunk kell a CBM kazettás egységén. Az így kapott szalagot a VC–20-as és a C64-es egyaránt tudja értelmezni. Természetesen a programokat a géptípusnak megfelelően meg kell változtatni (pl. ki kell hagyni a C64-es vezérlőkaraktereit, módosítani kell a POKE utasítások argumentumait stb.). Sajnos eddig még nem tudtunk foglalkozni a C64-es és a VC–20-as gépek közötti programcsere szoftveres megoldásával. Ha az Olvasónak van ebben a témában hasznos ötlete, szívesen vesszük, ha azt közli velünk.

8.2 Az adatfeldolgozás alapelve: a soros file

Előzőleg áttekintettük az adathordozók fejlődéstörténetét. A következő fejezetekben a mágnesszalagos és mágneslemezes adattárolás részleteivel foglalkozunk. A két tárolási lehetőség közötti különbség jól szemlélteti majd az alapvető adatkezelési eljárások közötti különbséget is. Ebben a fejezetben a soros (szekvenciális) tárolással foglalkozunk.
A „soros" megjelölés arra utal, hogy az adatok, ill. a rekordok a file-ban egymást követően sorban vannak elhelyezve, ugyanúgy, ahogyan a zeneszámok a magnetofon szalagon. Amikor megindítjuk a hangfelvételt, a szalag attól a helytől kezdve rögzíti a zeneszámot, ahol éppen állt. Valahányszor ezt a darabot akarjuk meghallgatni, visszajátszáskor a lejátszófejet ugyanerre a pozícióra kell állítanunk.
A mágnesszalagos adattárolás alapelve nagyon hasonlít a zeneszámok tárolásának elvéhez. Sajnos minden adathalmazhoz meg kell jegyeznünk azt a szalagpozíciót, ahol a rögzítést megkezdtük, egyébként ugyanis hosszú órákba telne, amíg valamit megtalálunk a szalagon. Ennél nagyobb gondot jelent, ha nem egy file-t, hanem azon belül egy rekordot akarunk megkeresni. Az teljes képtelenség lenne, hogy a rekordok kezdetének szalagpozícióját is feljegyezzük, ennél már a lyukkártyarendszer is jobb. Egyetlen megoldás, ha a file elejétől indulva egyenként elolvassuk a rekordokat, megvizsgáljuk, hogy az éppen beolvasott rekord azonos-e a keresettel és ha nem azonos, folytatjuk az olvasást. Ha például egy 2000 rekordot tartalmazó címfile-ban egy bizonyos KOVÁCS urat keresünk, feltehetően lesz időnk néhány kávé elfogyasztására, esetleg egy kis sétára is, amíg a keresett cím megkerül. Jobban tesszük, ha a kazettás egységen viszonylag kisebb adathalmazokat tárolunk, amelyre ez a készülék kiválóan alkalmas, biztonságos és olcsó.
Aki kazettás egységen akarja az adatait tárolni, annak alkalmazkodnia kell a kazettás egység szolgáltatta lehetőségekhez. Legcélszerűbb olyan file-okat felépíteni, amelyek mérete az alapgép tárkapacitását nem lépi túl. Az adathalmaz kezelését ugyanis rendkívül megnehezíti és lelassítja a szalag állandó áttekercselése. Ezzel szemben a tárban elhelyezett adatok közül bármelyiket pillanatok alatt meg tudjuk keresni, módosítani, majd a módosított állományt adott esetben újra tárolhatjuk a szalagon, hiszen kis adathalmaz esetén a gyakori újratárolás sem túlságosan időigényes folyamat. Nagyobb adatállományokat célszerű kisebb egységekre bontani (a címfile-t például a nevek kezdőbetűje szerint A-tól C-ig, F-től D-ig stb.), ezzel biztosítva, hogy az egyes egységek a tárban elférjenek. Könnyű belátni, hogy kazettás egységen, annak fizikai felépítése miatt, kizárólag soros szerkezetű file-ok tárolhatóak.
Természetesen soros szerkezetű file-okat a mágneslemezen is felépíthetünk, és bár az alapelv változatlan, a lemezegységen már a soros file-kezelés is bizonyos előnyöket mutat a szalagos tároláshoz képest. Ugyanis míg a szalagon egy adathalmazt a szalagpozíció ismeretében kézzel kell megkeresnünk, addig a lemezen a tartalomjegyzékben tárolt file-nevek alapján a keresést elvégzi helyettünk a gép, ráadásul gyorsabban, hiszen a szalag áttekercselése sokkal több időt vesz igénybe, mint az olvasófej pozicionálása.
Hogyan programozható a soros adatfeldolgozás a Commodore 64-esen? Először meg kell nyitnunk a file-t OPEN utasítással, megadva a file-számot, egységszámot, csatornaszámot, és a file nevét. Megnyitás után megfelelő utasításokkal írhatunk a file-ba vagy olvashatunk belőle, de az lehetetlen, hogy írjunk és olvassunk egyszerre. Sőt, ha eldöntöttük, hogy egy programon belül írunk a file-ba, azt sem tehetjük meg minden további nélkül. Ha ugyanis az

```
OPEN 2, 8, 2, "0 : CBM 64 FILE, S, W"
```

utasítással megnyitjuk írásra a CBM 64 FILE nevű file-t, de ugyanilyen nevű adathalmaz már van a lemezen, a DOS a FILE EXISTS hibaüzenetet küldi, és a program futása megszakad. Ha valóban az a szándékunk, hogy a már létező adathalmazt felülírjuk, az utasítást a következőképpen kell módosítanunk:

OPEN 2, 8, 2, "@0 : CBM 64 FILE, S, W"

amelyben a @ jel közli a DOS-szal, hogy a már létező file-ra a továbbiakban nincs szükség. Nagyon fontos tudnunk: még a lemezen tárolt soros file-t sem tudjuk közvetlenül megváltoztatni! Először be kell olvasnunk az egész adathalmazt a tárba, ott el kell végeznünk a kívánt módosításokat, majd ezt követően az egészet a régi helyén újra tárolnunk kell.
A soros file-ok lemezes tárolása a szalagos tároláshoz képest a következő előnyökkel rendelkezik: a nagyobb tárolási és visszaolvasási sebesség, az egyszerű bővíthetőség. (Nem kell az adathalmazt a tárba beolvasni, ott kiegészíteni, majd ismét az egészet tárolni.)
A bővítés utasítása:

OPEN 2,8,2, "0:CBM 64 FILE, S, A"

ahol az A az append (bővítés) angol szó rövidítése.
Az OPEN-t követő írási utasítások az adatokat a már létező file végéhez illesztik.
Ugyanez a lehetőség szalagos soros file esetében sajnos nem adott. Ugyanolyan módszerrel, ahogyan a lemezen a soros file belső adatait módosítjuk, a szalagos file-t teljes egészében a tárban kell elhelyezni, ott módosítani vagy bővíteni, majd újra tárolni.
Az eddigi elemzések alapján biztosan minden Olvasó belátta, hogy a szalagos adattárolási módszer komolyabb adatfeldolgozási feladatok megoldására valóban nem alkalmas.
Most bemutatunk néhány mintaprogramot a szalagos és lemezes soros file-ok kezelésére. A programokat bárki könnyen saját elképzelésének megfelelően átalakíthatja.
Nézzük először a **szalagos** változatokat:

1. Adatok felírása

```
0 REM **** P64. ****
1 :
2 :
10 REM *********************************************************
20 REM VEZETEKNEV ES KERESZTNEV FELIRASA A SZALAGRA
30 REM A COMMODORE-64-ES KAZETTAS EGYSEGRE KESZULT VALTOZAT
40 REM *********************************************************
50 PRINT CHR$(147): REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT"A FILE MEGNYITASA IRASRA"
54 PRINT
56 OPEN 1,1,1,"CBM 64 FILE"
60 INPUT "VEZETEKNEV          : ";NA$
70 INPUT "KERESZTNEV          : ";VN$
80 PRINT
90 PRINT "FELIROM A "NA$" VEZETEKNEVET"
100 PRINT "FELIROM A "VN$" KERESZTNEVET"
110 PRINT
120 PRINT#1,NA$
130 PRINT#1,VN$
140 PRINT
150 INPUT "TOVABB (I/N) ";JN$
155 PRINT
160 IF JN$="I" THEN GOTO 60
170 IF JN$="N" THEN GOTO 200
```

```
180 PRINT "HIBAS ADATBEVITEL !"
190 GOTO 140
200 CLOSE 1
210 END
```

A program feladata tetszőleges számú név és cím tárolása mágnesszalagon a „CBM 64 FILE" nevű file-ban. Az Olvasót feltehetően nem kell arra figyelmeztetni, hogy a program csak kazettás egységgel használható.
A következő program feladata az előzőnek pontosan az ellenkezője. Ez a program a szalagon korábban tárolt adatokat beolvassa és megjeleníti képernyőn (vagy nyomtatón).
A program indításakor a szalagpozíciót a file elejére kell állítani.

2. Adatok olvasása

```
0 REM **** P65. ****
1 :
2 :
10 REM ***************************************************
20 REM A VEZETEKNEV ES KERESZTNEV VISSZAOLVASASA SZALAGROL
30 REM A COMMODORE-64-ES KAZETTAS EGYSEGRE KESZULT VALTOZAT
40 REM ***************************************************
50 PRINT CHR$(147): REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT"A FILE MEGNYITASA OLVASASRA"
54 PRINT
56 OPEN 1,1,0,"CBM 64 FILE"
60 INPUT#1,NA$
70 INPUT#1,VN$
80 IF ST AND 64 THEN GOTO 130: REM FILE-VEGE ?
90 PRINT "A BEOLVASOTT VEZETEKNEV = ";NA$
100 PRINT "A BEOLVASOTT KERESZTNEV = ";VN$
110 PRINT
120 GOTO 60
130 PRINT "A FILE VEGEN TALALT VEZETEKNEV = ";NA$
140 PRINT "A FILE VEGEN TALALT KERESZTNEV = ";VN$
150 CLOSE 1
155 PRINT
160 END
```

Ha a fenti programmal nem képernyőre, hanem nyomtatóra szeretnénk íratni az adatokat, a következő módosításokat kell elvégezni:

```
0 REM **** P66. ****
1 :
2 :
58 OPEN 4,4
90 PRINT#4,"A BEOLVASOTT VEZETEKNEV = ";NA$
100 PRINT#4,"A BEOLVASOTT KERESZTNEV = ";VN$
110 PRINT#4
120 GOTO 60
130 PRINT#4,"A FILE VEGEN TALALT VEZETEKNEV = ";NA$
140 PRINT#4,"A FILE VEGEN TALALT KERESZTNEV = ";VN$
155 CLOSE 4
```

A harmadik program a szalagos file-t bővíti a már korábbiakban ismertetett módszerrel. A bővítés tulajdonképpen a tárban történik: az eredeti adathalmazt olvasás közben elhelyezzük két indexes változóba, és beolvasás után az első szabad indextől kezdve folytatjuk a változó feltöltését. Bővítés után a teljes adathalmazt újra tároljuk.

3. Adathalmaz bővítése

```
0 REM **** P67. ****
1 :
2 :
10 REM ****************************************************
20 REM A SZALAGOS FILE BOVITESE
30 REM A COMMODORE-64-ES KAZETTAS EGYSEGRE KESZULT VALTOZAT
40 REM ****************************************************
50 PRINT CHR$(147): REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT "A FILE MEGNYITASA OLVASASRA"
54 PRINT
56 OPEN 1,1,0,"CBM 64 FILE"
60 DIM NA$(100),VN$(100):I=1:REM MAXIMUM 100 NEV
70 INPUT#1,NA$: NA$(I)=NA$
80 INPUT#1,VN$: VN$(I)=VN$
90 IF ST AND 64 THEN GOTO 130
100 IF I=100 THEN GOTO 130
110 I=I+1
120 GOTO 70
130 VEGE=I
140 PRINT "CSEVELJE VISSZA A SZALAGOT !"
150 PRINT
160 INPUT "KESZ (I/N) ";JN$
170 IF JN$="N" THEN GOTO 130
180 IF JN$="I" THEN GOTO 210
190 PRINT "HIBAS ADATBEVITEL !"
200 GOTO 150
210 PRINT "A FILE MEGNYITASA BOVITESRE"
220 PRINT
230 OPEN 1,1,1,"CBM 64 FILE"
240 FOR I=1 TO VEGE
250 PRINT#1,NA$(I)
260 PRINT#1,VN$(I)
270 NEXT I
280 PRINT "BOVITES"
290 PRINT
300 INPUT "VEZETEKNEV : ";NA$
310 INPUT "KERESZTNEV : ";VN$
320 PRINT
330 PRINT "FELIROM A "NA$" VEZETEKNEVET"
340 PRINT "FELIROM A "VN$" KERESZTNEVET"
350 PRINT
360 PRINT#1,NA$
370 PRINT#1,VN$
380 PRINT
390 INPUT "TOVABB (I/N)";IN$
400 IF IN$="I" THEN GOTO 300
410 IF IN$="N" THEN GOTO 440
420 PRINT "HIBAS ADATBEVITEL !"
430 GOTO 380
440 CLOSE 1
450 END
```

Az ismertetett három program egy címnyilvántartó rendszert alkot, gyakorlatilag mindent tud, ami az adatfeldolgozáshoz szükséges: feltölti, módosítja, visszaolvassa az adathalmazt.

Most térjünk át a soros file-ok **lemezes** kezelésére.

1. Adatok felírása

Az alábbi program szinte szóról szóra azonos azzal, amit a kazettás egység kapcsán már megismertünk. Egyetlen eltérés az OPEN utasítás formátumában van.

```
0 REM **** P68. ****
1 :
2 :
10 REM ******************************************
20 REM VEZETEKNEV ES KERESZTNEV FELIRASA LEMEZRE
30 REM A VC 1541/COMMODORE-64-RE KESZULT VALTOZAT
40 REM ******************************************
50 PRINT CHR$(147):REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT "A FILE MEGNYITASA IRASRA"
54 PRINT
56 OPEN 2,8,2,"CBM 64 FILE,S,W"
60 INPUT "VEZETEKNEV : ";NA$
70 INPUT "KERESZTNEV : ";VN$
80 PRINT
90 PRINT "FELIROM A "NA$" VEZETEKNEVET"
100 PRINT "FELIROM A "VN$" KERESZTNEVET"
110 PRINT
120 PRINT#2,NA$
130 PRINT#2,VN$
140 PRINT
150 INPUT "ISMETLI (I/N) ";JN$
155 PRINT
160 IF JN$="I" THEN GOTO 60
170 IF JN$="N" THEN GOTO 200
180 PRINT "HIBAS ADATBEVITEL !"
190 GOTO 140
200 CLOSE 2
210 END
```

A program folyamatosan kéri a tárolandó adatokat, mindaddig, amíg a gépkezelő kívánja. Természetesen, ha az adathalmaz mérete meghaladja a lemez kapacitását, hibaüzenetet kapunk és a program futása megszakad.
Az ilyen hibák elkerülésére célszerű adatbevitel előtt pontosan kiszámítani a szabad tárolókapacitást.
A VC–1541-es lemezegység teljes tárkapacitása 174.848 byte (karakter). Ebből felhasználható:

Soros file tárolására: 168.656 karakter
Relatív file tárolására: 167.132 karakter

Ugyanakkor összesen 144 különböző file-t (programot) tárolhatunk a lemezen (ennyi a file-bejegyzések maximális száma a tartalomjegyzékben).

Hogyan tervezzük meg az adathalmaz méretét?
Tegyük fel, hogy a címnyilvántartásban egy rekordon belül a következő adatmezőket szeretnénk tárolni:

Megnevezés	*Hossz*
Sorszám	3
Vezetéknév	20
Keresztnév	20
Utca, házszám	25
Kerület	4

Város	25
Ország	3
Telefon	16
Megjegyzés	50
Összesen	166

Minden adatmezőt egy RETURN karakter (CHR$ (13)) követ, tehát a teljes rekordhossz 175 karakter. A következő képlettel meghatározhatjuk, hogy az ilyen szerkezetű rekordokból maximálisan hány fér el egy üres lemezen:

MAX=A soros tároláskor rendelkezésre álló byte-ok száma/a rekordhossz

A mi példánkban:

168.656/175=963,74857

A számítás eredménye azt mutatja, hogy 968,74857 számú rekord elfér a lemezen, de mindig célszerű egy kis ráhagyással dolgozni, tehát pl. 950 rekordra szabni a file méretét. Ha ennél jóval nagyobb adathalmazokkal kívánunk dolgozni, érdemes egy nagyobb kapacitású lemezegységet vásárolni. A 8250-es lemezegységen pl. ugyanilyen szerkezetű címrekordokból 5500-at tudunk elhelyezni.
A nagy CBM lemezegységeket az IEC-bus segítségével csatlakoztathatjuk a C64-es alapgéphez.
A DATA BECKER által forgalmazott IEC-Bus óriási előnye, hogy tartalmazza a BASIC 4.0 változatot, ami a nagy CBM gépek programozási nyelve.

2. Adatok olvasása

A lemezen tárolt soros file visszaolvasására szolgáló program ismét nem sokban különbözik a kazettás egységre vonatkozó változattól:

```
0 REM **** P69. ****
1 :
2 :
10 REM ****************************************************
20 REM VEZETEKNEV ES KERESZTNEV VISSZAOLVASASA LEMEZROL
30 REM A VC'1541/COMMODORE-64-RE KESZULT VALTOZAT
40 REM ****************************************************
50 PRINT CHR$(147):REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT "A FILE MEGNYITASA OLVASASRA"
54 PRINT
56 OPEN 2,8,2,"CBM 64 FILE,S,R"
60 INPUT#2,NA$
70 INPUT#2,VN$
80 IF ST AND 64 THEN GOTO 130:REM FILE-VEGE ?
90 PRINT "A BEOLVASOTT VEZETEKNEV    = ";NA$
100 PRINT "A BEOLVASOTT KERESZTNEV    = ";VN$
110 PRINT
120 GOTO 60
130 PRINT "A FILE VEGEN TALALT VEZETEKNEV = ";NA$
140 PRINT "A FILE VEGEN TALALT KERESZTNEV = ";VN$
150 CLOSE 2
160 END
```

A következő programban bemutatjuk, hogy hogyan lehet a soros file-t a lemezen bővíteni.

3. Adathalmaz bővítése

```
0 REM **** P70. ****
1 :
2 :
10 REM ******************************************
20 REM LEMEZES FILE BOVITESE
30 REM A VC 1541/COMMODORE-64-RE KESZULT VALTOZAT
40 REM ******************************************
50 PRINT CHR$(147):REM KEPERNYOTORLES
52 PRINT "LEMEZ.MEGNYITASA OLVASASRA"
54 PRINT
56 OPEN 2,8,2,"CBM 64 FILE,S,A"
60 INPUT "VEZETEKNEV     : ";NA$
70 INPUT "KERESZTNEV     : ";VN$
80 PRINT
90 PRINT "FELIROM A "NA$" VEZETEKNEVET"
100 PRINT"FELIROM A "VN$" KERESZTNEVET"
110 PRINT
120 PRINT#2,NA$
130 PRINT#2,VN$
140 PRINT
150 INPUT "ISMETLI (I/N) ";JN$
155 PRINT
160 IF JN$="I" THEN GOTO 60
170 IF JN$="N" THEN GOTO 200
180 PRINT "HIBAS ADATBEVITEL !"
190 GOTO 140
200 CLOSE 2
210 END
```

Az Olvasónak bizonyára feltűnt, hogy a fenti, bővítő program a lemezre írás programjától mindössze egyetlen sorban, azaz az OPEN utasításban különbözik.
Lemezre írásnál az:

OPEN 2,8,2, "CBM 64 FILE, S, W"

bővítésnél pedig az:

OPEN 2,8,2, "CBM 64 FILE, S,A"

utasítást használtuk. Az utóbbit a DOS úgy értelmezi, hogy a PRINT# 2 utasításban megadott változók tartalmát nem a file elejétől írja fel a lemezre, felülírva az ott lévő adatokat, hanem a file eddigi utolsó adata mögé. Ez a bővítési lehetőség kényelmesebbé teszi a soros file karbantartásának programozását.

A fejezet utolsó részében szeretnénk a soros file néhány valóban hasznos alkalmazási területére rámutatni. Ha az adatfeldolgozási feladat olyan, hogy megköveteli az adatok gyors elérését, gyakori megváltoztatását, és ráadásul a file mérete meghaladja a tár kapacitását, a soros adattárolás nem túlságosan előnyös.
Ha olyan adatokat tárolunk, amelyeket esetleg többféle személyi számítógéppel szeretnénk feldolgoztatni, a soros file kiválóan alkalmazható, hiszen szinte minden gép ASCII kódokat használ az adatok lemezreírásánál, tehát az egyik gép el tudja olvasni a másik által felírt

információt. Ugyanezt nem mondhatjuk el a relatív, ill. közvetlen elérésű file-okról, hiszen az adatok közvetlen elérését a különböző lemezegységek operációs rendszerei általában eltérő módon szervezik meg. A soros file másik célszerű felhasználási területe a könyvelési naplók, pénzügyi nyilvántartások készítése, amelyeket folyamatosan, pl. számlák feldolgozása közben tárolunk, és amelyben az egyszer lemezre felírt adatokat nemcsak nem szükséges, hanem egyenesen tilos megváltoztatni.

8.3 Így gyorsabban megy: a relatív file-szervezés

Az adattárolás a relatív file-ban jóval kényelmesebb és gyorsabb, mint az eddigiekben megismert soros szervezésű módszer. Különösen akkor, ha olyan gépen dolgozunk, amelyen van COMMODORE 64 MAXI adatkezelő rendszer, vagy DATA BECKER IEC-Bus, amellyel a BASIC 4.0 változat utasításait használhatjuk. A relatív file-ban minden rekordhoz egy szám tartozik (vagy ún. *kulcs*), amely a file kezdetéhez viszonyítva megadja a rekord helyzetét. A kulcs alapján a file bármely rekordját közvetlenül beolvashatjuk. A közvetlen hozzáférést általában kétféleképpen szervezik a programozók:

1) A rekord valamely adatmezőjét használják kulcsként. Pl. ha egy számlanyilvántartásban a számlaszám a rekord kulcsa, így egy adott számlát a számlaszám alapján visszakereshetünk. Az anyagnyilvántartásban pl. az anyag cikkszáma tekinthető rekord-kulcsnak. A kulcs megválasztásánál két dologra kell feltétlenül figyelnünk: egyrészt nem szerepelhet a file-ban két azonos kulccsal ellátott rekord (ugyanis ekkor az egyik rekord elvész), másrészt a kulcsnak lehetőleg folyamatosan kell növekednie a teljes rekordhalmazon, egyébként hézagos lesz a file.
2) Ha a rekord nem tartalmaz olyan mezőt, amely betölthetné a kulcs szerepét, mert pl. minden mező füzér, akkor általában egy ún. kulcstáblázatot készítenek. Ha pl. a címfile-ban leggyakrabban a személy neve alapján fogunk keresni, akkor célszerű a kulcstáblázatot a név mezőre felépíteni. A kulcstáblázat a file-beli sorrendben tartalmazza minden rekordból a név mezőt. A közvetlen elérés tehát úgy történhet, hogy először megkeressük, hogy a keresett név a táblázatban hányadik helyen szerepel. A kapott sorszám egyben a keresett rekord file-beli kulcsa. A kulcs alapján beolvashatjuk az egész rekordot.

A BASIC 4.0 változat, a MAXI 64 vagy a MASTER 64 szoftverek a relatív file kezelését nagyon rugalmassá, kényelmessé teszik. Annak ellenére azonban, hogy a Commodore 64-es BASIC utasításkészlete nem tartalmaz lemezkezelést, a VC 1541-es lemezegység operációs rendszerébe, a DOS-ba be van építve a relatív file-típus használatának lehetősége, a rekordok közvetlen elérésének műveletei. A CHR$ függvény argumentumaként megadhatjuk annak a rekordnak a kulcsát, amelyre írni, vagy amelyből olvasni akarunk. Az egész folyamat két lépésből áll:

1) A relatív file megnyitása OPEN utasítással

OPEN file-szám, egységszám, csatornaszám, "név, L" + CHR$ (rekordhossz)

Az OPEN utasítás első három paramétere azonos a soros file megnyitásához szükséges paraméterekkel. A file nevét most L betű követi, erről ismeri fel a DOS, hogy relatív file megnyitása következik (az angol LENGTH szó kezdőbetűje, jelentése magyarul: hossz).
Az L betűt egy CHR$ függvény követi, amelynek argumentuma megadja a relatív file rekordjainak hosszát. Ha például az előző fejezetben megtervezett címnyilvántartási adatokat relatív file-ban kívánjuk tárolni, rekordhosszként 175-öt kell megadnunk. A Commodore 64-es, ill. a lemezegység operációs rendszere maximum 254 karaktert tartalmazó rekordokat tud kezelni. Ha 254-nél több karaktert kell összefüggően tárolnunk, akkor vagy fel kell bontanunk a tényleges rekordot két relatív file-beli rekordra, és programból a két fizikai rekordot egy logikai rekordként kezelni, vagy a két részt eleve külön relatív file-ban kell tárolnunk.

2) Pozicionálás az adott kulcsú rekordra

PRINT# parancscsatorna száma, "P" + CHR$ (csatornaszám) + CHR$ (alsó) + CHR$ (felső)

Az utasításban a "P" a POSITION angol szó kezdőbetűje, ez közli a DOS-szal, hogy az utolsó két CHR$ függvény argumentuma a keresett rekord kulcsát (a file kezdetéhez viszonyított sorszámát) adja meg, alsó és felső byte-ra bontva.
Az utasítást még egy CHR$ függvénnyel bővíthetnénk, argumentumában megadva, hogy a rekordon belül hányadik pozíciótól kezdve kívánunk írni vagy olvasni. Ez azt jelenti, hogy ha a rekordból pl. csak a harmadik adatmezőre van szükségünk, és tudjuk, hogy az első két mező hány karaktert foglal le, közvetlenül elérhetjük a harmadik adatmezőt. A file felépítésénél figyelembe kell vennünk még egy nagyon fontos szempontot: a relatív file-ban éppúgy, mint a soros file-ban az adatmezőket RETURN karakterrel, CHR$(13)-mal kell elválasztanunk egymástól, egyébként ugyanis a gép az egész rekordot egy adatmezőként érzékelné. Mivel minden PRINT utasítás automatikusan egy RETURN-t helyez a kiírt adat mögé, ez a kérdés automatikusan megoldódik, ha minden adatmezőt külön PRINT# utasítással írunk fel a lemezre. Az elméleti összefüggést természetesen könnyebb megérteni, ha minden lépést egy gyakorlati példán keresztül szemléltetünk. Ezért bemutatunk egy raktárkészlet-nyilvántartó programot, amelyből az Olvasó kisebb változtatásokkal tetszőleges nyilvántartási programot készíthet (pl. cím-, kazetta-nyilvántartást stb.). Térjünk vissza azonban még néhány mondat erejéig az elméletre, nézzük meg hogyan kell kiszámítani az alsó, ill. felső byte-ot.

A számítás képlete:

A rekord sorszáma = FELSŐ*256 + ALSÓ

A felső és alsó byte-ok értékét pedig a

FELSO = INT (rekordsorszám/256)
ALSÓ = rekordsorszám – FELSŐ*256

képletekkel számíthatjuk ki.
Ha például a file 78-adik rekordjára akarunk pozicionálni, az

FB = INT(78/256) : AB = 78 – FB*256
azaz FB = 0 és AB = 78

Természetesen a fenti számítás teljesen felesleges, ha a rekord sorszáma kisebb mint 256, hiszen minden ilyen esetben a felső byte értéke nulla, az alsó byte értéke pedig azonos a rekord sorszámával.
Végül is a file 78. rekordjára a következőképpen pozicionálhatunk:

PRINT# parancscsatorna, "P" + CHR$ (csatornaszám) + CHR$(0) + CHR$(78)

Az általunk készített raktárnyilvántartásban az alábbi pozicionáló utasítással

PRINT# 15, "P" + CHR$(3) + CHR$(231) + CHR$(3) + CHR$(1)

a file 999-edik rekordjának első karakterére pozicionálunk.
Az adatok felírása előtt a relatív file-t elő kell készíteni. Előkészítéshez meg kell nyitnunk a parancscsatornát (15-ös), majd pozicionálás után az adott rekordra CHR$(255) karaktert kell írni, ebből értesül ugyanis a DOS a rekord létezéséről.
A mi példánkban a 999-edik rekordra írunk CHR$(255) karaktert.
Előkészítés után a file tetszőleges rekordjára írhatunk adatokat, figyelembe véve, hogy hány rekord számára készítettük elő a területet. Minthogy az előkészítés 999 rekordra történt, ha ennél nagyobb sorszámú rekordra írnánk, a RECORD NOT PRESENT hibaüzenetet kapnánk, mivel a DOS számára ez a rekord még nem létezik.
Térjünk rá a program működésének elemzésére.

Indítás után a program megkérdezi, hogy bekapcsoltuk-e a lemezegységet, majd mindaddig vár, amíg az I billentyűt le nem nyomtuk. Válasz után ismét egy kérdést tesz fel a gép: megkérdezi, hogy új lemezzel dolgozunk-e. Ebben az esetben az „új" lemez alatt nemcsak a most megvásárolt, még formálatlan lemezt érti a program, hanem olyan lemezt is, amelyen még nincs adatfile. Vigyázat! Ha a válasz „igen", a lemezt a program mindkét esetben megformálja, lehetőleg tehát ne programlemezzel dolgozzunk!

A bevezető műveletek elvégzése után megjelenik a főmenű, amely hatféle szolgáltatást kínál a használónak. Az adatbevitel során ügyeljünk arra, hogy az adatok hossza nem haladhatja meg a DATA utasításokban (38–82) előre rögzített hosszakat.
Ezekben a sorokban rendre először az adatmező nevét, majd az adatmező hosszát rögzítettük.
Ha az adathalmazból egy már meglévő rekordot törölni akarunk, hívjuk meg a főmenűből a módosító rutint, és az árutípus első karaktereként írjunk egy @ karaktert, ez a karakter jelöli ugyanis a program számára a törölt rekordot.
Minden alprogramból visszatérhetünk a főmenűbe, ha adatbevitel során cikkszám helyett a VEGE szót írjuk be.
A 15. sorban az ME indexes változó a többletérték adó százalékos értékét tartalmazza. Azért adtunk meg több lehetőséget, mert a gyakorlatban ez a kulcs változik. Amikor a program a többletérték adó kulcsát kérdezi, írjunk be 1-et ha 6,5%-kal; 2-t ha 13%-kal; 3-at ha 7%-kal; és 4-et ha 14%-kal kívánunk dolgozni.
Végül szeretnénk felhívni az Olvasó figyelmét a program működésének egy sajátosságára. A cikkszámot, melynek értéke 800-tól 900-ig terjedhet, a program tulajdonképpen nem árucikknek, hanem bevételnek, ill. kiadásnak tekinti. Így a használó a különböző árucikkek mellett a magán-, ill. bankszámláit is nyilvántarthatja. A számlákat a PENZTARBLOKKOK BEVITELE alprogram olvassa be. Ha az első számlaszám nagyobb, mint 799, akkor a program árucikk-adatokat, egyébként számlaadatokat vár.
Figyeljünk arra, hogy munka közben a nyomtató és a lemezegység mindig be legyen kapcsolva! Ha az Olvasó nem rendelkezik nyomtatóval, a programot át kell írnia (mindazokban a sorokban módosítani kell, ahol PRINT#4 utasítás – nyomtatás – szerepel).
Ha a programot több kirendeltség vagy több személy adatainak nyilvántartására szeretnénk felhasználni, célszerű minden kirendeltség, ill. személy számára külön adathalmazt fenntartani, így a teljes pénzügyi helyzetről áttekintést nyerhetünk.
Reméljük, hogy mindazok, akik nem sajnálják a fáradságot az alábbi program áttekintésére, bepillantást nyernek az adatfeldolgozási munka alapjaiba, különös tekintettel a relatív file-ban tárolt adatok kezelésére. Lehet, hogy a program első látásra bonyolultnak tűnik, ennek ellenére egészen biztosak vagyunk abban, hogy bárki, kis gyakorlás után, hasonló szerkezetű programot önállóan is el tud készíteni. *(Kiegészítés: lásd 186. oldal.)*

```
1 REM **** P71. ****
2 :
3 :
10 CLR
15 ME(1)=1.065:ME(2)=1.13:ME(3)=1.07:ME(4)=1.14
20 FOR I=1 TO 7:READ TD$(I),TD(I):NEXT
30 DATA "1) CIKKSZAM     :",3
32 DATA "2) ARUTIPUS     :",20
34 DATA "3) DARAB        :",3
36 DATA "4) EGYSEGAR EK.:",7
38 DATA "5) OSSZ.AR  EK.:",8
40 DATA "6) EGYSEGAR VK.:",7
42 DATA "7) OSSZ.AR  VK.:",8
50 FOR I=1 TO 3:READ TI$(I),TI(I):NEXT
56 DATA "1) CIKKSZAM     :",3
58 DATA "2) ARUTIPUS     :",20
60 DATA "3) TECS         :",1
70 FOR I=1 TO 4:READ TT$(I),TT(I):NEXT
76 DATA "1) FILIAR NR.  :",1
78 DATA "2) DATUM       :",8
80 DATA "3) SZAMLASZAM  :",8
82 DATA "4) BERLETSZAM  :",8
100 PRINT CHR$(147)
110 PRINT"****************************************";
120 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
130 PRINT"****************************************";
140 PRINT:PRINT
150 PRINT"A LEMEZEGYSEG BE VAN KAPCSOLVA (I/N)?";
160 GETA$:IF A$="" THEN 160
170 IF A$<>"I" THEN 160
180 PRINTA$
190 OPEN15,8,15,"I0":CLOSE15
200 PRINT"UJ LEMEZT HELYEZETT BE (I/N)?";
210 GETA$:IF A$="" THEN 210
220 IFA$<>"I" THEN 300
222 PRINTA$
230 OPEN15,8,15,"N:ADATLEMEZ,AH"
240 OPEN1,8,3,"0:ARTDAT,L,"+CHR$(64)
250 PRINT#15,"P"+CHR$(3)+CHR$(231)+CHR$(3)+CHR$(1)
260 PRINT#1,CHR$(255);
270 RM=INT(167132/64)
280 CLOSE1:CLOSE15
300 PRINTCHR$(147)
310 PRINT"****************************************";
320 PRINT"*      ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0       *";
330 PRINT"****************************************";
340 PRINT:PRINT
345 PRINT TAB(15);"FOMENU!":PRINT:PRINT
350 PRINT"         1) AZ ARUCIKKEK BEVITELE.":PRINT
355 PRINT"         2) AZ ARUCIKKEK MODOSITASA.":PRINT
360 PRINT"         3) A PENZTARBLOKKOK BEVITELE.":PRINT
365 PRINT"         4) CIKKLISTA NYOMTATASA.":PRINT
370 PRINT"         5) A KIERTEKELES NYOMTATASA.":PRINT
375 PRINT"         6) A PROGRAM VEGE.":PRINT
380 PRINT"KEREM VALASSZON. (1-6) :";
390 GETA$:IF A$="" THEN 390
400 A=VAL(A$):IF A<1 OR A>6 THEN 390
410 PRINTA$
420 FOR I=1 TO 1000:NEXT I
430 ON A GOTO 1000,2000,3000,4000,5000,6000
1000 OPEN15,8,15:OPEN8,8,8,"0:ADATOK"
1002 GOSUB12000
1005 PRINT CHR$(147)
1010 PRINT"****************************************";
1020 PRINT"*      ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0       *";
1030 PRINT"****************************************";
1040 PRINT:PRINT
```

```
1050 PRINT TAB(8);"AZ ARUCIKKEK BEVITELE.":PRINT:PRINT
1060 FOR I=1 TO 3
1065 TE$(I)=""
1070 PRINTTI$(I);
1080 INPUTTE$(I)
1092 IF TE$(1)="VEGE" THEN 1200
1095 IF LEN(TE$(I))>TI(I) THEN 1065
1100 NEXT
1102 FOR I=4 TO 8:TE$(I)="":NEXT
1110 RN=VAL(TE$(1))
1120 IF RN<1 OR RN>999 THEN 1005
1130 GOSUB10000
1140 GOSUB10070
1150 GOTO1005
1200 CLOSE 8:CLOSE 15
1220 GOTO300
2000 OPEN15,8,15:OPEN8,8,8,"O:ADATOK"
2002 GOSUB12000
2005 PRINT CHR$(147)
2010 PRINT"*******************************************";
2020 PRINT"*         ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
2030 PRINT"*******************************************";
2040 PRINT:PRINT
2050 PRINT TAB(8);"ARUCIKKEK MODOSITASA.":PRINT:PRINT
2055 TE$(1)=""
2060 PRINTTI$(1);
2070 INPUTTE$(1)
2080 PRINT
2090 IF TE$(1)="VEGE" THEN 2400
2100 IF LEN(TE$(1))>TI(1)  THEN 2055
2110 RN=VAL(TE$(1))
2120 IF RN<1 OR RN>999 THEN 2005
2130 GOSUB10000
2140 GOSUB10030
2142 IF VAL(TE$(1))<>RN THEN 2005
2150 PRINT CHR$(147)
2160 PRINT"*******************************************";
2170 PRINT"*         ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
2180 PRINT"*******************************************";
2190 PRINT:PRINT
2200 PRINT TAB(8);"ARUCIKKEK MODOSITASA.":PRINT:PRINT
2210 FOR I=1 TO 3
2220 PRINTTI$(I);"?";
2230 PRINTTE$(I)
2250 PRINTTI$(I);
2260 INPUTTE$(I)
2270 PRINT
2280 IF TE$(1)="VEGE" THEN 2400
2290 IF LEN(TE$(I))>TI(I)  THEN 2250
2300 NEXT
2310 RN=VAL(TE$(1))
2320 IF RN<1 OR RN>999 THEN 2005
2330 GOSUB10000
2340 GOSUB10070
2400 CLOSE 4:CLOSE 8:CLOSE 15
2430 GOTO300
2530 GOTO3005
3000 GOSUB8000:OPEN15,8,15:OPEN8,8,8,"O:ADATOK"
3002 GOSUB12000
3005 PRINT CHR$(147)
3010 PRINT"*******************************************";
3020 PRINT"*         ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
3030 PRINT"*******************************************";
3040 PRINT:PRINT
3050 PRINT TAB(8);"A PENZTARBLOKKOK BEVITELE.":PRINT:PRINT
3060 TE$(1)=""
3070 PRINTTI$(1);
```

```
3080 INPUTTE$(1)
3090 PRINT
3100 IF TE$(1)="VEGE" THEN 3700
3110 IF LEN(TE$(1))>TI(1) THEN 3060
3120 RN=VAL(TE$(1))
3130 IF RN<1 OR RN>999 THEN 3005
3132 IF DW=1 AND RN>799 THEN 3005
3134 IF DW=2 AND RN<800 THEN 3005
3140 GOSUB10000
3150 GOSUB10030
3152 IF VAL(TE$(1))<>RN THEN 3005
3154 IF LEFT$(TE$(2),1)="@" THEN 3005
3160 PRINT CHR$(147)
3170 PRINT"****************************************";
3180 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0       *";
3190 PRINT"****************************************";
3200 PRINT:PRINT
3210 PRINT TAB(8);"A PENZTARBLOKKOK BEVITELE.":PRINT:PRINT
3212 FOR I=1 TO 5
3214 TH$(I)=TE$(I+3)
3216 NEXT
3220 FOR I=1 TO 2
3230 PRINTTD$(I);"?";TE$(I)
3235 TX$(I)=TE$(I)
3240 PRINT
3250 NEXT
3255 TX$(3)=TE$(3)
3260 PRINTTD$(3);
3270 INPUTTX$(4)
3275 TE$(4)=TX$(4)
3280 PRINT
3285 IF VAL(TE$(4))<-999 OR VAL(TE$(4))>999 THEN 3260
3287 IF LEN(TE$(4))>TD(3) THEN 3260
3290 PRINTTD$(4);
3295 TE$(5)=""
3300 INPUTTX$(5)
3305 TE$(5)=TX$(5)
3310 PRINT
3315 IF LEN(TE$(5))>TD(4) THEN 3290
3320 PRINTTD$(6);
3325 TE$(7)=""
3330 INPUTTX$(7)
3335 TE$(7)=TX$(7)
3340 PRINT
3345 IF LEN(TE$(7))>TD(6) THEN 3320
3350 TH=VAL(TE$(5))*VAL(TE$(4))
3351 TX$(6)=STR$(TH)
3352 TH=TH+VAL(TH$(3))
3355 TE$(6)=STR$(TH)
3360 TH=VAL(TE$(7))*VAL(TE$(4))
3361 TX$(8)=STR$(TH)
3362 TH=TH+VAL(TH$(5))
3365 TE$(8)=STR$(TH)
3370 TH=VAL(TE$(5))
3371 IF VAL(TE$(4))<1 THEN TH=-TH
3372 TH=TH+VAL(TH$(2))
3375 TE$(5)=STR$(TH)
3380 TH=VAL(TE$(7))
3381 IF VAL(TE$(4))<1 THEN TH=-TH
3382 TH=TH+VAL(TH$(4))
3385 TE$(7)=STR$(TH)
3390 TH=VAL(TE$(4))
3392 TH=TH+VAL(TH$(1))
3395 TE$(4)=STR$(TH)
3460 RN=VAL(TE$(1))
3470 GOSUB 10000
3480 GOSUB 10070
```

```
3485 FOR I=1 TO 8:TE$(I)=TX$(I):TX$(I)="":NEXT
3490 IF DW=0 AND VAL(TE$(1))<800 THEN DW=1:GOSUB5360:GOTO3510
3500 IF DW=0 AND VAL(TE$(1))>799 THEN DW=2:GOSUB7005:GOTO3520
3510 IF DW=1 THEN GOSUB5520:GOTO3530
3520 IF DW=2 THEN GOSUB7120
3530 GOTO3005
3700 IF DW=1 THEN GOSUB5590:GOTO3800
3710 IF DW=2 THEN GOSUB7190
3800 DW=0:DV=0
3999 CLOSE 4:CLOSE 8:CLOSE 15:GOTO300
4000 OPEN15,8,15:OPEN8,8,8,"0:ADATOK"
4002 GOSUB12000
4005 PRINT CHR$(147)
4010 PRINT"****************************************";
4020 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0     *";
4030 PRINT"****************************************";
4040 PRINT:PRINT
4050 PRINT TAB(8);"ARUCIKK-LISTA NYOMTATASA.":PRINT:PRINT
4060 FOR I=1 TO 2
4070 TE$(I)=""
4080 PRINTTT$(I);
4090 INPUTTE$(I)
4100 PRINT
4110 IF TE$(1)="VEGE" THEN 4999
4120 IF LEN(TE$(I))>TT(I) THEN 4070
4130 NEXT
4135 TE$(3)="":TE$(4)=""
4140 IF DW=1 THEN RETURN
4200 PRINT CHR$(147)
4210 PRINT"****************************************";
4220 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0     *";
4230 PRINT"****************************************";
4240 PRINT:PRINT
4250 PRINT TAB(8);"AZ ARUCIKK-LISTA NYOMTATASA.":PRINT:PRINT
4260 PRINT"A NYOMTATO BE VAN KAPCSOLVA (I/N)? ";
4270 GETA$:IF A$="" THEN 4270
4280 IF A$<>"I" THEN 4270
4290 PRINTA$
4300 OPEN4,4
4310 PRINT#4,"FILIALE NR. ";TE$(1);
4330 PRINT#4,CHR$(16);"20";"DATUM.";TE$(2);
4340 PRINT#4,CHR$(16);"40";"SZAMLASZAM ";TE$(3);
4345 PRINT#4,CHR$(16);"60";"TECS";TE$(4)
4350 PRINT#4,
4360 PRINT#4,"CIKKSZAM    ";
4375 PRINT#4,CHR$(16);"20";"ARUTIPUS";
4385 PRINT#4,CHR$(16);"60";"TECS"
4390 PRINT#4,"-----------";
4405 PRINT#4,CHR$(16);"20";"---------";
4415 PRINT#4,CHR$(16);"60";"----"
4420 FOR RN=1 TO 999
4430 GOSUB 10000
4440 GOSUB 10030
4442 IF VAL(TE$(1))<>RN THEN 4480
4444 IF LEFT$(TE$(2),1)="@" THEN 4480
4450 PRINT#4,TE$(1);
4460 PRINT#4,CHR$(16);"20";TE$(2);
4470 PRINT#4,CHR$(16);"60";TE$(3)
4480 NEXT
4490 FOR I=1 TO 3
4492 PRINT#4,
4494 NEXT
4999 CLOSE 4:CLOSE 8:CLOSE 15:GOTO300
5000 OPEN15,8,15:OPEN8,8,8,"0:ADATOK"
5002 GOSUB12000
5005 PRINT CHR$(147)
5010 PRINT"****************************************";
```

```
5020 PRINT"*      ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
5030 PRINT"****************************************";
5040 PRINT:PRINT
5050 PRINT TAB(8);"A KIERTEKELES NYOMTATORA.":PRINT:PRINT
5060 FOR I=1 TO 4
5070 TE$(I)=""
5080 PRINTTT$(I);
5090 INPUTTE$(I)
5100 PRINT
5110 IF TE$(I)="VEGE" THEN 5999
5120 IF LEN(TE$(I))>TT(I) THEN 5070
5130 NEXT
5140 IF DW=1 THEN RETURN
5200 PRINT CHR$(147)
5210 PRINT"****************************************";
5220 PRINT"*      ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0      *";
5230 PRINT"****************************************";
5240 PRINT:PRINT
5250 PRINT TAB(8);"A KIERTEKELES NYOMTATASA.":PRINT:PRINT
5252 SA=0:SE=0:SG=0:SF=0:SH=0
5255 FOR I=1 TO 4:M1(I)=0:M2(I)=0:NEXT
5260 PRINT"A NYOMTATO BE VAN KAPCSOLVA (I/N)";
5270 GETA$:IF A$="" THEN 5270
5280 IF A$<>"I" THEN 5270
5290 PRINTA$
5300 OPEN4,4
5310 PRINT#4,"FILIAR NR.";TE$(1);
5330 PRINT#4,CHR$(16);"20";"DATUM  ";TE$(2);
5335 IF DW=0 THEN PRINT#4,:GOTO5350
5340 PRINT#4,CHR$(16);"40";"SZAMLASZAM ";TE$(3);
5345 PRINT#4,CHR$(16);"60";"BERLETSZAM ";TE$(4)
5350 PRINT#4,
5355 IF DW=1 THEN RETURN
5360 PRINT#4,"CIK.SZ. ";
5370 PRINT#4,CHR$(16);"10";"DB. ";
5375 PRINT#4,CHR$(16);"15";"ARUTIPUS";
5380 PRINT#4,CHR$(16);"40";"EGYS.AR ";
5390 PRINT#4,CHR$(16);"50";"OSSZ.AR ";
5400 PRINT#4,CHR$(16);"60";"EGYS.AR ";
5410 PRINT#4,CHR$(16);"70";"OSSZ.AR"
5411 PRINT#4,CHR$(16);"42";"EK.";
5412 PRINT#4,CHR$(16);"52";"EK.";
5413 PRINT#4,CHR$(16);"62";"VK.";
5414 PRINT#4,CHR$(16);"72";"VK."
5420 PRINT#4,"--------";
5425 PRINT#4,CHR$(16);"10";"----";
5430 PRINT#4,CHR$(16);"15";"---------";
5440 PRINT#4,CHR$(16);"40";"---------";
5450 PRINT#4,CHR$(16);"50";"---------";
5460 PRINT#4,CHR$(16);"60";"---------";
5470 PRINT#4,CHR$(16);"70";"---------"
5475 IF DW=1 THEN RETURN
5480 FOR RN=1 TO 799
5490 GOSUB 10000
5500 GOSUB 10030
5510 IF VAL(TE$(1))<>RN THEN 5580
5515 IF LEFT$(TE$(2),1)="@" THEN 5580
5520 PRINT#4,TE$(1);
5525 PRINT#4,CHR$(16);"10";TE$(4);
5530 PRINT#4,CHR$(16);"15";TE$(2);
5540 PRINT#4,CHR$(16);"40";TE$(5);
5550 PRINT#4,CHR$(16);"50";TE$(6);
5560 PRINT#4,CHR$(16);"60";TE$(7);
5570 PRINT#4,CHR$(16);"70";TE$(8)
5571 SA=SA+VAL(TE$(4))
5572 SE=SE+VAL(TE$(5))
5573 SG=SG+VAL(TE$(6))
```

```
5574 SF=SF+VAL(TE$(7))
5575 SH=SH+VAL(TE$(8))
5576 IF VAL(TE$(3))<1 OR VAL(TE$(3))>4 THEN 5579
5577 M1(VAL(TE$(3)))=M1(VAL(TE$(3)))+(VAL(TE$(6))*ME(VAL(TE$(3)))-VAL(TE$(6)))
5578 M2(VAL(TE$(3)))=M2(VAL(TE$(3)))+(VAL(TE$(8))-VAL(TE$(8))/ME(VAL(TE$(3))))
5579 IF DW=1 THEN RETURN
5580 NEXT
5590 PRINT#4,"---------";
5600 PRINT#4,CHR$(16);"10";"----";
5605 PRINT#4,CHR$(16);"15";"---------";
5610 PRINT#4,CHR$(16);"40";"---------";
5620 PRINT#4,CHR$(16);"50";"---------";
5630 PRINT#4,CHR$(16);"60";"---------";
5640 PRINT#4,CHR$(16);"70";"---------"
5650 PRINT#4,"OSSZESEN:";
5660 PRINT#4,CHR$(16);"09";SA;
5670 PRINT#4,CHR$(16);"39";SE;
5680 PRINT#4,CHR$(16);"49";SG;
5690 PRINT#4,CHR$(16);"59";SF;
5700 PRINT#4,CHR$(16);"69";SH;
5710 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
5720 PRINT#4,"TECS. EK  6,5 % = ";M1(1);
5725 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. EK. 7 % = ";M1(3)
5730 PRINT#4,"TECS. EK. 13,0 % = ";M1(2);
5735 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. EK. 14 % = ";M1(4)
5740 PRINT#4,"TECS. VK. 6,5 % = ";M2(1);
5745 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. VK. 7 % = ";M2(3)
5750 PRINT#4,"TECS. VK. 13,0 % = ";M2(2);
5755 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. VK. 14 % = ";M2(4)
5756 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
5760 PRINT#4,"OSSZ.AR EK. = ";SG+M1(1)+M1(2)+M1(3)+M1(4)
5770 PRINT#4,"OSSZ.AR VK. = ";SH-M2(1)-M2(2)-M2(3)-M2(4)
5775 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
5777 IF DW=1 THEN RETURN
5780 GOSUB7000
5999 CLOSE 4:CLOSE 8:CLOSE 15:GOTO 300
6000 CLOSE 4:CLOSE 8:CLOSE 15
6030 PRINT CHR$(147)
6040 END
7000 S1=0:S2=0
7005 PRINT#4,"CIKKSZAM";
7010 PRINT#4,CHR$(16);"15";"CIM    ";
7020 PRINT#4,CHR$(16);"40";"KIADAS";
7030 PRINT#4,CHR$(16);"60";"BEVETEL"
7040 PRINT#4,"---------";
7050 PRINT#4,CHR$(16);"15";"---";
7060 PRINT#4,CHR$(16);"40";"---------";
7070 PRINT#4,CHR$(16);"60";"---------"
7075 IF DW=2 THEN RETURN
7080 FOR RN=800 TO 999
7090 GOSUB 10000
7100 GOSUB 10030
7110 IF VAL(TE$(1))<>RN THEN 7180
7120 PRINT#4,TE$(1);
7130 PRINT#4,CHR$(16);"15";TE$(2);
7140 PRINT#4,CHR$(16);"40";TE$(5);
7150 PRINT#4,CHR$(16);"60";TE$(7)
7160 S1=S1+VAL(TE$(5))
7170 S2=S2+VAL(TE$(7))
7171 IF VAL(TE$(3))<1 OR VAL(TE$(3))>4 THEN 7175
7172 M2(VAL(TE$(3)))=M2(VAL(TE$(3)))+(VAL(TE$(7))-VAL(TE$(7))/ME(VAL(TE$(3))))
7173 M1(VAL(TE$(3)))=M1(VAL(TE$(3)))+(VAL(TE$(5))-VAL(TE$(5))/ME(VAL(TE$(3))))
7175 IF DW=2 THEN RETURN
7180 NEXT
7190 PRINT#4,"---------";
7200 PRINT#4,CHR$(16);"15";"---";
7210 PRINT#4,CHR$(16);"40";"---------";
```

```
7220 PRINT#4,CHR$(16);"60";"---------"
7230 PRINT#4,"OSSZESEN:";
7240 PRINT#4,CHR$(16);"39";S1;
7250 PRINT#4,CHR$(16);"59";S2
7260 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
7270 PRINT#4,"TECS. EK. 6,5 % = ";M1(1);
7280 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. EK. 7 % = ";M1(3)
7290 PRINT#4,"TECS. EK. 13,0 % = ";M1(2);
7300 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. EK. 14 % = ";M1(4)
7310 PRINT#4,"TECS. VK.  6,5 % = ";M2(1);
7320 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. VK. 7 % = ";M2(3)
7330 PRINT#4,"TECS. VK.  13,0 % = ";M2(2);
7340 PRINT#4,CHR$(16);"40";"TECS. VK. 14 % = ";M2(4)
7350 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
7360 PRINT#4,"KIADAS     = ";S1-M1(1)-M1(2)-M1(3)-M1(4)
7370 PRINT#4,"BEVETEL    = ";S2-M2(1)-M2(2)-M2(3)-M2(4)
7380 FOR I=1 TO 3:PRINT#4,:NEXT
7999 RETURN
8000 PRINT CHR$(147)
8010 PRINT"*******************************************";
8020 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0        *";
8030 PRINT"*******************************************";
8040 PRINT:PRINT
8050 PRINT TAB(8);"A PENZTARBLOKKOK BEVITELE.":PRINT:PRINT
8060 SA=0:SE=0:SG=0:SF=0:SH=0:S1=0:S2=0
8070 FOR I=1 TO 4
8072 M1(I)=0
8074 M2(I)=0
8076 NEXT
8080 PRINT"A NYOMTATO BE VAN KAPCSOLVA (I/N)? ";
8090 GETA$:IF A$="" THEN 8090
8100 IF A$<>"I" THEN 8090
8110 PRINTA$
8120 OPEN4,4
8500 PRINT CHR$(147)
8510 PRINT"*******************************************";
8520 PRINT"*       ADATFELDOLGOZO PROGRAM 1.0        *";
8530 PRINT"*******************************************";
8540 PRINT:PRINT
8550 PRINT TAB(8);"A PENZTARBLOKKOK BEOLVASASA.":PRINT:PRINT
8560 DW=1:GOSUB 5060
8570 DW=1:GOSUB 5310:DW=0
8580 RETURN
10000 HB=INT(RN/256):LB=RN-HB*256
10010 PRINT#15,"P"+CHR$(8)+CHR$(LB)+CHR$(HB)+CHR$(1)
10015 GOSUB12000
10020 RETURN
10030 INPUT#8,TE$(1),TE$(2),TE$(3),TE$(4),TE$(5),TE$(6),TE$(7),TE$(8)
10060 RETURN
10070 TE$=TE$(1)+CHR$(13)+TE$(2)+CHR$(13)+TE$(3)+CHR$(13)+TE$(4)+CHR$(13)
10072 TE$=TE$+TE$(5)+CHR$(13)+TE$(6)+CHR$(13)+TE$(7)+CHR$(13)+TE$(8)
10080 PRINT#8,TE$
10110 RETURN
12000 INPUT#15,X,X$,Y$,Z$
12030 IF X=0 THEN CLOSE 8:CLOSE 15:RETURN
12040 FOR I=1 TO 6000:NEXT
12060 GOTO 100
```

8.4 Egy másik módszer: a közvetlen hozzáférés

Az adatkezelésnek ezt a módját sajnos gyakran teljesen elhanyagolják, és az elhanyagolás oka abban rejlik, hogy ez a módszer valamivel bonyolultabb, mint a többi. Vajon érdemes-e mélyebben megismerni a közvetlen hozzáférési műveleteket, tulajdonképpen mire használhatók?

1) Saját szervezésű file-ok létrehozására – random file-ok
   A random file-típus egyesíti a soros és relatív típusok előnyeit, azok hátrányai nélkül.
2) A lemez egyes szektorainak közvetlen kezelésére (írására/olvasására)
   Az utóbbi olyan előnyökkel jár, amelynek jelentőségét az Olvasó az eddig közölt ismeretek alapján nem mérheti fel, ezért erre részletesebben kitérünk.

1. Közvetlen elérésű (random) file-ok

A soros és relatív file-okkal szemben a random file minden rekordja 256 byte – azaz egy adatblokk – hosszúságú.
A random file tehát összesen 664 blokkot tartalmazhat. Ennek ellenére kisebb rekordokkal is dolgozhatunk, ha egy blokkba több rekordot helyezünk el (négy, egyenként 64 byte-os rekordot). Adatkezelés közben arra azonban ügyelnünk kell, hogy minden műveletnél (írás/olvasás) a közvetlen hozzáférésű utasítások egy blokkot (256 byte-ot) kezelnek egy egységként. A random file szerkezetét a programozónak kell meghatároznia. Ahhoz, hogy az adatblokkokat közvetlenül feldolgozhassuk, feldolgozás előtt létre kell hoznunk egy soros file-t, amelyben az adatblokkok lemezcímeit tároljuk. Összesen három file-t kell megnyitni.

1. Az adatblokkok címét tartalmazó file-t.
2. A parancsfile-t.
3. Az adatfile-t.

```
0 REM **** P72. ****
1 :
2 :
10 OPEN 4,8,4,"CBM 64 FILE,S,W": REM SZEKVENCIALIS ADATFILE
20 OPEN 15,8,15: REM PARANCSCSATORNA
30 OPEN 5,8,5,"#": REM ADAT-FILE
40 TE$="DATA BECKER GMBH"
50 PRINT#5,TE$;",";1: REM SZOVEG, REKORD
60 T=1:S=1: REM SAV=1:SZEKTOR=1
70 PRINT#15,"B-A:";0,T,S: REM EGYSEG, SAV, SZEKTOR
80 INPUT#15,ER,NA$,TR,BL: REM A HIBACSATORNA LEOLVASASA
90 IF ER=65 THEN T=TR:S=BL:GOTO 70
100 PRINT#15,"B-W:";5,0,T,S: REM EGY REKORD FELIRASA
110 PRINT#4,T;",";S
120 CLOSE 5
130 CLOSE 15
140 CLOSE 4
150 END
```

Mit csinál a fenti program? Megnyitja a szükséges három file-t, ezután elhelyez egy szöveget a TE$ változóban, és tárolja az átmeneti adatterületen (pufferben). Az 1-es sáv 1-es szektorától indulva szabad blokkot keres a lemezen (70-es sor). A B–A utasítással megpróbálja lefoglalni az adott blokkot, majd a következő INPUT# utasítással leolvassa a hibacsatornát.

Ha a hibakód 65, akkor a blokk foglalt, tehát a keresés folytatódik. Ha a blokk szabad, a program felírja erre a területre a szöveget, majd az adatblokk címét (sávot és szektort) felírja a soros file-ba, ezzel biztosítva, hogy a továbbiakban a közvetlen hozzáférésű utasítással felírt információt visszaolvashassuk. A file-ok lezárása után a program futása véget ér.

Hogyan olvassuk vissza a felírt adatblokkot?

```
0 REM **** F73. ****
1 :
2 :
10 OPEN 4,8,4,"CBM 64 FILE"
20 OPEN 15,8,15
30 OPEN 5,8,5,"#"
40 INPUT#4,T,S: REM A CIM BEOLVASASA
50 PRINT#15,"B-R:";5,0,T,S
60 INPUT#5,TE$,RE
70 PRINT#15,"B-F:";0,T,S
80 CLOSE 5
90 CLOSE 4
100 PRINT#15,"S:CBM 64 FILE"
110 CLOSE 15
```

A file-ok megnyitása után a soros file-ból beolvassuk az adatblokk címét, majd B–R utasítással beolvassuk a szöveget a kapott lemezcímről a pufferbe, onnan a TE$ változóba. Végül felszabadítjuk az adatblokkot – amit természetesen csak akkor kell megtenni, ha az adatblokk tartalmára a továbbiakban már nincs szükségünk. Végül lezárjuk a file-okat, töröljük a soros file-t és lezárjuk a parancscsatornát.

2. Közvetlen lemezkezelés

Ahogyan a cím is mutatja, ezekkel az utasításokkal a lemez tetszőleges sávjának, szektorának tartalmát közvetlenül beolvashatjuk, ill. tetszőleges információt írhatunk bele, anélkül, hogy bármilyen file-t meg kellene nyitnunk. Beolvashatjuk pl. a lemez tartalomjegyzékét, amit eddig csak a LOAD "$", 8 utasítással tudtunk megtenni, felülírva a tár aktuális tartalmát. Megváltoztathatjuk a lemezen tárolt programot anélkül, hogy be kellene olvasnunk az egészet a tárba – akaratlanul elrontott programokat, file-okat helyreállíthatunk stb.
Ezek a műveletek veszélyesek lehetnek azoknak, akik nem ismerik tökéletesen a lemez felépítését, a tartalomjegyzéket, a BAM-ot, ill. a programok tárolási módját. Egy rossz helyre célzott lemezreírással az egész lemez tartalmát meg lehet semmisíteni. Hogy ez ne következhessen be, javasoljuk, tanulmányozza át az Olvasó „A VC 1541-es lemezegység programozása" c. könyvet.* Ha mégis kísérletezni szeretne a közvetlen lemezműveletekkel, feltétlenül olyan lemezt használjon, amelyen nem tárol értékes információt! A közvetlen hozzáférésű (random) utasítások:

Megnevezés	*Szintaktika*
BLOCK-READ (1 blokk olvasás,)	"B–R:"; csatorna; egység; sáv; szektor
BLOCK-WRITE (2 blokk írás,)	"B–W:"; csatorna; egység; sáv; szektor
BLOCK-ALLOCATE (3 blokk lefoglalása,)	"B–A:"; egység; sáv; szektor
BLOCK-FREE (4 blokk felszabadítása)	"B–F:"; egység; sáv; szektor
BUFFER-POINTER (5 blokkmutató beállítása)	"B–P:"; csatorna; pozició

* Eredeti címe: Das grosse Floppy Buch (DATA BECKER, 1983). Megjelent magyarul a NOVOTRADE RT. kiadásában, 1985-ben. (A szerk.)

8.5. Egy lezáratlan file megmentése

Hozzátehetjük, hogy erre a műveletre túl gyakran nincs szükség. De ha mégis, igen nagy bosszúságot okoz. Miről van szó tulajdonképpen?
Tegyük fel, hogy Ön fáradságos munkával rendszerezte a lemezgyűjteményét (most kivételesen zeneműveket tartalmazó lemezekről van szó) és a könnyebb keresés érdekében a lemezek címét egy soros file-ban, mágneslemezen szeretné tárolni. Mi sem egyszerűbb ennél, a már megszokott módon elkészíti az adatfelvivő programot (a lemezek számától függően egy vagy több soros file-t tervezve), majd bebillentyűzi az adatokat, ami, tegyük fel, hogy ez esetben 500 lemezcímet jelent. Amikor már majdnem készen van, a kedves felesége (férje) kikapcsolja a hálózati biztosítékot. Nem tesz semmit, gondolja Ön, hiszen a programon csak apró változtatást kell tenni (a W betűt az OPEN utasításban A betűre módosítani) és máris folytathatja a munkát.
Sajnos a program indításakor hibaüzenetet küld a gép! A hibacsatorna lekérdezésére a válasz: WRITE FILE OPEN. Ha most megvizsgálja a lemez tartalomjegyzékét, látja, hogy a soros file típusmegjelölése után egy csillag helyezkedik el. Ez annyit jelent, hogy az írásra megnyitott file-t nem zárta le CLOSE utasítással. Valóban ez történt, hiszen az adatbevitel áramkimaradás miatt megszakadt, a program nem szabályosan ért véget. A hiba következménye, hogy a soros file-t semmilyen szabályos BASIC utasítással nem lehet visszaolvasni. Az Ön lemeznyilvántartása tehát örökre elveszett!
A helyzet azonban mégsem ennyire reménytelen!
Bemutatunk egy olyan programot, amellyel az ilyen látszólag véglegesen megsemmisült file-okat helyre lehet állítani.
Természetesen mint mindig, most is részletesen ismertetjük a programban használt változók jelentését, és az egyes programlépéseket.

A felhasznált változók:

E	A file-név pozíciója a tartalomjegyzéken belül
S	A random utasításhoz szükséges szektorszám
T	A random utasításhoz szükséges sávszám
TY	A file típusa (T$-ból)
X	Futó változó a file-név meghatározásához
A$	Munkaváltozó az S$ felépítéséhez
F$	A kívánt file-név
S$	A teljes szektor tartalma
T$	A file típusa
X$	A tartalomjegyzékből beolvasott, üres karakterekkel 16 karakter hosszúságúra kiegészített file-név
X1$	ua. mint X$

A program lépései:

70	Az adatcsatorna megnyitása közvetlen eléréshez
80	A parancscsatorna megnyitása
100	A keresett file-név beolvasása
110	A sáv- és szektorszám meghatározása A VC 1541-es lemezegység a tartalomjegyzéket a lemez 18-as sávján az 1-es szektorra helyezi a CBM 4040-hez hasonlóan. A 8050-es lemezegység ezzel szemben a 39-es sávra, tehát ha az utóbbival rendelkezünk, ezt a programsort módosítani kell.

120 A T, ill. S változókban megadott sáv-, ill. szektorszámú blokkot beolvassuk a pufferbe (a 0-ás egységről).
150 A puffer tartalmát az A$-on keresztül (karakterenként) az S$-ba gyűjtjük.
160 Egy szektor nyolc file-bejegyzést tartalmaz. Ezek között megkeressük a mi fileunkhoz tartozó bejegyzést.
170 A bejegyzésből leválasztjuk a file nevét (16 byte-ot), majd az X$-ba töltjük.
200–210 A file-név végét a CHR$(160) karakter jelzi (SHIFT+SPACE).
220–230 Ha a keresett file bejegyzését nem találtuk meg, a keresés folytatódik, ha megtaláltuk, elemezzük a bejegyzést.
240–260 Minden szektor elején megtalálható a tartalomjegyzék következő adatblokkjának címe (sáv, szektor), ha még ilyen van. A sáv nulla értéke jelzi, hogy nincs több folytatóblokk, a tartalomjegyzéknek vége.
300–310 Leválasztjuk a file-típust, majd a megfelelő numerikus értéket a T változóba töltjük.
320 Ha T=0, az adott bejegyzés üres.
360 Az itt beállított bit volt minden baj okozója. Ez a bit jelzi ugyanis, hogy egy írásra megnyitott file le van zárva, vagy nincs. (A csillagot a DOS ennek a bitnek az értéke alapján írja ki!)
370 Összeállítjuk a teljes szektort, amelyben a file-t lezártnak minősítettük.
390–410 A puffermutatót visszaállítjuk, a szektort a pufferbe, majd onnan a lemezre írjuk.
420–490 Néhány sor emlékeztetőül a program feladatáról.

A program futtatása rendkívül egyszerű.
Betöltjük a tárba, majd behelyezzük az elrontott file-t tartalmazó lemezt az egységbe (kettős meghajtó esetén a 0-ás egységbe). Elindítjuk a programot, majd beírjuk az elrontott file nevét. Ha a program megtalálja az adott nevű file-t a lemezen, a többi már az ő dolga.

Néhány korlátozás: Ezt az eljárást sajnos relatív file esetében nem használhatjuk, hiszen a file-struktúra teljesen más. A relatív file megmentése bonyolultabb program megírását és a lemezszerkezet beható ismeretét igényli.
Ha az elrontott file-t az alábbi programmal helyreállítottuk, a benne levő adatokat sorban végigolvasva átmásolhatjuk egy másik file-ba.
A másolást mindenképpen célszerű megtenni, mert bár az adatok nem vesztek el, lehet hogy a tartalomjegyzékben egyéb hiba is keletkezett a hibás programfutás közben. Másolás után teljesen nyugodtan alhat az Olvasó, a lemeznyilvántartása biztonságban van.
Reméljük, hogy ez a program nemcsak egyszeri segítséget, hanem sok tanulságot is nyújtott.

```
0 REM **** P74. ****
1 :
2 :
10 PRINT CHR$(147);
20 PRINT CHR$(5);
70 OPEN 2,8,2,"#": REM KOZVETLEN ELERES
80 OPEN 15,8,15: REM PARANCSCSATORNA
90 PRINT:PRINT
100 INPUT "FILE NEVE ";F$:PRINT:PRINT
110 T=18:S=1:REM 1541 TARTALOMJEGYZEK **T=39 A CBM8050-EN
120 PRINT#15,"U1 2 0"T;S: REM OLVASAS
130 S$="": REM A BEOLVASOTT SZEKTOR
140 :     : REM SZEKTOR
150 FOR I=1 TO 255:GET#2,A$:S$=S$+LEFT$(A$+CHR$(0),1):NEXT
160 FOR I=0 TO 7: REM 8 BEJEGYZES
170 X$=MID$(S$,I*32+6,16):X1$=X$
180 REM A FILE-NEV LEVALASZTASA
```

```
190 X=1
200 IF MID$(X$,X,1)<>CHR$(160)THENX=X+1:IF X<17 THEN 200
210 X$=LEFT$(X$,X-1)
220 IF X$=F$ THEN E=I:GOTO 300
230 NEXT I
240 T=ASC(S$):S=ASC(MID$(S$,2,1))
250 REM A KOVETKEZO SZEKTOR OLVASASA
260 IF T<>0 THEN 120
270 REM VEGE
280 PRINT "AZ "F$" FILE NINCS EZEN A LEMEZEN !"
290 CLOSE 2:CLOSE 15:END
300 T$=MID$(S$,E*32+3)
310 TY=ASC(T$) AND 15
320 IF TY=0 THEN NEXT I:GOTO 240
330 IF TY<>4 THEN 340
335 PRINT "RELATIV FILE-T NEM TUDOK MASOLNI !"
337 GOTO 290
340 TY$="DELSEQPRGUSRREL"
350 PRINT "FILE "X1$" "MID$(TY$,TY*3+1,3):PRINT
360 T$=CHR$(ASC(T$) OR 128)
370 S$=LEFT$(S$,E*32+1)+T$+MID$(S$,E*32+3)
380 REM * TORLES ES VISSZAIRAS
390 PRINT#15,"B-P 2 0"T;S
400 PRINT#2,S$;
410 PRINT#15,"U2 2 0"T;S
420 CLOSE 2:CLOSE 15
425 PRINT "AZ ADATOK BEOLVASHATOK."
430 PRINT "AZ ERVENYES ADATOK MASOLASA UTAN"
440 PRINT "A KOVETKEZO UTASITASOKAT LEHET MEGADNI:"
450 PRINT
460 PRINT "OPEN 15,8,15"
470 PRINT CHR$(17)"PRINT#15,"CHR$(34)"S:"F$CHR$(34)
480 PRINT CHR$(17)"PRINT#15,"CHR$(34)"V0"CHR$(34)
490 PRINT CHR$(17)"CLOSE 15"
500 END
```

9. FEJEZET
A POKE ÉS MÁS HASZNOS RUTINOK

9.1. A kazettapuffer mint a program tárolására alkalmas hely

Ha valaki egy BASIC programot gépi kódú programmal együtt szeretne használni, el kell döntenie, hogy a tárban hová helyezze a gépi kódú programot. A tárterület kiválasztásánál ügyelni kell arra, hogy azt a BASIC programok vagy változók nehogy felülírják. Vagy olyan területet kell keresnünk, amit a BASIC interpreter nem használ, vagy módosítanunk kell a BASIC kezdő- és végcímet.
A tárban három olyan terület van, amelyet a BASIC nem használ, ezek közül az egyik a kazettapuffer.
A kazettapuffer a 828-as címtől az 1019-es címig helyezkedik el ($033C – $03FB). Ezt a területet csak azok a programok használják, amelyek a kazettás egységen dolgoznak. Itt tehát rendelkezésünkre áll 192 byte gépi kódú programok tárolására. Mivel a 13-as, 14-es, ill. 15-ös sprite-ok a kazettapuffert használják, ha olyan programot írunk, amely dolgozik ezekkel a sprite-okkal, erre a területre nem helyezhetünk gépi kódú programot. A 11-es sprite adatait a rendszer a 704-től 767-ig ($02C0, $02FF) terjedő 64 byte-nyi területre helyezi. Ha a 11-es sprite-ra sincs szükségünk, ezzel a területtel is szabadon gazdálkodhatunk. A BASIC interpreter fölött, 49152-től 53247-ig ($C000, $CFFF) terjedő 4 kbyte-os szabad RAM területen általában hosszabb gépi kódú programokat szoktunk elhelyezni.
Ha csak néhány szabad tárcímre van szükségünk, pl. olyan változók tárolására, amelyek értékét a CLR és a NEW utasítások végrehajtása után is meg akarjuk őrizni, érdemes a képernyőtár „mögött" található 16 szabad byte-ot felhasználni. A képernyőtár 1 kbyte = 1024 byte, a videoram pedig további 25*40 = 1000 byte területet foglal el a tárban. A második 1 kbyte-ból tehát 24 szabad byte marad, amelyből 8 byte-ot a sprite-mutatók lekötnek. A maradék 16 byte a 2024-es címtől a 2039-es címig ($07E9, $07F8) a programozó rendelkezésére áll.
Előfordulhat, hogy olyan programot írtunk, amely olyan sok gépi kódú részt tartalmaz, hogy azok nem férnek el a fent ismertetett szabad területeken. Ez még mindig nem jelenti a feladat megoldhatatlanságát.
A BASIC területet ugyanis tetszőlegesen leszűkíthetjük néhány POKE utasítással, és az így kapott szabad területtel ismét szabadon gazdálkodhatunk.
A BASIC interpreter a 43/44-es ($2B/$2C), ill. 55/56-os ($37/$38) címeken tárolja a BASIC program kezdetének és végének mutatóit. Ezeket a mutatókat az alábbi utasításokkal írhatjuk ki képernyőre:

```
PRINT PEEK (43) + 256*PEEK (44)   ill.

PRINT PEEK (55) + 256*PEEK (56)
```

Az eredmény (ha az alapértelmezést nem változtattuk meg) 2049, ill. 40960. Tegyük fel, hogy 1000 byte-ot akarunk felszabadítani, tehát a BASIC terület végét 1000 byte-tal lejjebb kell helyezni, azaz a mutatót 39960-ra kell beállítani. A módosító utasítások:

```
HB = INT (39960/256) : LB = 39960 − HB*256
POKE 55, LB : POKE 56, HB : CLR
```

A CLR utasításra feltétlenül szükség van, egyébként ugyanis a programban használt változók értéke helytelen lenne. Hasonlóan módosíthatjuk a BASIC terület kezdetét is:

```
HB = INT (3049/256) : LB = 3049 − HB*256
POKE 43, LB : POKE 44, HB : POKE 3049−1, 0 : NEW
```

A NEW utasítás az összes BASIC mutatót helyreállítja.

9.2 A füzérek rendezése

Gyakori programozói feladat az adatok, számsorok, nevek, címek stb. rendezése. Az irodalomban nagyon sok rendező algoritmust találhatunk, azonban nagy adathalmaz esetében ezek többnyire lassúak. Minél könnyebben érthető az algoritmus, általában annál lassúbb a rendezés. Ha valóban gyors rendezésre van szükségünk, a programot gépi nyelven kell megírni. Az összehasonlítás azt mutatja, hogy ugyanazt az algoritmust – ugyanazt a feladatot – 100-szor gyorsabban valósíthatjuk meg gépi kódban megírt programmal, mint BASIC nyelvűvel. A következő gépi kódú programmal szöveges változókat rendeztünk abc-be.

Használatának feltételei:

1. A rendezendő füzértömböt DIM utasítással kell deklarálnunk.
2. A tömb utolsó elemébe üres karaktert kell tenni.

Az üres füzérre azért van szükség, mert a tömb számára lefoglalt helyet nem minden esetben használjuk ki teljesen. A program futási idejét az üres karakterek rendezése feleslegesen és alaposan megnövelné. Az általunk bemutatott program figyeli, hogy egy tömbelem üres karaktert tartalmaz-e, és ha igen, ezt tekinti a tömb utolsó elemének.

Minthogy a program rövid, a kazettapufferbe helyeztük, így a SYS 828 utasítással hívható. Híváskor ellenőrzi, hogy a BASIC program első tömbje egyindexes füzérváltozó-e vagy sem; ha nem, a végrehajtást megszakítja.

A gépi kódú program listája:

```
0 REM **** P75. ****
1 :
2 :
100 : 033C                    *=   828
105 : 033C                    .OPT P1
110 : 033C   A0 00            LDY  #0
120 : 033E   B1 2F            LDA  ($2F),Y   ;AZ ELSO BETU
130 : 0340   30 0D            BMI  L1
140 : 0342   C8               INY
150 : 0343   B1 2F            LDA  ($2F),Y   ;A MASODIK KARAKTER
160 : 0345   10 08            BPL  L1
170 : 0347   A0 04            LDY  #4
180 : 0349   B1 2F            LDA  ($2F),Y   ;DIMENZIOK
190 : 034B   C9 01            CMP  #1
200 : 034D   F0 01            BEQ  L2
210 : 034F   60          L1   RTS
220 : 0350   18          L2   CLC
230 : 0351   A5 2F            LDA  $2F       ;TOMBKEZDET
240 : 0353   69 07            ADC  #7        ; PLUSZ 7
250 : 0355   85 6E            STA  $6E
260 : 0357   A5 30            LDA  $30
270 : 0359   69 00            ADC  #0
280 : 035B   85 6F            STA  $6F
290 : 035D   A0 00       L3   LDY  #0
300 : 035F   B1 6E            LDA  ($6E),Y
310 : 0361   F0 EC            BEQ  L1        ;A HOSSZ NULLA,KESZ
320 : 0363   85 22            STA  $22
330 : 0365   C8          L4   INY
340 : 0366   B1 6E            LDA  ($6E),Y
350 : 0368   99 22 00         STA  $22,Y     ;MUTATO A FUZERRE
360 : 036B   C0 02            CPY  #2
370 : 036D   D0 F6            BNE  L4
380 : 036F   A5 6E            LDA  $6E
390 : 0371   85 71            STA  $71
400 : 0373   A5 6F            LDA  $6F
410 : 0375   85 72            STA  $72
420 : 0377   18          L5   CLC
430 : 0378   A5 71            LDA  $71
```

```
440 : 037A  69 03            ADC  #3          ;HAROM HOZZAADASA
450 : 037C  85 71            STA  $71
460 : 037E  90 02            BCC  L6
470 : 0380  E6 72            INC  $72
480 : 0382  A0 00      L6    LDY  #0
490 : 0384  B1 71            LDA  ($71),Y
500 : 0386  F0 3D            BEQ  L13
510 : 0388  85 4D            STA  $4D         ;HOSSZ
520 : 038A  C5 22            CMP  $22         ;OSSZEHASONLITAS AZ ELSO HOSSZAL
530 : 038C  90 02            BCC  L7
540 : 038E  A5 22            LDA  $22
550 : 0390  85 55      L7    STA  $55         ;A HOSSZAK OSSZEHASONLITASA
560 : 0392  C8         L8    INY
570 : 0393  B1 71            LDA  ($71),Y
580 : 0395  99 4D 00         STA  $4D,Y
590 : 0398  C0 02            CPY  $2
600 : 039A  D0 F6            BNE  L8
610 : 039C  A0 00            LDY  $0
620 : 039E  B1 23      L9    LDA  ($23),Y
630 : 03A0  D1 4E            CMP  ($4E),Y     ;A FUZEREK OSSZEHASONLITASA
640 : 03A2  F0 04            BEQ  L10         ;HA EGYENLOEK,AKKOR TOVABB
650 : 03A4  B0 0B            BCS  L11         ;HA NAGYOBB,AKKOR CSERE
660 : 03A6  90 CF            BCC  L5          ;HA KISEBB,AKKOR ATLEPES A
665 :                                         ;KOVETKEZO FUZERRE
670 : 03A8  C8         L10   INY
680 : 03A9  C4 55            CPY  $55         ;AZ OSSZES KARAKTER EGYENLO
690 : 03AB  D0 F1            BNE  L9
700 : 03AD  C4 22            CPY  $22         ;AZ ELSO FUZER HOSSZABB
710 : 03AF  B0 C6            BCS  L5          ;HA NEM ,AKKOR OK.
720 : 03B1  A0 02      L11   LDY  #2
730 : 03B3  B1 6E      L12   LDA  ($6E),Y     ;A FUZERMUTATOK CSEREJE
740 : 03B5  AA               TAX
750 : 03B6  B1 71            LDA  ($71),Y
760 : 03B8  91 6E            STA  ($6E),Y
770 : 03BA  99 22 00         STA  $22,Y
780 : 03BD  8A               TXA
790 : 03BE  91 71            STA  ($71),Y
800 : 03C0  88               DEY
810 : 03C1  10 F0            BPL  L12
820 : 03C3  30 B2            BMI  L5
830 : 03C5  18         L13   CLC              ;MUTATO A KOVETKEZO FUZERRE
840 : 03C6  A5 6E            LDA  $6E
850 : 03C8  69 03            ADC  #3
860 : 03CA  85 6E            STA  $6E
870 : 03CC  90 8F            BCC  L3
880 : 03CE  E6 6F            INC  $6F
890 : 03D0  D0 8B            BNE  L3

READY.
```

A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P76. ****
1 :
2 :
100 FOR I=828 TO 977
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 160,  0,177, 47, 48, 13,200,177, 47, 16,  8,160
130 DATA   4,177, 47,201,  1,240,  1, 96, 24,165, 47,105
140 DATA   7,133,110,165, 48,105,  0,133,111,160,  0,177
150 DATA 110,240,236,133, 34,200,177,110,153, 34,  0,192
160 DATA   2,208,246,165,110,133,113,165,111,133,114, 24
170 DATA 165,113,105,  3,133,113,144,  2,230,114,160,  0
180 DATA 177,113,240, 61,133, 77,197, 34,144,  2,165, 34
190 DATA 133, 85,200,177,113,153, 77,  0,192,  2,208,246
```

```
200 DATA 160,  0,177, 35,209, 78,240,  4,176, 11,144,207
210 DATA 200,196, 85,208,241,196, 34,176,198,160,  2,177
220 DATA 110,170,177,113,145,110,153, 34,  0,138,145,113
230 DATA 136, 16,240, 48,178, 24,165,110,105,  3,133,110
240 DATA 144,143,230,111,208,139
250 IF S<>17663 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
260 PRINT "OK..!!"
```

A gépi kódú rutin végrehajtási sebességét az alábbi BASIC programmal szeretnénk bemutatni, amely egy füzéreket tartalmazó tömböt rendez, majd a rendezett sort, ill. a rendezési időt kiírja a képernyőre.

A füzérek számát és hosszát előre megadhatjuk.

```
0 REM **** P77. ****
1 :
2 :
100 INPUT "SZAM, HOSSZ ";A,L
110 DIM A$(A):A=A-1
120 FOR I=0 TO A
130 FOR J=1 TO RND(1)*L
140 A$(I)=A$(I)+CHR$(RND(1)*26+65)
150 NEXT:NEXT
160 FOR I=0 TO A:PRINT A$(I):NEXT
170 T=TI:SYS 828:T=TI-T
180 PRINT "RENDEZESI IDO "T/60" MASODPERC"
190 FOR I=0 TO A:PRINT A$(I):NEXT
```

Próbáljuk ki a programot különböző számú és hosszúságú füzérváltozókkal. Azt fogjuk tapasztalni, hogy 100 füzér rendezését kevesebb, mint egy másodperc alatt végrehajtja, szemben egy BASIC programmal, amelynek hasonló feladat végrehajtásához általában legalább egy percre van szüksége.

A gépi kódú program használatakor ne feledkezzünk meg az üres füzérről!

9.3 Az indexes változó legkisebb és legnagyobb értéke

Gyakori feladat egy indexes változó legkisebb és legnagyobb értékének meghatározása. Ezt viszonylag egyszerűen, egy kis BASIC ciklussal meg tudjuk oldani. A ciklus lefutásához szükséges idő az elemek számával meglehetősen gyorsan nő.
Tipikus feladat, amelyre célszerű gépi kódú rutint írni! Az algoritmus ugyanaz mint a BASIC program esetében, de a végrehajtási idő nagyságrenddel csökken.

```
0 REM **** P78. ****
1 :
2 :
100 DIM A(N)
200 GOSUB 1000
1000 MIN = A(0)
1010 FOR I=1 TO N
1020 IF A(I) < MIN THEN MIN = A(I)
1030 NEXT
1040 RETURN
```

A 100-as sorban az A indexes változót N felső indexhatárral deklaráltuk. Az 1000-es sorban kezdődő szubrutinban a 1010-es sorban keressük a legkisebb elemet. Ha a legnagyobb elemet akarjuk megkeresni, cseréljük fel a 1020-as sort az alábbira:

1020 IF A(I) > MAX THEN MAX = A(I)

az 1000-es sorba pedig MAX = A(0)-t írjunk a MIN = A(0) helyett.
A gépi kódú rutin nemcsak gyorsabb, mint a BASIC program, hanem paraméterezhető is. Hívásakor USR függvény-paraméterként átadhatjuk BASIC-ből az indexes változó nevét. A numerikus tömb tartalmazhat valós vagy egész típusú (A%) számokat.
A programot a $C800-as címtől kezdve helyeztük el a tárban a szabad RAM területre.

```
0 REM **** P79. ****
1 :
2 :
110 :                       ; MIN/MAX FUGGVENY
120 : C800                INTFLG    =    14        ;AZ EGESZ TIPUSU VALTOZOK KAPCSOLOJA
130 : C800                STORE     =    $26
140 : C800                ARRTAB    =    $2F       ;MUTATO A TOMBTABLAZATRA
150 : C800                ARREND    =    $31       ;MUTATO A TOMBOK VEGERE
160 : C800                VARNAM    =    $45       ;VALTOZONEV
170 : C800                TEMP      =    $5F
180 : C800                SETARR    =    $B196     ;MUTATO A TOMB ELSO ELEMERE
190 : C800                MEMFAC    =    $BBA2     ;A KONSTANS BETOLTESE A FAC-BA
200 : C800                COMPARE   =    $BC5B     ;A KONSTANSOK OSSZEHASONL. A FAC-AL
210 : C800                ERROUT    =    $A445
220 : C800                INT       =    $14       ;AZ EGESZ TIPUSU VALTOZOK CIME
230 : C800                INTFLOAT  =    $B391     ;AZ EGESZ RESZ FAC-BA
240 : C800                          *=   $C800
300 : C800   A6 2F        MINMAX    LDX  ARRTAB
310 : C802   A5 30                  LDA  ARRTAB+1  ;MUTATO A TOMBTABLAZAT KEZDETERE
320 : C804   86 5F        L3        STX  TEMP
330 : C806   85 60                  STA  TEMP+1    ;CIKLUSVALTOZO
340 : C808   C5 32                  CMP  ARREND+1
350 : C80A   D0 04                  BNE  L1
360 : C80C   E4 31                  COX  ARREND    ;VEGE A TOMBTABLAZATNAK
370 : C80E   F0 1D                  BEQ  NOTFOUND
380 : C810   A0 00        L1        LDY  #0
```

```
390 : C812  B1 5F             LDA  (TEMP),Y   ;A NEV ELSO BETUJE
400 : C814  C8                INY
410 : C815  C5 45             CMP  VARNAM   ;OSSZEHASONLITAS A KERESETT NEVVEL
420 : C817  D0 06             BNE  L2
430 : C819  A5 46             LDA  VARNAM+1
440 : C81B  D1 5F             CMP  (TEMP),Y   ;A 2.KARAKTER OSSZEHASONLITASA
450 : C81D  F0 17             BEQ  FOUND    ;MEGVAN
460 : C81F  C8         L2     INY
470 : C820  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
480 : C822  18                CLC
490 : C823  65 5F             ADC  TEMP     ;A REL.CIM (OFFSET) HOZZAADASA
500 : C825  AA                TAX
510 : C826  C8                INY
520 : C827  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
530 : C829  65 60             ADC  TEMP+1
540 : C82B  90 D7             BCC  L3
550 : C82D  A9 BB      NOTFOUND LDA #<ERRMSG  ;MUTATO A HIBAUZENETRE
560 : C82F  85 22             STA  $22
570 : C831  A9 C8             LDA  #>ERRMSG
580 : C833  4C 45 A4          JMP  ERROUT   ;A HIBAUZENET KIIRASA
590 : C836  C8         FOUND  INY
600 : C837  18                CLC
610 : C838  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
620 : C83A  65 5F             ADC  TEMP
630 : C83C  85 26             STA  STORE
640 : C83E  C8                INY
650 : C83F  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
660 : C841  65 60             ADC  TEMP+1
670 : C843  85 27             STA  STORE+1   ;MUTATO A TOMB VEGERE
680 : C845  C8                INY
690 : C846  B1 5F             LDA  (TEMP),Y   ;DIMENZIOSZAM
700 : C848  20 96 B1          JSR  SETARR   ;MUTATO AZ ELSO TOMBELEMRE
710 : C84B  85 5F             STA  TEMP
720 : C84D  84 60             STY  TEMP+1   ;A MUTATO TAROLASA
730 : C84F  24 0E             BIT  INTFLG   ;A TIPUS ELLENORZESE
740 : C851  30 24             BMI  INTEGER
750 : C853  10 09             BPL  LP1
760 : C855  20 5B BC L5       JSR  COMPARE   ;A TOMBELEM OSSZEHASONLITASA
770 : C858  10 07             BPL  LOOP
780 : C85A  A5 5F             LDA  TEMP
790 : C85C  A4 60             LDY  TEMP+1
800 : C85E  20 A2 BB LP1      JSR  MEMFAC   ;A TOMBELEM TAROLASA MIN/MAX-KENT
810 : C861  18         LOOP   CLC
820 : C862  A5 5F             LDA  TEMP
830 : C864  69 05             HDC  #5       ;MUTATO A KOVETKEZO ELEMRE
840 : C866  85 5F             STA  TEMP
850 : C868  90 02             BCC  L4
860 : C86A  E6 60             INC  TEMP+1
870 : C86C  A4 60      L4     LDY  TEMP+1
880 : C86E  C5 26             CMP  STORE    ;A TOMB VEGE
890 : C870  D0 E3             BNE  L5
900 : C872  C4 27             CPY  STORE+1
910 : C874  D0 DF             BNE  L5
920 : C876  60                RTS
930 : C877  A0 00      INTEGER LDY  #0       ;EGESZ TIPUSU TOMB
940 : C879  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
950 : C87B  AA                TAX
960 : C87C  C8                INY
970 : C87D  B1 5F             LDA  (TEMP),Y
980 : C87F  85 15             STA  INT+1    ;AZ ELSO ERTEK BETOLTESE INT-BE
990 : C881  86 14             STX  INT
1000 : C883  18         L12    CLC
1010 : C884  A5 5F             LDA  TEMP
1020 : C886  69 02             ADC  #2       ;MUTATO A KOVETKEZO ELEMRE
1030 : C888  85 5F             STA  TEMP
1040 : C88A  90 02             BCC  L10
1050 : C88C  E6 60             INC  TEMP+1
```

```
C88E   C5 26      L10    CMP   STORE
C890   D0 0D             BNE   L11
C892   A5 60             LDA   TEMP+1
C894   C5 27             CMP   STORE+1   ;VEGE VAN-E
C896   D0 07             BNE   L11
C898   A5 14             LDA   INT       ;AZ EGESZ ERTEK BETOLTESE
C89A   A4 15             LDY   INT+1
C89C   4C 91 B3          JMP   INTFLOAT  ;KONVERTALAS
C89F   A0 00      L11    LDY   #0
C8A1   B1 5F             LDA   (TEMP),Y
C8A3   C5 14             CMP   INT       ;A FELSO BYTE OSSZEHASONLITASA
C8A5   D0 07             BNE   L14
C8A7   C8                INY
C8A8   B1 5F             LDA   (TEMP),Y
C8AA   E5 15             SBC   INT+1     ;AZ ALSO BYTE OSSZEHASONLITASA
C8AC   F0 D5             BEQ   L12
C8AE   A9 01      L14    LDA   #1        ;A 'NAGYOBB' KAPCSOLO
C8B0   90 02             BCC   L13
C8B2   A9 FF             LDA   #$FF      ;A 'KISEBB' KAPCSOLO
C8B4   30 C1      L13    BMI   INTEGER
C8B6   10 CB             BPL   L12
C8B8   41 52 52 ERRMSG  .ASC "ARRAY NOT FOUND"
C8BB   41 59 20 4F 54 20 46 50 55 4F C4
```

A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P80. ****
1 :
2 :
100 FOR I=51200 TO 51398
110 READ X:POKEI,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 166, 47,165, 48,134, 95,133, 96,197, 50,208,  4
130 DATA 228, 49,240, 29,160,  0,177, 95,200,197, 69,208
140 DATA   6,165, 70,209, 95,240, 23,200,177, 95, 24,101
150 DATA  95,170,200,177, 95,101, 96,144,215,169,184,133
160 DATA  34,169,200, 76, 69,164,200, 24,177, 95,101, 95
170 DATA 133, 38,200,177, 95,101, 96,133, 39,200,177, 95
180 DATA  32,150,177,133, 95,132, 96, 36, 14, 48, 36, 16
190 DATA   9, 32, 91,188, 16,  7,165, 95,164, 96, 32,162
200 DATA 187, 24,165, 95,105,  5,133, 95,144,  2,230, 96
210 DATA 164, 96,197, 38,208,227,196, 39,208,223, 96,160
220 DATA   0,177, 95,170,200,177, 95,133, 21,134, 20, 24
230 DATA 165, 95,105,  2,133, 95,144,  2,230, 96,197, 38
240 DATA 208, 13,165, 96,197, 39,208,  7,165, 20,164, 21
250 DATA  76,145,179,160,  0,177, 95,197, 20,208,  7,200
260 DATA 177, 95,229, 21,240,213,169,  1,144,  2,169,255
270 DATA  48,193, 16,203, 65, 82, 82, 65, 89, 32, 78, 79
280 DATA  84, 32, 70, 79, 85, 78,196
290 IF S<>22908 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN!!":END
300 PRINT "OK!"
```

Ez a változat az adott tömb legnagyobb elemét keresi meg, de könnyen módosíthatjuk úgy, hogy a legnagyobb elem helyett a legkisebb elemet keresse meg.

A szükséges módosítások:

a C858-ra a $10 helyett $30-at
a C8B4-re a $30 helyett $10-et
a C8B6-ra a $10 helyett $30-at

Hívás előtt az USR függvény címét is be kell állítani.

POKE 785,0 : POKE 786,200

A USR függvényt az utasításfüggvényekhez hasonlóan használhatjuk, és argumentuma egész típusú változó is lehet, pl.:

X = USR(A%)*SIN(3)

Próbáljuk ki a gépi kódú rutint az alábbi BASIC programmal:

```
0 REM **** PB1. ****
1 :
2 :
100 POKE 785,0:POKE 786,200
110 INPUT "TOMBMERET ";N
120 DIM A(N)
130 FOR I=1 TO N
140 A(I)=RND(1)*1000
150 PRINT A(I)
160 NEXT
170 PRINT
180 PRINT USR(A)
```

Az átkapcsolás a legnagyobb elem kereséséről a legkisebb elem keresésére és megfordítva:

POKE 51288,48 ill. 16
POKE 51380,16 ill. 48
POKE 51382,48 ill. 16

A program futtatása során figyeljük meg a végrehajtási sebességben történő változást valós, ill. egész típusú tömb esetén. (A különbség csak viszonylag nagy méretű tömböknél érzékelhető pl.: DIM A%(5000).)

9.4 A DUMP utasítás – a változók tartalmának kiíratása

Az alábbi gépi kódú program, amelyet a kazettapufferbe helyeztünk, kiválóan alkalmas BASIC programok tesztelésére. Hívásakor kiírja a BASIC programban előforduló változókat, értékeikkel együtt.

```
0 REM **** P82. ****
1 :
2 :
100 : 033C                  *=    828        ; KAZETTAPUFFER
110 : 033C  A5 2D           LDA   $2D
120 : 033E  A4 2E           LDY   $2E        ;A VALTOZOKEZDET-MUTATO
130 : 0340  85 14     L0    STA   $14        ;TAROLASA
140 : 0342  84 15           STY   $15
150 : 0344  C4 30           CPY   $30        ;OSSZEHASONLITASA A VALTOZOSZOVEG
155 :                                        ;MUTATOVAL
160 : 0346  D0 02           BNE   L1
170 : 0348  C5 2F           CMP   $2F
180 : 034A  B0 18     L1    BCS   L3         ;UGRAS A VEGERE,HA KESZ
190 : 034C  69 02           ADC   #2         ;MUTATO A VALTOZOERTEKRE
200 : 034E  90 01           BCC   L2
210 : 0350  C8              INY
220 : 0351  85 22     L2    STA   $22
230 : 0353  84 23           STY   $23
240 : 0355  20 82 03        JSR   L7         ;A NEV KIIRASA
250 : 0358  20 B6 03        JSR   L12        ;AZ "=" KIIRASA
260 : 035B  8A              TXA
270 : 035C  10 07           BPL   L4
280 : 035E  20 BF 03        JSR   L13        ;AZ EGESZTIPUSU VALTOZO KIIRASA
290 : 0361  4C 71 03        JMP   L6         ;UGRAS A FOCIKLUSHOZ
300 : 0364  60        L3    RTS
310 : 0365  98        L4    TYA
320 : 0366  30 06           BMI   L5
330 : 0368  20 CF 03        JSR   L14        ;A LEBEGOPONTOS SZAM KIIRASA
340 : 036B  4C 71 03        JMP   L6
350 : 036E  20 D8 03  L5    JSR   L16        ;A FUZERVALTOZO KIIRASA
360 : 0371  A9 0D     L6    LDA   #13        ;KOCSI VISSZA
370 : 0373  20 D2 FF        JSR   $FFD2      ;KIIRASA
380 : 0376  A5 14           LDA   $14
390 : 0378  A4 15           LDY   $15
400 : 037A  18              CLC
410 : 037B  69 07           ADC   #7         ;A KOVETKEZO VALTOZO +7
420 : 037D  90 C1           BCC   L0
430 : 037F  C8              INY
440 : 0380  B0 BE           BCS   L0         ;VISSZA A FOCIKLUSHOZ
450 : 0382  A0 00     L7    LDY   #0
460 : 0384  B1 14           LDA   ($14),Y    ;A NEV ELSO BETUJENEK
470 : 0386  AA              TAX
480 : 0387  29 7F           AND   #$7F
490 : 0389  20 D2 FF        JSR   $FFD2      ;KIIRASA
500 : 038C  C8              INY
510 : 038D  B1 14           LDA   ($14),Y    ;A KOVETKEZO KARAKTER
520 : 038F  A8              TAY
530 : 0390  29 7F           AND   #$7F
540 : 0392  F0 03           BEQ   L8
550 : 0394  20 D2 FF        JSR   $FFD2      ;KIIRASA
560 : 0397  8A        L8    TXA
570 : 0398  10 11           BPL   L10        ;A TIPUS ELLENORZESE
580 : 039A  98              TYA
590 : 039B  30 0A           BMI   L9
600 : 039D  A9 21           LDA   #"!"       ;FUGGVENY "!" KIIRASA
610 : 039F  20 D2 FF        JSR   $FFD2
620 : 03A2  68              PLA
630 : 03A3  68              PLA
```

```
640 : 03A4   4C 71 03          JMP  L6        ;VISSZAUGRAS A FOCIKLUSHOZ
650 : 03A7   A9 25     L9      LDA  #"%"      ;EGESZTIPUSU VALTOZO
660 : 03A9   D0 4E             BNE  L19
670 : 03AB   98        L10     TYA
680 : 03AC   10 04             BPL  L11
690 : 03AE   A9 24             LDA  #"$"      ;FUZERVALTOZO
700 : 03B0   D0 47             BNE  L19
710 : 03B2   60        L11     RTS
720 : 03B3   20 D2 FF          JSR  #FFD2     ;A KARAKTER KIIRASA
730 : 03B6   A9 20     L12     LDA  #" "
740 : 03B8   20 D2 FF          JSR  $FFD2     ;URES KARAKTER KIIRASA
750 : 03BB   A9 3D             LDA  #"="
760 : 03BD   D0 3A             BNE  L19       ;KIIRAS
770 : 03BF   A0 00     L13     LDY  #0        ;AZ EGESZ TIPUSU VALTOZO
780 : 03C1   B1 22             LDA  ($22),Y   ;ALSO BYTE
790 : 03C3   AA                TAX
800 : 03C4   C8                INY
810 : 03C5   B1 22             LDA  ($22),Y   ;FELSO BYTE
820 : 03C7   A8                TAY
830 : 03C8   8A                TXA
840 : 03C9   20 95 B3          JSR  $B395     ;ATVALTAS LEBEGOPONTOSSA
850 : 03CC   4C D2 03          JMP  L15       ;ES KIIRAS
860 : 03CF   20 A6 BB L14      JSR  $BBA6     ;A LEBEGOPONTOS VALTOZO BETOLTESE
870 : 03D2   20 DD BD L15      JSR  $BDDD     ;AZ ASCII-FUZER ATVALTASA
880 : 03D5   4C 1E AB          JMP  $AB1E     ;KIIRASA
890 : 03D8   20 F7 03 L16      JSR  L18       ;FUZER,FELSOVESSZO KIIRASA
900 : 03DB   A0 02             LDY  #2
910 : 03DD   B1 22             LDA  ($22),Y   ;A CIM (FELSO BYTE)
920 : 03DF   85 25             STA  $25
930 : 03E1   88                DEY
940 : 03E2   B1 22             LDA  ($22),Y   ;A CIM (ALSO BYTE)
950 : 03E4   85 24             STA  $24
960 : 03E6   88                DEY
970 : 03E7   B1 22             LDA  ($22),Y   ;HOSSZ
980 : 03E9   85 26             STA  $26
990 : 03EB   F0 0A             BEQ  L18
1000 : 03ED   B1 24     L17     LDA  ($24),Y   ;A FUZER KARAKTEREINEK
1010 : 03EF   20 D2 FF          JSR  $FFD2     ;KIIRASA
1020 : 03F2   C8                INY
1030 : 03F3   C4 26             CPY  $26       ;A FUZER VEGE
1040 : 03F5   D0 F6             BNE  L17
1050 : 03F7   A9 22     L18     LDA  #$22      ;FELSOVESSZO
1060 : 03F9   4C D2 FF L19      JMP  $FFD2     ;KIIRASA
```

A gépi kódú program BASIC betöltője:

```
0 REM **** PB3. ****
1 :
2 :
100 FOR I=828 TO 1019
110 READ X:POKE I,X: S=S+X: NEXT I
120 DATA 165, 45,164, 46,133, 20,132, 21,196, 48,208,  2
130 DATA 197, 47,176, 24,105,  2,144,  1,200,133, 34,132
140 DATA  35, 32,130,  3, 32,182,  3,138, 16,  7, 32,191
150 DATA   3, 76,113,  3, 96,152, 48,  6, 32,207,  3, 76
160 DATA 113,  3, 32,216,  3,169, 13, 32,210,255,165, 20
170 DATA 164, 21, 24,105,  7,144,193,200,176,190,160,  0
180 DATA 177, 20,170, 41,127, 32,210,255,200,177, 20,168
190 DATA  41,127,240,  3, 32,210,255,138, 16, 17,152, 48
200 DATA  10,169, 33, 32,210,255,104,104, 76,113,  3,169
210 DATA  37,208, 78,152, 16,  4,169, 36,208, 71, 96, 32
220 DATA 210,255,169, 32, 32,210,255,169, 61,208, 58,160
230 DATA   0,177, 34,170,200,177, 34,168,138, 32,149,179
240 DATA  76,210,  3, 32,166,187, 32,221,189, 76, 30,171
250 DATA  32,247,  3,160,  2,177, 34,133, 37,136,177, 34
```

```
260 DATA 133, 36,136,177, 34,133, 38,240, 10,177, 36, 32
270 DATA 210,255,200,196, 38,208,246,169, 34, 76,210,255
280 IF S<>20988 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
290 PRINT "OK...!!"
```

Futtassuk le az alábbi programot:

```
0 REM **** P84. ****
1 :
2 :
100 A=5
110 DEF FNX(Y)=SIN(Y)*COS(Y)
120 C$="PROGRAM"
130 B%=-101
140 SYS828
```

A futtatás eredménye:

```
A = 5
X!
Y = 0
C$ = "PROGRAM"
B% = -101
```

A SYS 828 utasítás hatására megjelennek a képernyőn a BASIC programban szereplő változók. Természetesen közvetlenül, parancsüzemmódban is meghívhatjuk a rutint. Ha egy programot futás közben megszakítunk, a SYS 828 utasítással kiírathatjuk a változókat, majd CONT utasítással folytathatjuk a program futtatását, ami nagyon hasznos a BASIC program tesztelési fázisában.
(A képernyőn a változó neve mögött kiírt felkiáltójel arra utal, hogy ez a változó függvénydefinícióban szerepel.)

9.5 A módosított PEEK függvény

A következő gépi kódú program megkönnyíti a hozzáférést a Commodore 64-es RAM területéhez. A módosított PEEK függvénnyel a karaktergenerátor területéről is tudunk olvasni. A $A00-tól $BFFF-ig (40960, 49151) és a $E000-tól $FFFF-ig (57344, 65535) terjedő területek a tárban kétszeresen foglaltak: itt található a BASIC ROM, ill. a Kernal ROM, vagy kétszer 8K RAM. Ezt a 16 kbyte-os területet a BASIC mégsem használhatja minden további nélkül. Minden erre a területre vonatkozó POKE utasítás a RAM területre ír, ugyanakkor minden idevonatkozó PEEK utasítás a bekapcsolt ROM területről olvas. Helyettesítsük a PEEK függvényt egy olyan saját USR függvénnyel, amely a ROM területről olvas. Mielőtt a tárcím tartalmát kiolvasnánk, átkapcsoljuk ezt a területet RAM állapotra, majd olvasás után visszakapcsolunk ROM állapotra. A karaktergenerátor a $D000 tárcímtől a $DFFF tárcímig terjedő területen található. Ahhoz, hogy innen olvasni tudjunk, meg kell vizsgálni a tárcímet, hogy beleesik-e ebbe a tartományba. Ha igen, átkapcsolunk RAM állapotra, majd a tárcím tartalmát kiolvasva ismét visszakapcsolunk.

```
0 REM **** P85. ****
1 :
2 :
100 :                     ; USR - PEEK
110 : 033C              ADR      =    $14       ;EGESZ-CIM
120 : 033C              FACADR   =    $B7F7
130 : 033C              YFAC     =    $B3A2
190 : 033C                       *=   828       ;KAZETTAPUFFER
200 : 033C   A5 14               LDA  ADR
210 : 033E   48                  PHA            ;AZ EGESZ-CIM TAROLASA
220 : 033F   A5 15               LDA  ADR+1
230 : 0341   48                  PHA
240 : 0342   20 F7 B7            JSR  FACADR    ;A FAC ATVALTASA CIM FORMATUMRA
250 : 0345   A5 01               LDA  1
260 : 0347   48                  PHA            ;A KONFIGURACIO TAROLASA
261 : 0348   A5 15               LDA  ADR+1
262 : 034A   C9 D0               CMP  #$D0      ;KISEBB-E,MINT A $D000
263 : 034C   90 07               BCC  RAM
264 : 034E   C9 E0               CMP  #$E0      ;NAGYOBB-E,MINT A $E000
265 : 0350   B0 03               BCS  RAM
270 : 0352   A9 31               LDA  #$31      ;A KARAKTERGENERATOR KIOLVASASA
280 : 0354   2C                  .BYT $2C
290 : 0355   A9 34      RAM      LDA  #$34      ;A RAM KIOLVASASA
300 : 0357   78                  SEI
310 : 0358   85 01               STA  1         ;A TARKONFIGURACIO BEALLITASA
320 : 035A   A0 00               LDY  #0
330 : 035C   B1 14               LDA  (ADR),Y   ;EGY BYTE OLVASASA ES
340 : 035E   A8                  TAY            ;TAROLASA Y-BAN
350 : 035F   68                  PLA
360 : 0360   85 01               STA  1         ;A KONFIGURACIO VISSZATOLTESE
370 : 0362   58                  CLI
380 : 0363   68                  PLA
390 : 0364   85 15               STA  ADR+1
400 : 0366   68                  PLA            ;A CIM VISSZATOLTESE
410 : 0367   85 14               STA  ADR
420 : 0369   4C A2 B3            JMP  YFAC      ;ES KONVERTALASA
```

A fenti kis gépi kódú rutint a 828-as címtől kezdődő kazettapufferbe helyeztük. Betöltés után az USR vektor címét át kell állítani 828-ra:

```
POKE 785, 828 AND 255
POKE 786, 828/256
```

Azoknak, akik nem programoznak gépi kódban, ismét közöljük a BASIC betöltőprogramot, amely egyben az USR vektor mutatóját is átállítja.

```
0 REM **** P86. ****
1 :
2 :
100 FOR I=828 TO 875
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 165, 20, 72,165, 21, 72, 32,247,183,165,  1, 72
130 DATA 165, 21,201,208,144,  7,201,224,176,  3,169, 49
140 DATA  44,169, 52,120,133,  1,160,  0,177, 20,168,104
150 DATA 133,  1, 88,104,133, 21,104,133, 20, 76,162,179
160 IF S<>5085 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
170 POKE 785,828AND255:POKE 786,828/256
180 PRINT "OK..!!"
```

Az alábbi mintaprogram az USR függvény segítségével visszaadja a karaktermátrix tetszőleges elemét.

```
0 REM **** P87. ****
1 :
2 :
100 CG=13*4096
110 A=(PEEK(53248+24)AND2)*1024
120 INPUT "A KARAKTER KEPERNYO KODJA";B
130 FOR I=1 TO 7
140 PRINT I,USR(CG+A+B*B+I):NEXT
150 GOTO 110
```

A 110-es sor kiválasztja a karaktergenerátor alsó vagy felső felét, attól függően, hogy a nagybetű/grafika vagy kis-/nagybetű üzemmódra van szükség.
Ha most a keresett jelet a képernyő bal felső sarkán beütjük, PEEK (1024) utasítással a kódot lekérdezhetjük. A gépi kódú rutin lehetővé teszi, hogy BASIC programunkhoz az alapállapotban adott tárterületeken kívül 16 kbyte területet használhassunk adattárolásra.

9.6 Multiprogramozás a Commodore 64-esen

A „multiprogramozás" fogalom eredetileg az adatfeldolgozás területéről származik és több program egyidejű futtatását jelenti, egy adott számítógépen. Milyen elven alapul a multiprogramozás?
A legnagyobb számítógép is egyszerre csak egy programot tud futtatni, a multiprogramozás tehát tulajdonképpen nem egyéb, mint ügyes trükk.
Tegyük fel, hogy a számítógép azt a feladatot kapta, hogy egyszerre 5 programot futtasson. Hogyan történik ez valójában?
A gép elindítja az első programot, majd egy bizonyos idő elteltével (ez az idő általában a másodperc tört része) megszakítja ezt a programot, tárolja a változók aktuális tartalmát, és megkezdi a második program feldolgozását. Ugyanannyi idő elteltével ezt a programot is megszakítja, majd veszi a következőt stb.
Amikor ismét az első programra kerül a vezérlés, a gép az első program változóinak tartalmát visszatölti a tárba, így a feldolgozást ott folytathatja, ahol az előző futásnál abbahagyta. Mivel az operációs rendszer ilyenkor a gépidőt megosztja az egyes programok között, mindegyikre az idő törtrészét szánva, ezt a módszert gyakran időosztásos (time sharing) programozásnak is nevezik.
Multiprogramozásra, bizonyos korlátozásokkal a Commodore 64-es is képes. A C64-esben tulajdonképpen mindig két program fut egyszerre: a BASIC program és az ún. megszakítóprogram (interrupt), amelyre a másodperc minden hatvanad részében kerül a vezérlés (ezt a folyamatot egy belső óra irányítja). A megszakítóprogram működése közben a BASIC program végrehajtása szünetel. A megszakítóprogram gondoskodik például a billentyűzet folyamatos lekérdezéséről. A megszakítási időket ügyesen felhasználhatjuk saját céljainkra. Megtehetjük pl., hogy minden ilyen időpillanatban a szövegpufferből egy karaktert küldünk a nyomtatóhoz, tehát miközben a BASIC program fut, a töredék időkben kinyomtathatunk egy szöveget.
Bemutatunk egy olyan mintaprogramot, amely a töredékidőket arra használja, hogy minden tizedmásodpercben kijelzi az aktuális időt a képernyőre. A program a C64-es belső hardveróráját használja. Természetesen gépi kódban készült, de szokás szerint mellékeljük a BASIC betöltőprogramot is.

```
0 REM **** P88. ****
1 :
2 :
100 : C800                .P88
110 : C800              ; TIME, IDO KIJELZESE
120 : C800              ; SYS AD,"HHMMSS",SZIN
130 : C800              ;
140 : C800             FRMEVL   =   $AD9E   ;A BASIC-KIFEJEZES BETOLTESE
150 : C800             FRESTR   =   $B6A3
160 : C800             CHKCOM   =   $AEFD   ;VESSZO KERESESE
170 : C800             CHRGOT   =   $79
180 : C800             GETBYT   =   $B79E   ;BYTE-KIFEJEZES BETOLTESE
190 : C800             ILLQUAN  =   $B248   ;'ILLEGAL QUANTITY'
200 : C800             ADR      =   $22
210 : C800             COLOR    =   $2A7    ;SZINTAR
220 : C800             VIDEO    =   $288    ;A VIDEORAM FELSO BYTE-JA
230 : C800             TEMP     =   $FB
240 : C800             JRQ      =   $314    ;IRQ-VEKTOR
250 : C800             PNT      =   $FB
260 : C800             JRQVEC   =   $EA31   ;IRQ-RUTIN
270 : C800             FARBE    =   $D800   ;SZINRAM
280 : C800             ZEHNTEL  =   $DC08   ;VALOSIDEJU ORA
```

```
: C800                SEKUNDE   =     ZEHNTEL +1
: C800                MINUTE    =     SEKUNDE +1
: C800                STUNDE    =     MINUTE +1
: C800                TRIGGER   =     STUNDE +3   ;50/60 HZ
: C800                SET       =     TRIGGER +1   ;IDO/EBRESZTO BEALLITASA
: C800                          *=    $C800
: C800  AD 0E DC                LDA   TRIGGER
: C803  09 80                   ORA   #%10000000   ;50-HZ-ES MOD
: C805  8D 0E DC                STA   TRIGGER
: C808  AD 0F DC                LDA   SET
: C80B  29 7F                   AND   #%1111111   ;AZ IDO BEALLITASA
: C80D  8D 0F DC                STA   SET
: C810  20 79 00                JSR   CHRGOT   ;VAN-E TOVABBI KOD
: C813  F0 65                   BEQ   CHGIEQ   ;AZ ORA KIKAPCSOLASA
: C815  20 FD AE                JSR   CHKCOM
: C818  20 9E AD                JSR   FRMEVL   ;EGY FUZER BETOLTESE
: C81B  20 A3 B6                JSR   FRESTR   ;PARAMETER
: C81E  C9 06                   CMP   #6       ;6 KARAKTER
: C820  D0 6B                   BNE   ILL      ;'ILLEGAL QUANTITY'
: C822  A0 00                   LDY   #0
: C824  B1 22                   LDA   (ADR),Y
: C826  38                      SEC
: C827  E9 30                   SBC   #"0"     ;ATVALTAS HEX-RA
: C829  C9 03                   CMP   #3
: C82B  B0 60                   BCS   ILL
: C82D  0A                      ASL
: C82E  0A                      ASL
: C82F  0A                      ASL
: C830  0A                      ASL
: C831  85 FB                   STA   TEMP
: C833  C8                      INY
: C834  B1 22                   LDA   (ADR),Y
: C836  38                      SEC
: C837  E9 30                   SBC   #"0"
: C839  C9 0A                   CMP   #10
: C83B  B0 50                   BCS   ILL
: C83D  05 FB                   ORA   TEMP
: C83F  D0 04                   BNE   NOTNULL
: C841  A9 92                   LDA   #%10000000 + $12   ; 12
: C843  D0 0F                   BNE   SETSTD
: C845  C9 24       NOTNULL     CMP   #$24
: C847  B0 44                   BCS   ILL
: C849  C9 13                   CMP   #$13
: C84B  90 07                   BCC   SETSTD
: C84D  38                      SEC
: C84E  F8                      SED
: C84F  E9 12                   SBC   #$12
: C851  D8                      CLD
: C852  09 80                   ORA   #%10000000   ;PM BEALLITASA
: C854  8D 0B DC    SETSTD      STA   STUNDE
: C857  20 FD C8                JSR   GET59    ;A PERCEK BEOLVASASA
: C85A  8D 0A DC                STA   MINUTE
: C85D  20 FD C8                JSR   GET59
: C860  8D 09 DC                STA   SEKUNDE
: C863  A9 00                   LDA   #0
: C865  8D 08 DC                STA   ZEHNTEL  ;AZ ORA INDITASA
: C868  20 79 00                JSR   CHRGOT
: C86B  F0 0D                   BEQ   CHGIRQ
: C86D  20 FD AE                JSR   CHKCOM
: C870  20 9E B7                JSR   GETBYT   ;SZIN
: C873  E0 10                   CPX   #16
: C875  B0 16                   BCS   ILL
: C877  8E A7 02                STX   COLOR    ;A SZINKOD TAROLASA
: C87A  78           CHGIRQ     SEI            ;IRQ-VEKTOR FELCSERELESE
: C87B  AD 14 03                LDA   IRQ
: C87E  49 A1                   EOR   #< IRQVEC ^ TIMIRQ
: C880  8D 14 03                STA   IRQ
```

```
C883   AD 15 03         LDA   IRQ + 1
C886   49 22            EOR   #> IRQVEC ^ TIMIRQ
C888   8D 15 03         STA   IRQ + 1
C88B   58               CLI
C88C   60               RTS
C88D   4C 48 B2 ILL     JMP   ILLQUAN
                 ;
C890   A5 FB    TIMIRQ  LDA   PNT
C892   48               PHA
C893   A5 FC            LDA   PNT+1     ;A MUTATO TAROLASA
C894   48               PHA
C895   AD 88 02         LDA   VIDEO     ;A VIDEORAM (FELSO BYTE)
C899   85 FC            STA   PNT+1
C89B   A9 00            LDA   #0
C89D   85 FB            STA   PNT       ;MUTATO A VIDEORAM-RA
C89F   A0 1E            LDY   #30       ;30.OSZLOP
C8A1   AD 0B DC         LDA   STUNDE
C8A4   C9 12            CMP   #$12
C8A6   F0 11            BEQ   NULLUHR
C8A8   C9 80            CMP   #$80
C8AA   90 0F            BCC   STDOUT  ;AM
C8AC   29 7F            AND   #%1111111
C8AE   C9 12            CMP   #$12
C8B0   F0 09            BEQ   STDOUT
C8B2   F8               SED
C8B3   18               CLC
C8B4   69 12            ADC   #$12
C8B6   D8               CLD
C8B7   D0 02            BNE   STDOUT
C8B9   A9 00    NULLUHR LDA   #0
C8BB   20 DB C8 STDOUT  JSR   PRINT     ;AZ ORAK KIJELZESE
C8BE   AD 0A DC         LDA   MINUTE
C8C1   20 DB C8         JSR   PRINT     ;A PERCEK KIJELZESE
C8C4   AD 09 DC         LDA   SEKUNDE
C8C7   20 DB C8         JSR   PRINT     ;A MASODPERCEK KIJELZESE
C8CA   AD 08 DC         LDA   ZEHNTEL
C8CD   09 30            ORA   #"0"
C8CF   20 F3 C8         JSR   PRINT1    ;A TIZEDEK KIJELZESE
C8D2   68               PLA
C8D3   85 FC            STA   PNT+1
C8D5   68               PLA             ;A MUTATO VISSZATOLTESE
C8D6   85 FB            STA   PNT
C8D8   4C 31 EA         JMP   IRQVEC    ;AZ IRQ MEGVALTOZTATASA
C8DB   48       PRINT   PHA             ;KIIRAS
C8DC   29 F0            AND   #%11110000
C8DE   4A               LSR
C8DF   4A               LSR
C8E0   4A               LSR
C8E1   4A               LSR
C8E2   18               CLC
C8E3   69 30            ADC   #"0"
C8E5   20 F3 C8         JSR   PRINT1
C8E8   68               PLA
C8E9   29 0F            AND   #%1111
C8EB   18               CLC
C8EC   69 30            ADC   #"0"
C8EE   20 F3 C8         JSR   PRINT1
C8F1   A9 3A            LDA   #":"
C8F3   91 FB    PRINT1  STA   (PNT),Y   ;KARAKTER
C8F5   AD A7 02         LDA   COLOR
C8F8   99 00 D8         STA   FARBE,Y   ;ES A SZIN
C8FB   C8               INY
C8FC   60               RTS
C8FD   C8       GET59   INY
C8FE   B1 22            LDA   (ADR),Y   ;TIZEDES
C900   38               SEC
C901   E9 30            SBC   #"0"
```

```
C903  C9 06          CMP  #6
C905  B0 86   ILL1   BCS  ILL
C907  0A             ASL
C908  0A             ASL
C909  0A             ASL
C90A  0A             ASL
C90B  85 FB          STA  TEMP
C90D  C8             INY
C90E  B1 22          LDA  (ADR),Y   ;EGYSEGEK
C910  38             SEC
C911  E9 30          SBC  #"0"
C913  C9 0A          CMP  #10
C915  B0 EE          BCS  ILL1
C917  05 FB          ORA  TEMP
C919  60             RTS
```

A BASIC betöltőprogram:

```
0 REM **** P89. ****
1 :
2 :
100 FOR I=51200 TO 51481
110 READ X:POKE I,X:S=S+X:NEXT
120 DATA 173, 14,220,  9,128,141, 14,220,173, 15,220, 41
130 DATA 127,141, 15,220, 32,121,  0,240,101, 32,253,174
140 DATA  32,158,173, 32,163,182,201,  6,208,107,160,  0
150 DATA 177, 34, 56,233, 48,201, 3, 176, 96, 10, 10, 10
160 DATA  10,133,251,200,177, 34, 56,233, 48,201, 10,176
170 DATA  80,  5,251,208,  4,169,146,208, 15,201, 36,176
180 DATA  68,201, 19,144,  7, 56,248,233, 18,216,  9,128
190 DATA 141, 11,220, 32,253,200,141, 10,220, 32,253,200
200 DATA 141,  9,220,169,  0,141,  8,220, 32,121,  0,240
210 DATA  13, 32,253,174, 32,158,183,224, 16,176, 22,142
220 DATA 167,  2,120,173, 20,  3, 73,161,141, 20,  3,173
230 DATA  21,  3, 73, 34,141, 21,  3, 88, 96, 76, 72,178
240 DATA 165,251, 72,165,252, 72,173,136,  2,133,252,169
250 DATA   0,133,251,160, 30,173, 11,220,201, 18,240, 17
260 DATA 201,128,144, 15, 41,127,201, 18,240,  9,248, 24
270 DATA 105, 18,216,208,  2,169,  0, 32,219,200,173, 10
280 DATA 220, 32,219,200,173,  9,220, 32,219,200,173,  8
290 DATA 220,  9, 48, 32,243,200,104,133, 52,104,133,251
300 DATA  76, 49,234, 72, 41,240, 74, 74, 74, 74, 24,105
310 DATA  48, 32,243,200,104, 41, 15, 24, 05, 48, 32,243
320 DATA 200,169, 58,145,251,173,167,  2,153,  0,216,200
330 DATA  96,200,177, 34, 56,233, 48,201,  6,176,134, 10
340 DATA  10, 10, 10,133,251,200,177, 34, 56,233, 48,201
350 DATA  10,176,238,  5,251, 96
360 IF S<>32970 THEN PRINT "HIBA A DATA SORBAN..!!":END
370 PRINT "OK..!!"
```

A saját BASIC program elindítása előtt az órát a következő utasítással állíthatjuk be:

SYS 51200 , "HHMMSS" , SZIN

ahol a HHMMSS az óra pillanatnyi állását (óra, perc, másodperc), a SZIN pedig a kijelzés színének kódját (0-tól 15-ig) jelenti. Ha például 14 óra 30 perc 15 másodperc az óra pillanatnyi állása, és sárga színű kijelzést szeretnénk, a szükséges utasítás:

SYS 51200, "143015",7

Az óra kikapcsolása: SYS 51200. Az utasítás hatására ugyan a kijelzés szünetel, de az óra számlálása tovább folyik. A következő SYS 51200 utasítás hatására az aktuális idő ismét megjelenik a képernyőn.

Most néhány tanács a „multiprogramozáshoz".
A második job (munka) elsővel párhuzamos végrehajtására két lehetőség van.
Az első lehetőség a megszakítóprogram felhasználása, amelyet a rendszer minden hatvanad másodpercben meghív. Ezt a megoldást használtuk a bemutatott órakijelző programban. A megszakítási vektor címét megváltoztattuk úgy, hogy az a saját rutinunkra mutasson, amelyet viszont egy, az eredeti megszakító rutinra ugrással zártunk azért, hogy közben a szokásos és egyben szükséges billentyű-lekérdezés se maradjon el.
A második megoldásban a saját rutint úgy írjuk meg, hogy az maga idézze elő a megszakítást.
Ha például egy szöveget akarunk kinyomtatni programfutás közben, a nyomtató BUSY vezetékét használhatjuk a megszakítás vezérlésére.
Valahányszor a nyomtató készen áll egy karakter kiírására, ez megszakítást vált ki. A megszakító rutin elküldi a karaktert a nyomtatóhoz, végrehajtja a saját feladatát, majd visszatér a főprogramra. Amint a nyomtató készen van az elküldött karakter feldolgozásával, ismét megszakítás következik stb. A felhasználó az időosztást nem fogja érzékelni. Ahhoz, hogy valaki egy ilyen gépi kódú rutint el tudjon készíteni, nagyon alaposan ismernie kell a Commodore 64-es operációs rendszerét, amelyet „A C 64 belső felépítése" című könyv teljes mélységében bemutat Olvasóinak.

9.7 A POKE utasítások és a nulláslap

A programozás során az Olvasó biztosan tapasztalta, hogy mind a BASIC, mind pedig a gépi nyelven írt programokban gyakran szükség van bizonyos tárcímek tartalmára, vagy annak módosítására. Ezért ismertetjük a legfontosabb tárcímek rendeltetését:

Cím	*Feladat*
0000–0001	Ha valamelyik vagy mindkét cím tartalmát módosítjuk (POKE utasítással), egy meghatározott tárterületet ki/bekapcsolhatunk.
0043–0044	A felhasználói tár, azaz a BASIC terület kezdőcímét tartalmazó tárcímek. A BASIC kezdet leolvasása: PEEK(43)+256*PEEK(44). POKE utasítással tetszőlegesen módosíthatjuk a BASIC kezdetet.
0045–0046	A numerikus változókat tartalmazó tárterület kezdete. Alapállapotban ez a tárterület a BASIC tár alatt helyezkedik el.
0047–0048	Az indexes változókat tartalmazó tárterület kezdete
0049–0050	Az indexes változókat tartalmazó tárterület vége
0051–0052	A BASIC program füzérváltozóinak kezdete
0055–0056	A BASIC RAM végcíme. Megváltoztatva tartalmukat, „megvédhetünk" bizonyos területeket a BASIC programtól (pl. gépi kódú rutinokat) és emellett szabadon rendelkezhetünk a $C000-tól $CFFF-ig terjedő tárterülettel. Pl. a POKE 55,0 : POKE 56,64 utasításokkal a BASIC RAM végét a $4000 tárcímre helyezhetjük.
0115–0138	Ezeken a tárcímeken található a CHRGET rutin, amely a BASIC területről betölt egy karaktert. Ha BASIC bővítéssel akarunk dolgozni, ezt a rutint kell megváltoztatnunk.
0203	Az éppen lenyomott billentyű kódját tartalmazó tárcím. Ha ezen a címen 64 áll, egyetlen billentyű sincs lenyomva.

KIEGÉSZÍTÉS

Az alábbi két sor hiányzik a P. 71-es programból:

```
3003 DV=1
3004 GOSUB 8000:GOSUB 8500
```

JEGYZET

TOVÁBBI DATA BECKER KÖNYVEK A NOVOTRADE RT. KIADÁSÁBAN

A Commodore 64 belső felépítése

A könyv belülről világítja meg az Ön kedvenc számítógépét. Nélkülözhetetlen mindazok számára, akik a mikrogép rejtelmeinek mélyére akarnak ásni. A kötet a C 64-es minden szempontból alapos leírását adja. Teljes ROM listát tartalmaz részletes magyarázatokkal felszerelve, így Ön kedve szerint tanulmányozhatja a BASIC interpreter, a kernal vagy az operációs rendszer működését. Számos példát talál majd a gépi nyelvű programozásra és továbbiakat, melyek révén az Ön programozói munkája kellemesebb lesz.

Gépi kódú programozás a Commodore 64-esen

Azok számára íródott, akik már nem a BASIC nyelven, hanem a gyorsabb, a memóriát hatékonyabban kihasználó gépi kódban kívánnak programozni. A könyv kifejezetten a C 64-eshez íródott. Tanulja meg, hogyan működik a 6510-es mikroprocesszor a C 64-esen. A ROM rutinok hozzáférhetősége, I/O, BASIC bővítés stb. Tartalmazza 3 teljes program listáját: egy ASSEMBLER-ét, egy DISASSEMBLER-ét és egy nem mindennapi 6510 SIMULATOR-ét, melynek segítségével Ön valóban „látni fogja" működés közben a C 64-est.

A VC 1541-es lemezegység programozása

A könyv a 1541-es lemezegység minden titkára fényt derít. Az első fejezetekben a program-, a soros és a relatív file-okat, ill. az ezekkel történő adattárolás módjait tárgyalja. Ezután bemutatja a közvetlen elérésű utasításokat, a lemez felépítését, a DOS működési elvét. A részletesen kommentált teljes DOS listát az „ínyencek" figyelmébe ajánljuk. Szerepel a könyvben néhány hasznos segédprogram (a BACKUP, a COPY, a DIRECTORY stb.). Mindent egybevetve, a kötet a 1541-es lemezegység alapvető kézikönyve.

Ára: 302,– Ft